МРНТИ:15.21.45

TapalovaO.B.[1],TusubekovaK.K.[2]
[1,2]AbaiKazakhNationalPedagogicalUniversity
Almaty,Kazakhstan

RESEARCHACHIEVEMENTMOTIVATIONOFMANAGERSANDSTUDENTS

Abstract

Thisarticlepresentstheresultsofempiricalstudiesontherelationshipofbasicconstructs:theneedforachievementandachievementmotivation.Documentedinthestudywasaimedatacomparativestudyofthesec onstructsfromgroupsofmanagersandstudents.Thestudywasconductedwiththehelpofpsycho-diagnosticmethods:thestudyofachievementmotivationtestA.Mehrabian;test"Needforachievement"Orlov;PersonalityInventory"BigFive".Theresultssuggestapositiveassociationneedtoachieveandachievementmotivationinstudygroupsofmanagersandstudents

Keywords:achievementmotivation,students,managers,behavior,humanactivities,criterionofsuccess.

ТапаловаО.Б.[1],ТусупбековаК.К.[2]
[1,2]АбайатындағыҚазақұлттықпедагогикалықуниверситеті
Алматы,Қазақстан

МЕНЕДЖЕРЛЕРМЕНСТУДЕНТТЕРДІҢЖЕТІСТІКМОТИВАЦИЯСЫНЗЕРТТЕУ

Аңдатпа

Мақаладаэмпирикалықзерттеулердіңбазалықконструкторларменөзарабайланысықөрсетілген:жетістіккежетудегіқажеттіліктержәнежетістікмотивациясы.Зерттеужұмысыменеджерлерменстуденттертобындағыаталғанконструкторлардысалыстырмалытүрдезерттеугебағытталған.Зерттеупсиходиагностикалықәдістердіңкөмегіменжүргізілді:А.Мехрабианныңжетістікмотивациясынзерттеутесті;Орловтың«Жетістіккежетуқажеттіліктері»тесті;"Bigfive"тұлғалықсауалнамасы.Алынғаннәтижелерменеджерлерменстуденттердіңоқутоптарындажетістіккежетуқажеттіліктеріменжетістікмотивациясыныңтиімдібайланысынкөрсетеді.

Кілттіксөздер:жетістікмотивациясы,студенттер,менеджерлер,мінез-құлық,адамқызметі,табыстылыққритерийі.

ТапаловаО.Б.[1],ТусупбековаК.К.[2]
[1,2]КазахскийНациональныйПедагогическийуниверситетимениАбая
Алматы,Казахстан

ИССЛЕДОВАНИЕМОТИВАЦИИДОСТИЖЕНИЯМЕНЕДЖЕРОВИСТУДЕНТОВ

Аннотация

Вданнойстатьепредставленырезультатыэмпирическогоисследованиявзаимосвязибазовыхконструктов:потребностивдостиженииимотивациидостижения.Исследованиебылонаправленонасравнительноеизучениеэтихконструктовугруппменеджеровистудентов.Исследованиепроводилосьспомощьюпсиходиагностическихметодов:исследованиемотивациидостижениятестА.Мехрабиана;тест"Потребностьвдостижении"Орлова;Личностныйопросник"BigFive".Полученныерезультатысвидетельствуютоположительнойсвязипотребностивдостижениимотивациидостиженияв учебныхгруппахменеджеровистудентов.

Ключевыеслова:мотивациядостижения,студенты,менеджеры,поведение,деятельностьчеловека,критерийуспешности.

Theproblemofachievementmotivationbelongstothekeypsychologicalproblems:obtainingnewresultsconstantlysupplementsknowledgeofscientistsaboutthebehaviorofthedrivingforcesandhumanactivities.Understandingtheinnermechanismsofhumanactivityincreasesthepossibilityofgrowingtheuseandmentalresourcesinvariousareasofindividualandsocialfunctioningoftheindividual.Theproblemofmotivation,includingmotivationofachieve

ment,referstothetopicalissuesofpsychology,because,infact,bringstogetherasetofincentivefactors,whicharedirectly“motor”activities,sincetheactivitywithoutthemisimpossible.Ofparticularrelevance,thisproblembecomesinthecaseoffailureofachievementmotivationorincentivedistortioncomponentsduetopsychologicalproblems,mentaldisorders,etc.Sincetheintroductionoftheinterestofresearcherstotheissueofachievementmotivationthestructureofknowledgeaboutthisphenomenonchangedsignificantly.Modernideasofachievementmotivationdifferfromtheoriginal.Alongwiththeemergenceofnewdata,thenewquestions,whichrequireanswers,emerged.

Achievementmotivationreferstooneofthemainmotivationsofhumanactivity.Thus,themotivationasawholereferstoaconstructusedtounderstandandexplainthereasonsforthedirectionandimplementationmechanismsofhumanbehaviour.Levelandfeaturesofachievementmotivationdependonmanyfactors.Ontheonehand,theachievementmotivationdefinedthequalityofperformanceoftasks,whichareimportantforpersonalityandontheotherhand,apluralityofvariablesdefinethelevel,stabilityandspecificityofachievementmotivation.Accordingtocurrentresearchresults,achievementmotivationisassociatedwithbothinternalandexternalfactors[1,3,7,8].

Ourcomprehensivestudyincludedseveralstagesandwasdesignedtoinvestigatetheachievementmotivationinhealthandmentalpathology.Itinvolvesseveralsteps.Atfirst,weexaminedtherelationshipofachievementmotivationwiththestudiedpersonalityfactorsinmentallyhealthypeopleandtheonthenext,thesamerelationshipinpersonswithmentaldisorders.Inthisarticle,wehavesettledupontheMentionedrelationshipsidentifiedinthegroupofpersonsrepresentingthementalnorm,thegroupofmanagersandstudents.

Theobjectiveofthisphaseofthestudywastoidentifythelinksbetweentheneedtoachieveandachievementmotivation,ontheonehand,andpersonalityfactorsinKazakhstanmanagersandstudents,ontheother.

Achievementmotivationsisunderstoodbymanyauthorsasmotivation,aimedatbetterimplementationofactivitiesaimedatachievingcertainresult,whichcanbeappliedtothecriterionofsuccess[1,4,7].Asarule,itisaboutachievinggoodresultsinthemostimportantareaofhumanactivity.Achievementmotivationindealingwithintellectualtasksisthemoststudiedinpsychology.Thetraditionaltheoryofachievementmotivationfocusesontwomainaspectsoftheproblemsuchastheactualaspectofachievementmotivationandcompetitiveaspectsrelatedtothemotivationofavoidingfailure[1,6,7].

Achievementmotivationisaconstructthatdescribestherangeoffactorsthatprovidethedirectionofthesubjectfortheb estperformanceofactivitiesaimedatachievingacertainresult,whichcanbeappliedtothecriterionofsuccess.Experienceofprolongedfailureisanexternalentitypredictorofthereductionofexpectationsaboutitsfuturesuccessandtheresultingnegativeimpactontheachievementmotivation.Toupdateachievementattractiveresultsandabeliefinapositiveoutcomearenotenough.Thereshouldalsobeabeliefinabilities,theself-efficacy.Externalandinternalsourceshavedifferenteffectsontheachievementmotivation,duetothepeculiarneedsofthepersoninself-determinationandcontrol.Externalsourcescanbeeffectiveonlyiftheirinternalizationbyasubject.Internalsources,suchasasenseoftheirownchoice,satisfactionfromtheprocessofimplementationofactivitiesofinterestclearlyaffectingtheachievementmotivation.

Alookattheofmotivationasaphenomenonofimplementationoftheneedtoachieve,whichdependsonsituationalfactors,andistheresultantoftheinteractionoftheneedtoachieveandthefactorsofthesituation,forthefirsttimerepresentedbyJ.Atkinson,who,inturn,wasbasedontheideaofLevin[8,9,12].

Weassumedthatthesubjectsfromvariousstudygroupscoulddetectsignificantdifferencesbetweentheneedforachievementanditsimplementationinthecomplexphenomenonofachievementmotivation.Thisiswhywehaveusedthetechniquecalled“Theneedforachievingthegoal”[2,5],whichhelpedustomeasuretheneedforachievingthegoal,successandoverallachievements.Accordingtotheauthorofthequestionnaire,thehigherperson’sself-esteem,themoreheisactiveandaimstoachieve.Theneedforachievementisregardedaspersonalproperty,installation.

Motivationofachievementisexpressedinanefforttoimproveresults,persistenceinachievingtheirgoalsandinfluencethewholeofhumanlife.However,thefeatureofthismethodisthatitmeasurestheneedforachievement.

Yu.Orlov(1978)hasdevelopedthisquestionnaire.Accordingtothedeveloper,peoplewithhighneedforachievementhavethefollowingtraits:persistenceinachievingtheirgoals,dissatisfactionbywhattheyreached,constantdesiretodobusinessbetterthanbefore,muchinclinationtogetinvolvedinthework,inanycase,thedesiretorelivetheplea sureofsuccess,failuretoworkbadly,theneedtoinventnewmethodsofworkbythemostordinarycases,thelackofcompetitivespirit,thedesirethatothershaveexperiencedthesuccessandachievementofresultswiththem,dissatisfaction witheasysuccessandunexpectedeasetheproblem,awillingnesstoacceptthelpandtohelpothersinsolvingdifficultproblemstosharethejoyofsuccess.

Inthestudy,weuseda“BigFive”questionnaireadaptedbyB.E.OrlovtogetherwithA.A.RukavishnikovandI.G.Senin.[2].

Thestudyinvolved104managersfromdifferentcompaniesand105students.

Resultsoftheresearch.Thefirstobjectiveofthestudywastoobtaininformationaboutthelinkbetweenrequirements forachievingthegoalsandachievementmotivation.Wesharetheviewofthemotivationasaphenomenonoftheimplementationoftheneedtoachieve,dependingonsituationalfactorsandaretheresultantoftheinteractionoftheneedtoachieveandthefactorsofthesituation.

ThisviewwasfirstpresentedinworksbyJohnAtkinson[1],which,inturn,wasbasedontheideabyK.Levin[9]. Sharingtheconceptof“needtoachieve”and“achievementmotivation”,weneverthelessassumedthatthesearenormalpsychologicalphenomenamustbelinked.

Wehavereceivedthefollowingcorrelationbetweentheindicatorsoftheneedforachievement(“Needtoachievethegoal”questionnairebyYu.M.Orlov)andindicatorsofachievementmotivation(questionnaireofachievementmotivationbyA.Mekhrabian)inmanagers(weusedPearson’scorrelationcoefficient):0,586**

Inthecourseofempiricalstudyofachievementmotivationamongrepresentativesofmentalnorm,weneedto,firstofallsolvetheproblemofidentifyingthepsychologicaluniformity,similarityor,onthecontrary,diversity,otherness ofdifferentgroupswithinthesampleofrepresentativesofthenorm.Thepresenceofsubgroupsnorminthegroupofmanagersandstudentshelpedtosolvethisproblem.

Firstofall,itwasnecessarytoestablishameasureofsimilarity/differencebetweenthegroupsofstudentsandmanagersonthemainparametersofconstructs,whichistheneedforprogressandachievementmotivation.Inaddition,it wasimportanttoidentifytherelationshipbetweenthesetwoconstructs,becausefromatheoreticalpointofview,ahigh needforachievementisnotalwaysclearlylinkedtoachievementmotivation.Achievementdescribesthephenomenonthatisaninteractionoftheneedforachievementwithfactorsofthesituation.

Asaresultofthisinteractioninconjunctionwithrefractionfactorsofthesituationthroughindividualpsychological characteristicsoftheindividual,theremaybedifferentconfigurationratiosneedforachievementandachievement motivation.Webelievethatthesechangesmaysignificantlydifferinhealthandmentaldisorders.

Therefore,thepresentationofresultsofempiricalresearchwillstartwiththeanalysisoftheratiooftheneedforachievementandachievementmotivationinnormal.

Table1showsthecorrelationbetweentheneedforachievement(questionnaire“Theneedforachievingthegoal”byYu.Orlov)andindicatorsofachievementmotivation(achievementmotivationquestionnairebyA.Mekhrabian)instudentsandmanagers(Pearsoncorrelationcoefficientused)[2,10].

Table1Linkbetweentheneedforachievementandachievementmotivationinmanagersandstudents

Testgroup	Correlationofindicesofneedforachievementandachievementmotivation
Managers	0.586**
Students	0.727**

Aswecansee,inbothsubgroupsofthegrouprepresentingconditionalnorm,werevealedsignificantpositiverelationshipbetweentheneedforachievementandachievementmotivation.Inotherwords,thehigherthesubject’scurrentneedtoachieve,themorelikelyitisrealizedinachievingadequatemotivationandviceversa.

Thisresultisobviousforthegroupnormandgenerallydoesnotrequireproof.However,forthecheckofthislinkisnecessaryforcomparisonofasimilarlinkwithgroupsofsubjects,representingmentalpathology.

Thenextquestionthatweneedtoanswerisaquestionofthehomogeneityofthegroupofpsychicalnormonparametersofneedforachievementandachievementmotivation,thatis,thebasicconstructsofthisstudy.

Table2showstheresultsobtainedwhencalculatingtheMann-Whitneytestforindicatorsofneedforachievementandachievementmotivationofgroupsofstudentsandmanagers.

Table2.Comparisonoftheneedforachievementandachievementmotivationofstudentsandmanagers

Comparedfigures	Mann-Whitneytestforindicatorsofneedforachievement	
	U	Importance
Needforachievement	-1.376	0,.175
Achievementmotivation	-1.841	0.066

Foradeeperandmoredifferentiatedunderstandingofthesubjectofourstudyitwasnecessarytoexamineitsinterdependencewithpersonalcharacteristics.

So,inordertoanswerthequestionoftherelationshipofachievementmotivationwithcertainpersonalcharacteristics,weanalyzeddataobtainedusing“BigFive”questionnaire,achievementmotivationquestionnairebyA.Mekhrabianand“Theneedtoachievethegoal”questionnairebyYu.M.Orlov.

Significantcorrelationsbetweenthestudiedparametersinthegroupofmanagersarepresentedin Table3.

Table3-Correlationsoftheneedforachievementandachievementmotivationwithpersonalityfactors

Personalityfactors	Needforachievement	Achievementmotivation
Extraversion-introversion	-	-0,362*
Searchforimpressions-impressionsavoidance	-0,422*	-
Thefeelingofguilt-guiltavoidance	-0,539**	-
Affection-apartness	-0,404*	-0,376*
Warmth-indifference	-	-0,449*
Self-control-impulsivity	-0,368*	-0,424*
Perseverance-lackofperseverance	-0,427*	-0,503**
Foresight-carelessness	-	-0,417*
Self-control-lackofself-control	-0,460*	-
Emotionalinstability-emotionalstability	-0,405*	-
Depressiveness-emotionalcomfort	-0,366*	-
Self-criticism-self-sufficiency	-	-0,570**

Note1.Inthisandfollowingtables**-meanscorrelationissignificantattheof0.01level;*-meanscorrelationissignificantatthelevelof0.05level.

AswecanseefromTable3,allobtainedcorrelationsarenegative.Tosimplifytheperceptionofdigitalmaterialwecannotethatitispossibletotalkaboutqualitativepositivecorrelationbetweenneedtoachieveandachievementmotivation,ontheonehand,andtherightsideofthepersonalityfactorspresentedinthefirstcolumn.

Whilemakingtheanalysis,wewillcorrelatethedataobtainedonlinksofpersonalfactorswithachievementmotivation,withthedataobtainedbytheconnectionofthesamefactorswiththeneedtoachieve.Webelievethatsuchareviewmorefullypresentsthephenomenologyoftheresearchsubject,astheneedtoachieveandachievementmotivationarenotonlyrelatedtothetheoreticallevelbutwealsoreceivedtheconfirmationofthislinkinagroupofmanagersattheempiricallevel(r=0,586**).

Theresultsofcorrelationanalysisshowedthepresenceofnegativelinkbetweenindicatorsofachievementmotivationandextraversion(-0.362*)inthegroupofmanagers.Itmeansthatmanagershavingahighlevelofachievementmotivationaremorelikelyintrovertsthanextroverts.

Conclusion.Wecanseethatthereisnosignificantdifferenceeitherintheneedforachievement,oranyachievementmotivationbetweenindicatorsofsubgroupsofstudentsandmanagers,althoughitcanbeassumedthatthedifferencesinage,experience,andprofessionalaffiliationscouldaffecttheparametersofneedsand,especially,achievementmotivation.Therefore,agrouprepresentingtheconditionalrulecanberegardedassufficientlyuniformintheexpressionofkeyconstructsstudied.Inaddition,itconfirmedapositiverelationshipneedstoprogressandachievementmotivationamongrepresentativesofthestudygroup.

References:

1 AtkinsonJ.W.,FeatherN.T.Atheoryofachievementmotivation.-NewYork,Wiley,1996.-391p.

2 BurlachukL.F.,MorozovS.M.,Dictionaryofpsycho-diagnostics–SPb,1999.-528p.

3 GordeevaT.O.,Psychologyachievementmotivation.-Moscow:Meaning;Ed.center"Academy",2006.-333p.

4 GordeevaT.O.,SychevO.,OsinE.,GizhitskyV.Unpackingpassiontolearn:threefacetsofintrinsicmotivation.-Helsinki.,2014.P.159-159.

5 O.YelisseyevWorkshoponthepsychologyofpersonality–SPb.,2003.-560p.

6 KudrinaT.Psychologyofmotivation:theoryandexperiment.Textbook-K.:TarasShevchenkoKievNationalUniversity,2006-214p.

7 HeckhausenH.Psychologyofachievementmotivation.-SPb.:Rech,2001.-256p.

8 HeckhausenH.Achievementmotivationanditsconstructs:Acognitivemodel//MotivationandEmotion.1977.N1.-pp.283-329.

9 LewinK.Dynamictheoryofpersonality:Selectedpapers.–NewYork.,1995.-310p.

10 Mohammed-EminovM.Sh.,Positivepsychologyofman.Thepsychologyofthesubjecttothepsychologyofbeing.–Moscow,2007

11 TapalovaO.B.Actualproblemsofthestudyofachievementmotivation.-Ekaterinburg.:NAU,№5,2014,pp.32-36.

12 TapalovaO.B.,ZhiyenbayevaN.BInterrelationbetweenachievementmotivation,mentalhealthandmentaldisorders.//InternationalPsychologicalApplicationsConferenceandTrends.InPACT-2017.–29April–1May.Bookofproceedings.–Budapest,Hungary:WIARS.–C.354-356.

МРНТИ:15.81.70

Г.Т.Топанова[1],А.Ж.Аплашова[2]
[1,2]Павлодарскийгосударственныйпедагогическийуниверситет
г.Павлодар,Казахстан

СПОСОБЫОБУЧЕНИЯПСИХОЛОГИЧЕСКОМУКОНСУЛЬТИРОВАНИЮ ВЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНОЙПСИХОЛОГИИ: ОГРАНИЧЕНИЯИНЕОБХОДИМОСТЬПЕРЕМЕН

Аннотация

Вданнойстатьепредставленаоригинальнаямодельобученияэкзистенциальнойпсихологииипсихотерапииврамкахуниверситетскогокурса.Рассматриваетсянетолькопроблемапередачитеоретическихзнанийстудентамобэкзистенциальномнаправлении,ноипрактическиеаспектыподготовкипсихологов.

Особенностиэкзистенциальногонаправленияпсихотерапии,заключаютсявотсутствииопределённогоалгоритмадействияупсихотерапевта.Поэтомуставитсявопросовозможностипервоначальногоформирования«экзистенциальногоотношения»устудентов-психологов.

Ключевыеслова:психологическоеконсультирование,экзистенциальнаяпсихотерапия,терапевтическаяшкола,смерть,свобода,одиночество,смысл,методология,модель.

Г.Т.Топанова[1],А.Ж.Аплашова[2]
[1,2]Павлодармемлекеттікпедагогикалықуниверситеті
Павлодар,Қазақстан

ЭКЗИСТЕНЦИОНАЛДЫҚПСИХОЛОҒИЯДАҒЫПСИХОЛОҒИЯЛЫҚКОНСУЛЬТАЦИЯЛАРҒАОҚЫТУТӘСІЛДЕРІ: ШЕКШЕУЛЕРМЕНАУЫСЫЛАРҚАЖЕТТІЛІГІ

Аңдатпа

Мақаладауниверситеткурсыныңшеңберіндеэкзистенциалдықпсихологияменпсихотерапияныоқытудыңоригиналдықмоделікөрсетілген.Студенттергеэкзистенциалдықбағытжөніндетеориялықбілімберупроблемаларығанақарастырылмайпсихологтардайындаудыңтәжірибелікаспектілеріденелтірілген.Психотерапияныңэкзистенциалдыбағытыныңерекшеліктеріпсихотерапевттебелгілібірәрекеталгоритмінің болмауыболыптабылады.Сондықтанстудент-психологтардың«экзистенциалдықарым-қатынасты»бастапқықалыптастырумүмкіндігітуралысұраққойылады.

Түйінсөздер:экзистенциалдыпсихотерапия,терапевтікмектеп,өлім,еркіндік,жалғыздық,мағына,әдіснама,модель.

G.T.Topanova.[1],A.Zh.Aplashova[2]
[1,2]PavlodarStatePedagogicalUniversity

Pavlodar,Kazakhstan

METHODSOFTEACHINGPSYCHOTHERAPYINEXISTENTIALPSYCHOLOGY:LIMITATIONS ANDNECESSITYTOCHANGE

Annotation

Thisarticlepresentstheoriginalmodeloflearningexistentialpsychologyandpsychotherapyintheframework oftheuniversitycourse.Itconsidersnotonlytheproblemoftransferoftheoreticalknowledge,butalsothepracticalasp ectsofthetrainingofpsychologists.

Featuresoftheexistentialdirectionofpsychotherapy,consistinginthelimitedalgorithmsofactionofthepsych otherapist.Thequestionarisesaboutthepossibilitiesoftheinitialformationoftheconceptsof"existentialrelations"a mongstudents-psychologists.

Keywords:psychologicalcounseling,existentialpsychotherapy,therapeuticschool,death,freedom,lonelin ess,meaning,methodology,model

Введение.Приперепроектированиикурсапсихологическогоконсультированиямыдолжныбылиду матьопроблемах,скотороймыстолкнулись(причины,покоторым«традиционный»подходнеподходитэто мукурсу),искоторымимыстолкнемсявовремяобучениястудентов-психологов.

Всоответствиисоструктуройакадемическойпрограммы,студентысначалабылипредставленывраз личныхшколахконсультирования,иимбылапредоставленавозможностьвыработатьсвой«стиль»вовремя практическихзанятий.Соднойстороны,этотформаттребовалпредоставлениякакможнобольшегоколиче ствоподходов;исдругойстороны,врезультатетакогоформатастудентывоспринималитеорииипрактическ иенавыкикакотдельныеобъекты.Принимаяэтововниманиеставиласьцельпознакомитьобучающихсясш ирокимспектромтерапевтическихшколипопытатьсясформироватьихсистемноепонимание(непростока кнабортекстов,атеорияисходящаяизпрактики).Философияиметодологияинформируютнасотом,чтонаи болееплодотворнымкорнемлюбойсоциальнойпрактики,включаяэкзистенциальнуюпсихологиюипсихо терапию,являетсяонтология-вопросбытия.Онаобосновываеткакэпистемологию,такиэтику(то,какмызнаемвещииценности,которым имыруководствуемся).Основнаяидеясовершенноясна:онтологияявляетсяосновойэпистемологиииэтик ии,следовательно,основойпрактическилюбойсоциальнойпрактики,включаяпсихотерапию[1,3,4,5,6,7,8].Поэтомунамказалосьлогичныморганизоватьнашкурсвокругонтологическихвопросов,сделатьих«связ ующимизвеньями»нашегокурса.Следуетотметить,чтомыпредставиликакфилософскиеэкзистенциальн ыеподходы,такипсихотерапевтическиеподходы.Очевидно,чтоэкзистенциальнаяпсихотерапияглубоко укоренилаьвфилософии,ивнекоторыхслучаяхдажеоченьтрудноотличитьодноотдругого.

Экзистенциальнаяпсихологияипсихотерапия-этобольшеотношение,чемтехника.Европейскаяэкзистенциальнаямысльотличаетсябольшимиакцентам инатрагическихаспектахчеловеческогосуществования,такихкаксмерть,одиночество.Историческиэкзис тенциальнаяпсихологияберетсвоеначалоотэкзистенциальнойфилософии.Кгенеалогическомудревуэкзи стенциализмапринадлежатмногиезнаменитыефилософыиписатели.Вкачествепредшественниковможн оназватьтакиевыдающиесяфигуры,какНицше,Бергсон,Виндельбанд,Рикерт,Дильтей,Данте,Лермонтов .НавозникновениеэтогонаправленияповлиялифилософияэкзистенциализмаСёренаКьеркегора,Мартин аХайдеггераиЖана-ПоляСартраифеноменологическаяпсихологияЭдмундаГуссерля.

Основнаячасть.Выделеныпроблемы,скоторымимыстолкнулисьприразработкеэтогокурса,котор ыеделятсянадвекатегории:«технические»и«методологические».Техническиепрепятствиябылисвязаны главнымобразомнесамойприродойпсихологическогоконсультирования,асоструктуройиограничения миакадемическойсистемы.Срединихбыли:

1)Различиявначальномуровнестудента,ихпредыдущихзнанияхиопыте:некоторыестудентыбыли почтисовершеннонезнакомыскакими-либотеориямидоэтогокурса(экзистенциальныетекстыобычноограниченновключаютсявучебныепланы дажевпрограммахпсихологическойконсультации);

2)Ограниченностьнаучнойлитературыпопрактическойпсихологии,доступнойнарусскомязыке:хо тянекоторыеподходыбылиоченьхорошопредставленынарусскомязыкеимногиекнигиистатьибылипере ведены,некоторыедругиенебылипредставленывообщеиливоченьограниченнойстепени;

3)Ограниченияповремени(одинкурслекций-15часов,практическиезанятия-30часов);

4)Форматучебнойпрограммы,которыйтребовалотнаспредоставленияучащимсяширокогоспектра подходов,чтобынеконцентрироватьсянаоднойконкретнойшколе

5)Отсутствиесобственногоопытатренера.

Вдополнениекформальным,техническимпроблемамсуществовалииболеесложныеметодологичес киепроблемы,связанныеприродойсамойпрактикипсихологическогоконсультирования.КакзаметилаМ ещеряковаЭ.И.,упсихологическогоконсультированиянетединственногооснователя.Такимобразом,хро нологическийпорядокнебылудобендляэтогокурса.Ещеоднимпрепятствием,скоторымчастосталкивают ся,являетсяотсутствиепрямых«техник»или«навыков».Практическиепсихологичастоизбегаютупомина ния«навыков»впользусвободыиответственности-

поэтомукаждыйтерапевтсоздаетсвойсобственныйспособработы.Всвоюочередьпониманиепсихологиче скогоконсультированиякакискусстваставловсёчащеприменятьсякакчастьболееширокихобязанностейвп рофессиях,предполагающихдлительноеобщениеслюдьми,напримервработеврачей,учителей,директор овшкол,деканов,священнослужителей,пасторовисоциальныхработников.Естественно,возможностико нсультированияврамкахлюбойизупомянутыхспециальностейзависитотимеющегосявремени,наклонно стей,личностныхкачеств,атакжеотналичияинформациюбиндивиде.

ИКьеркегорпервымвевропейскойфилософиюначинаетутверждать,чточеловеческоесуществовани е,«экзистенцию»,надоосмысливатьсовершенноиначе,чемсуществованиеприродыилисуществованиеис тории.

Конкретныйобъединяющийблокбылнеобходимдлятого,чтобылогически«связать»различныетео риюишколывместе.Этоможетбыть,например,«внешняя»единица,предлагаемаяметодологиейпсихотера пии(например,континуум«директивная-косвенная»или«рефлексия-интерпретация»).

Экзистенциализмизвестентем,чтоимеетделос«конечнымивопросамибытия»,такимикак«чтотако ебытие?»,смертью,смысламижизниит.д.Читаяразличныеэкзистенциальныетексты,можноотметитьодн уинтереснуюособенностьбольшинстваизних:авторынамеренноилинепреднамереннообычноподчеркив алиоднуилинесколько«конечныхпроблем»иорганизовывалисвоимоделивокругних.Этонезначит,чтоэт иавторынеобращаливниманиянадругиефакторы,апростовыделялинекоторыеизнихбольше,чемдругие. Представляяэкзистенциальныеподходычерезпризмутакихфакторовможноувидетьвзаимосвязимеждур азличнымиподходами.

Тогдавозниквопрос:какаяименнотеория?Какаясовокупность«экзистенциальныхконечныхвопро сов»будетнеобширнойи,сдругойстороныкачественной?

Ограниченноеколичество«факторов»,которыепозволилинампредставитьчерезнихпрактическибо льшинствонаиболееизвестныхэкзистенциальныхподходовпредставленатеорияИрвинаЯлома.Несмотр янато,чтодругиеученыетакжеопределилиэкзистенциальныеданные,теорияЯломаявляетсяоднойизнаиб олеепредставленных:былопереведеноиопубликованомногокниг,втомчислекнигисклиническимиприме рамиприменениязтойтеории.Яломссылалсянетольконафилософиюисобственнуюклиническуюпрактик у,ноинаклиническиеисследования.Яломопределяетчетыре«конечныепроблемыжизни»-

смерть,свободу,экзистенциальнуюизоляциюибессмысленностьиописываетэкзистенциальныеконфлик ты,возникающиеврезультатестолкновениялюдейскаждойизнихПодходыпредставленычерезпризмураз нымпроблем.ПословамЯлома,смертьявляетсяосновнойисамойсильнойэкзистенциальнойпроблемой,ск оторойсталкиваютсялюди[2,11,20,22].Экзистенциальныеподходы,которыемыпредставилинашимстуде нтамчерез«призму»смерти,былифилософиейМартинаХайдеггераитерапевтическимиподходамиЛюдви гаБинсвангераиМедардаБосса.Существуетзначительноечислофилософскихипсихотерапевтическихшк ол,занимающихсясвободой(ипонятиемответственности).Покамынеобсуждаемвнастоящем,какиеподхо дысчитатьэкзистенциальными,акакиенет,мыпростоперечисляемподходы,которыепоказалисьнамнаибо лееактуальнымидляпредставлениячерезпризму«свободы-ответственности».

Мыпредставилинесколькоподходовчерезпризму«бессмысленности»вкачествеосновнойпроблем ы.Мыпознакомилистудентовспонятиемтого,чтозначениене«данопоумолчанию»,ноегонужнонайтиили создатьдлясебя.Дойдядокрайности,мымоглибыпредположить,чтоневозможнодостичькакого-

либопонятиязначения,хотябессмысленностьвечна.Мыпознакомилистудентовсработами А.Камюишкол амипсихотерапии,разработаннымиВ.Франком,А.Ленглом.Резюмируянашеописаниеобучающеймодел и,основаннойнаэкзистенциальнойтерапииЯлома,мыможемпредставитьееввидетаблицы.Конечно,было невозможноохватитьвсесуществующиеэкзистенциальныешколыиподходы.Покамыперечисляемподхо ды,которыепоказалисьнамнаиболееактуальнымидляпредставлениячерезпризму«свободы-

ответственности».ЭтобылифилософияЯ.П.СартраифрейдистскиймарксизмЭрихаФромма.Говоряобод

иночестве,мыпродолжилипредставлятьфилософиюЭ.Фромма.МытакжепредставилифилософиюМартинаБубера,накоторуючастоссылаютсяразныеэкзистенциальныепсихотерапевты.Мыпознакомилистудентовсработами А.Камюишколамипсихотерапии,разработаннымиВ.Франком,А.Ленглом,(таблица1).

Таблица1-Экзистенциальныешколысквозьпризму«главныхзабот»

№	Конечнаязабота	Смерть	свобода	одиночество	смысл
	Подходы(авторы)	М.Хайдегер, Дазайн-анализ(Dasein-анализ)-анализ(Л.Бинсвангер,М.Босс)	Э.Фромм,Я.П.Сартр,А.Камю, Р.Лейнг	Э.Фромм,М.Бубер,	И.Кьеркегор В.Франкл,А.Ленгл

ТемасмертиимеетбольшоезначениедляЖана-ПоляСартраиМартинаХайдеггера,потомучтобольшинствоэкзистенциалистскихвзглядовнасмертьзаключенывдебатахмеждуними.ХотяХайдеггер,придерживаясьопределеннойрелигиознойубежденности,считает,чтосмертьпридаетсмыслчеловеческомусуществованию,Сартрсчитает,чтосмерть-этовеликоезло,котороеделаетжизньбессмысленной.ПоложениеСартраочевидно,онпроистекаетизегоатеистическогоубеждения,котороеневмещаетвсебяпредчувствиебудущегосуществованияинеохватываетидеалы,связанныесхорошейжизнью.Однакодляйорубапозиция Сартранеимеетсмыслаинелепа;онитверд оверят,чточеловеческаяличностьпереживаетсмерть.Вэтойстатьеяхочупоказать,чтоконцепцияйорубаочеловеческомсуществованииисмерти,переданнаяИремодже,отражаетэкстракосмическоеиболеевсестороннеепониманиесуществования,котороеукрепляетценности,связанныесдостойнойжизнью.

ВлияниеХайдеггеранапсихотерапиюванглоязычноммирепошлоизвилистымпутем.Швейцарский врачипсихотерапевтМедардБоссговоритнам,чтоХайдеггервыразилнадежду,что«егомышлениевыйдетзарамкиисследованияфилософиипринесетпользуболееширокимкругам,вчастностибольшомуколичествустраданийчеловеческиесущества».ЕгоучастиевсеминарахБоссадлястудентов-медиковитерапевтовс1946годабыломотивированоэтойзаботой.Темнеменее,когдаеготрудысталиболееширокоизвестнысредиспециалистоввэтойобласти,этопроизошлонеблагодаряэтомупути,аблагодарявлиянию экзистенциализмавпятидесятыеишестидесятыегоды.Врезультате,хотямыслЬХайдеггерачастотрактуетсякаккраеугольныйкаменьэкзистенциальнойпсихотерапии,обычнообнаруживают,чтоХайдеггерпреломляетсячерезпризмугораздоболеедоступныхработСартра,деБовуараиКамю.

Заключение.Внастоящемстатьемыописалимодель,которуюмыразработалиииспользовалидляобученияэкзистенциальнойпсихологииипсихотерапиидлястудентов.МодельосноваанаЯломскойэкзистенциальнойпсихотерапииирассматриваетдругиеэкзистенциальныешколысквозьпризму«главныхзабот» Яломана:смерть,свобода,одиночествоибессмысленность.Важноотметить,чтомыпредлагаемнеметодологическую,адидактическуюмодель.Темнеменее,мысчитаем,чтоболееважнодатьстудентампонятиеэкзистенциального«отношения»,способамышления,анеобучатьихбольшомумассиву«техник»илиуглублятьсяводинподход,сводящийобластьэкзистенциализмакограниченномуколичествуподходов.

Списокиспользованнойлитературы:

1 BalbiJ. (2008). Epistemological and theoretical foundations of constructivist cognitive therapies: Post-rationalist developments. Dialogues in Philosophy, Mental and Neuro sciences, 2008, 1(1).

2Breggin P.R. (1971). Psychotherapy as Applied Ethics. Psychiatry: Journal for the Studyof Interpersonal Processess, 84 (1).

3Caro I., Read S.C. (2003). General semantics in psychotherapy: selected writings on methods aiding therapy. Brooklyn, NY: Institute of General Semantics.

4Guidano, V.F. (1987). Complexity of the Self. New York, NY: Guilford.

5Hesse-Biber S., Levy P. (2011). The practice of qualitative research. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

6Hollway W. (2008). The importance of relational thinking in the practice of psycho-social research: ontology, epistemology, methodology and ethics. In: Clarke, Simon; Hoggett P.and Hahn, H. (eds.) Object relations and social relations: The implications of the relational turn in psychoanalysis. Exploring psyco-social studies. London, UK: Karnac, pp. 137–162.

7Hoshmand L.T. (2003). Applied epistemology and professional training in a science based 9.cultural enterprise. The Counseling Psychologist, 31 (5).

8Josselson, R. (2008). Irvin D. Yalom: On psychotherapy and the human condition. New York, NY: Jorge Pinto.

9Karenga M. (2004). Maat, the moral ideal in ancient Egypt: A study in classical African ethics. Abingdon: Psychology Press.

10Long C. (2004). The ethics of ontology: rethinking an Aristotelian legacy. New York: SUNY press.

12Mahoney M. (1991). Human change processes: The scientific foundations of psychotherapy. New York: Basic Books.

13 Webb D. (2011). Heidegger, ethics and the practice of ontology. New York: Bloomsbury Publishing.

14Yalom, I. D. (1980). Existential psychotherapy. New York, NY: Basic Books.

МРНТИ:15.81.21

Г.Т.Топанова[1],А.Ж.Аплашова[2]
[1,2]Павлодарскийгосударственныйпедагогическийуниверситет
г.Павлодар,Казахстан

ЦЕННОСТНОЕСАМООПРЕДЕЛЕНИЕВЫПУСКНИКОВШКОЛЫ ВКОНТЕКСТЕОБНОВЛЁННОГООБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

Проблемыповышенияконкурентоспособностивысшихучебныхзаведений,активнорешаютсячерезсозданиесистемырейтинговойоценкивузов,обеспечениепроцессасамооценкивуза.Приэтомнедостаточнопроанализированытеоретическиеипрактическиеаспектыценностногосамоопределениявыпускникашколы.

Встатьерассматриваетсяпроцесспрофессиональногосамоопределениявыпускниковвусловияхобновлениясодержания.Такжеанализируютсявозможностивузовпредоставлятькачественноеобразованиевусловияхконкуренции.Переходкновойразвивающей,конструктивноймоделиобразования,сопровождаетсяпересмотромсамоймоделисреднегоивысшегообразования.

Раскрываетсяопределяющаярольмотивациивценностномсамоопределенииивыпускникашколы.Изменениявобразовании,потребовалипересмотретьмногиефундаментальныеценности,поэтомуприводитсяанализтерминальныхиинструментальныхценностейувыпускниковшколы.Обосновываетсянеобходимостьвпересмотреучебныхпрограммистратегическихцелейобразованияввузе.

Ключевыеслова:выпускник,обновленноесодержаниеобразования,ценностноесамоопределение,мотив,карьера.

Г.Т.Топанова[1],А.Ж.Аплашова[2]
[1,2]Павлодармемлекеттікпедагогикалықуниверситеті
Павлодар,Қазақстан

МЕКТЕПТҮЛЕКТЕРІНІҢӨЗІН-ӨЗІАНЫҚТАУЫ

ЖАҢАРТЫЛҒАНБІЛІМБЕРУКОНТЕКСІНДЕ

Аңдатпа

Жоғарыоқуорындарыныңбәсекегеқабілеттілігінарттырумәселелеріжоғарыоқуорындарыныңрейтингтікбағалаужүйесінқұру,жоғарыоқуорнынының өзін-өзібағалаупроцесінқамтамасызетуарқылыбелсендішешіледі.Бұлреттемектепбітірушініңқұндылықтыөзін-өзіанықтауының теориялықжәнепрактикалықаспектілеріжеткіліктіталданбаған.

Мақаладамазмұнныңжаңаруыжағдайындатүлектердіңкәсібиөзін-өзіанықтауүдерісіқарастырылады.Сондай-ақжоғарыоқуорындарыныңбәсекелестікжағдайындасапалыбілімберумүмкіндіктеріталданады.Білімберудіңжаңадамытушылық,конструктивтікмоделінекөшуортажәнежоғарыбілімберумоделініңөзінқайтақарауменсүйемелденеді.

Мектепбітірушініңқұндылықтыөзін-өзіанықтаудағымотивациясыныңанықтаушырөліашылады.Білімберудегіөзгерістер,көптегеніргелікұндылықтардықайтақараудыталапетті,сондықтанмектептүлектерініңтерминалдықжәнеіс-әрекеттіккұндылықтарынаталдаужасалады.ЖОО-даоқубағдарламаларынжәнебілімберудіңстратегиялықмақсаттарынқайтақарауқажеттілігінегізделеді.

Түйінсөздер:бітіруші,білімберудіңжаңартылғанмазмұны,құндыөзін-өзіанықтау,мотив,мансап.

G.T.Topanova.[1],A.Zh.Aplashova[2]
[1,2]PavlodarStatePedagogicalUniversity
Pavlodar,Kazakhstan

SELF-DETERMINATIONVALUESOFSCHOOLGRADUATESINTHECONTEXTOFRENEWEDEDUCATION

Abstract

Problemsofincreaseofcompetitivenessofhighereducationinstitutionsisprogressingthroughtheestablishmentofasystemofratingofhighereducationalinstitutions,providingtheself-assessmentprocessoftheUniversity.Atthesametime,thetheoreticalandpracticalaspectsofthevalueself-determinationofaschoolgraduateareinsufficientlyanalyzed.

Thearticledealswiththeprocessofprofessionalself-determinationofgraduatesintheconditionsofupdatingthecontent.Italsoanalyzestheabilityofuniversitiestoprovidequalityeducationinacompetitiveenvironment.Thetransitiontoanewdeveloping,constructivemodelofeducationisaccompaniedbyarevisionofthemodelofsecondaryandhighereducation.

Theauthorrevealsthedeterminingroleofmotivationinthevalueself-determinationofaschoolgraduate.Changesineducationdemandedtoreconsidermanyfundamentalvalues,therefortheanalysisofterminalandinstrumentalvaluesatschoolgraduatesisgiven.Thenecessityofrevisionofeducationalprogramsandstrategicgoalsofeducationattheuniversityissubstantiated.

Keywords:graduate,updatedcontentofeducation,valueself-determination,motive,career.

Получениекачественногообразованияявляетсяоднимизнеобходимыхжизненныхприоритетовмолодогопоколения.Требованиясегодняшневремени,предъявляемыеработодателямиирынкомтруда,диктуютусловия,которыеневозможноигнорировать.Прежде всего,этомобильностьсовременныхспециалистов,умениесамообучаться,быстроправильнореагироватьнаизменяющиеусловия,применениеинформационныхтехнологийиумениеснимиработать,умениепринятиянестандартныхрешенийипринятиенасебяответственностизапринятоерешение.Системаобразованиявказахстанеинтенсивноменяетсяс2016года. Этонеизбежныйпроцессвсвязисдинамикойразвитиянаукиитехники,информационногопространства.Че

ловекдолженбытьмобильнымипродуктивным,уметьбыстроменятьпрофориентацию,бытьготовымкосвоениюменяющихсятехнологий.

Наиболееединамичнопроцессыпрофессиональногосамоопределенияпроисходятвстаршемшкольномвозрасте,когдаобучающиесяактивноинтегрируютсявовсесоциальныесферы,изменяетсясамосознание,котороевлияетнакачествопроцессовформированияпрофессиональныхинтересовиокончательноговыбора.Этоактивныйвозрастформированияличностнойзрелости,выражающееесявоткрытие«Я»,возникновениеболеесложныхформрефлексии,осознаниясвоейиндивидуальности,формированияжизненнойпозиции.Пониманиетогокакразвитиеличностнойзрелостисвязановстаршемшкольномвозрастеспроцессамипрофессиональногосамоопределенияпозволитлучшевыстраиватьпсихологическиепрограммыработысошкольниками.

Процессобновлениясодержанияобразованиясопровождаетсяпреждевсегопроблемойопределенияобразовательныхкомпетенций.Образованиевновыхусловияххарактеризуетсяотказомоттрадиционногостиляобученияипереходиновойразвивающей,конструктивноймоделиобразования,обеспечивающейпознавательнуюактивностьисамостоятельностьмышленияшкольников.Обновлениесодержанияобразования–

этопроцесс,сопровождающийсяпересмотромсамоймоделисреднегообразования,егоструктуры,содержания,подходовиметодовобученияивоспитания,внедрениепринципиальноновойсистемыоцениванияидостиженияучащихся.Веськомплексмероприятийврамкахобновлениясодержанияобразованиянаправленнаозданиеобразовательногопространства,благоприятногодлягармоничногостановленияиразвитияличности.

Вместестем,всознаниистаршеклассниковнаблюдаетсякризисценностей,неопределённостьмолодогопоколенияввыборежизненногопути,профессиональнойнаправленности.Внастоящеевремяважноезначениепридаётсяценностномусамоопределениюличностиипринеобходимостикорректировкаобразовательногопроцесса.

ВбазовыхнормативныхправовыхдокументахКазахстанаобобразованииобращаетсявниманиенанеобходимостьразвитияполноценнойвсестороннеразвитойличности,котораяприобрелазнания,умения,навыки,ценностныеустановкиикомпетенции,развитанетолькофизически,ноидуховно[1].

ПсихологическиеаспектыусловийразвитийвличностивсовременнойшколенаиболееполноописаныотакимиотечественнымипсихологамикакА.Г.Асмолов,И.В.Дубровина,Д.И.Фельдштейн,итакимизарубежнымипсихологамикакA.Breidenstine,R.Carrol,L.Hollingworth,[2,3,4,5,6].

Концепциясовременногообразованияменяется,всвязисчемвближайшембудущемобразованиебудеториентированонавнедрениеадаптивнойсистемыцелевогопрактико-

ориентированногоразвитиякомпетенций,обучающихсяврамкахсетевогоикластерноговзаимодействияв работодателями-

организациями.Всвязисосменойдеятельностиучащегосясреднейшколыиегосоциальногоокружения,особаяроль уделяетсяадаптации.Учащимсяприходитсяадаптироватьсякновымусловиямобучения,взаимодействия,общениядляегосамочувствия,котороевлияетнаэмоциональноеблагополучие.Внаукесуществуетнесколькоопределенийадаптации.СогласноК.Роджерсу,Р.Даймонду,адаптацияявляетсяинтегральнымпоказателем,включаетвсебяэмоциональныйкомфорт,принятиесебяиприятиедругих.Этитрисоставляющихравновесногососостоянияличностипредполагают,во-

первых,положительныепереживанияличности,связанныессобственнымидостижениямииудачами,во-вторых,пребываниевсогласиисамимсобой,и,в-третьих,согласиесдругимилюдьми[8].

Однимизприоритетовконцепцииобразованияявляетсяповышениепрестижарабочихпрофессийразвитиепрофессиональногообразованияпутёмгармонизациилучшихпрактикипрофессиональныхстандартовспомощьюпроведенияконкурсовпрофессиональногомастерства.Однакомотивыкобучениюусовременныхобучающихсязначительноразличаются.Конечно,этоижеланиенайтисебявжизни,впрофессиональнойдеятельности,стремлениеполучитьпрестижнуюпрофессию,устроитьсянавысокооплачиваемуюработу.Поэтомуактуальнымявляетсявопособопределениистимуловимотивовучебно-

профессиональнойдеятельности.

Мотивы–

этомобильнаясистема,накоторуюможновлиять.Дажееслывыборбудущейпрофессииобучающимсябылсделанневполнесамостоятельноинедостаточноосознанно,то,целенаправленноформируяустойчивуюсистемустимулированияобучения,можноемупомочьвпрофессиональнойадаптацииипрофессиональномстановлении.Ипреждевсего,этовозможноприценностномсамоопределенииивучебномпроцессе.Ценностныеосновыобществавызываютпостоянныйинтерес,осмыслениекоторыхявляетсянеобходимостью.Измене

ния,произошедшиевпоследниедесятилетиявнашейстране,вэкономике,системеобразованияпотребовал иересмотретьмногиефундаментальныеценности.Системаценностныхориентировкаждогочеловекаин дивидуальнаиизменчива,иобуславливаетсясоциальнойсредой,семейнымвоспитаниемитемиценностям и,которыепривилитам.Мотивыпобуждаютчеловекасовершатьпоступкиипринимать решениявтойилиин ойситуации.Экономическоеисоциальноеположениенашейстраныснильноизменилоситуациювсферевыс шегообразования,такжеэтоповлиялонажизненныеценности,мотивациювыборапрофессии.Вопросамиз учениямотивацииифакторов,влияющихнавыборпрофессииучебногозаведениястудентами,уделяетсяо собоевнимание.

Выборученикамистаршихклассоввузаявляетсязадачей,вкотороймногонеизвестных,отправильно горешенияданнойзадачизависитбудущеесамогоученика.Поэтомудляпобедывконкурентнойборьбезабу дущегостудентавузыдолжныточноотслеживатьвсетенденции,связанныесмотивациейабитуриентовифа кторамивлияниянаних,предлагатьновыеформыиметодикиобучения,чтобысвоевременноадаптироватьс якпроисходящимвэтойсфереизменениям.Такимобразом,определениемотивации,влияющейнаабитурие нтов,даётвозможностьвыявитьтефакторыикритерии,которыеоказываютрешающеевлияниенавыборвы сшегоучебногозаведения.

Наибольшуюпопулярностьсредиисследователейвобластипсихологииипсиходиагностикиполучи ласистемаценностныхориентаций,разработаннаяМ.Рокичем[9].

Внашемисследованиимыиспользовалиданнуюметодику,вкачествереспондентовбыливыпускник ишколы-
лицея№20г.Павлодара(всего22человека).Результатыисследованиятермальныхценностейвыглядятсогл аснорисунку1

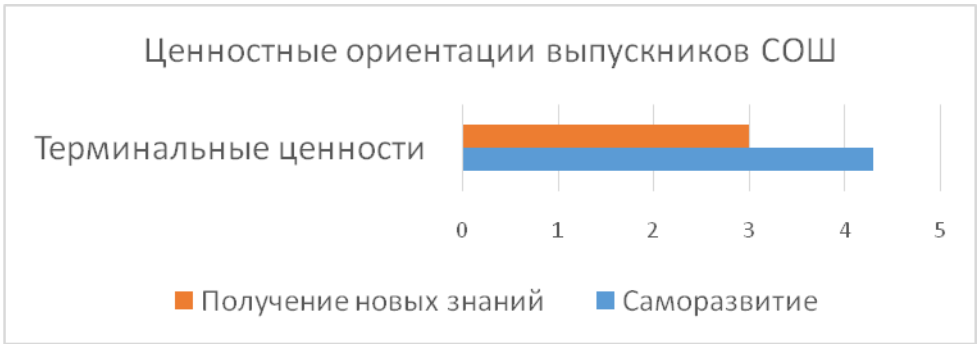

Рисунок1.Соотношениетерминальныхценностейустаршеклассников.

Результатыисследованияинструментальныхценностейвыглядятсогласнорисунку2.

Рисунок2.Соотношениеинструментльныхценностейустаршеклассников.

Средитерминальныхценностейопределённовыделяласьориентациянасаморазвитиеисамосовершенствование,вовлечениевпроцессполученияновыхзнаний.Поддержаниеопределенногоуровняразвития свидетельствуетопреобладаниитерминальныхценностейвучебе.

Средиинструментальныхвыделяютсяприоритетныеценности:образованность,ответственностьза своипоступки,независимостьвсуждениях,самостоятельность.Полагаем,чтоврамкахпрофессиональной деятельностиувыпускниковбудетпреобладатьмотивациядостиженияуспеха.Онибыстроосознаютособе нностиновоговремениипозиционируютсебяпоотношениюкновымусловиям,акцентироваввниманиенас обственныхсилах,способностях,знанияхисвязях.Интересполучениюхорошихоценокивитогедиплома, налаживаниеблизкихотношенийсоднокурсниками,повышениесамооценкипозволяетсудитьопреоблада нииинструментальныхценностей.Терминальныеценностивыступаюткаксамоцель,аинструментальные ценностикаксредстводостижениядругихцелей.Ноонивзаимосвязаны,возможно,доминированиеоднихн аддругими.

Прианализевовзаимосвязитерминальныхиинструментальныхценностейотмечается,чтоизменени явзапросахработодателейкпрофессиональнымиличностнымхарактеристикамвыпускников,ростпрагма тизмавобщественеспособствуетвдальнейшемповышениюинтересаобучающихсяктермальнымценност ям.Некоторымиисследованиямиотмечаетсядоминированиеориентацииобучающихсянаинструменталь ныеценностиипотеряинтересактермальнымценностям.Практикапоказала,чтодажецелеустремленныео бучающихсясегодняотдаютпредпочтениерезультатамэкзамена,анезнаниям,полученнымвпроцессеосво ениядисциплины[4].

Внастоящеевремя,работодательзаинтересованвмолодыхспециалистахсопытомработы,вследстви ечегосложнообъединитьвпроцессеполногокомплексногообученияиодновременногополученияпрактич ескогоопыта.Такимобразом,уобучающихсявозникаетнеобходимостьвтрудоустройстве,нообратнаясто ронамедали:работазабираетвсесвободноевремя,вкотороенужноиспользоватьдляизучениядисциплин.

Преобладаниеопределенныхценностейвпроцессеобученияявляетсяважнойсоставляющейвзаимо отношенийобучающийся-преподаватель.Обучающиесяспреобладающимитерминальнымиценностямиориентированынапреподава телей,обладающихвысокиминтеллектомиглубокимизнаниями.Придоминированииинструментальны хценностейобучающиесяотмечаютпреподавателей,активносотрудничающихсоними,лояльнымикоцен кеихзнаний,обладающихчувствомюмора.Обучающиеся,которыевприоритетставятличностноесамосов ершенствование,будутрезультативнееосваиватьновыйматериал,вступатьвкоммуникацииспреподавате лем.Общеизвестно,чтоценностьполученияглубокихзнанийразвиваетсяприумениипреподавателязаинт ересоватьобучающихся.

Системуобучениянеобходимовыстраиватьсучетомстимулированияобучающихсянаразвитиетер минальныхценностей.Стакимтипомценностныхориентацийобучающиесяспособныпоказатьболеевысо кийрезультат,проявитьинтерескобучению,познаниюнового,систематическойидетальнойпроработкеле кционногоматериала,активнуювовлеченностьвпроцессеобучениянапрактическихзанятиях.

Внастоящеевремямногиеобразовательныеучрежденияпредставляетсобоймалоадаптивнуюорган изацию,культуракоторойформируетсянаосновестандартов.

Перваяпроблемавозникаетувыпускникасмоментаокончанияшколы,когдапредстоитвыборспециа лизацииибудущейпрофессии.Проблемавызванатем,чтопооконченииишколыон,неспособенпокасформи роватьличноемнениеобудущейпрофессии,прислушиваетсякмнениюродителейиобщества,которыезача стуюруководствуютсянеиндивидуальнымиспособностямибудущегостудента,апрестижностьюпрофесс иииифинансовымаспектом:будущимуровнемзаработнойплаты,которыйсубъективен.Здесьнеобходимоп онимать,чтовысокийдоходимеютспециалисты,которыеувлеченыпрофессиональнойдеятельностьюипо стоянноразвиваютсявсвоейотрасли.

Выборпрестижныхспециализацийдляобучениярождаетдругуюпроблему:послеполучениядипло мастудентневсостоянииустроитьсянаработупоспециальностивсвязисвысокойконкуренцией,втовремяк акменееепрестижныеотраслинуждаютсявквалифицированныхработниках.Внастоящеевремярынокруд аперенасыщенофиснымиработниками(юристами,экономистами),нехватает«рабочихрук»(инженеров,с пециалистоввобластиточныхнаук).

Следующейпроблемойсовременногообразованияявляетсяприоритетколичестваобучаемыхнадка чествомобучения,чтовызваносложившимсявобществестереотипомонеобходимостикаждомудипломао боконченииивузаи,всвоюочередь,опасениемвузанепройтиаккредитациювслучаенедоборастудентов.По чему-тоупорнопродолжаеттранслироватьсястереотипотом,чтоколичествовыпускников,предоставляемоефак

ультетомнарыноктруда,свидетельствуетопрестижностиданноговузовскогоподразделенияиокачествео бразования,котороетамполучаютстуденты.Наделеэтоприводитктому,чтомногиестудентызаинтересова нывполучениинезнаний,адиплома.Осознаваяэто,преподавателинестремятсяраскрытьпотенциалкаждо гообучающегося,взаимодействуялишьссамымиактивнымиизгруппы,однакопозавершениюобученияди пломыполучаютвсе.

Третьейпроблемойсточкизрениястудентаипреподавателяявляетсязагруженностьучебнойпрогра ммы,всвязисчемпреподавателивынужденывсжатыесрокиповерхностнознакомитьстудентовсизучаемы мпредметом,большуючастьматериалапоследниевынужденыискатьиосваиватьсамостоятельно,внезаня тий.Обилиеобщихпредметоввучебномрасписаниинепозволяетувеличитьколичествочасовдляизучения предметовпоспециализации.Этоопределяетнекачественнуюподготовкукзачетамиэкзаменам,способств уетзаучиванию материала,анепониманию его.Наоснованииличногоопытахотелосьбыотметить,чтостуде нтовпервогокурсапсихологическихспециальностейприводитвзамешательствоналичиетакихпредметов, какинформатика,историяифилософия.Общиепредставленияобэтихдисциплинахбылиданывшколе,апр иполучениивысшегообразованиястудентожидаетполногопогруженияв получаемуюспециализацию.Нег ативноеотношениекобразованиювырабатываетсяуобучающихсявсвязистем,чтомногопредметовизучае тсяодновременно.Длярешенияданнойпроблемынеобходимопересмотретьучебныепланы,убравобщиеп редметы,чтопоможетобеспечитькачественноеобучениестудентаповыбраннойимспециальности.

Следовательно,изменениянеобходимоначинатьсизмененияси стемыправилитрадиций.Впервуюо чередь,необходимосогласованиесистемыценностейпреподавателейиобучающихсяиихсоотношениесос тратегическимицелямиобразовательнойорганизации.Преподавателюследуетприменитьрольнаставник а.Какправило,наставникдолженобладатьвысокимипрофессиональнымизнаниями,навыками,личностн ымикачествами.Наставникдолженосуществлятькорректировкуценностныхориентаций,которыемогутб ытьмобилизованыдляэффективноговыполнениябудущейпрофессиональнойдеятельности.

Чтобыпроцессформированияпрофессионально-ценностногосамоопределенияуспешнобылреализован,несовсемправильноориентироватьсялишьнапро фессиональнуюсферудеятельностибудущеговыпускника.Безусловно,развитиепрофессиональногосамо сознанияформируетуобучающихсяихубежденностьвправильностивыборабудущейпрофессииинацелив аетнаразвитиепрофессиональнозначимыхценностей.Но,вместестем,важнащеисоциализацияэтогочел овекавобществе,вкругусемьи,вконкретнойсоциальнойгруппе,гдеонпроявляетсвоиразныекачествахара ктераигденаиболееярковидныесформированныежизненныеценности.Поэтомуоднимиззначимыхэлемен тов,определяющихжизненныеориентирычеловекаявляетсяисистемадуховныхценностей.

Напервомместетакжестоятфакторы,связанныесбудущимабитуриента.Стоимостьиудобствообуче нияотходятнавторойплан.Сложностьвступительныхэкзаменовостаютсянавторомплане.Качествожеобр азованиеабитуриентыставятвыше,чемпрестижностьвуза.Ноприэтомдипломпрестижноговузавосприни маетсякакконкурентноепреимуществопритрудоустройстве.Абитуриентыприслушиваютсявосновномк собственномумнениюввыборевузаипрофессии,ноприэтоммнениеродителейимеетзначительнуюроль.Б ольшеабитуриентовзаинтересовываютсякарьеройвсфереинформационныхтехнологий,атакжетворческ ими,дизайнерскимипрофессиями.Заработнаяплата,накоторуюрассчитываютюныеспециалистынесоотв етствуетспредлагаемойоплатойработодателей.

Такимобразом,однимизусловийэффективностиуправленияобразовательнымпроцессомвучебном заведенииявляетсяспособностьижеланиепреподавателябытьнаставникомдляобучающихся.Такжеест ьнеобходимостьвпересмотрекпрограммобучения,приэтомккаждомубудущемуспециалистунеобходим индивидуальныйподход.

Список использованной литературы:

1 ЗаконреспубликиКазахстан«Обобразовании»(с изменениямиидополнениями по состоянию на 19.04.2019г.).

2 Асмолов,А.Г.Психологияличности:культурно-историческоепониманиеразвитиячеловека/А.Г.Асмолов.,М.:Смысл,2007.–528с

3 Дубровина,И.В.Формированиеличностистаршеклассника/И.В,Дубровина.–М.,1989.

4 Фельдштейн,Д.И.Психологиявзросления.Стуктурносодержательныехарактеристикипроце ссаразвитияличности/Д.И.Фельдштейн//М.Московскийпсихолого-социальныйинститутразвитияФлинта.–1999.–670с.

5 Breidenstme,A.Theeducationalachievementofpupilsindifferentiatedandundifferentiatedgroups//Jou malofExperimentalEducation,1936,N5.P.91

6 CarrolH.Geniusinthemaking.NewYork:McGraw-Hill,1
7 Hollingworth,L.Giftedchildren.NewYork:Macmillan,1
8 DymondR.AdjustmentchangesoverTherapySelf-
sorte.//PsychotherapyandPersonalityChanges./Ed.byRogersandR.Dymond.Chicago,1954.
9 RokechM.Thenatureofhumanvalues.New-York:FreePress,1973.-438p.

МРНТИ:15.81.29

Д.А.Нургалиева[1]
[1]АбайатындағыҚазақұлттықпедагогикалықуниверситеті
Алматы,Қазақстан

ӘЛЕУМЕТТІКПЕДАГОГМАМАННЫҢКӘСІБИТҰЛҒАСЫНҚАЛЫПТАСТЫРУДАТҮРКІҒҰЛАМАМҰРАЛАРЫНҚОЛДАНУДЫҢМАҢЫЗЫ

Аңдатпа

Мақаладаәлеуметтікпедагогмаманныңмінезі,адамдарментезтілтабысуғабейімболып,мейірімділік,білугеқұштарлық,адамдарменжұмысқақызығушылық,өзкөзқарасынқорғайалу,оптимизм,жүйкепсихикалықжүйелерініңтұрақтылығысекілдікәсібитұлғасынқалыптастырубарысындатүркіғұламамұраларынқолданудыңқажеттілігіжайлыайтылады.

Ұлытүркіғұламаларының идеялары,адамгершілік-кәсібисапалар,яғнипедагогикалықіс-әрекеттіңадамгершілікмазмұнынсипаттайтынжәнепедагогтыңоқушыға,әріптестеріне,қоғамға,өзмаңдығынажәнеөз-өзінеізгіліктіққатынастакөріністабатынсанаменмінез-құлықтыңтұрақтықырларынқалыптастыратыннегізболыптабылады.

Түйіндісөздер:әлеуметтікпедагог,тұлға,кәсіп,мамандану,қалыптасу.

D.A.Nurgaliyeva[1]
[1]AbaiKazakhNationalPedagogicalUniversity
Almaty,Kazakhstan

THEROLEOFTHETURKICHERITAGEINTHEFORMATIONOFTHEPROFESSIONALPERSONALITYOFASOCIALPEDAGOGUE

Abstract

Thearticledescribestheneedtousethe Turkicheritageintheformationofprofessionalpersonalityofasocialpedagogue,tendencytocommunicatequicklywithpeople,kindness,desireforknowledge,interestinworkingwithpeople,abilitytodefendthepointofview,optimism,stabilityofnervousmentalsystems.

TheideasofthegreatTurkicscientists,moralandprofessionalqualitiesarethebasisthatcharacterizethemoralcontentofpedagogicalactivityandformstablesidesofconsciousnessandbehavioroftheteacher,manifestedinhumanisticattitudetothestudent,colleagues,society,professionandthemselves.

Keywords:social pedagogue, personality, profession, specialization, formation.

Д.А.Нургалиева[1],

[1]Казахскийнациональныйпедагогическийуниверситетимени Абая
Алматы,Казахстан

РОЛЬТЮРКСКОГОНАСЛЕДИЯВФОРМИРОВАНИИПРОФЕССИОНАЛЬНОЙЛИЧНОСТИСОЦИАЛЬНОГОПЕДАГОГА

Аннотация

Встатьерассказываетсяонеобходимостииспользованиятюркскогонаследияприформированиипрофессиональнойличностисоциальногопедагога,склонностикбыстромуобщениюслюдьми,доброты,стремлениякзнанию,интересакработеслюдьми,способностиотстаиватьсвоюточкузрения,оптимизма,устойчивостинервныхпсихическихсистем.

Идеивеликихтюркскихученых,нравственно-профессиональныекачестваявляютсяосновой,характеризующиминравственноесодержаниепедагогическойдеятельностииформирующимиустойчивыесторонысознанияиповеденияпедагога,проявляющиеся вгуманистическомотношениикученику,коллегам,обществу,своейпрофессииикебе.

Ключевыеслова:социальныйпедагог,личность,профессия,специализация,формирование.

ХХІғасырүдерісіндеҚазақстанныңбілімберужүйесін,білімберуүлгісінжәнебілімберусапасынқамтамасызетубарысындабаланыңпсихологиялықжайкүйіменқауіпсіздігіүшінжағдайжасауда,отбасыда,мектепте,жақынқоршағанортадажәнебасқасоциумдардағынегативтіқұбылыстардыболдырмауменалдыналудыңәлеуметтік,құқықтық,психологиялық,медициналық,педагогикалықәлеуметтік-педагогикалыққолдаукөрсетуде,кәсібиәлеуметтік-педагогикалықмамандардыдаярлаусапасынарттыруөзектімәселеболыпотыр.

Жоғарыоқуорындардаәлеуметтікпедагогтардыдаярлау–болашақпедагогтарға,яғнимаманныңкәсібиқұзыреттілінеқойылатынталаптарғасәйкескәсібиәрекеттердіорындауғамүмкіндікберетінарнайыбілім,білік,дағдылардыменгеруі,әлеуметтікойлау,әлеуметтіксана,әлеуметтікмінез-құлықтардыңқалыптасуүдерісіболыптабылады.Демек,болашақәлеуметтікпедагогтардыңкәсібиіс-әрекеткедаярлығықоғамдықталап,себебіқазіргікездемектептердеотбасындаүйлесімділіктіңболмауыжәнебалалардыңәлеуметтенуерекшеліктерімәселелері;мінез-құлқындаауытқушылығыбарбалалардыңмәселесі;ата-аналарыныңқарауынсызқалғанбалалардыңмәселесіжәнет.б.қоғамолқылықтарыайқынкөріністауыпотыр[1].

Әлеуметтікпедагог–тұлғадамуынажәнеоныңқалыптасуынақолдаукөсететін,сондай-ақәртүрлідеңгейдегіәлеуметтікмәселелердішешугеқабілеттіпедагогикалықмамандық.ҒалымА.В.Мудриктіңпікірінше,«...әлеуметтікпедагогика»адамныңөмірбойынақатаржүретінәлеуметтіктәрбиенізерттейді.Адамөміріндегіәлеуметтіктәрбиеніңалатынорныменрөлі,дамуменәлеуметтенусекілдіүдерістерменсалыстыраотырыпанықтауғаболады»-дейді.

Білімберуаймағындағыәлеуметтікпедагогтардыңқызметаясыәртүрлітиптегібілімберумекемелеріндегіспорттық-сауықтыруіс-әрекеттеріменмәденибосуақыттыұйымдастыру,балаларменжасөспірімдердіәлеуметтікбейімдеуменоңалтуқызметін,құқыққорғау,әкімшілік-аймақтықоргандармен,қоғамдықұйымдармен,қорларменжәнекоммерциялыққұрылымдарменбайланысынқамтиды.Әлеуметтікпедагогтыңіс-әрекетібаламәселесіншешуге,соныменқатарбалағакөмеккөрсетудеәртүрлімекемелердіңқызметтерінүйлестіруменбайланысты;қарым-қатынасбарысындаделдалқызметін,тәрбиеленушіменересектерарасындаүшіншіжақтыұстанды,оларғакеңесбереді,көмектеседі,өзаратүсінісетінқатынасорнатады;баланыңнышандарыменқабілеттерін,оныңқызығушылықтарын,өмірсүружағдайларын,қоршағанортасыныңклиматын,оныңжағымдыжәнежағымсызқасиеттерін,отбасыдағы,мектептегі,ауладағыжағдайды,оныңфизикалықжәнепсихикалықденсаулығынзерттейді[2].ОтандықғалымдарГ.Ж.Меңлібекова,Ш.Ж.Колумбаева,Л.М.Нарикбаева,Р.И.Бурганова,М.Т.Баймұқановажәнет.б.еңбектерінесүйенсекәлеуметтікпедагогтардыдаярлауәлеуметтікқорғаужәнехалықпенжұмысжүйесініңқалыптасуыменқатаржүреді.

ҚазақхалқыныңсанғасырлықтарихынзерделегенакадемикфилософӘбдімәлікНысанбаевқазақхалқыныңтарихидамуыменқалыптасуынтүркіліккезеңненбөліпқарастыруғаболмайтындығын,сондықтанатегімізболыпкелетінтүркіхалықтарыныңділімендінін,дүниетанымыменәлемдіфилософиялықтұрғыданигерутәжірибесінқазіргідамуда,өркениеттікжолындақолдануқажеттіболыптабылады[3].Себебі,мамандардаярлауүрдісіндетәрбиеніңнегізітүркіәлемініңозықидеяларын,түркіөркениетініңерекшеліктеріментарихитамырларындүниежүзілікмәдениетпенсалыстыраотырып,мұралықтәлімипікірлерінжастарғаоқытужәнесаналарынасіңірубүгінгікүнніңсұранысынаайналып,үлкенмаңызғаиеболыпотыр.Осыжағдайдақоғамныңалғабасуыжәнеболашақұрпақтыңқандайдәрежедеқалыптасуытарихитәжірибеміздегіпедагогикалыққұндымұралардықайтажаңғыртаотырып,пайдалануғатікелейбайланысты.Өйткені,адамзаттыңдамуындағымәденибілімдердінақты,анықтанып,онықайтақарауарқылығанабүгінгіқоғамдықмәдениетіқұруғақолжеткіземіз.Педагогикатарихындақазақхалқыныңөзінетәнтұлғатәрбиесініңқалыптасуындаертедегітүркімәдениетініңорныерекшеекендігібелгілі.Осығанбайланыстыбүгінгікүніруханисаладажүріпжатқансананыңжаңаруы,адамиқұндылықтардықайтабағамдауүрдістерінәтижесіндеғасырларбойыжинақталып,ата-
бабатарихынанбізгежеткенмолмұраларынболашақұрпақтытәрбиелеугепайдаланузаманталабыдепқабылдайотырып,ертедегітүркіхалықтарыныңтұлғатәрбиесіидеяларыныңмәнінжәнеоныбүгінгітәжірибедееескерудіңөзіндікерекшеліктерін,сонымenқатарбүгінгіғылымдағыпікірсабақтастығынжанжақтыжүйелізерттеуөзектімәселе.Ғылыми-
педагогикалықәдебиеттергеарнайышолужасауортағасырдаәмірсүргенұлығұламалардыңеңбектерініңкөптегенжылдаркөлеміндебірқатарқазақстандықғалымдарзерттеулері,мысалы,әл-
Фарабидіңпедагогикалықой-
пікірлерінА.Көбесов[4],Ж.Баласағұнныңпедагогикалықидеяларыныңдамутарихын,тәлім-тәрбиелікидеяларыменізгіліктібасқарудыңнегіздерінА.Көшербаева[5],Қ.Молдасан[6]зерттеулеріндеқарастырса;М.ҚашғаридіңпедагогикалықидеяларыныңқалыптасутарихыК.Қалиеваныңзерттеуінде[7],көнедәуірдегіжәнеортағасырғұламаларыеңбектерініңпедагогикалықмәніменқазақтәлім-тәрбиесіндегімаңыздылығыҚ.Сарбасованың[8],Х-
ХІІғасырдағытүркіғұламаларымұраларындағыотбасытәрбиесіидеяларыныңқалыптасуымендамуынҚ.Атемова[9]ғылымидиссертациялықжұмыстарындазерттеген.

Қазіргікездегібілімберудіңмаңыздырөлі-болашақмамандардыдаярлаумәселесін,адамісәрекетініңеңмаңыздысаласынаайналдыру.Олайболса,бүгінгікүнікәсібиқоршағанортаныңбәсекелестігіжағдайындажұмысжасауүшінмамандаржаңатехнологиялардыменгеріп,өзгермеліөміржағдайларынатезбейімделетін,кәсіби,тұлғалық-
әлеуметтіктұрғыданқұзыреттіболуытиіс.Сондықтанқазіргітаңдақұзыреттімамандардаярлаумәселесібілімберукеңістігінеенужағдайларыменбайланыстыөзектіболыпотыр.

Педагогикалықмамандықбіруақыттыңөзіндеөзгертушіжәнебасқарушықызметатқарады.Тұлғадамуынбасқаруүшінәлеуметтікпедагогтаналдыменадамгершілік,тұлғалықсапаларталапетіледі.Әлеуметтікпедагогтыңтұлғалықсапасынемесетұлғалыққұзыреттілігіоныңжалпықәсібидайындығыныңбірбөлігіретіндепедагогикалықіс-әрекеттіжүзегеасыруғақажеттітұлғалықдайындығынбілдіреді.

Демек,философиятұлғанытанымменшығармашылықіс-
әрекеттіңсубъектісіретіндеқарастырса,психологияонықсихикалыққасиеттерменпроцестердің:мінез-құлық,темперамент,қабілетжәнет.б.қасиеттердіңтұрақтыжиынтығыретіндеқарастырады[10].Әлеуметтануғылымытұлғаныәлеуметтікөміргебелсеңдітүрдеараласатын,әлеуметтікқатынастардыңсубъектісіретіндеқарастырады[11].

Тұлға-
әлеуметтанудыңөзектімәселелерініңбірі,өйткені,қоғамдағыболыпжататынәлеуметтікқұбылыстарменпроцестердің,солсияқтыжекелегенадамдарменәлеуметтіктоптардыңіс-
әрекеттерініңсебептерін,мәнінжекетұлғалардыңмәндісипаттыбелгілеріарқылытүсінуге,демек,жекетұлғаныңмінез-құлқыарқылытұтастоптың,қоғамныңөмірінтүсінугеболады.

Энциклопедиялықсөздіктетұлға-
жекеадамныңөзіндікадамгершілік,әлеуметтік,психологиялыққырларынашып,адамдысаналыіс-әрекетиесіжәнеқоғаммүшесіретіндежан-жақтысипаттайтынұғымретіндеқарастырылады[12].

Л.С.Выготскийдіңмәдени-тарихитұжырымдамасынасәйкестұлғатарихи-
эволюциялықпроцестіңмүшесіболыптабылады[13].Оләлеуметтікрөлдердіңтасымалдаушысыретіндеөмірлікжолдардытаңдаумүмкіндігінеиеболады.Оныңбарысындаадамтабиғатты,қоғамдыжәнеөзін-өзіөзгертудіжүзегеасырады.

Яғни,«Тұлға»адамныңәлеуметтікқасиеттерініңжиынтығыретіндеоныңадамгершілік,кәсіби,адам исапаларынбілдіретінжиынтықұғым,қоғаммойындағанадамгершілікті,ізгіліктіқағидаларғанегізделіпс аналыс-
әрекетжүргізетінжекеадам.Әрбіртұлғаныңбелгілібірдеңгейдеіштейсанасы,қасиетіболады.Олардыңжи ынтығытұлғаныңсапасынайқындайды.

Бүгінгікүнітұлғаныңсапасыоныңинтеллектуалдық-руханибайлығыменмінез-
құлықмәдениетініңжиынтығынантұратынкөпмәдениеттілігінқажетсінеді.Мұндайтұлғаныңсапалартур алықазақтыңұлыақыныАбайатамыздақарасөзінде:«Қашанбірбалағылым-
білімдімахаббатпенкөксерлікболса,сондағанаоныңаты«адам»болады»,-
депайтқанболатын[14].Мұндайтұжырымдыойменкөзқарасдәлбүгінгікүніөзектіболып,тұлғаныңбілімді лігіарқылықалыптасқанқасиетсапаларыоныңқоғамдықмәнінайқындаптұр.

Бұл,мамандардаярлаужүйесіндестуденттердіңкәсібитұлғасынқалыптастырудақоғамдықталаптаа ртыпкеледі.

Кәсіп–
бұл,кәсіптікоқужәнетәжірибежинақтаунәтижесіндеигерілетін,белгілібірбіліжменмашықтардыталапет етінеңбекқызметініңтүрі[15].Кәсіп-сөзініңтағыбірмағынасы-
белгілібірадамдарғатәнбілім,іскерлікжәнедағдыларжүйесі.«Мамандық»дегентүсінікпенастарласыптак еледі.Мамандандыру-
бұлкөрсетілгенмамандықшеңберіндеадамныңөзсаласындағыкәсібиісіндеқолдануғабағытталғанбілім,і скерлікжәнедағдыларжиынтығы.

Кәсіпкебейімделуолмамандықтыменгерукезіндегітұлғаныңкәсібиқасиеттерініңқалыптасуынан,е ңбекдағдыларынанкөрінеді.Кәсіпкебейімделуадамныңұжымғасіңуіneәсереteді.Олжаңаұжымға,еңбект алаптарына,кәсібиіс-әрекеткеқатысупроцесінің,кәсібиқызығушылықтардың,жекесапалардыңосыіс-
әрекетталаптарыменарақатынасынкөрсетеді.Осылайшамаманбіртіндепкәсіпкеқалыптасады,бейімделе ді.Сонымен,маманныңкәсібитұлғасы-
белгілібіркәсібиқызметтітиімдіжүзегеасыруғақажеттікәсібитұлғалықсапалары.Тұлғалықсапа-
болашақмамандардыңтанымдыққабілеттерінжетілдірудежаңаныжасауменжаңалықашуғабағдарлануш ылықтұрғысындаолардыңөзіндікжұмысынабасшылыққасаунәтижесіндетуындайды.

ҚазақстандықғалымА.Н.Көшербаеваныңдокторлықдиссертациясында Ж.Баласағұнның«Құттыбі лік»дастанының ізгіліктіқалыптастырудағымәнінжан–
жақтыталдайотырып,жекетұлғанықалыптастырудақажетболатыннегізгіқасиеттердіңқоғамдықөмірдегі мәніменмаңыздылығынасалыстырмалысипаттамажасайотырып,ЖүсіпБаласағұнныңкөзқарасынасолқ оғамдағыәлеуметтік-
саясижағдайлардыңықпалеткендігіндәлелдейдіжәнебүгінгікүнніңмәселелеріменпара-
партұстарынсипаттап,еңбектеріндегіпедагогикалықидеялардыңөзарасабақтастығынкөрсетеотырып,ұл ығұламаның ізгіліктітұлғаидеясынатәнқасиеттеріноқуүрдісіндепайдаланудыңтиімділігінайқындайды.

ЗерттеушіК.Ж.Ибраеваөзініңғылымижұмысында“Құттыбілік”дастанындағытұлғағақойғанталап тардызерделейотырып,оныңғұламаныңкөзқарастарынан“Толықадам“-
өзініңқасиетіне,қалыбыменнегізінемейліншежақындағанасыладамдепойтүйеді.Олкісіліккежатқасиетт енәбденарылып,тазарған,ішкіруханидүниесі,діліағарып,періштеліккебеталғанадамдегенкөзқарасқакел генінайтады.Түптіңтүбінде,дастанмазмұнынанқұтбереке,бақкісініңөзінде,оныңөзқолындадегендіұғам ыз,-
дептұжырымжасайды[16].Сонымenқатар,ақынныңмұндайкөзқарастарыментұжырымдарыныңнегізгіи деясыәл-
Фарабидің“Бақытқажолсілтеу”тұжырымдарынаналынып,сабақтастықтауыпотырғандығындәлелдейді. Бұлжұмыстадағалымұлығұламалармұраларындағыпедагогикалықидеялардымамандаярлаужүйесіндеп айдаланудыңұлттықбілімгежәнемаманныңұлттыққелбетінқалыптастыруғасептігінтигізетіндігінқұпта йды.

Тәуелсізеліміздіңәлеуметтік-
саясижағдайларынабайланыстықоғамымыздағыәртүрліөзгерістердішешу,ұлттықсанамыздыңөсуікезе ңіндеЖүсіпБаласағұнныңізгіліктібасқарутуралыфилософиялықойларыныңқұндылығынзерделегензер ттеушіҚ.Молдасанныңғылымиеңбегіндеәрбірадамөзұлтыныңмөлдірбұлағыныңнәріналмай,толыққанд ыұлтретіндесезінеалмайтынынайтады.Демек,нарықтықэкономикағасүйенген,ғылыми-
техникалықжаңалықтарғаеркінаяқбасқанбүгінгіқоғамалдындатұрғанөзектімәселе–
білімберуісіменқоғамдыізгілендіру,жан-

жақтыдамыған,шығармашылтұлғақалыптастыру.Олтәрбиемақсатынбіржүйегетүсіругеәрекеттенген.Оныңпайымдауыншажақсысөз,жақсыіс,жақсытілек–адамдыкемелдендіру,өзін-өзітәрбиелеу,тұлғаныжетілдіругенегізгіұйтқыдептұжырымдайды.Жағымдымінезарқылыжағымсызсапалардыжою,ішкісезімменкүшкемінсізқолдаукөрсетудептұлғамінезінбірқалыптыұстаптұратынқасиетті ерідептүсіндіреді.Міне,ойшылғұламааталғанеңбегіндеөзтұжырымыныңдәйектілігінпедагогикалықтұрғыданосылайшамағлұматбереді.Қоғамдықбелсенділікдегендеміндеттітүрдесаясатжолынтаңдаукерекдегенсөземес.Қазірбіздіңқоғамүшінеңалдымен,интеллектуалды,яғнижағдайғаобъективтітұрғыданқарап,бағабереалатын,сараптапталдайалатынтұлғакерек.

Солсебептенізгілікпедагогикасыөздамуыныңәрбіркезеңінде,кезгелгенқоғамда,бүгінгікүндедеөзініңөзектілігінжоғалтпайды.

«Ізгілікпедагогикасы»негізіндежасұрпақтыізгіліккетәрбиелеудіңметодологиялықкөзқарасықалыптастырылған.НағызұстазбейнесінӘбуНасырӘл-Фарабисөзіментүйіндесек:«Ұстаздықмінез-құлықнормасымынадайболуғатиіс:Ұстазтарапынанбарыншаынталылықпентабандылыққажет.Өйткені бұлар,жұртайтқандай,тамшысыментастесетінбейнебірсутәрізді»дейді.

ҰлығұламаАбайдыңайтуыбойынша:«Руханибайлық–өмірдіңеңбастықұндылығы»,осыпікірдіұранретіндепайдалануәрбірустаздыңміндеті.Абай«Білімділік,әділдік,парасаттылыққасиеттерікімдекөбірекболса,соладам–дана,ғұлама,әлембасшысы»дегенасылойларын,ШәкәрімҚұдайбердіұлыөзұстазыныңойынжалғастырып:«Жастайынанбастападамдардыңбойындажоғарыпарасаттылық,өзін-өзіқадірлеусезімінтәрбиелеукерек,бұлоныңөзіндегіайуандықинстинктіжоюға,қауіптіқұмарлықтықұртуғакөмектеседі.Сондағанаадамныңжәнеадамзаттыңтүзелетінінеүміттенугеболады»-депжазады.

Яғни,болашақәлеуметтікпедагогкетәнтұлғалықсапалардыңішіненнегізгіанықтаушысапалардыбөліпалуқиын,яғнимаманныңкәсібитұлғалықсапасыныңнегізігуманистік,альтруистік,толеранттылық,креативтілік,ұйымдастырушылық,коммуникативтік,эмоционалдық-еріктіксынды,болашақмамантұлғасынгумандыбілімберудіңқазіргікездегіпарадигмасынасайқалыптастырудыңбағыттарынанықтайалуға,өзін-өзітанубойыншаберілетінбіліммазмұнынқосымшаматериалдарарқылыөздігінендамытатынметақұзіреттілікдағдыларынқалыптастыратын,түркіғұламаларының идеяларынегізболадыдеппайымдаймыз.

Пайдаланылғанәдебиеттертізімі:

1 ГалагузоваМ.А.Введениевпрофессию«Социальныйпедагог»:учеб.пособиедлястуд.высш.учеб.заведений-М.:Гуманит.изд.центрВЛАДОС,2001.-416с.

2 МустаеваФ.А.Основысоциальнойпедагогики:учебникдлястудентоввысшихпедагогическихучебныхзаведений–2-еизд.-М.,2001.–416с.

3 НысанбаевӘ.Қазақфилософиясы//ЕгеменҚазақстан.-2006,қазан28.–Б.3.

4 КубесовА.Педагогическоенаследиеаль-Фараби:дис....док.пед.наук.–Ташкент,1990.–С.39.

5 КошербаеваА.Н.Развитиеидейгуманизмавпедагогическомнаследии ЮсуфаБаласагуни:автореф....док.пед.наук.–Алматы,2004.–45с.

6 МолдасанҚ.Ш.ЖүсіпБаласағұнныңпедагогикалықмұрасындағыізгіліктібасқарудыңнегіздері: пед.ғыл.канд....автореф.–Алматы,2009.–27б.

7 КалиеваК.М.МахмұдҚашғаридыңпедагогикалықидеялары:пед.ғыл.канд....автореф.-Алматы,2003.–25б.

8 СарбасоваҚ.А.Қазіргіқазақпедагогикағылымындағыәл-Фарабидің,Ж.Баласағұнидің,М.Қашқаридіңтәлім–тәрбиелікидеялары:пед.ғыл.док....автореф.-Қарағанды,2009.-32б.

9 АтемоваҚ.Т.Түркіғұламаларымұраларындағыотбасытәрбиесіидеяларыныңқалыптасуымендамуы(IX-XIIғ.ғ.):пед.ғыл.док....автореф.-Алматы,2010.-28б.

10 «Қазақэнциклопедиясы»Қазақстан»:Ұлттықэнцклопедия/басредакторӘ.Нысанбаев–Алматы,1998.-Т.7.–Б.153.

11 АяғановаБ.,ТәжінМ.М.Әлеуметтанунегіздері.-Алматы,1992.-Б.89-95.

12 Психология:Энциклопедиялықсөздік/басред.Б.Ө.Жақып.-Алматы:Қазақэнциклопедиясы,2011.–624б.

13 ВыгодскийЛ.С.Педагогическаяпсихология.-М.:Педагогика,1991.-479с.

14 ҚұнанбаевА.Шығармалар:екітомдық.–Алматы:Жазушы,1977.–Т.1.–Б.35.

15 ФилософиялықсөздікНұрғалиевР.Н.,АқмамбетовҒ.Ғ.Алматы:Рауан,1995.–Б.137.

16 ИбраеваК.Ортаазияғұламаларыныңпедагогикалықой-пікірлерініңқалыптасуыжәнедамуы:пед.ғыл.док....автореф.-Астана,2009.–Б.194.

МРНТИ:15.21.51

А.О.Сангилбаева[1]
[1]КазахскийнациональныйпедагогическийуниверситетимениАбая
Алматы,Казахстан

ИНТЕРНЕТ-ЗАВИСИМОСТЬ: НЕРАЗВИТОСТЬЦЕННОСТНО-МИРОВОЗРЕНЧЕСКИХФОРМЗНАНИЯМОЛОДЕЖИ

Аннотация

Встатьедоказывается,чтонаиболееэффективнымспособомборьбысинтернет-зависимостьюявляетсяразвитиеличностичеловека,преждевсего,еёинтеллекта,силыволи,ценностно-мировоззренческихструктур.Личностноразвитыйчеловекиспользуетсовременныеинформационно-коммуникационныетехнологиидлядальнейшегосовершенствованияиреализациисвоейсвободы.Принеразвитостидуховногомиравозможностиэтихтехнологийиспользуютсядляусиленияотрицательныхкачествличности:несмотрянабольшоеколичествоусвоеннойинформации,человекможетстатьпримитивнеенравственноиэмоционально,потерятьсвоюсвободу,превратитьсявсредствоманипулирования.Еслиутакогочеловекаимеетсясклонностькзависимостям,тоформируетсяинтернет-зависимость.

Ключевыеслова:Интернет;интернет-зависимость;информационныетехнологии;личность;свобода;ценностно-мировоззренческиеструктуры.

А.О.Сангилбаева[1]
[1]АбайатындағыҚазақұлттықпедагогикалықуниверситеті
Алматы,Қазақстан

ИНТЕРНЕТТЕНПСИХОЛОГИЯЛЫҚТӘУЕЛДІЛІК:РУХАНИҚҰНДЫЛЫҚТАР

Аңдатпа

БұлмақаладаИнтернет-тәуелділіктіңқұбылысыәлемдікпроблема,оныңкөрінісіжәнеалдын-алуықарастырылады.Зерттеудіңөзектілігіхимиялықемесмінез-құлықтәуелділіктерініңнашарзерттелуіменанықталады.АқпараттықтехнологиялардыңқарқындыдамуыИнтернеттәуелділігідепаталатынжаңапсихологиялықтәуелділіктіңпайдаболуынасебепболды.Анықтаужәнеалдын-алупроблемасыөтемаңызды,себебікомпьютергешамадантыстәуелділікадамғабұзушыәсеретеді,психикағатерісәсеретедіжәнетиімділіктітөмендетеді.Интернеттегіадамөміріндегіішкізерттеулерәлікүнгедейінштелменсалыстырғанда,пәнбойыншаөтеазжәнешектеулі.МақаладаИнтернеткетәуелділіктіңнегізгіерекшеліктері,сондай-ақосымәселенішешугекөмектесетінұсыныстарберілген.

Түйінсөздер:Интернет;интернет-тәуелділік;ақпараттықтехнология;тұлға,еркіндік;құндылықкөзқарастыққұрылым.

A.O.Sangilbayeva[1]
[1]AbayKazakhnationalpedagogicaluniversity
Almaty,Kazakhstan

INTERNETADDICTION:SPIRITUALANDVALUEGROUNDS

Abstract

Thearticleprovesthatthemosteffectivewayofstrugglewithinternetaddictionisthedevelopmentofhumanpersonality,especiallyhis/herintelligence,will-power,valueandworldviewstructures.Apersonality-developedhumanusesmoderninformationandcommunicationtechnologiesforthefurtherimprovementandimplementationofhis/herfreedom.Withunderdevelopedspiritualworldthecapabilitiesofthesetechnologiesareusedtointensifythenegativequalitiesofpersonality:inspiteoflargequantityofassimilatedinformation,apersoncanbecomemoreprimitivemorallyandemotionally,loseshis/herfreedom,andturnsintoameansofmanipulation.Ifsuchapersonhasatendencytodependences,theninternetaddictionisformed.

Keywords:andphrases:Internet;Internetaddiction;informationtechnologies;personality;freedom;valueandworldviewstructures.

Информационно-коммуникативныетехнологиикакрадио,телевидение,кино,видео,прессаиграютважнуюрольвориентацивоспитанияиформированиятворческих,созидательныхнавыков,способностейиповышенииобщественногосознаниястуденческоймолодежи,инаоборот,онижеприневернойориентацииинаправленностимогутслужитьпричинойзаблуждения,нравственногоразложенияи,наконец,преступныхдеяний.

Интернетзначительнооблегчаетнамжизнь,многократноувеличиваянашивозможности.Втожевремямногиелюдинемогутобходитьсябезнего,ставболезненнозависимыми.Приобрелиособуюактуальностьвопросы,касающиесяобъясненияприродыисущностиинтернет-зависимости,представляющейсобойнавязчивоежеланиеподключитьсякИнтернетуиболезненнуюнеспособностьвовремяотнегоотключиться.Интернет-зависимымиявляютсяоколо10%пользователейвмире[4].Особенномноготакихпользователейсредиподростков.Косновнымтипаминтернет-зависимостиотносятсянавязчивыйпоискинформации,пристрастиеквиртуальномуобщениюизнакомствам,чрезмерноеувлечениесетевымикомпьютернымииграми,маниятратитьденьгивСети,пристрастиекпросмотруфильмовчерезИнтернетикиберсексуальнаязависимость[3].Некоторыеисследователиутверждают,чтоработавИнтернетеможетстатьисточникомболезниявляетсянаркоманиейвбуквальномсмыслеслова[9].Другиеучёныепишут,что«неоченьясно,правомерноливообщеговоритьобинтернет-зависимости».Третьиавторыполагают,чтоСетьпредоставляетвозможностьлишьприятнопровестивремяиневызываетфизиологическойзависимости.Этоякобытолько«экологическичистый»помощникотстрессов.Иногдаотмечается,чтосущностьинтернет-зависимостилежитвсферефизиологии,посколькуонасопровождаетсяизмененияминекоторыхзонахголовногомозга[6;12].Утверждаетсятакже,чтоподобнаязависимостьимееттолькопсихологическуюприроду[2;5;8].Наконец,имеетсямнение,чтодлялеченияинтернет-аддикциинеобходимадажепсихиатрическаяпомощь[1;3].Требующимсерьёзноготеоретическогоосмысленияявляетсятообстоятельство,чтоневсепользователиИнтернета«поглощаются»виртуальнойреальностью,приобретаязависимостьотнее.Например,почемуособенномногоинтернет-зависимыхсредиподростковимолодыхлюдей?Вэтойсвязиназреланеобходимостьрассмотретьинтернет-зависимостьнетолькосчистопсихологической,физиологическойилидажепсихиатрической(какэтопокаделается),ноиссоциально-философскойточкизрения.Пораисследоватьпричиныданногоявлениявконтекстевсейсоциальнойжизни,исходяизтого,чтоВсемирнаяСетьисовременныеинформационно-коммуникационныетехнологиивыступаюткакглобальныеявления,охватывающиевсеобщество.ИменнопоэтомузависимостьотИнтернетанетольконеобходимоизучатьврамкахчастныхнаук,ноиспомощьюфилософскогоподходапоказатьеёобусловленностьвсейсистемойдуховнойжизничеловекаиобщества.

Интернет-зависимостьприводиткизлишнейпогруженностиввиртуальнуюреальность,чтонегативноотражаетсянасоциальныхфункцияхчеловека.Сужаетсякругинтересов,наблюдаютсяуходотреальнойжизни,депрессиябезкомпьютера.Попыткивоздействияокружающихнаинтернет-зависимогочастоведуткобратномурезультату.Онлишьстановитсяозлобленным,стараясьзащититьсебяотвсех,ктопосягаетнаегоправоиспользоватьИнтернет.СамаприродаСетиспособствуетформированиюзависимости,ведьонаудовлетворяетмножествопотребностейпользователей.Вместестем,справедливоотмечаетсясвязьинтернет-аддикциистакимиэмоциональнымипроявлениямиличностикактревогаидепрессия,робостьинапряженность,интроверсия[11].Известно,чтосредистрадающихинтернет-зависимостьютакжечастовстречаютсялюди,подверженныедругимаддикциям–

алкоголикиилипатологическиеигроки;тоестьзапроявлениямизависимостиотИнтернетанередкоскрываютсядругиепсихическиеотклонения.Темнеменее,восновноймассеслучаевинтернет-зависимые–вполнеобычныелюди.Почемуионипопадаютвзависимостьот Сети?Делонетольковэмоциональнойсторонеличностиинтернет-аддикта,ноивееинтеллектуально-рациональнойсфере.Формированиюучеловеказависимостиспособствует,прежде всего,примитивностьегомировоззренческойсферы(жизненныхценностейиубеждений,идеаловипринципов).Духовноразвитыйчеловекболееуспешнопреодолеваетлюбуюзависимость,неразвитый–склоненктому,чтобыоткого-тоилиотчего-тозависеть.Симптомызависимостиговорятобизмененияхналичностномуровне,Сетьзанимаетглавноеместовжизнитакогочеловека.Онуженестроитпланов,откладываетрешениепроблем,достигаякомфортногопсихологическогосостоянияздесьисейчас,вИнтернете.Пользователямссиндромоминтернет-зависимости,конечно,нужнапсихологическаяипсихотерапевтическаяпомощь.Новбольшейстепениэтимлюдямнеобходимосодействиевразвитииихличности,вформированииунихтакихценностно-мировоззренческихкачеств,которыепобудилибыихсамихпреодолетьинтернет-аддикцию.Любопытно,чтоГ.СмоллиГ.Ворган,уделяявсвоейработе«Мозгонлайн.ЧеловеквэпохуИнтернета»многовниманияпрофилактикеилечениюинтернет-зависимости,различнымпрактическимипсихологическимрекомендациям,ксожалению,ограничиваютсялишьоднойфразойоглубинных,ценностныхоснованияхпроблемы,констатируя:«Конечно,еслисамчеловекзахочетвылечиться»[10].Большинствозависимыхвовсенесчитаютсебябольными.Деловтом,чтоониимеютказразтакиеценностно-мировоззренческиепринципы,которыеспособствуютразвитиюинтернет-зависимости(например,принципыиндивидуализмаигедонизма,желаниебытьсвободным,небезответственности,ит.п.).Естественно,отказатьсяотсобственныхмировоззренческихпринциповчеловекувесьмаиевесьмазатруднительно.Виртуальностьпривлекательна,внейможнонедуматьовнешностиилиодежде,коммуникативныхумениях,затоможноиспытатьновыепереживания.Принеприятностяхможнопрерватьобщение(получивощущениеконтролянадситуациейивласти),отсутствуютответственностьириски.ВСетиможноуправлятьпредставлениемосебе,ведьвиртуальнаяличностьнеобязательноидентичналичностьюреальной.ПоэтомуповодуК.Бэрдотмечает:«ДлянекоторыхИнтернетявляетсяместом,гдеможноотдохнутьисбежатьотреальнойжизни,общаясьвнём,можносказатьвсе,чтовздумается,незаботясьобответственности»[14].Вкрайнемслучае,Васотключатстогоканала,гдевы«нахамили».ВИнтернетеможнобытьтем,кемхочешь,преодолеваясобственныенедостаткииограничения.Можносказать,чтоввиртуальноммирелюдичувствуютсебясвободными,нонеотвечающимипочтинизачто.Согласносовременнымисследованиям,уходвмирфантазийсталоднимизвесьмараспространенныхвариантовповедениямолодеживтяжелыхжизненныхобстоятельствах.Именнокомпьютернаяигра–самыйдоступныйспособбегствачастидетейимолодежиотреальности,притомспособ,какимкажется,непорождающийреальнойответственности.Хотярасплачиватьсяприходитсясамымдорогим–потраченнымвременем.Ужесуществуютконцепции,согласнокоторым«алкоголем»индустриальнойэпохиявлялисьнаркотики,авинформационнуюэруимстануткомпьютерныеигры[13].

Выходизвиртуальногомира,подчиняющегосяпринципамудовольствияипроизвола,являетсявесьмаболезненным,особеннодлянеразвитойличности.Отсюданавязчивоежеланиесноватьвойтив Интернет,сворачиваниесоциальныхконтактоввреальноммире.Формируетсяинтернет-зависимостькакответнатребованияобъективногомира.Выборввиртуальноммиреотличаетсяотвыборавмиререальном.Отметим,чтовыбор–наличиеразличныхвариантовдляосуществленияволи.Человекссильнойволейспособенвситуацииивыборанеподчинитьсячужомумнению.Онможетсогласитьсясмнениемдругих,еслиихточкизрениясходны,новслучаерасхожденияясвободныйчеловеклибоприметсвоёсобственноерешение,либобудетискатькомпромиссноерешениеспартнеромилипартнерами.Нодлятогочтобыбытьсвободным,толькосильнойволинедостаточно.Свободатембольше,чемлучшелюдиосознаютсвоиреальныевозможностиисвоюответственностьврезультатеосуществленияэтихвозможностей.Поэтомунеобходимоиметьустойчивыеубеждения,идеалы,принципы,достаточноширокийкругозор,тоестьбытьвцеломразвитымкакличность.Именнотакойчеловекпретворяетвжизньсвоюсвободупутёмвыбораиосуществлениятогоилииногопланадействий(причёмадекватностьэтоговыборазависитоттуровняразвитияличности).Врезультатеформированияучеловекаинтернет-зависимостионсамограничиваетсвоюсвободу.Нопочемуонэтоделает?Преждевсего,интернет-зависимымистановятсялюди,которыепокаким-топричинам(например,всилувозраста)обладаютнедостаточноразвитымдуховныммиром,анепростопсихическиотносительнонеустойчивые,склонныекзависимостямсубъекты.Поэтомуони«теряются»вгранд

иознойипрекрасной(посравнениюссерымобыденнымбытием)виртуальнойреальности,онаихувлекает,но,вместестем,иподчиняет,имиможнолегчеманипулироватьсостороныполитиков,заказчиковрекламы.Крометого,интернет-
зависимостьявляетсясвоеобразнойплатойчеловеказанежеланиеприниматьнасебяответственностьзапоследствияосуществлениясвоейсвободывИнтернете.

Характериспользованиячеловекомтехилиныхсредствопределяетсамчеловеккаксубъектдеятельности.Поэтомуименноотхарактерадуховногомираличности,еёсилыволи,гармоничностиеёмировоззрениязависит,правильнолибудетопределенацель,станетличеловекблагодарявозможностямсовременныхинформационныхсредствсвободнееилиже,напротив,попадётвновыеформызависимости,какотобъективныхобстоятельств,такиотсобственныхслабостей[7].

Прииинтернет-
зависимостисамопребываниечеловекавСетистановитсядлянегоцелью.Оченьчастоинтернет-зависимость–
этоследствиесвоеобразнойкомпенсацииличностныхпроблемчеловека,имеющихценностномировоззренческуюприроду.ПриэтомИнтернет,соднойстороны,вродебыпомогаетчеловекурешитьэтипроблемы,ионможетпочувствоватьсебясчастливым.Сдругойстороны,разрешениеличностныхпроблемпроисходитвсё-
такивмиревиртуальном,поэтомулишьчастично,такчтоэтапомощьпосутиделатолькоуводитчеловекаизреальногобытиявмирвиртуальный.Внастоящеевремябольшинствоисследователейпризнаютинтернет-зависимостьзаболеванием.Однакоинтернет-
зависимостьявляетсяособойболезнью,имеющейнетолькопсихические(илидажефизиологические),ноиценностно-мировоззренческиеоснования.

Индивидсустойчивымисмысложизненнымиориентациями,достаточночёткимиценностнымиустановкамиврядлистанетинтернет-
зависимым.Онспособенкрефлексииидостаточнобыстроосознает,вкакомнаправлениипротекаетегоразвитие.Врезультатестанетвозможнымиизлечение.Такимобразом,лёгкогоипростогосредствадляпреодоленияинтернет-
зависимостинесуществует.Главнымсредствомдлялеченияэтогонедугаявляетсяразвитиевнутреннегомирачеловекастем,чтобыегонемоглаподавитьяркаяиинтереснаявиртуальнаяреальность.Ограниченнымиявляютсяспособыпреодоленияподобнойзависимоститольковрамкахлеченияфизиологическихотклонений
вмозгупациентов,психологическоговоздействиянанихилидажепутемоказанияимпсихиатрическойпомощи.

Важнейшимпутёмборьбысинтернет-
зависимостьюявляетсяобщееразвитиеличностичеловека,преждевсего,еёинтеллекта,силыволи,ценностно-
мировоззренческихструктур[7].Человексразвитымидуховнымикачествами,устойчивымиценностно-мировоззренческимиструктурамиизлечётизвключениявсовременныеинформационно-коммуникационныетехнологиипользу,применяяихвозможностидлядальнейшегосовершенствованияиреализациисвоейсвободы.Напротив,принеразвитостидуховногомиравозможностиэтихтехнологийиспользуютсяскореедляусиленияотрицательныхкачествличности:несмотрянабольшоеколичествоусвоенной информации,человекстановится,какнистранно,примитивнее.Возникаетугрозаегонравственностииэмоциональнойсфере,ведьонтеряетсвоюсвободу,неумеяделатьответственныйвыбор,превращаясьвсредствоманипулирования.Вместестем,еслиутакогочеловекактомужеимеетсясклонностькзависимостям,быстроформируетсяиинтернет-зависимость.

Информационныетехнологии–
своеобразноеиспытаниедлячеловека,ускорительпроисходящихвеговнутреннеммирепроцессов;онибыстрееразвиваюти«проверяютнапрочность»всезаложенныевнёмсдетстваличностныекачества(интеллектуальные,волевые,нравственныеит.д.).Врезультатевоздействияэтихтехнологийсклонностьчеловекакзависимостям(обусловленнаябиолого-
генетическимиособенностямиизадатками,социальнойсредойилижевсилунедостаточнойразвитостиличности)развиваетсягораздобыстрее.Такимобразом,широкоераспространениеинтернет-зависимостиименносредиподростковобусловлено,преждевсего,ихнедостаточным(из-завозраста)личностнымразвитием.Наоснованиитакоговыводаможносформулироватьоченьактуальные всовременныхусловиях,какдляшкольного,такидлясемейноговоспитания,практическиерекомендации.
Нежелательнобесконтрольноевключениедетейиподростковснесформированнымиубеждениями,идеала

ми,принципами,другимиличностно-
мировоззренческимикачествамивинформационныеструктуры.Естественно,этоновсенеозначаетпреобладанияпрямыхзапретовилиограниченийнапользованиеИнтернетом(которые,конечно,можноприменятьвслучаеихразумности).Однако,какизвестно,«запретныйплод»наиболеесладок.Поэтомуучителямиродителям,во-
первых,вгораздобольшейстепенинеобходиморазвиватьличностьребенкастем,чтобыонсмогсамконтролироватьпроцессиспользованияинформационныхсетей,не«растворяясь»вних.Во-
вторых,вэтойсвязитакженеобходимоусилитьвниманиекгуманитарномувоспитаниюобразованию,внаибольшеймереформирующемудуховныймирмолодогопоколения.Именнонаосновеэтихдвухнаправлений работысдетьмииподросткамиможнонетолькоснизитьколичествоинтернет-
зависимых,ноиусилитьвзаимопониманиемеждустаршимимладшимпоколениями.

ВцеляхпрофилактикиИнтернетзависимостицелесообразноиспользоватьследующиерекомендации:

1. Используйтереальныймирдлярасширениясоциальныхконтактов.Реальныймир,жизньчеловека–
этопостоянноеосвоение,расширениеипреображениереальности,ивнутренней,ивнешней.Такимпутемчеловекстановитсясовершенней.
2. Определитесвоеместовреальноммире.Ищитереальныепутибытьтем,кемхочется.Избегайтепростыхспособовдостигатьцели.
3. Компьютер–этовсеголишьинструмент,усиливающийвашиспособности,анезаменительцели.
4. Ищитедрузейвреальности.Виртуальныймирдаеттолькоиллюзиюпринадлежностикгруппеине развиваетникакихдействительныхнавыковобщения.
5. Наполняйтежизньположительнымисобытиями,поступками.
6. Имейтесобственныечеткиевзгляды,убеждения.
7. Избегайтелживостиианонимностиввиртуальнойреальности.
8. Пребывайте«здесьисейчас»,ане«там».
9. Научитеськонтролироватьсобственноевремязакомпьютером.
10. Налагатьнасебяподобныесанкциидотехпор,поканевосстановитсяспособностьвыполнятьданныесамомусебеобещания;
11. Заставлятьсебявместоработывинтернетезаниматьсячем-тодругим;
12. Научитьсяизвлекатьизжизнидругиенаслаждения,способныезаменитьилипревзойтиудовольствие,получаемоеприработевинтернете;
13. Обращатьсязапомощьювсякийраз,когдасобственныхусилийоказываетсянедостаточно;
14. Избегатьтакихвстречипребыванияватакихместах,которыемоглибыпобудитьвернутьсякаддиктивномуповедению.

Всвязистем,чтопроблемааддиктивногоповедениястановитсявсеактуальнее,целесообразнорегулироватьучебнуюнагрузкуиактивнеевнедрятьличностноориентированныйподходкобразованию.

Нужноотметитьзначимостьтехнологийзанятости.Дляподросткового возрастахарактеренпоисксебявмире.Клубнаяработа–
спортивныесекции,художественныекружки,дополнительноеобразование,факультативы;кружкиумень шаютзапассвободноговремениииувеличиваютколичествозаданий,которыетребуют,нетольковремени,но изанимаютвниманиеподростка.Временноеиличастичноетрудоустройствомолодогочеловекапоможетнайтисвоепредназначениевжизни.

Всеболееусложняющаясяинформационнаясредавокругчеловекавызываетунегопотребностьвсоответствующемразвитиидуховногомира.Именноэто(анетехнологиикактаковые,характериспользования которыхопределяетчеловек)даётемувозможностьпроявитьсебявкачестведействительносвободногоиответственногосубъекта,которыйразумноиспользойприменяетинформационно-
коммуникационныетехнологиивкачествесредства,непопадаяприэтомвболезненнуюзависимость.

Списокиспользованнойлитературы:

*1АндреевК.А.Интернет-
зависимость:формыпроявленияиподходыкреабилитации//Социальнаяпедагогика.2010.№6.С.115-118.*

2БабаеваЮ.Д.,ВойскунскийА.Е.Психологическиепоследствияинформатизации//Психологическийжурнал2005.Т.19.№1.С.89-100.

3БегоянА.Н.,ТоросянА.Р.Киберсексуальнаязависимость–семьявопасности//Евразия:научно-методическийжурнал.Ереван,2009.№1-2(2-3).С.19-24.

4БелинскаяЕ.,ЖичкинаА.Современныеисследованиявиртуальнойкоммуникации:проблемы,гипотезы,результаты.М.:ЮНИТИ-ДАНА,2004.165с.

5ВойскунскийА.Е.АктуальныепроблемызависимостиотИнтернета//Психологическийжурнал.2004.Т.25.№1.С.78-89.

6ВыгонскийС.И.ОбратнаясторонаИнтернета:психологияработыскомпьютеромисетью.Ростов-на-Дону:Феникс,2010.316с.

7ЕмельяненкоВ.Д.Интернетиценностно-мировоззренческиеоснованияморали//Исторические,философские,политическиеиюридическиенауки,культурологияиискусствоведение.Вопросытеориипрактики.Тамбов:Грамота,2013.№9(35).Ч.2.С.58-62.

8Интернет-зависимость:психологическаяприродаидинамикаразвития/ред.-сост.А.Е.Войскунский.М.:Акрополь,2009.272с.

9КудрявцевВ.Н.Интернетили«экологическичистый»наркотик//Воспитаниешкольников.1995.№5.С.35-40.

10СмоллГ.,ВорганГ.Мозгонлайн.ЧеловеквэпохуИнтернета.М.:Колибри;АзбукаАттикус,2011.352с.

11СпиркинаТ.С.ЛичностныеособенностипользователейсетиИнтернет,склонныхкинтернет-зависимости//ИзвестияРоссийскогогосударственногопедагогическогоуниверситетаим.А.И.Герцена.2008.№60.С.473-478.

12ФигурновВ.Э.IBMPCдляпользователей:краткийкурс.М.,1997.332с.13.ШиркиК.Включимозги.Свободноевремявэпоху Интернета/пер.сангл.Д.Стороженко.М.:КарьераПресс,2012.272с.

14BeardK.W.InternetAddiction.AReviewofCurrentAssessmentTechniquesandPotentialAssessmentQuestions//Cyberpsychology&Behavior.2005.№8.P.7-15.

МРНТИ15.01.11

СвишниковаН.С.[1]
[1]Университет«Туран»,
Алматы,Казахстан

АНАЛИЗПОДХОДОВКОПРЕДЕЛЕНИЮЗДОРОВЬЯЛИЧНОСТИ ВОТЕЧЕСТВЕННОЙПСИХОЛОГИИ

Аннотация

ВданнойстатьепредставленобзоризученияпроблемздоровьявтрудахотечественныхисследователейвXX–XXIвеках.Здоровьеможетрассматриватьсякакявление,котороеопределяет,какрепродуктивные,такисозидательныевозможностиличности.Вобзореисследованосодержаниепонятий«психологическоездоровье»и«психическоездоровье»вотечественныхтрудах,описываютсяосновныефакторыформированияпсихологическогоипсихическогоздоровьяличности.Описанымоделиздоровойличности,которыепозволяютпрогнозировать,проводитькоррекциюиипроизводитьконтрольнадсостояниемздоровья.Но,представлениеопсихологическомипсихическомздоровьевтрудахотечественныхученыхносятразрозненныйхарактер,ночащевсегоисследованияпроблемыздоровьясводятсякпсихологическомусодержаниюкатегориикачестважизни,идатьемуисчерпывающееопределениенепредставляетсявозможным.Четкоеразграничениепо

нятий«психическоездоровье»и«психологическоездоровье»особенноважнодляспециалистов,работающихвсферахдеятельностипоохранеисохранениюздоровья.

Ключевыеслова:здороваяличность,психологическоеипсихическоездоровье,биологические,социальныеипсихологическиефакторы,моделиздоровья,качествожизни.

Н.С.Свишникова[1],
[1]"Тұран"университеті,
Алматы,Қазақстан

ОТАНДЫҚПСИХОЛОГИЯДАТҰЛҒАНЫҢДЕНСАУЛЫҒЫНАНЫҚТАУ ТӘСІЛДЕРІНТАЛДАУ

Аңдатпа

БұлмақаладаXX-XXIғасырлардағыотандықзерттеушілердіңеңбектеріндегіденсаулықмәселелерінзерттеугешолуберілген.Денсаулықтұлғаныңрепродуктивтіжәнежасампаздықмүмкіндіктерінанықтайтынқұбылысретіндекарастырылуымүмкін.Шолуда"психологиялықденсаулық"және"психикалықденсаулық"ұғымдарыныңмазмұнызерттелді,тұлғаныңпсихологиялықжәнепсихикалықденсаулығынқалыптастырудыңнегізгіфакторларысипатталады.Денісаутұлғаныңмоделісипатталған,оларболжауға,түзетужүргізугежәнеденсаулықжағдайынабақылаужүргізугемүмкіндікбереді.Бірақ,отандықғалымдардыңеңбектеріндепсихологиялықжәнепсихикалықденсаулықтуралытүсінікбытыраңқысипатқаие,бірақкөбінеседенсаулықмәселелерінзерттеуөмірсапасысанатыныңпсихологиялықмазмұнынанегізделеджәнеоғантолықанықтамаберумүмкінемес."Психикалықденсаулық"және"психологиялықденсаулық"ұғымдарыннақтыажыратуденсаулықтысақтаужәнесақтаубойыншақызметсаласындажұмысістейтінмамандарүшінасамаңызды.

Түйіндісөздер:денісаутұлға,психологиялықжәнепсихикалықденсаулық,биологиялық,әлеуметтікжәнепсихологиялықфакторлар,денсаулықмоделі,өмірсапасы.

N.S.Svishnikova[1]
[1]TuranUniversity,
Almaty,Kazakhstan

ANALYSISAPPROACHESTODETERMININGTHEHEALTHOFAPERSONINRUSSIANPSYCHOLOGY

Abstract

Thisarticleprovidesanoverviewofthestudyofhealthproblemsintheworksofdomesticresearchersin theXX–XXIcenturies.Healthcanbeseenasaphenomenonthatdeterminesbothreproductiveandcreativeabilitiesoftheindividual.Thereviewinvestigatesthecontentoftheconceptsof"psychologicalhealth"and"mentalhealth"indomesticworks,describesthemainfactorsofformationofpsychologicalandmentalhealthoftheindividual.Themodelsofhealthypersonality,whichallowtopredict,correctandcontrolthestateofhealth,aredescribed.But,theideaofpsychologicalandmentalhealthintheworksofdomesticscientistsarefragmented,butmostoftenthestudyofhealthproblemsarereducedtothepsychologicalcontentofthecategoryofqualityoflife,andtogiveitacomprehensivedefinitionisnotpossible.Aclear distinctionbetweentheconceptsof"mentalhealth"and"psychologicalhealth"isespeciallyimportantforprofessionalsworkinginthefieldsofhealthprotectionandpreservation.

Keywords:healthypersonality,psychologicalandmentalhealth,biological,socialandpsychologica

Всовременноммиреактуальностьизученияпсихологииздоровьяопределяетсявпервуюочередьзначениемпонятияздоровьядлясамогочеловека.Феноменздоровьяхарактеризуетсясложностьюимногознач

ностью.Психологияздоровья,будучиприкладнойпсихологическойдисциплиной,определяеткругзадач,определяющихпутивразработкеконцепций,необходимыхдляоздоровленияличности.ВотечественнойпсихологиипроблемамиздоровьянабазезанимаютсяБ.С.Братусь,В.П.Казначеев,Е.Р.Калитеевская,Д.А.Леонтьевидр.

Дляотечественнойпсихологиихарактернорассмотрениездоровьявэмоциональномимотивационныхаспектах,такихкакценностьжизниилиотношениекжизни.Интересздоровьюиздоровомуобразужизнизакономерендлястран СНГ,идажещедлядревнейРусихарактерноособоемузыкальноетворчество,вкотором различныепесни,пляски,купаниерассматривалиськакосновафизическоговоспитаниечеловека.Послевторойполовины XIX века благодаря деятельности различных видных ученых (Боткин С.П., Сеченов И.М., Отто Ш. идр.),понятие«здоровье»сталоболееширокорассматриватьсяизатрагиватьвлияниефакторовокружающейсредынаорганизмчеловека.

Насовременномэтапеотечественнаяпсихологияздоровьярассматриваетсякакинтеграциянаукоздоровьечеловека,укреплениекоторогоявляетсяоднойизприоритетныхобщенациональныхзадач.Разрабатываютсянациональныепрограммы[1],направленныенаисследованиеоценкиздоровьявразныхвозрастныхгруппах.Открытиеспециальныхлабораторийпоукреплениюиподдержаниюздоровьяпомогутразграничитьпонятиябиологического,психологическогоисоциальногофакторов,влияющихназдоровьеличности.Соотношениеданныхфакторовявляетсясугубоиндивидуальным,чтоможетговоритьомногообразиисочетанияиопределенияведущегофактора.Припреобладанииибиологическогофакторамыможемнаблюдатьсоматопсихологическиефеномены,втовремякакпреобладаниепсихологическихфакторовявляютсяпричинойиобластьюизученияпсихосоматическогонаправления.Социальныефакторы,связанныесжизньюлюдей,даютоценкууровнясформированностизнанийчеловекаосохраненииукреплениездоровья.

АнаньевВ.А.рассматриваетпсихологиюздоровьякаквсестороннееразвитие,формирующееличностькакидеал[2,с.10].Длядостиженияданнойцелинужноставитьтезадачи,которыебудутнаправленынапрофилактикупсихическихисоматическихзаболеваний.Психологияздоровьяставитпередсобойцель– гармоничноеразвитиеличностидляполногоблагополучиячеловека.

ВасильеваО.С.,ФилатовФ.Р.рассматриваютздоровуюличностькаксовокупностьстандартов,предъявляемыхкздоровьювразличныхсоциальныхикультурныхобластяхжизни.Здоровьекаксистемноекачестволичностиопределяетсяструктурнымикомпонентами,такимикакуровнителесныхощущенийиреакций,уровеньобразовипредставлений,уровеньсамосознанияирефлексии,уровеньмежличностныхотношенийисоциальныхролей,уровеньсоциокультурнойдетерминации,уровеньсамоактуализации.Всеэтиуровнирассматриваютсявдинамическомаспекте,процессысаморегуляцииисоциальнойадаптацииприводяткв нутреннемуединству,являющемусяосновнымкритериемздоровойличности[3].

Так,например,НикифоровГ.С.рассматриваетдихотомию«здоровье–болезнь»какрезультатвзаимодействиябиологического,психологическогоисоциальногофакторов[4,с.56].Всвоихисследованияхоноп исывалкритериездоровья,принадлежащиепсихическиздоровойличности,такиекакуравновешенность,ориентациянасаморазвитиеигармоничность.

Всвоюочередь,БратусьБ.С.рассматривалпсихическоездоровьекакуровневуюсистему,котораявключаетвсебянизшиеуровни–психофизиологическийииндивидуально-психологический,ивысшийуровень,основанныйналичностно-смысловомпониманииздоровья.Накаждомуровнепсихическоездоровье-нездоровьебудетхарактеризоватьсяразличнымипроявлениями,различнымимеханизмамиадаптацииирегуляцииличностивееотношенияхсмиром[5,с.67-74].Такимобразом,психическоездоровьевработахНикифороваГ.С.иБратусьБ.С.можнорассматриватькаксложнуюмногоуровневуюсистему.

Рассматриваясистемныйподход(ЛомовБ.Ф.,ГанзенВ.А.,НикифоровГ.С.),намдумается,что«психическоездоровье»можетпредставлятьсобойцелостноеобразование,включающеевсебяследующиеиерархическиеуровни:уровеньпсихофизиологического(морфо-функционального)здоровья;уровеньиндивидуально-психологическогоздоровья,включающийвсебяразвитиеличностно-эмоциональнойипознавательнойсферыуровеньсоциально-психологическогоздоровья,включающийвсебяразвитиеличностивсоциальнойсреде.Пригармоничномразвитииэтихуровнейможноговоритьонормальномразвитииздоровьяличности.

ВодопьяноваН.Е.,КодыреваН.В.рассматриваютиндикаторынездоровьяличностивсовокупностисоциально-психологическихфакторов,влияющихнапроявлениеиндикаторовболезни,такихкакневротизация,дефор

мацияличности,психосоматическиезаболевания.Всеэтипоказателинездоровья(болезни)человекапроявляютсявпоявлениидезадаптации,снижениисоциальнойактивностиличности,чтоприводиткуходуотответственностизасвоюжизньивозникновениюразличногородазависимостей[6,с.5].

КазначеевВ.П.определяет«здоровьеиндивида»какдинамическоесостояние,процесссохраненияиразвитияегобиологических,физиологическихипсихическихфункций,оптимальнойтрудоспособностиисоциальнойактивностипримаксимальнойпродолжительностижизни.Ондаетопределениемоделииндивидуальногоздоровьячеловека

Даннаямодельрассматривает4стороныиндивидуальногоздоровьячеловека,вкоторойрассмотрены биологическиерезервыорганизма(состояниеиммунитета,гормональныепроцессы,репродуктивныевозможности),физическиевозможностиорганизма(степеньгармоничностивсоответствиисфизическимразвитием,учетконституциональноготипачеловека,силовыехарактеристики),психоэмоциональныевозможностиорганизма,отражающиеассоциативныеилиобразныевариантыпамяти,исоциальныевозможностиличности(способностиведущегоиливедомого).Точкимаксимальногориска,рассматриваемыевкругевнутриквадратасосмещением,описываютвнутренниеиспользуемыерезервы.Векторыописываютвозможностиинеиспользуемыхрезервов[7].

Предлагаяданнуюмодель,В.П.Казначеевуказываетнато,чтовнутренняякартиназдоровьячеловека характеризуетсяпереоценкойсоциальныхвозможностей(областькругавыходитзаграницуквадрата)инеадекватностьюпсихоэмоциональногоповедения(областькругавыходитзанижнююсторонуквадрата).Биологическиевозможности(линиявнутреннихбиологическихвозможностейидетнижеверхнейстороныквадрата),находитсявобластиэндокринно-психологическихстрессов.Физическиерезервытакжеполностьюнеиспользуются,распространенагипокинезия.

Этамодельвнекоторойстепенипозволяетпрогнозировать,проводитькоррекциюиконтрольнадсостояниемздоровья,номожносказать,чтоданнуюмодельздоровьянельзяпринятьзаосновудляразработкисистемногоподходакакединственноверную.

Здоровье,помнениюВ.П.Казначеева,рассматриваетсякакцелостноеидинамическоесостояние,состоящееизпроцессареализациигенетическогопотенциалаипозволяющеечеловекуосуществлятьсвоибиологическиеисоциальныефункциивусловияхокружающейсреды.Процесссохраненияздоровьякакосновногосодержаниябиологических,психологических,физиологическихфункций,способствуетработоспособностиисоциальнойактивностипримаксимальнойпродолжительностижизни.Этоопределениепредставленосточкизренияцелевойфункцииобщества:«Такимобразом,нашеопределениесодержитцельобеспечениемаксимальнойпродолжительностиактивнойжизниприоптимальныхусловияхтрудоспособностиисоциальнойактивности,присохраненииразвитиибиологических,психическихифизиологическихфункций»[7,с.164].

Ещеоднамодельздоровья(холистическаямодельздоровья)быларассмотренаР.И.Айзманом[8].Здоровьерассматриваетсяавторомкакосновабиологическихфакторов,психическогоисоциальныхусловий,оказывающихвзаимноевлияниедругнадруга(рисунок2).

Рисунок2.Холистическаямодельздоровья

Биологическиеилиэкологическиефакторымогутнарушатьработуворганизмечеловека,чтобудетприводитькизмененияхмвсоматическомипсихическомздоровье.Этиизмененияхбудутвызыватьреакциюнапряжения,чтоприведеткразрушениюцелостностиздоровьявцелом.Приобязательнойкоррекцииздоровьяважноучитыватьвоздействиевсегокомплексафакторов,влияющихнаорганизмвцелом,формирующихсистемуздоровойличности.

КалитеевскаяЕ.Р.отмечает,«человекмногомерен,иразличныемоделипсихическогоздоровьяобращенykразличнымуровням,регулирующимактивностьсубъекта»[9.с.231-239].Прирассмотренииструктурныхкомпонентовпсихикивхарактеристикахздоровойличности,такихкаксаморегуляцияисоциальнаяадаптация,мыможемопределитьихкаструктурныеуровнипсихическойрегуляции.

Обобщаяспециальныетруды,посвященныепроблемездоровья,А.В.Шуваловвыделяетрядположений:

1.Здоровье–
этосостояниечеловека,близкоекидеалу.Впринципе,человекнеможетбытьнапротяжениивсейсвоейжизниабсолютноздоровым.

2.Здоровье–
этодостаточносложный,многообразныйфеномен,отражающийстатусычеловеческогосостояния:телеснаяжизнь,душевноесостояниеидуховноебытие.Следовательно,возможнаоценказдоровьячеловекасточкизренияхсоматического,психическогоиличностного(психологического)состояния.

3.Здоровье–
этосложныйдинамическийпроцессиодновременносостояние,котороевключаетвсебяростисозреваниеанатомо-
физиологическихструктурорганизма,функциональноеразвитиепсихическойсферы,возникновение,становлениеисамопознаниеличности.

4.Здоровьечеловеказависитотопределенныхусловийжизнитакихкак:климатическиеиэкологическиефакторы,качествопищи,условиятрудаиотдыха,социокультурнаясредаидр.Условия,удовлетворяющиеодногочеловека,могутоказатьсяболезнетворнымидлядругого.Втожевремяуточнениеуниверсальныхусловийздоровьяпозволяетвыявитьпринципы,накоторыхстроится«политикиздоровья».

5.Следуетотметить,чтоздоровье–этонеузкомедицинское,акультурно-историческоепонятие.Вразныхкультурахивразноеисторическоевремяграницамеждуздоровьемиболезньюопределялисьпо-разному.

6.Дляточногоопределенияздоровогочеловеканеобходимы,соднойстороны,некийэталон,устойчивыйобразецздоровья,целостностиличности,определенногосовершенства,сдругой– научноеописаниезакономерностейвозникновенияитеченияболезней.

7.Сточкизренияосмысленияприродыисущностичеловеказдоровьеиболезньможноотнестикчислу диалектических,взаимодополняющихпонятий.

8.Ковсемупрочему,здоровьеявляетсяоднойизвысшихценностейвжизнилюдей[10,с.87-101.].

Несмотрянато,чтоисследованиездоровьяостаетсяоднойизактуальныхпроблемсовременности,мы думаем,чтоважнойсоставляющейздоровьяличностиявляетсяпсихическоеипсихологическоездоровье,которыемогутбытьосновойактивностиобщегоблагополучиячеловека.

Рассматриваяпроблемупсихическогоипсихологическогоздоровьяличности,мыприходимквыводу,чтонедостаточноработытолькоодногокомпонентаработеорганизма.Каждыйизописанныхвышекомпонентовдолженслаженноискоординированоработать,чтобыможнобылосказать,чточеловекпсихологическиздоров.

Еслирассматриватьтермин«психическоездоровье»,тоегоможносвязатьсдвумяобластямипрактической деятельности– медицинскойипсихологической.Термин«психическоездоровье»былведенВОЗв1979годуиозначает,что большинстволюдейбиологическинацеленынавыздоровление,аненаболезнь.Психическоездоровьехарактеризуетсякаксостояниеблагополучиячеловека,прикоторомонможетсправлятьсясжизненнымиудачамиипродуктивнореализовыватьсвойпотенциал.Намвидится,чтовсодержаниипонятияпсихическогоздоровьяотражаютсякакобщественные,такигрупповыенормыиценности.

Понятие«психологическоездоровье»быловведеноДубровинойИ.В.,котораявыделиласобственно психологическийаспектпроблемыпсихическогоздоровья.«Психологическоездоровьеделаетличностьсамодостаточной...Мывооружаемребенка-всоответствиисвозрастом-средствамисамопонимания,самопринятияисаморазвитиявконтекстевзаимодействиясокружающимиеголюдьмиивусловияхкультурных,социальных,экономическихиэкологическихреальностейокружающегомира»[11].Поеемнению,самтермин«психологическоездоровье»можетнаходитьсявтеснойвзаимосвязисвысшимипроявлениямичеловеческойпсихикииотноситсякличностивцелом.Умениенаходитьсобственныепотенциальныересурсывтрудныхситуацияхявляетсяоднимизкритериевразвитияпсихологического здоровья.

Такимобразом,вданномобзоренамипредпринятапопыткарассмотретьвзглядыназдоровьеличности ивизученииотечественныхпсихологов.Мывыяснили,чтонаибольшийинтересисследованияфеноменаздоровьяприходитсянапоследнеедесятилетиеXXвека,иэтовызываетнеобходимостьизученияразличныхаспектовчеловеческойприроды.Внастоящеевремянаучнаяспецификаизученияпсихологическихаспектовздоровьяиздорового образажизниуказываетнанеобходимостьрассмотренияздоровойитворческойличности,котораясконцентрированнаконструктивномисследованиичеловеческойприроды.

Списокиспользованнойлитературы:

1 ГосударственнаяпрограммаразвитияздравоохраненияРеспубликиКазахстан"Денсаулық"на2016-2019годы.URL:-http://www.gcrch.kz/ru/zhambylskij-kolledzh-ekonomiki-i-informatsionnykh-tekhnologij/gosudarstvennaya-programma/(датаобращения02.07.2019)

2 АнаньевВ.А.Психологияздоровья.–СПб.,«Речь»,2006.–384с.

3 ВасильеваО.С.,ФилатовФ.Р.Психологияздоровьячеловека:эталоны,представления,установки.М.:Изд.«Академия»,2001.–345с.

4 НикифоровГ.С.Психологияздоровья.–СПб.:Питер,2006.-256с.

5 БратусьБ.С.Аномалииличности.Психологическийподход.М.:Никея,2019.–912с

6 ВодопьяноваН.Е.,КодыреваН.В.Психологияздоровья//ВестникЛенинградскогоуниверситета, 1991.-Вып.4.№27.–с.5

7 КазначеевВ.П.Адаптацияиконституциячеловека.Новосибирск:Наука,1986.-118с.

8 АйзманР.И.Физиологическиеосновыздоровья.Новосибирск,Изд-во«Лада»,2001.–524с.

9 КалитеевскаяЕ.Р.Психическоездоровьекакспособбытиявмире:отобъяснениякпереживанию// Психологиясчеловеческимлицом:Гуманистическаяперспективавпостсоветскойпсихологии.М.,1999.–с.231-239.

10 Шувалов,А.В.Психологическоездоровьечеловека/А.В.Шувалов//ВестникПСТГУIV:Педагогика.Психология.-Вып.4(15),2009.–с.87-101.

11 ДубровинаИ.В.«Психическоездоровьедетейиподростков».–М.:Академия,2000.-256с.

МРНТИ:15.81.21

А.О.Спатай,[1]М.Б.Шойманова[2],М.М.Байбекова[3]
[1,2,3]SILKWAYХалықаралықуниверситеті,
Қазақстан,Шымкентқаласы

ҮЗДІКСІЗКӘСІБИБІЛІМБЕРУДЕCLIL(ПӘНМЕНТІЛДІКІРІКТІРІПОҚЫТУ)ӘДІСІНҚОЛДАНУДЫҢПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Мақаладабілімберужүйесінжаңғыртудағыкөптілдіжәнебилингвалдыбілімберу,мектепоқушыларыныңфункционалдықсауаттылығындамытумәселелеріқарастырылған.Қазіргітаңдакөпмәденижәнекөптілдібілімберудідамытуаясындамектептердеүштілдебілімберудіендірубойыншажұмыстарқарқындыжүргізілуде.Оқушыларбірнешетілдесөйлепқанақоймай,соныменқатартілінүйреніпжатқанелдіңмәдениетіменджан-

жақтытанысуда.Осыидеяныңтабыстыжүзегеасуыныңнегізгіфакторыбілімберу,яғнипедагогикалықкадрлардыңбіліктілігінарттыруүдерісіболыптабылады.

Түйінсөздер:көптілдібілімберу,педагог,біліктіліктіарттыру,үздіксізкәсібидаму

A.O.Spatay[1],M.B.Shoimanova[2],M.M.Baibekova[3]
[1,2,3]SILKWAYInternationalUniversity,
Shymkent,Kazakhstan

PSYCHO-PEDAGOGICALPECULIARITIESOFUSINGTHEMETHODOFCLIL(INTEGRATEDLEARNINGOFSUBJECTANDLANGUAGE)INLIFELONGPROFESSIONALEDUCATION

Abstract

Thearticledealswiththeissuesofmultilingualandbilingualeducationinthemodernizationoftheeducationsystem,thedevelopmentoffunctionalliteracyofschoolchildren.Currently,workisactivelyunderwaytointroducetrilingualeducationinschoolsaspartofthedevelopmentofmulticulturalandmultilingualeducation.Studentsdonotonlyspeakseverallanguages,butalsogetacquaintedwiththecultureofthecountrystudyingthelanguage.Themainfactorinthesuccessfulimplementationofthisideaistheprocessofeducation,i.e.professionaldevelopmentofteachingstaff.

Key words: multilingual education, teacher, professional development, lifelong professional development

СпатайА.О.[1],ШоймановаМ.Б.[2],БайбековаМ.М.[3]
[1,2,3]МеждународногоуниверситетаSILKWAY,
Казахстан,городШымкент

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕОСОБЕННОСТИПРИМЕНЕНИЯМЕТОДАCLIL(ИНТЕГРИРОВАННОЕ

ОБУЧЕНИЕПРЕДМЕТАИЯЗЫКА)ВНЕПРЕРЫВНОМПРОФЕССИОНАЛЬНОМОБРАЗОВАНИИ

Аннотация

Встатьерассмотренывопросыполиязычногоибилингвальногообразованиявмодернизациисистемыобразования,развитияфункциональнойграмотностишкольников.Внастоящеевремяактивноведетсяработаповнедрениютрехъязычногообразованиявшкола,врамкахразвитияполикультурногоиполиязычногообразования.Учащиесянетолькоразговариваютнанесколькихязыках,ноизнакомятсяскультуройстраныизучаемогоязыка.Основнымфакторомуспешнойреализацииданнойидеиявляетсяпроцессобразования, т.е.повышениеквалификациипедагогическихкадров.

Ключевыеслова:полиязычноеобразование,педагог,повышениеквалификации,непрерывноепрофессиональноеразвитие.

ҚазақстанРеспубликасыПрезидентіН.А.Назарбаевтың«Ұлтжоспары:100нақтықадам»стратегиялықбағдарламасында[1]12жылдықбілімберудікезең-кезеңімененгізу,функционалдықсауаттылықтыдамытуүшінмектептегіоқытустандарттарынжаңарту,табыстымектептердіынталандыружүйесінқұрудағыбілімберусаласыныңнегізгібасымдықтарыанықталып,педагогикалыққоғамдастықалдынаүлкенміндеттерқойылды.

ҚазақстанРеспубликасындабілімберуменғылымдыдамытудың2016-2019жылдарғаарналғанмемлекеттікбағдарламасында[2]айқындалғанпедагогкадрлардыңбіліктілігінарттыружүйесініңсапасынжетілдіруәлемдікозықтәжірибенегізінде,жаңаформаттажүзегеасырылуда.Атапайтсақ,заманталабынасайпедагогкадрлардыңбіліктілігінарттыружүйесінеөзгертулеренгізілді,білімдідамытудыңқазіргізаманғалайықтыжәнекелешектегісұраныстарынатолықжауапберетінпедагогтердіңкәсібиқұзыреттілігіменбіліктілігінарттырудыңтиімдімоделіқұрылды.

Дамығанелдердегібіліктіліктіарттыружүйесініңдамутенденцияларынажасалғансараптамақазіргікездегібіліктіліктіарттыружүйесініңбастыфункциясы–педагогтіқинновациялықтехнологиялардыпайдаланабілуқабілетіндамытуғанаемес,олардыңжаңаәдістердіөзітабаалатын,жаңғыртулармендамубағыттарынасайөзініңкәсібиқызметінерефлексивтіөзгерістеренгізеалатынкәсібиқұзыреттілігіндамытуболыптабылатынынкөрсетті.

ЕлбасымызНұрсұлтанӘбішұлыНазарбаевтықтікелейтапсырмасыменжасалған«Үштұғырлытіл»бағдарламасыбілімберуүдерісініңнәтижелілігінебағытталғантұжырымдамалыққұжатболыптабылады.

Біліктіліктіарттыружүйесініңжаңамазмұнынинституциаландыру–мемлекеттікбағдарламаныіскеасырудыңфлагманыретінде«Өрлеу»біліктіліктіарттыруұлттықорталығыменТүркістаноблысыБілім,жастарсаясатыжәнетілдердідамытубасқармасықазақ,орысжәнеағылшынтілдерінжетікмеңгергенұрпаққалыптастыру,педагогтердіңосытұрғыдакәсібиқұзыреттілігінжетілдірумақсатындатүрліс-шаралардыбірлесеұйымдастырудыдәстүргеайналдырған.

Сондайіс-шараныңбірі–2015-2020жылдарғаарналған«ҮштілділікбілімберудідамытудыңЖолкартасын»[3]жүзегеасыруаясындаТүркістаноблысыбілімбасқармасыжәнеЕуропадағыҚауіпсіздікжәнеЫнтымақтастықҰйымыныңазұлттарістеріжөніндегіЖоғарғыкомиссары,халықаралықэксперттерменсеріктестіктеинститутөткізген«Көптілдібілімберужағдайындаоқушылардыңфункционалдықсауаттылығынқалыптастырудағымұғалімніңкәсібиқұзыреттілігі»аттығылыми-практикалықконференциясы.Конференциядаүштілділікбілімберудіенгізудіңөзектіаспектілері,билингвалдыоқытуғақатыстыкеңауқымдымәселелерталқыланды.

Білімберужүйесінжаңғыртудағыкөптілдіжәнебилингвалдыбілімберу,мектепоқушыларыныңфункционалдықсауаттылығындамытумәселелерібойыншаконференциялар,дөңгелекүстелдер,семинарлар,сыртқыконсалтингтікқызметтербарысындақарастырып,әдістемелікнұсқауларындайындаудабірлескенжұмыстаржүргізуде.

Қазіргітаңдакөпмәденижәнекөптілдібілімберудідамытуаясындамектептердеүштілдебілімберудіендірубойыншажұмыстарқарқындыжүргізілуде.Оқушыларбірнешетілдесөйлепқанақоймай,соныменқатартілінүйреніпжатқанелдіңмәдениетімендежан-жақтытанысуда.Осыидеяныңтабыстыжүзегеасуыныңнегізгіфакторыбілімберу,яғнипедагогикалықкадрлардыңбіліктілігінарттыруүдерісіболыптабылады.Осыорайда2007жылданбастапқазіргіТүркістаноблысындаүштілдеоқытатындарындыбалаларғаарналғанүшмамандандырылғанмектепжұмысжүргізуде:

1. Дарындыбалаларғаарналғанүштілдеоқытатын М.Х.Дулатиатындағы№8мамандандырылғанмектеп-гимназиясы;
2. Дарындыбалаларғаарналғанүштілдеоқытатын М.Тасоваатындағы№12мамандандырылғанмектеп-интернаты;
3. Түлкібасаудандықдарындыбалаларғаарналғанүштілдеоқытатынмамандандырылғанмектеп-интернаты.

«Өрлеу»біліктіліктіарттыруұлттықорталығы»АҚфилиалыТүркістаноблысыбойыншапедагогикалықкызметкерлердіңбіліктілігінарттыруинститутықызметкерлерініңтарапынаталғанэкспериментке қатысушымұғалімдергеәдістемелікқолдаужұмыстарыжүргізілді.Институттыңпрофессорлық-оқытушылыққұрамыортабілімберужүйесіндегікөптілдібілімберубойыншахалықаралықтәжірибеніжан-жақтызерделеп,талдаужүргізекеле,мектепмұғалімдеріменбірлесеотырыптерминологиялықсөздіктерменанықтамалықтарқұрастырды;математика,физика,химия,биологияпәндерібойыншаоқулықтардыағылшынтілінеаударды;көптілдідидактикалықматериалдаржариялады.

Жоғарыдааталғаніс-шараларғамектепбасшыларыментілмамандарықатысып,ой-пікірлерінортағасалды.Атапайтқанда:«Тілдердіңүштұғырлылығы»аттымәденижобаныңкезеңдерінемониторингжүргізугемүмкіндікберетінфорумдардыжәнебасқадаіс-шаралардытұрақтытүрдеұйымдастыру;қазақ,орысжәнеағылшынтілдерінүйренубойыншаИнтернет-порталынқұру;көптілділіктідамытумақсатындаәдістемелікұсынымдардыәзірлеу;«Оқушылардыңполилингвалдыфункционалдықсауаттылығындамытужолдары»,«Ертежастанағылшынтіліноқытудыңерекшеліктері»аттыіс-шаралардыөткізусияқтыорындыұсыныстаржасалды.

2012жылдан2018жылдыңмамырайынадейінбіліктіліктіарттыруданөткен69608педагогтіңішінен42809–санатынжоғарылатты,олкурстанөткентыңдаушылардыңжалпысанының61,5%құрайды.Педагогтердіңүздіксізкәсібидамуыжәнеөзін-өзідамытуоқушылардыңбілімсапасыныңартуынаықпалетті.

Біздіңинституттыңпедагогикалықұжымыбілімберудіңжаңартылғанпарадигмасыжағдайындамұғалімдерқызметініңшеңберіндежетістіктерінбақылап,проблемаларынайқындап,олардыңкүнделіктіжұмысындакездесетінмазмұнды-әдістемелікқиындықтарынжеңугеүнеміқолқабысетіпкеледі.

2015-2020жылдарғаарналған«ҮштілділікбілімберудідамытудыңЖолкартасын»жүзегеасыруаясындажүргізілгенмаңыздыжұмыстардыңбірі–2017жылдың27.03-15.07аралығындажәне10.08-01.12аралығында«Үштілдеоқытужағдайындамұғалімдердіңпәндікжәнетілдік-қатысымдыққұзыреттіліктерінқалыптастыру»бағдарламасыбойыншақазақжәнеорыстілдеріндеоқытатынмектептердіңфизика,химия,биология,информатикамұғалімдерінеарналған640сағаттықбіліктіліктіарттырукурсы.Курсқафизика(11),химия(7),информатика(12),биология(6)пәндерініңмұғалімдерітартылды.Курссоңындаәдістемелікқолдаукөрсетумақсатында«Өрлеу»біліктіліктіарттыруұлттықорталығы»АҚшақыртуыменTESOLGreeceLivingValuesinEducationқұрылтайшымүшесі,Сан-ФранциscoУниверситетініңTEFLмагистріСюзаннаЕлениАнтоноросханымкурстыңдаушыларынадәріс жүргізді.КурссоңындаСюзаннаЕлениАнтоноросханымшетелдікбаспалардажарияланғаноқулықтардыоқуүдерісінебейімдеудіңорнына,пәнмұғалімдерініңсабақтардақолданыпжүргенотандықоқулықтардыәрікарайпайдаланаалумүмкіндігінебасаназараударыпөтті.Осыорайдакурстыңдаушыларықұрастырғанпортфолиоотандықоқулықтардыңмазмұныныңнегізіндекурсбағдарламасыныңидеясыменбайланыстырылаотырыпқұрастырылды.

2015-2020жылдарғаарналған«ҮштілділікбілімберудідамытудыңЖолкартасын»жүзегеасыруаясындаЕлбасымыздыңбастамасыменорындалыпжатқанидеяныжаратылыстанупәнімұғалімдеріерекшеқұлшыныспенқабылдады.Өзпәнініңмазмұнынанатіліндеемес,ағылшынтіліндежеткізугеқатыстыкурстыңдаушыларыалғашындапессимисттіккөзқарастанытқаныбелгілі.4айлыққурсбарысындашеттілдікортағатүгелдейенгенкурстыңдаушыларыбағдарламааясындамеңгергенматериалдыоқуүдерісінеенгізудеөзіндіктәжірибесіменұштастыруқажеттігінтүгелдейұғынды.

Соныменқатар,ҚРортабіліммазмұнынжаңартуаясындаағылшынтіліпәнімұғалімдерінеарналғанкурсбарысындаCLIL(Пәнментілдікіріктіріпоқыту)әдістемесібастыназардаболып,пәнмұғалімдерініңөзтәжірибесіндеосыәдістеменікеңіненқолдануынабағдаржасалған.2016жылдан2018жылғадейінжаңартылғанбағдарламабойынша2250мұғалімкурстанөтіп,курстанкейінгіәдістемелікқолдаукөрсетілуде.Осымақ

саттаинститутқызметкерлеріжоспарғасәйкесонлайнжәнеоффлайнрежимдетүрлісеминарлар,шебер-сыныптарөткізуде.

Қорытаайтатынболсақ,көптілдібілімберубағдарламасыаясындаүштілдіменгерутәжірибесінжинақтап,әлемдікдеңгейгекөтерілуімізкерек.Бұл–оқушылардыңхалықаралықжобаларғақатысуынкеңейту,шетелдікәріптестерменғылымибайланыстарыннығайтуға,шетелтілдеріндегіақпараткөздерінеқолжеткізуінемүмкіндік.Елдіңертеңібиік,дүниетанымыкең,кемелойлыазаматтарынөсіруүшінбүгінгіұрпаққаұлттықруханиқазынаныәлемдікозықой-пікіріменұштастырғансапалыбілімментәрбиеберілуіқажет.

Пайдаланғанәдебиеттертізімі:

1 ҚазақстанРеспубликасыПрезидентіН.А.Назарбаевтың«Ұлтжоспары:100нақтықадам»стратегиялықбағдарламасыhttp://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-ult-zhospary-kazakstandyk-armanga-bastaityn-zhol-makalasy

2 ҚРбілімберудіжәнеғылымдыдамытудың2016-2019жылдарғаарналғанмемлекеттікбағдарламасынбекітутуралыҚазақстанРеспубликасыПрезидентінің2016жылғы1наурыздағы№205Жарлығы.

3 Үштілдебілімберудідамытудың2015-2020жылдарғаарналғанжолкартасы.https://bilim-pavlodar.gov.kz/content/view/48/16977

МРНТИ15.81.21

М.А.Қуанәлі[1]
[1]АбайатындағыҚазақұлттықпедагогикалықуниверситеті
Алматы,Қазақстан

ӨЗІН-ӨЗІТАНЫТАТЫНЖЕКЕАДАМНЫҢШИЕЛЕНІСТІ ЖАҒДАЙЛАРДЫШЕШУЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Бұлмақаладаөзін-өзітанытатынжекеадамныңкикілжіңдіжағдайлардышешуерекшеліктеріталданған.Мақалақазіргізамандағықызықтыдакүрделімәселекикілжіңдіжағдайлардыталдауғаарналған.Теориялықаспектісіндекелетін болсақ,өзін-өзітанытатынтұлғаныңқасиеттеріменкикілжіндіжағдайлардыконструктивтішешутәсілдері,типологиясы,себептеріменжоғарыоқуорнындатиімдішешуоңтайлытәсілдеріқарастырылған.Соныменқатар,мақалада берілгенмәселебойыншажүргізілгенэксперименттікзерттеудіңкейбірнәтижелерікетірілген.

Кілттіксөздер:өзін-өзітанытатынтұлға,конструктивтішешутәсілдері,типологиясы,кикілжіңніңсебептері,эксперимент,тұлғалыққасиет

M.A.Kuanali[1]
[1,]AbayKazakhNationalPedagogicalUniversity
Almaty,Kazakhstan

THEPECULIARITYOFSOLVINGCONFLICTSITUATIONSBYSELF-ACTUALIZATIONSPERSONAL

Abstract

Thepeculiarityofsolvingconflictsituationsbyself-actualizationspersonalareanalyzedinthisarticle.Thearticleaboutpeculiarityofthepresentpaysattentionofinterestproblemshumanlife–isproblemofconflictsituations.Thisisproblemofconflictsituations,examinedifferenttypesofconflictsandmethodsoftheirsolvinginthesystemofhigheducation.Inthisarticleisconsideredthetypesofconflictsinthesystemofhigheducationandcausesofformation.Inaddition,thereisdescribedthefeaturesoftypesofindividual-psychologicalconflicts.Theresultsofexperimentalresearchareanalyzedinthisarticletoo.

Keywords: self-actualizations personal, methodsof solving conflict situations,different to the typology of conflicts.

М.А.Қуанәлі[1]
[1,]КазахскийнациональныйпедагогическийуниверситетимениАбая
Алматы,Казахстан

ОСОБЕННОСТЕЙРАЗРЕШЕНИЯКОНФЛИКТНЫХСИТУАЦИЙСАМОАКТУАЛИЗИРУЮЩЕЙСЯЛИЧНОСТЬЮ

Аннотация

Встатьедаетсяанализособенностейразрешенияконфликтныхситуацийсамоактуализирующейсяличностью.Статьяпосвященаоднойизактуальныхпроблемчеловеческойжизни-проблемеконфликтныхситуаций.Втеоретическойчастирассматреныразличныетипологииконфликтов,ихпричиныиспособыихразрешениявсистемевысшегообразования.Втомчисле,встатьеописываютсянекоторыерезультатыпроведенногоавторамиподанной проблемеэкспериментальногоисследования.

Ключевыеслова:самоактуализирующийличность,способыразрешенияконфликтныхситуаций,различныетипологииконфликтов.

Қазіргізамандакез-келгенәлеуметтікұйымдашиеленістіжағдайларболыптұрады.Осындайжағымсызжағдайлардыдеруақтындатиімдішешутұлғаныңкемелдігінежәнежекедарақасиеттерінебайланысты.

Жетілгентұлғаныпсихологиядаөзін-өзітанытатынтұлғадепатайды.Алғашретосындайтұлғалардыәйгіліамерикандықгуманнистікпсихолог А.Маслоузерттегенболатын.Олпсихологиялықденсаулықмәселелерінзерттеумақсатындаөзін-өзіүнеміжетілдіретін,еркінжәнешығармашылтұлғаныңерекшеліктерінанықтаған[1].

Біздіңзерттеудеалғанмақсатымызөзініңдарындылығыменқабілеттерін,өзініңтұлғалықәлеуметтерінтолықққолданаалатын,өздерінтолыққалыптастараалатын,өзкүшікелерістіатқараалатынтұлғалардытабу.Себебіосындайадамдарғаөзуақытындакөңілбөлужәнеанықтауқазіргікездегіқоғамүшінмаңыздыболадыдепсанаймыз.

Бізмақаламыздақарастырыпотырғанмәселе–олөзін-өзітанытатынтұлғажәнеоныңкикілжіндіжағдаяттардышешутәсілдері.

Эксперименттікзерттеуіміздебіззерттеуобъектісіретіндестуденттерменоқытушылартоптарыналдық.Осыекісанаттағызерттелушілердіңөзін-өзітанытудеңгейлеріменкикілжіңдіжағдайлардышешустратегияларыарасындағыбайланыстыэкспериментті кзерттеунәтижесіндеанықтауғатырыстық.ЗерттелушілерретіндеАлматықаласыныңәртүрліжоғарыоқуорнынантаңдалынған100оқытушымен400студенталынды.

Зерттелушілердіосылайтаңдаусебебіміз,өзін-өзікемелдендірудіңересексубъектілеркөрсеткенформасықазіргіқоғамдажаңаданересекөміргеқадамбасқанжасадамдарарасындаболуымүмкіндепесептеуімізде.

Алоқытушыларсанатынзерттеугеалғансебебіміз,бұлтоптағымамандаркәсібиталаптарғасәйкес,өздеріжетерліктейбиіккежеткентұлғаларболуышарт.Өйткенішәкірттәрбиелейтінұстаздыңтұлғалыққасиеттеріжетілген,кәсібиқабілеттеріөтеерекшедамығанболуықажет.

Өзін-өзітанытатынтұлғаларқауіпсіздікке,махаббатқа,сыпайылыққажәнеөзін-өзісыйлауғадегенбазалыққажеттіліктерінөтеуменқатар,білімалуғажәнебасқаадамдардыжақсытүсінугедегенкогнитивтіқажеттіліктеріндеқанағаттандыруғаұмтылады.Осыарқылыбұлсубъектілеркез-келгенжағдаяттарда,соныңішіндекикілжіңжағдайлардаөздерінбірқалыпты,сенімдіұстап,қоршағанадамдарғамахаббатпенсыйластықсезімінтанытады.Сонымenқатар,олардыңөздерініңқұндылықтаржүйесінқамтитынфилософиялықжәнедініұстанымдарыдаболуымүмкін.Бұләсіресе,Қазақстанжастарынзаманауиталаптарынасайбарлықруханиқажеттілктерінүнеміжетілдіруүшінасақажет.Мысалы,олартанымдық,шығармашылық,рухани-адамгершіліккұндылықтарынбасшылыққаалаотырып,өзін-өзіжүзегеасырыпотыруышарт.

Біздіңкешендізертеуімізденанықталғаныәртүрліқоғамсаласындаіс-әрекетатқаратынтұлғаларөзмамандықтарынасайқасиеттердіөзіндікдамытуға,жетілдіруге,өзін-өзікөрсетуге,осылайшаөзкәсібиортасындаөзін-өзіанықтауғатырысады.Мысалы,өзіндіккемелденетінғалымдарәдетте,зияткерлікіс-әрекетпенайналысатындықтан,оларүшінмаңыздысы-интеллектуалдыққүштіжетілдіру.

Психоанализбойынша,шығармашылтұлғаларішкітұлғалықкикілжіңдіәлеуметтікқұпталғантәсілдерарқылысыртқашығарып,сублимациялауғатырысады.Конструктивтікпсихологиябойынша,жетілгентұлғаларкез-келгенжағымсызәлеуметтікжағдаяттардыкоструктивті,ересектіктүрдесаналышешугетырысады.

Әдетте,өзін-өзітанытатынтұлғаларкикілжіңжағдайдандұрысжолтабуғатырысады.Әрібұлжолтабаалутереңрефлексияны,жан-жақтыбілімділікпенруханилықтықажететеді.Әрбірадамөміріндекарым-қатынаседәуірорыналады,сондықтандакикілжіңжағдайларболарысөзсіз.Олайболса,кикілжіңдіөмірлікт әжірибеніңөзі,өзін-өзітәрбиелеудің,өзін-өзіанықтаудыңжәнеөзін-өзітанудың,өзін-өзіжетілдірудің,өзін-өзіреттеудіңқайнаркөзідепқолданукерек.Өзін-өзітанытатынтұлғалармұндайұқсаскикілжіңдіжағдаяттардыңпайдаболуынажолбермей,алдын-алаболжайалады,мұндайкикілжіңдердішешебілутәжірибесіболашақтадұрысшешімгешешімгекелугеалдын-алабағдарберіп,келесікикілжіңдіболдырмауғаүйретеді.

Кикілжіңніңәлеуметтік-психологиялықмәнінқарастыратынболсақ,шындығында,кикілжіңбұл–карама-қайшылық,бірақбарлыққарама-қайшылыққикілжіңболабермейді.Бізбенжүргізілгенәлеуметтік-психологиялықзерттеубарысындабұныңбірнешесебептеріанықталған.

Әлеуметтік-педагогикалықүрдіс–тұлғаныәлеуметтендірубойыншамақсатқабағытталғаніс-әрекет.Оғанбілімберуменоқытудың,тәрбиеніңбарлықаспектілеріқамтылады.Әлеуметтік-педагогикалықүрдістіңнегізгімақсаты–тұлғанынақтыәлеуметтікмәденисапаларыментәрбиелеу(білімберу,оқыту)болыптабылады.Әсіресе,жоғарыбілімберужүйесіндеоқытуүрдісініңнегізгісубъектісіболыптабылатынстуденттердіңдербестікқасиеттерінқалыптастыруқазіргікредиттікоқытукезеңіндемаңыздырөлатқарады.Осығанорай,жоғарыбілімберужүйесіндекикілжіңдінегізгіүштопқабөлугеболады(өзараәрекеттіңүшдеңгейі):кикілжіңтиптері:«оқытушы-оқытушы»,«студент-оқытушы»,«студент-студент»

«Оқытушы-оқытушы»кикілжіңтипінегізіненпрофессорлық-оқытушылықұжымныңәлеуметтік-кәсібиierархиясыменжәнежекедаралықпсихологиялықерекшеліктеріменбайланысты

Біздіңзерттеуімізділнәтижесібойыншатөмендегідеймәліметтералынды.Жоғарыоқуорныұжымындағыоқытушылардыңсұрақтарғажауапберуінеқарай,кикілжіңдерініңпайдаболуыныңнегізгісебептерітөмендегідейболыпанықталды:

- құндылықтықбағыт-бағдарлардыңөзіндікерекшеліктерімен;
- кәсібиденгейерекшеліктерімен;
- қарым-қатынастабір-біріменшыдамсыздық,әдепсіздіктанытуы;
- кәсібиұжымішіндегіоқытушылардыңөзаракелісеалмаушылығы;
- тұлғалықөзін-өзітанытудеңгейімен.

Томас-Килменнің«Шиеленістіжағдаяттардышешустратегиясы»әдістемесінқолданубарысындаанықталғаннәтижелердіталдайық.

Жүргізілгензерттеумәліметтерініңнәтижелерікөрсеткендей,әсіресепедагогтардыңұжымындаоқытушылардыңкөпшілікбөлігіөзініңәріптестерініңбіліктімаманемесдепқабылдап,қарым-

қатынастаөзарабәсекестіліккетүседі,осындайдантуындайтыншиеленістіжағдайлар,әсіресе,өзін-өзіадекваттыемесжоғарыбағалайтынтұлғалардакездеседі.

Қазіргібәсекелестікзамандатұлғаларөзін-өзіжетілдіріп,шиеленістіжағдаятардабірлесіпәрекететустратегиясынангөрі,жекемүдделерінқорғап,өзімшілдіктаңытып,көбінесебәсекелестікстратегиясынтаңдайды.Мұныңөзіқазіргізамандабелеңалған,жапайбәсекелестіктенадамдарбіртіндепгуманистік,адамгершілікқасиеттеріненайырылыпбаражатқандығынбайқатады.

Ендікелесі«Оқытушы-студент»қатынасжүйесінқарастыратынболсақ,бұлқатынастартұтасәлеуметтік-педагогикалықүрдістіңмаңыздысубъектілеріарасындағыөзараәрекетаумағынкөрсетеді.С.М.Жақыповтыңбірлескендиалогтықіс-әрекеттеориясыбойыншажоғарыбілімберужүйесіндегітанымдықіс-әрекеткұрылымындамаңыздыоқуақпараттары,білімдерментұлғалыққасиеттердің,құндылықтық-мағыналардыңауысуыжүретінбірденбіржүйе-осыбілімалушыменоқытушыарасындағыөзарақатынас[2].Осыреттеоқытушыныңоқуорнындаалатыншиеленістіжағдайлардышешустиліментәсілдерістуденттердіңсәйкесмінез-құлықстратегиясыменбағыт-бағдарларынқалыптастырады.

Зерттеуденалынғанмәлеметтердісараптайкеле,студентпеноқытушылардыңөзарақарым-қатынасынатәнкикілжіңніңсебептерітөмендегідейболыпкеледі:

- құндылықтықбағыт-бағдарлардыңсәйкескелмеуі;
- қарым-қатынасәдебініңжеткіліксіздігі;
- бір-біріненкүтулердегікеліспеушіліктер;
- оқытушылардыңкәсібидеңгейіменстуденттердіңоқуүлгерімініңдеңгейіарасындағыайырмашылықтар;
- тұлғалықөзін-өзітанытудеңгейімен;
- студенттердіңөз-өзітанытудеңгейіменоқытушылардыңөзіндікбағалауерекшеліктеріарасындағыбайланыстар.

Мысалы,қазіргікездекөпжағдайдакездесетінжағымсызжәйттардыңбірі-әсіресе,ескідәстүрліәдіспенжұмысістейтіноқытушылардыңкейбірбелсенділіктанытатынстуденттергежағымсызтүрдеқарап,бағаларынкерісіншетөмендетуіорыналып,студентпаеноқытушыарасындакикілжіңдіжағдайлардыңпайдаболуынаәкеледі.Мұныңөзіоқытушылардыңкәсібиөзін-өзіжетілдіруіне,кемелденуінекерағарүрдісболыптабылады.Оқытушыларменстуденттердіңөзарабір-біріненкүткенүміттеріқұндылықтықбағыт-бағдарынанбастап,студенттердіңалатынсапалыбіліміменолардыменгерудіңтиімділігіжәнеоқытушылардыңкәсібиқұзырлылықмәселелерінтолығыменқамтиды.Сондықтанда,«студент-оқытушы»тарапынантуындайтынкикілжіңдерікөбінесеоқытушылардыңкәсібидеңгейініңтөмендігінен депесептейді.Сауалнамадағыстуденттердің33%пайызыосындайкөзқарастардықолдаған.Сонымenқатар,«студентпеноқушыарасындағышиеленістіжағдайлардытиімдішешутұлғаныңтолеранттылыққасиеттеріменбайланыстыекендігіанықталды.

Студентпенстуденттердіңқарым-қатынасының түрлерікөбінесеөзараәрекететушісубъектілердіңэтномәдени,әлеуметтік,рухани-адамгершілікжәнетұлғалықжекедарапсихологиялықерекшеліктерімен,сонымenқатар,жоғарыоқуорнындақалыптасқандәстүрлермен,студенттіктопты ңжетілудеңгейімен,қарым-қатынаснормасыменережелерініңқалыптасужағдайларымендетығызбайланысты.

Өзкезегінде,оқуүрдісініңтиімділігініңтөмендігіжәнеоқытушылардыңқарым-қатынасындағыкикілжіңдертөмендегідейсебептерментүсіндіріледі:

- сабаққағанақатысу,жалқаулық,оқығысыкелмеу(жауапберушіоқытушылардыңүштенбірбөлігіосыкөзқарастықолдайды);
- базалықбілімдерніңаздығы,студенттердеөзбетіншеойлаужүйесініңболмауы,саяси-мәденижалпыбілімдеңгейініңтөмендігі;
- болашақмамандығынажәнеоқуғадегенқызығушылығыныңболмауы;
- болашақперспективасынболжайалмау,өзін-өзіанықтаудыңтөмендігі.

«Студент-студент»типіндегікикілжіңніңпайдаболуыстуденттердіңөздерініңбағалауларыбойыншатөмендегідейнегіздепайдаболады:

- өзіндікбағалаудыңтұрақсыздығы;

- құндылықтықбағыт-бағдардағыерекшеліктер;
- қарым–қатынасқатүсуқиыншылықтары,басқалардыңжетістігінеқызғанышпенқарау.

Соңғыкездеріоқытушыларменстуденттерарасындаішкітұлғааралыққикілжіңдербелеңалыпкеледі.Ішкітұлғааралыққикілжіңпайдаболуыпедагогикалықүрдістежағымсызәсерінтигізеріанық.Өзін-өзітанытатынтұлғаларәлеуметтікортадакездесетіншиеленістерденқашпай,олардыңшешімінкейінгеқалдырмай,бірлесіпдұрысшешімқабылдаудыжөнсанайды.

Осығанорай,полякпсихологыЕ.Мелибруданың«Қарым-қатынастыжақсартудыңпсихологиялықмүмкіндіктері»кітабындағыкикілжіңдіжағдайдағыадамәрекетініңконструктивтімоделінұсынуғаболады.Оныңпікірінше,кикілжіңдердішешудекелесіфакторларрөлатқарады:

- кикілжіңкөрінуініңсәйкестілігі;
- қақтығысқантараптардыңқатынасының ашықтығыментиімділігі;
- өзарасенімділікпенбірігіпжұмысістеудіұйымдастыру;
- шиеленістіңмәнінанықтау[3,56б.].

Кикілжіңкөрінуініңсәйкестігінекөптегенфакторларәсеретеді.Оқытушыкикілжіңніңтікелейқатысушысыболмасада,олөзініңөткенжұмыстәжірибесіненқандайдабірсубъективтіталдауғадайын.Ондажақсыкөзқараснегізіндесаналыемессипаттағыбағыт-бағдарларпайдаболады.

Өзәрекеттеріндұрысжәнезаңды,алқарсыласының әрекеттерінәділетсізжәнесорақыдепқабылдауфеномені«екіжақтыэтика»депаталады.Кикілжіндішешугетырысқандаоныдұрысанықтапалып,жан-жақтыталдапкөрумаңызды.Олүшінтұлғақарсыадамныңпозициясынаеніп,кикілжіңжағдайынбасқақатысушыныңтұрғысынанталдауабзал.

Кикілжіңніңконструктивтішешілуініңнегізгішарттыдеппсихологтаркикілжіңгетүскенжақтарданашықтиімдіқарым-қатынасыдепесептейді.

Соныменкикілжіндіжағдаяттардыңконструктивтішешілуінеөзін-өзітанытатынтұлғаныңқасиеттеріжағымдыәсеретедідегенқорытындығакеледі.

Нақтыкикілжіндердіадамөзініңқатынасынжәнемінез-құлқынөзгертуарқылыжәнеоппонентпсихикасыменмінез-құлқынаәсеретуарқылыескертугеболады.Жоғарыбілімберужүйесіндекикілжіңніңпайдаболусебептерінескереотырып,кикілжіндішешужәнеоныбасқарудыңжаңатехнологиясынжақсыменгергенпедагогқамақсатқабағытталғанкикілжіндіқұруғамүмкіндікбереді.Мәселен,педагогоқытутобындаүлгерімдерінемесепәнбойыншакикілжіндердіәдейітудыртуыдамүмкін.Кикілжіндіжағдайларданшығужолдарыназейінқоятырып,студенттердіңбірлескеніс-әрекеттерінбелсендендіріпқанақоймай,өзін-өзітануға,өзін-өзісаналытүрдетүсінуге,шығармашылықойлаукабілеттеріндамытуменқатар,күткеннәтижелергеқолжеткізугеболадыдептұжырымдаймыз.

Пайдаланылғанәдебиеттер тізімі:

1Психология.Адамзатақыл-ойыныңқазынасы.10томдық:Гуманистікпсихология.5-том/Жетекшісі-акад.Ә.Н.Нысанбаев.–Алматы:Таймасбаспаүйі,2005.-301-319бб.

2ДжакуповС.М.Психологияпознавательнойдеятельности.-Алма-Ата,1992.-195с.

3МелибрудаЕ.Я–Ты–Мы:Психологическиевозможностиулучшенияобщения.-М.,1988.–145с.

МРНТИ15.41.21

AldabergenovN.A.[1]HonN.N.[2]
[1,2]"Turan"University
Almaty,Kazakhstan

INFLUENCEOFMENTALSTATESONTHEKAZAKHSTANIYOUTH'SHARDINESS

Abstract

ThecurrentstageofdevelopmentofKazakhstanisocietyrequiresitsresidentstopayspecialattentiontosocialproblems,especiallytheproblemsofyouth.Despitethemeasurestakenanddevelopedprogramstosupporttheyounggenerationof Kazakhstan,mostofitsyouthcannotbeemployed,hasmultiplespiritual,moral,intrapersonal,asocialetc.p

roblems.Theseproblemsaffectthelevelof theirhardiness,makethemlessadaptedtothechangingconditionsofthemodernworld.

Thearticleanalyzesthehardinessofyoungpeople,theanalysisofthestate,positivelyornegativelyaffectingtheirhardiness,namelythestateofactivityandpassivity,cheerfulnessanddepression,efficiencyandfatigue,irritability,distraction,goodandbadmood.Also,theanalysisofsuchacomplexmechanismthatprovidesthepossibilityoftheexistenceofayoungpersoninthechangingconditionsofthemodernworld,asadaptation,iscarriedout.

Keywords:adaptation,mentalstate,selffeeling,activity,mood,hardiness.

Н.А.Алдабергенов[1],Н.Н.Хон[2]
[1,2]«Тұран»Университеті
Алматы,Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНЖАСТАРЫНЫҢӨМІРЛІКТӨЗІМДІЛІГІНЕ ПСИХИКАЛЫҚКҮЙЛЕРДІҢӘСЕРІ

Аңдатпа

Қазақстанқоғамының қазіргідамукезеңіонытұрғындарынанәлеуметтікмәселелерге,әсіресежастарпроблемаларынаерекшеназараударудыталапетеді.Жасбуындықолдауғаәзірленгенбағдарламаларға,атқарылғаніс-
шараларғақарамастан,қазіргітаңдажастардыңбасымбөлігіжұмысқаорналасаалмайжүр,рухани-адамгершілік,тұлғааралық,бейәлеуметтікжәнет.б.сипаттағыкөптегенпроблемаларменкездесіпотыр.Бұлмәселелер,жастардыңкөңіл-
күйін,белсенділігін,өзіндіксезімдерінтөмендетіп,олардыңөмірліктөзімділікдеңгейінеәсереТеді.

Мақаладажастардыңөмірліктөзімділігінеталдаужүргізілді.Атапайтсақ,олардыңөмірліктөзімділігінеоңнемесетерісәсерететінжай-
күйі,белсенділікпенпассивтілігі,сергектікпенбасымдылығы,жұмысқақабілеттілікпеншаршауы,тітіркенгіштігі,шашыраңқылығы,жақсыжәнежаманкөңіл-күйжағдайларынаталдаужүргізіледі.Сондай-ақ,жасадамныңәлемдегіөзгермеліжағдайларындаөмірсүрумүмкіндігінқамтамасызететін,бейімделудепаталатынкүрделімеханизмніңерекшеліктеріталданды.

Түйін сөздер: бейімделу, психикалық күйлер, өзін-өзі сезіну, белсенділік, көңіл-күй, өмірлік төзімділік.

Н.А.Алдабергенов[1],Н.Н.Хон[2]
[1,2]Университет«Туран»
Алматы,Казахстан

ВЛИЯНИЕПСИХИЧЕСКИХСОСТОЯНИЙНАЖИЗНЕСТОЙКОСТЬ МОЛОДЕЖИКАЗАХСТАНА

Аннотация

Современныйэтапразвитияказахстанскогообществатребуетотеежителейобратитьособоевниманиенасоциальныепроблемы,особеннонапроблемымолодежи.Несмотрянапринятыемерыиразработанныепрограммыподдержкимолодогопоколения Казахстана,больша́ячастьегомолодежинеможетустроитьсянаработу,имеетмножественныепроблемыдуховно-
нравственного,внутриличностного,асоциальногоит.д.характера.Данныепроблемы,снижаясамочувствие,активностьинастроениемолодыхлюдейвлияютнауровеньихжизнестойкости,делаяихменееприспособленнымикизменяющимсяусловиямсовременногомира.

Встатьепроводитьсяанализжизнестойкостимолодежи,анализсостоянии,положительноилиотрицательнодействующиенаихжизнестойкость,аименносостоянияактивностиипассивности,бодростиилиподавленности,работоспособностиилиусталости,раздражительности,рассеянности,хорошегоилиплохогонастроения.Такжепроводитьсяанализ,такогосложногомеханизма,обеспечивающеговозможностьсуществованиямолодогочеловекавизменяющихсяусловияхсовременногомира,какадаптация.

Ключевыеслова:адаптация,психическиесостояния,самочувствие,активность,настроение,жизнестойкость.

Improvingthequalityofeducation,supportingtheinstitutionoffamilyandchildhood,creatinganinclusivesociety,ensuringthequalityofmedicalservices,supportingculturalworkersarethemaindirectionsinsolvingsocialproblems.TheseproblemswerevoicedbytheHeadofStateKassym-ZhomartTokaevinhisfirstmessagetothepeopleofKazakhstan.Inhisaddress,thePresidentfocusesontwomaingoalsthatKazakhstanpursuesatanewstageofsocialmodernization,andoneofthesegoalsisaimedatsolvingthesocialproblemsmentionedabove[1].

“About21,000schoolgraduatescannotenterprofessionalandhighereducationalinstitutionsannually.Thiscategoryofyoungpeoplejoinstheranksoftheunemployedandmarginalized.Manyofthemfallundertheinfluenceofcriminalandextremistgroups.Wemustmovetoapolicyofcareerguidancebasedonidentifyingtheabilitiesofstudents"[2].

Thus,theidentificationofstudents'abilitiesisthebasisofcareerguidancepolicyinKazakhstan.Ofcourse,thegoalofthispolicyshouldbetheinclusionofayoungpersoninthesystemofsocialrelationsandprocesses,asacarrierofconsciousnessandcapableofforminganddevelopingthisconsciousnessintheprocessofactivity.

Abilitiesbelongtothecategoryofphenomenathathavelongbeenstudiedinpsychology,butbeforeidentifying anddevelopingabilities,itisnecessarytounderstandaperson,tounderstandhisessence,tounderstandthosementalphenomenathattakeplaceinhimandaroundhim.

Theprimaryregulatorsofhumanbehaviouraremental processes.Onthebasisofmentalprocessesistheformationofknowledge,skills.Eachmentalprocesshasabeginning,courseandend,andisdividedintothreegroups:cognitive,emotionalandvolitional.

Theeffectivenessofayoungperson’sactivitylargelydependsonthefunctioningofcognitiveprocesses,andtheactivationandimprovementandunderstandingoftheseprocesseshelpsapersontobetterunderstandhimself,manage theseprocessesandquicklyachievethegoalsthathesetsforhimself.Steadyattention,developedimagination,concrete representation,theabilitytohearandlisten,observes,analyzearethemainrequirementsintheprocessofmasteringprofessionalskillsthatayoungmanwillneedinthefuture.And,theabilitytoperceiveandexpressemotions,understandandexplainthem,assimilateemotionsandthoughts,regulateotherpeople'sandownemotions,isthekeytosuccessfulinteractionwithotherpeople.Withinthisgroupofmentalprocesses,psychologicalphenomenasuchasaffects,emotions,feelings,moods,andemotionalstressareconsidered.

Fortheformationofhumanbehaviour,notonlyemotional,butalsostrong-willedmentalprocessesareessential,whicharemostclearlymanifestedinsituationsrelatedtodecisionmaking,overcomingdifficulties,managingone’sbehaviour,etc.[3].

Therelativelystablestructuralorganizationofallcomponentsofthepsycheiscommonlycalledthementalstateofaperson.Theseincludeafeelingofsatisfactionordissatisfaction,thepresenceorabsenceofinterestinanactivity,apredispositiontoperformcertaintypesofworkandtasks,or,onthecontrary,reducedreadinessforit,fatigue,boredom,good,badmood,etc.

Relativelytheconstancyofthepersonality’smentalstateiscalledthepersonality’smentalproperties(character,ability,self-control).

Thementalpropertiesofapersonformauniquecombinationofpropertiesineachindividualperson.Thepersonalityischaracterizedbydominantneeds,interests,values,beliefs,ideals,worldview,whichisexpressedintheconceptofpersonalityorientation[4].

Thus,theidentificationoftheabilitiesofyoungpeople,whichservesasthebasisforcareerguidancepolicies,shouldbecarriedouttakingintoaccountthepsychologicalcharacteristicsofyoungpeople,sincetheirobjectiveandsubjectivewell-beingdirectlydependsonbothexternalfactorsandinternalforces,thatis,goalsinlife,spirituality,masteryandwisdom,aswellasthelevelofhardiness.

Inordertodeterminetheleadingconditions ofKazakhstaniyouth,weconductedastudyofthelevelof theirselffeeling,activityandmood.Acorrelationanalysisoftheseindicatorswiththelevelof theirhardinesswascarriedout.Acomparativeanalysisofindicatorsofthecomponentsofhardiness:involvement,controlandrisktakingwithselffeeling, activityandmoodallowsustoconcludethatanincreaseintheindicesofonephenomenonleadstoanincreaseinindicesinanother,thatis,thelevelofhardinessofKazakhstaniyouthdependsontheirmentalconditionsandviceversa.

Thefollowingmethodswerechosenasastudy:blanktestdesignedforrapidassessmentofselffeeling,activityandmood(SAN),compiledbyN.F.Greben[5];Test“Zhyznistoikosty”D.A.Leontiev,E.I.Rasskazova[6].

Statisticalanalysiswasperformedusing*SPSS–23version.*Thestudyinvolvedstudentsofhighereducationalinstitutions(n=30),theageofrespondents18-29years.

Respondentswereaskedtocorrelatetheircondition withanumberofsignsonthescale.Thescaleislocatedbetween30pairsofwordsoftheoppositemeaning.Thesevaluesreflectthespeed,mobility,andpaceofactivity,characteristicsoftheemotionalstate,whichis,moodandselffeeling.

Thesecondmethodinvolvesrespondingto45questions.Thistechniqueisdesignedtoidentifythelevelofhardinessanditscomponents,thatis,involvement,controlandrisktaking(table1):

DescriptiveStatistics					
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std.Deviation
Sex	29	1	2	1,76	,435
Age	29	18	29	19,34	2,319
Hardiness	30	52	136	80,10	18,839
Selffeeling	29	17	70	50,79	13,468
Activity	29	27	64	46,24	10,639
Mood	29	29	70	52,62	13,061
ValidN(listwise)	25				

Table1.Theresultsofdescriptivestatisticsontheselffeeling,activity,moodandyouth'shardiness.

Asthetableofdescriptivestatisticsshowstheaveragevalueofthelevelofhardinessis80.10points,thestandarddeviationis18.89points.Theaveragescoresofthesampleofselffeeling=50.79p;activity=46.24p;mood=52.26p.Aninterestingfactisthattheseindicatorsareveryclosetotheaveragescoresforthesampleofstudentsofthecityof Moscow[7].

Table2showsustherelationshipofthelevelofselffeeling,activityandmoodofyoungpeoplewithageandtheirlevelofhardiness(table2).

Correlations						
		Age	Hardiness	Selffeeling	Activity	Mood
Age	PearsonCorrelation	1	,432*	,247	,288	,129
	Sig.(2-tailed)		,019	,205	,137	,512
	N	29	29	28	28	28
Hardiness	PearsonCorrelation	,432*	1	,550**	,637**	,492**
	Sig.(2-tailed)	,019		,002	,000	,007
	N	29	30	29	29	29
Selffeeling	PearsonCorrelation	,247	,550**	1	,495**	,757**
	Sig.(2-tailed)	,205	,002		,006	,000
	N	28	29	29	29	29
Activity	PearsonCorrelation	,288	,637**	,495**	1	,437*
	Sig.(2-tailed)	,137	,000	,006		,018
	N	28	29	29	29	29
Mood	PearsonCorrelation	,129	,492**	,757**	,437*	1
	Sig.(2-tailed)	,512	,007	,000	,018	
	N	28	29	29	29	29

*.Correlationissignificantatthe0.05level(2-tailed).

**.Correlationissignificantatthe0.01level(2-tailed).

Table2.Therelationshipofthelevelofselffeeling,activityandmoodofyoungpeoplewiththeirlevelofhardiness

.

Thecorrelationanalysisrevealedthecorrelationofthelevelofhardinesswiththeageoftherespondents.Althoughthecorrelationisnotsignificant,onlyatthelevelof0.05,nevertheless,wecannotdenythefactthattheoldertheage,themoreapersonshowsresistanceinlifesituations.Thereisalsoaslightcorrelationbetweenmoodlevelandactivity.

Asignificantcorrelationisobservedbetweenhardinessandallcomponentsof theSANtechnique,thatis,selffeeling,activityandmood.Wecanconcludethatforthedevelopmentofhardinessof Kazakhstaniyouth,itisnecessarytopayattentiontothedevelopmentoftheirselffeeling,toawakenanactiveattitudetotheirownlivesandtoteachmethodsofmanagementandregulationofmood.

Thefollowingtable3showsthedataofthecorrelationanalysisofthecomponentsoftheSANwiththecomponentsofhardiness(table3).

Correlations							
		Selffeeling	Activity	Mood	Commitment	Controll	Challenge
Selffeeling	PearsonCorrelation	1	,495**	,757**	,526**	,477**	,106
	Sig.(2-tailed)		,006	,000	,003	,009	,585
	N	29	29	29	29	29	29
Activity	PearsonCorrelation	,495**	1	,437*	,627**	,540**	,329
	Sig.(2-tailed)	,006		,018	,000	,003	,081
	N	29	29	29	29	29	29
Mood	PearsonCorrelation	,757**	,437*	1	,471**	,419*	,283
	Sig.(2-tailed)	,000	,018		,010	,024	,137
	N	29	29	29	29	29	29
Commitment	PearsonCorrelation	,526**	,627**	,471**	1	,693**	,278
	Sig.(2-tailed)	,003	,000	,010		,000	,137
	N	29	29	29	30	30	30
Controll	PearsonCorrelation	,477**	,540**	,419*	,693**	1	,218
	Sig.(2-tailed)	,009	,003	,024	,000		,247
	N	29	29	29	30	30	30
Challenge	PearsonCorrelation	,106	,329	,283	,278	,218	1
	Sig.(2-tailed)	,585	,081	,137	,137	,247	
	N	29	29	29	30	30	30

**.Correlationissignificantatthe0.01level(2-tailed).
*.Correlationissignificantatthe0.05level(2-tailed).

Table3.Therelationshipofthelevelofselffeeling,activityandmoodofyouthwithcomponentsofhardiness.

Suchacomponentofhardinessasinvolvementissignificantlypositivelycorrelatedwithselffeeling,aswellasactivityandmood.Thesamecorrelationisobservedintherelationshipofcontrolwithselffeelingandactivity,buttherelationshipofcontrolwithmood,althoughitexists,isnotsignificant.Thecomponentofhardiness-the*challenge*hasnotbeenrevealedinanywaydoesnotcorrelatewiththecomponentsoftheSAN.

Inordertoteachyoungpeoplehowtoachievetheirgoalsandhowtolive,it'snecessaryfortheadultgenerationtohavetheabilitytoanalyzeexistingsituations,havesufficientknowledgetoconveythem,haveclearmoralguidelines,beawareoftheirdeepneedsandtruedesires,anddonotreplacethemwithmomentary,inspiredbythemodernworld,artificialones.Afterall,thoseproblemsthattheyounggenerationnowhasaretheresultoftheactivityorinactionoftheprevious generation.

Kazakhstaniyouthisactive,positive,confidentlylookingtothefuture,creative,hasgreatcreativepotential.Thiscanbedescribedasanewgenerationofourstate,butbehindthischaracteristiclaysalsoapartoftheyouthwhoaredefenceless,helplessinsolvingsocialproblems,boththeirownandthestateasawhole.Youngpeoplesometimesreckless,readyforrash,deeplyunconsciousacts.Theconsequenceofsuchrecklessnessisvariouskindsofconflicts:family,interpersonal,intrapersonal.

Thedevelopmentoftheproblemsofthesearchforincome,housingproblems,employment,pushesyoungpeopletosearchforillegaltypesofearnings,tocrime,addiction,gambling,drugs,etc.Thiscategoryofyouthischaracterizedbyantisocialformsofbehaviourinviewofundevelopedadaptiveabilitiesandhardiness.Youngpeopleareveryvulnerable,theyoftenneedthehelpofpsychologists,andofcourse,theloveandrespectofparentsisthefirststepindevelopingtheirhardinessandadaptiveabilities.

Hardinessisformedinchildhood,buttherestoflifeshouldbedealtwithoveritsupbringinganddevelopment.Hardinessisaperson'sabilitytoendurethеunfortunatecircumstancesoflife,despitethelackofexternalandinternalresources.Apersonwithawell-formedhardinessisapersonwithanactivelifeposition,whounderstandstheresultandoutcomeofcertainactions,feelssatisfactionfromtheworkperformed,hastheabilitytotransformanegativesituationintoapositiveone,gainingcontroloverhisownlife.

References:

1 TokayevK-J.K.Constructivepublicdialogue-thebasisofstabilityandprosperityofKazakhstan//MessageoftheHeadofstateKasym-JomartTokayevtothepeopleofKazakhstan.2019.P.3.

2 TokayevK-J.K.Constructivepublicdialogue-thebasisofstabilityandprosperityofKazakhstan//MessageoftheHeadofstateKasym-JomartTokayevtothepeopleofKazakhstan.2019.P.3.

3 MaklakovA.G.GeneralPsychology:Textbookforuniversities//St.Petersburg:Peter,2008.P.583.

4 GamezoM.V.,GerasimovaB.C.,MashurtsevaD.A.,OrlovaL.M.GeneralPsychology:TeachingAid//Moscow.Ed.ed.M.V.Gamezo:Axis-89,2007.P.352.

5 GrebenN.F.Psychologicaltestsforprofessionals//Minsk:Modern.school.2007.P.496.

6 LeontyevD.A.RasskazovaE.I.Test"Zhyznistoikosty"//Moscow.method.leadership.Sense,2006.P.59.

7 GrebenN.F.Psychologicaltestsforprofessionals//Minsk:Modern.school.2007.P.496.

МРНТИ15.31.31

Ш.А.Исина[1]
[1]УниверситетБаишева
Ақтөбе,Қазақстан

ОСОБЕННОСТИИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНООДАРЕННЫХПОДРОСТКОВ

Аннотация

Вданнойстатьерассмотреныинтеллектуальныеипсихологическиеособенностиодаренностиподростков.Заботаободаренныхдетяхсегодня–этозаботаоразвитииинауки,культурыисоциальнойжизнизавтра.Ужесуществуютспособывыявлениятакихдетей,вырабатываютсяпрограммыпомощиимвреализациисвоихспособностей.Однакопроблемадиагностикииразвитиявысокоодаренныхиталантливыхдетейнавсехэтапахихобучения,проблемапониманиядетьмисвоейодаренностииличнойответственностизатворческуюсамореализациюсуществует.

Ключевыеслова:одаренность,интеллект,особенностиразвития,концепция,подросток.

Ш.А.Исина[1]
[1]Байшевуниверситеті
Ақтөбе,Қазақстан

ЖАСӨСПІРІМДЕРДЕГІИНТЕЛЛЕКТУАЛЬДЫДАРЫНДЫЛЫҚТЫҢЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Бұлмақаладажасөспірімкезеңіндегіинтеллектуальдыдарындылықтыңпсихологиялықерекшелікт еріжөніндежазылған.Дарындыбалаларғақолдаукорсету– бұлболашақтағылымныңдамуына,елмәдениетініңжәнеәлеуметтікжағдайдыңөркендеуінекосылғанзорү лес.Бүгінгітаңда,дарындыбалалардыанықтап,дамытуғаарналғанбағдарламаларнегізінде,озқабілеттерін пайдаланумүмкіндіктеріарқылыжұмыстаріскеасырылуда.Бірақ,асадарындыжәнеталанттыжасөспірімд ердіанықтау,дамыту,әркезеңдердеоқытукезіндежекеерекшеліктерінескереотыра,түсінупроблемасытол ықтайшешілгенжоқ.

Түйінсөздер:дарындылық,интеллект,дамудағыерекшеліктер,концепция,жасөспірім.

Sh.A.Issina[1]
[1]*BaishevUniversity*

INTELLECTUALANDPSYCHOLOGICALFEATURESOFTEENAGERS'CAPABILITY

Abstract

Thisarticlecoverstheintellectualandpsychologicalfeaturesofteenagers'capability

Todaycareforgiftedchildrenisaconcernforthedevelopmentofscience,cultureandsociallifeoftomorrow.Th erearewaystoidentifythesechildren,producedprogramstoassisttheminrealizingtheirabilities.However,thereispr oblemofdiagnosisandthedevelopmentofhighlygiftedandtalentedchildrenatallstagesoftheireducation,problemof children'sunderstandingoftheirtalentsandpersonalresponsibilityforcreativeself-realization.

Keywords:capability,intelligence,featuresofdevelopment,concept,teenager.

Внастоящиевремятребуетсянетолькокомплекснаяподготовкаруководящихипедагогическихрабо тниковобразовательныхучрежденийкпсихолого-педагогическомусопровождениюодаренныхдетейиподростковноипросветительскаяработасродителям идляформированияунихсовременныхпредставленийоприроде,методахвыявленияипутяхразвитияодаре нныхихдетей.

Ошибочнымявляетсяпредставлениеотом,чтоодаренностьиталант-этовысокаяуспешностьвовсехобластяхдеятельности,втомчисле,ивобучении.Одаренныешкольникимог утиспытыватьповеденческиетрудности(агрессивность,беспечность,нарушениядисциплины),когнитив ныетрудности(отклонениевразвитиипамятиивосприятии),трудностиформированииучебныхнавыков(д ислексия,дисграфия,дискалькулия).

Онеобходимостипрофессиональногоподходакпсихолого-педагогическомусопровождениюодаренныхдетейиподростковубедительносвидетельствуетфактыбиог рафияЧ.Дарвина,В.Скотта,А.Щвейцера,Ю.Либихаидр.,укоторыхбылисерьезныепроблемывшкольном обучении.Например,известно,чтоБ.Микеланджело,Р.Бернс,О.Роден,А.Эйнштейн,У.Черчиллстрадали расстройствамиречи.АвсемирныйизвестныйизобретательипредпринимательТ.А.Элисон,такопределил значениешколывсвоейжизни«Ясмогстатьизобретателем,потомучтовдетствеенеходилвшколу».

Вданномслучаеречьидетотрадиционнойсистемеобученияосвоимиспецифическимитребования мииединымидлявсехкритериямиоценкиинтеллектуальнойуспешности.Невписавшисьвобщуюсистему обучения,одаренныешкольникичастоопределяютсякакпроблемные.Именнопоэтому, например,вшколахВеликобританииприидентификацииодаренныхдетейособоевниманиеуделяютнеусп евающимшкольникамишкольникамспроблемамивповедении,таккаквэтойгруппедетейпроцентодаренн ыхоказываетсянаиболеевысоким[1].

ПоданнымЕТорренса,около30%отчисленныхизшколзаакадемическуюнеуспеваемостьсоставляю тименноодаренныедети[2].

А.М.МатюшкиниД.А.Сисктакжепоказали,чтоколо30%отчисленныхизреднихшколзанеспособ ностькобучению,неуспеваемостьсоставляютодаренныхисверходаренныедети[3].

ВРоссийскойизарубежнойнаукеизучениепроблемодаренныхдетейиподростковнеразрывносвяза нносименамитакихученныхкакД.В.Богоявленская,А.В.Брушлинский,Л.А.Бенгер,Ю.З.Гильбух,В.В.Да выдов,В.НДружинин,Н.С.Лейтес,А.М.Матюшкин,Б.М.Теплов,М.А.Холодная,Д.В.Ушаков,Дж.Гильфо рд,Э.Боно,Дж.Галлаир,Дж.Рензулли,П.Торренсидр.

Спозициидеятельностногоподхода,разработанноговтрудахЛ.С.Выготского,С.Л.Рубинштейна,Б.М.Теплова,В.Д.Небылицинаидр.восновеопредеоениятакихпонятийкак«спасобность»,«одаренность»,«талант»и«гениальность»находитьсяуспешностьдеятелности.Изэтогоконцептуальногоположениявытекаетследующийкатегориальныйаппаратпсихологииодаренности.

М.А.Холоднаязанимаясьисследованияминтеллекташкольников,такопределяетосновныепонятия.

-*Способность*-индивидуально-психологическоесвойстволичности,являющеесяусловиемуспешностивыполнениякакой-либодеятельности.Общиеспособности– психологическаяосновауспешностипознавательнойдеятельности.Специальноеспособности– психологическаяосновауспешностивконкретнойобластидеятельности(балет,лидерство,математика,техникаи.т.д).

-*Интеллектуальныеспособности*– свойстваинтеллекта,характеризующиеуспешностьинтеллектуальнойдеятельностивтехиныхконкретныхситуацияхвточкизренияправильностиискоростипереработкиинформациивусловияхрешениязадач,оригинальностииразнообразияидей,глубиныитемпаобучаемости,выраженностииндивидуализированныхспособовпоказания.

-*Одаренность*– этообщаяспособностьиндивидасознательноориентироватьсвоемышлениенановоетребования;этообщаяспособностьпсихикиприспосабливатьсякновымзадачамиусловиямжизни.

-*Интеллектуальнаяодаренность*–уровеньразвитияитипорганизацииндивидуальногоментальногоопыта,которыеобеспечиваютвозможноствтворческойинтеллектуальнойдеятельности,тоестьдеятельностисвязаннойссозданиемсубъективноиобъективноновыхидей,использованиеминновационныхподходовкрешениюпроблем,открытостьюпротиворечивымаспектамситуацииит.д.

-*Талантвобластиинтеллектуальнойдеятельности*– высшийуровеньинтеллектуальногоразвитияличности,которыйобеспечиваетвозможностьсозданияидей,теорий,научных,литературныхифилософскихпроизведений,имеющихтуилиинуюстепеньобщественнойзначимости.

Качества,необходимыедляличностнойсамореализациинеобходиморазвиватьвкомплексе.Качества:

- творческоемышление;
- инициативность;
- способностькобоснованномуриску;
- уверенностьвсебе;
- адекватнуюсамооценку;
- умениесотрудничатьспартнерами;
- мотивациюдостижения;
- высокуюработоспособность.

*Творческое,дивергентноемышление.*Дж.Гилфордразработалмодельструктурыинтеллекта,вкоторойможновыделитьдватипамышлениядлясравнения:дивергентноеиконвергентное.*Конвергентноемышление*– процесснахожденияединственноправильногорешениязадачиилипроблемыпосредствоминтеллектуальнойработысимеющейсяинформацией.Причемэтотакоепониманиерешения,котороеявляется«правильным»вобщепринятомсмыслеэтогослова,т.е.достаточнотрадиционнымишаблоннымдлянашейкультуры. *Дивергентноемышление*предполагает,чтонаодинвопросможетбытьнесколькоилидажемножествоправильныхответов.Данныйтипмышленияслужитсредствомдлярожденияоригинальныхидейисамовыражения.Онопираетсянавоображениеиявляетсясобственнотворческим.

*Способностькобоснованномуриску.*Вжизнипрогрессиуспехпрактическивсегдасочетаютсясриском.Можновыделитьдватипариска– обоснованныйиавантюрный.Способностьреализоватьсвойпотенциалсвязанасоспособностьюиумениемобоснованнорисковать.

*Воляиработоспособность.*Подволейиработоспособностьюпонимаетсяумениедолгоиплодотворноработатьнадвыполнениемтойцели,котоуюучащийсяпоставилпередсобойикоторойхочетдобиться,невзираянавнешниепрепятствия.Поэтомуеслиребенокначалкакую-

либоработупособственномужеланию,тоондолжен:а)постаратьсяобязательноеезавершить;б)сделатьеекакможнолучше.Волянужнадлятого,чтобыразвиватьспособностиидостигатьтрудных,требующихдлительнойработыцелей.

Умениесотрудничать.Учащиесяприходяткпониманиютого,чтовомногихслучаяхобъединенныедействияприносятбольшийрезультат,чемсуммаиндивидуальных.

Мотивациядостижения.Мотивациядеятельностипредполагаетдвавидамотивации:достижения(надеждануспех)иизбеганиянеудачи(неуспеха).

Мотивациядостижения(надеждануспех)связанасположительнымэмоциональнымсостоянием,стремлениемдостичьуспехавдеятельности:«онделаетэто,таккакхочетхорошовыступитьнагородскойолимпиаде»,«надеюсьполучитьвысшийбалл»,«онистараютсякакможнолучшевыполнитьработу».

*Мотивацияизбеганиянеудачи*присутствуеттогда,когдадеятельностьчеловекаопределяетсяжеланиемизбежатьнеуспехавдеятельности:«онделаетэто,таккакнехочетоставатьсянавторойгод»,«надеюсьнеполучитьдвойку»,«онистараютсянеделатьошибоквработе»ит.п.

ВШтернопределяетинтеллектуальнуюодаренностькакобщуюспособностьчеловекасознательнонаправлятьсвоемышлениенановыетребования,приспособитьегокрешениюновыхзадачикновымусловиямжизни.Направленностьнановоеотличаетинтеллектуальнуюодаренностьотпамяти;признакприспособления-
отгениальности(сущностькоторыйсостоитвсамопроизвольномтворчестве);признаквсеобщностиотличаетинтеллектуальнуюодаренностьотталанта,которыйпроявляетсяучеловека,какправило,вкаком-либоопределенномвидедеятельности.

Д.В.Богоявленскаяопределяетодаренностькаксистемное,развивающееесявтечениежизникачествопсихики,котороеопределяетвозможностьдостижениячеловекомболеевысоких,незаурядныхрезультатоввдномилинесколькихвидахдеятельностипосравнениюсдругимилюдьми.Поихжеопределениюодаренныхребенок–
эторебенок,которыйвыделяетсяяркими,очевидными,иногдавыдающимисядостижениями(илиимеетвнутренниепредпосылкадлятакихдостижений)втомилииномвидедеятельности.

Д.В.Ушаковпроводячеткуюграньмеждупонятиями«талант»,«одаренность»,определяетодаренностькакпотенциальнойталант,аталант–
какреализованнуюодаренность.Результатомгениальностиявляетсядеятельность,имеющаяобязательнопозитивноеиэпохальноезначение,торезультатомталантаможетявлятьсякаккультурноценныйпродукт(произведенияискусства,научныетеории,инженерныесооружения,религии,идеологическиедвиженияит.д.).

Подводяитогвышесказанномуподзадаткамиспособностей,мыбудемпониматьанатомо-физиологическиеособенностиорганизма(особенностистроенияголовногомозга,органовчувствидвижения,свойстванервнойсистемыит.д.),являющиесяусловиемболеелегкогоовладенияэффективнымиспособамидеятельности.

Списокиспользованнойлитературы:

1СергееваН.И.Обучениеодаренныхдетейвшколах Великобритании//Советскаяпедагогика1990№6.

2ГильбухЮ.З.Психолого-педагогическиеосновыдифференциациинаобученияначальномзвенеобщеобразовательнойшколы.Киев,1991.

3МатюшкинА.М.СискД.А.Одаренныеиталантливыедети//Вопросыпсихологии,1988№4.

4СиротюкА.Л.Научно-методическоесопровождениеинтеллектуальнойодаренности.Москва,2014.

5Работасодареннымидетьми/сост.О.А.Запотылок.–Минск:Красико-Принт,2006.

МРНТИ:15.41.25

Б.Ж.Альмухамбетова[1]
[1]І.Жансүгіроват.Жетісумемлекеттікуниверситеті,
Талдықорғанқ.,Қазақстан.

ЕРЕКШЕБІЛІМБЕРУҚАЖЕТТІЛІКТЕРІБАРСТУДЕНТТЕРДІҢЭМОЦИЯЛЫҚЖАҒДАЙЫН АӘСЕРЕТЕТІНӘЛЕУМЕТТІКОРТАФАКТОРЛАРЫ

Аңдатпа

Білімберупарадигмасыныңөзгеруіжәнеоныңжаңавекторы–инклюзивтібілімберудіңпайдаболуы,білімгеқолжетімділікқағидатынанегізделіп«ерекшеқажеттіліктерібар»тұлғаларсанатынқамтиды.Осыбағыттыңөзектімәселелерініңбірі,динамикалыққазіргізаманғыәлеуметтікортадаерекшебілімалуқажеттілігібартұлғалардытабыстыәлеуметтендіру,олардыңқоғамөмірінетолыққандықатысуынқамтамасызету,тиімдіөзін-өзіжүзегеасыруболыптабылады.Біздіңойымызша,ерекшебілімберуқажеттіліктерібарстуденттердіңпсихологиялықденсаулығынаәсеретететінәлеуметтікортафакторларынбелгілеу,тұлғаныңөзін-өзіискеасыруыныңтабыстылықдәрежесінкүшейтеотырып,психоэмоциялықжағдайынреттеугеықпалететінболады.Әлеуметтікортафакторларыоқшауланғанемес,биологиялық,оныңішіндетұқымқуалайтынфакторларменкүрделіөзараіс-қимылдаәрекететеді.

Түйінсөздер:эмоция,ерекшебілімқажеттілігі,әлеуметтікфакторлар,тұлға,сыртқыорта.

B.Zh.Almukhambetova[1]
[1]ZhetysuStateUniversitynamedafterI.Zhansugurov,
Taldykorgan,Kazakhstan

SOCIAL ENVIRONMENT FACTORS INFLUENCING THE EMOTIONAL STATE OF STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Abstract

Thechangeintheparadigmofeducationanditsnewvector–theemergenceofinclusiveeducationbasedontheprincipleofaccessibilityofeducation,coversthecategoryofpersonswithspecialeducationalneeds.Oneoftheurgentproblemsofthisdirectionisthesuccessfulsocializationofpeoplewhohaveaspecialneedforeducationinadynamicmodernsocialenvironment,ensuringtheirfullparticipationinsociety,effectiveself-realization.Inouropinion,theestablishmentoffactorsofthesocialenvironmentthataffectthepsychologicalhealthofstudentswithspecialeducationalneedswillcontributetothesettlementofpsycho-emotionalstate,increasingthedegreeofsuccessofself-realization.Afterall,aspracticeshows,socialfactorsarenotisolatedandactincomplexinteractionwithbiologicalandhereditaryfactors.

Key words: emotions, special educational needs, social factors, personality, external environment.

Б.Ж.Альмухамбетова[1]
[1]Жетысускийгосударственныйуниверситетим.И.Жансугурова,
г.Талдыкорган,Казахстан.

ФАКТОРЫСОЦИАЛЬНОЙСРЕДЫ,ОКАЗЫВАЮЩИЕВЛИЯНИЕ НАЭМОЦИОНАЛЬНОЕСОСТОЯНИЕСТУДЕНТОВССОБЫМИОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИПОТРЕБНОСТЯМИ

Аннотация

Измениепарадигмыобразованияиееновыйвектор–появлениеинклюзивногообразования,основанногонапринципедоступностиобразования,охватываеткатегориюлицсособымиобразовательнымипотребностями.Однойизактуальныхпроблемданногонаправленияявляетсяуспешнаясоциализациялиц,имеющих«особуюпотребностьвполученииобразования»вдинамичнойсовременнойсоциальнойсреде,обеспечениеихполноценногоучастиявжизниобщества,эффективнаясамореализация.Нанашвзгляд,определениефакторовсоциальнойсреды,влияющихнапсихологическо

ездоровьестудентовсособымиобразовательнымипотребностями,будетспособствоватьурегулированию психоэмоциональногосостояния,усиливаястепеньуспешностисамореализацииличности.Ведькакпоказ ываетпрактика,социальныефакторынеизолированыидействуютвсложномвзаимодействиисбиологичес кимиинаследственнымифакторами.

Ключевыеслова:эмоции,особыеобразовательныепотребности,социальныефакторы,личность,вне шняясреда.

Бүгінгітаңдаәлемдікқауымдастықалдындатұрғанорталықміндеттердіңбіріәлеуметтік,тұлғалықөс ужәнеөмірдеәрбірадамүшіннақтытабысыбарбілімберудісапалыжүзегеасырумәселесіболыптабылады.Б іздіңеліміздіңжоғарыбілімберужүйесінреформалаубойыншаинклюзивтібілімберудітрансформациялау контексіндегііс-
шараларөзжемісінберді.Бізбілімберупарадигмасыныңөзгеруініңжәне«ерекшеқажеттіліктерібар»тұлға ларүшінбілімгеқолжетімділікқағидатынанегізделгенинклюзивтібілімберудіңжаңавекторының пайдабо луының куәсіболдық.Жоғарыбілімберумекемелеріжағдайындаерекшебілімберуқажеттілігі(ЕББҚ)барс туденттердіоқытужәнетәрбиелеу,олардыңөмірсүрумәселелеріайрықшаөзектіліккеиеболыпотыр.Соңғ ыжылдарыбілімберудібасқаружәнехалықтыәлеуметтікқорғауорганд арының жүргізгентереңзерттеулер інталдаубарысында,ҚР-
дағымүмкіндігішектеуліадамдардыңжоғарыкәсіптікбілімалуы,XXIғасырдыңбасындақалыптасқанәлеу меттікөмірқажеттілігінентуындағаныайқындалды.Бүгінгітаңда,Қазақстанның көптегенжоғарыоқуоры ндарындаинклюзивтімодельдіенгізужәнедамытуүшінтиістіжағдайларжасалған.ҚазақстанРеспубликас ындастатистикалықдеректергесәйкес,қазіргіуақыттаЖОО-да2522-
денастамЕББҚбарстудентбілімалуда.БұлреттеҚРДенсаулықсақтаужәнеәлеуметтікдамуминистрлігінің мәліметтерібойыншакәсіптікоқытудыаяқтағанмамандардың,тек5-10%-
ығанатұрақтыжұмыстауыпжатыр.[1,29б.].ЕББҚбарстудентт ерүшінжоғарыбілімалумәселесініңөзектіл енуі,студенттердіңтеккәсібибілімменортадағықарым-
қатынастыңәлеуметтіктәжірибесіғанаемес,бұлжұмысалуғажәнеқаржылықтәуелсіздіккеиеболудыңбірд ен-бірмүмкіндігі.Әлеуметтік,ғылыми-
техникалықпрогрестіңжетістіктеріерекшебілімберуқажеттіліктерібартұлғаныңүйлесімдідамуыүшінба рлықжағдайжасайды,бірақсонымен бірге жаңапроблемалардытуындатады.Осымәселегебайланыстыелі міздеқабылданыпжатқанзаңнамаларғақарамастан,бүгінгікүніденсаулықмүмкіндіктерішектеулістудент тердіоқытудыұйымдастыру,қазақстандықжоғарыоқуорындарыүшінәлідеқиынміндетболыпқалабереді. Бұлсәулеткедергілерінжоюменғанашектелмей,сондай-
ақоқужоспарларыменбағдарламаларынқұру,бағалаутәсілдеріменәдістерінтаңдау,оқытуменоқытудыңқ олжетімдітехнологияларынпайдалану,әлеуметтендірумәселелері.Эмоциялықжағдайпроблемасы,дамы ғантехнологиядәуірінде,жекетұлғаныңәлеуметтікөмірсүрукөрінісініңнәтижесіболғандықтан,осыжұмы стыңзерттеупәніерекшебілімберуқажеттіліктерібарстудент тердіңэмоциялықжағдайынаәсеретететінәлеу меттікортафакторларыболыптабылады.Біззерттеуаясында,жоғарыбілімберужүйесіндеЕББҚбарстуден ттердіңәлеуметтіксаласынұйымдастырудыңқазақстандықтәжірибесінталдайкеле,ерекшебілімберуқаж еттіліктерібарстудент тердіңэмоциялықжағдайынаәсеретететінқиындықтарды,сыртқыфакторлардыжүйе лейміз.Біздіңзерттеуіміздіңғылымижаңалығы-
әлеуметтікортафакторларынтоптастыруменжүйелендірудегіғылымидереккөздердіталдаудантұрады.Бі здіңойымызша,бұлбізгеЕББҚбарстудент тердіңжолындатұрғанқиындықтардықалайжеңугежәнеалдына лутәсілінқолданаотырып,болашақтақандайқиындықтарғатапболуымүмкіндегенболжамжасауғакөмект еседі.Сонымен біз,ерекшебілімберуқажеттіліктерібарстудент тердіңэмоциялықжағдайынаәсерететін,әл еуметтікортафакторларымәселелерінзерттеууақытылыдепболжаймыз.

Қазіргікезеңдегішетелдікжәнеотандықғалымдардыңжұмыстарында,әлеуметтікфакторларерекше назардажәнешетелдікғылымиәдебиеттеЕББҚбаржекетұлғаныңәлеуметтікортасынұйымдастыруғаарна лғанжұмыстардыңбасымбөлігітеориялықемес,практикалықміндеттердішешугебағытталған.Олардыңа расындаортакедергілеріжәнеолардыжоютәсілдерісияқтыәлеуметтікфакторларталқыланатынжұмыстар аземес.Авторларжоғарыоқуорнынатүсіп,ЕББҚбарстудент тердіңденісаукұрдастарынақарағандакөптег енқиындықтарменкедергілергетапболатынынатапөте,бұлұйымдастырушылық,құрылымдықжәнепсих ологиялыққедергілерменқарым-
қатынаскедергілеріде ппайымдауда.Осыбағыттыңөзектімәселелерініңбірідинамикалыққазіргізаманғыэ леуметтікортадаерекшебілімалуқажеттілігібартұлғалардытабыстыәлеуметтендіру,олардыңқоғамөмірі нетолыққандықатысуынқамтамасызету,тиімдіөзін-

өзіжүзегеасырудепқарастырылуда.И.В.Дубровина(2004),Б.С.Братусь(2004),В.И.Слободчикова(2001), А.В.Шувалов(2001),Е.Р.Калитиевская(2007),В.И.Ильичева,О.В.Хухлаеважәнет.б.ғалымдареңбектерін депсихологиялықденсаулықжекетұлғанысипаттайтынжәнеөзін-
өзібелсендірудеадамирухтыңжоғарыкөріністерінкөрсететінұғымретіндеқарастырылады[2,165б.].Бізді ңойымызша,ЕББҚбарадамдардыңпсихологиялықденсаулығынаәсететінәлеуметтікортафакторларын белгілеу,тұлғаныңөзін-
өзіискеасыруының табыстылықдәрежесінкүшейтеотырып,тұлғаныңпсихоэмоциялықжағдайынреттеуге ықпалететінболады.

ҮлкенКеңесЭнциклопедиясында«фактор»(нем.Faktor,лат.Factor)ұғымы,«себеп-
қандайдабірпроцестіңқозғаушықүшінемесеоның сипатынанықтайтынжекебелгілері»депберілген[3,155 б.].Психологияжәнепедагогикабойыншаэнциклопедиялықсөздікте«әлеуметтікфактор-
индивидтіңмінез-құлқына,көңіл-
күйінежәнеденсаулыққағдайынаелеуліәсететінәлеуметтікортадағыкезкелгенайнымалы»ретіндеаны қталған

[4,155б].Осышеңбердеқарастырғанда,бізәлеуметтікфакторды-
адамның психологиялықденсаулығының,қарапайымөмірліккүйзелістердіжеңеалатын,нәтижеліжәнеже містіжұмысістейалатын,өзөмірінің,әл-
ауқатжағдайының біркөрсеткішіқатарындақарастырамыз.Қазақстандықғалымдарменпедагогтардыңзе рттеулеріндеинклюзивтібілімберуидеяларынжүзегеасырустратегиясынқалыптастырутәсілдерініңбірір етіндеЮНЕСКО-
ның ғылымикеңесшісіжәнесарапшысыдоктор ДэвидМитчеллдіңерекшеқажеттіліктерібартұлғалардыңс ұранысынқанағаттандыратынбарыншабейімделгенортаменжағдайларжасауғабағытталғантұжырымда масықарастырылады.Бұлтұжырымдаманегізіндегіой,«сыртқыортасыз,оның өмірсүруінқолдайтынфакт орларсызорганизмтынысымүмкінемес»яғни,адамменортаажырамайтынбірлік[5,51б].Әрбірағзаабиоти калық(геофизикалық,геохимиялық),сондай-
ақбиотикалық(солжәнебасқатүрлердіңтіріағзалары)қоршағанортафакторларыменәртүрліөзарабайлан ыстаболады.«Әлеуметтікорта»депөзарабайланыстытабиғижәнеантропогендікобъектілерменқұбылыст ардыңтұтасжүйесінтүсіну.Бұлұғымәлеуметтік,жасандытүрдепайдаболатынфизикалық,химиялықфакт орларды,яғниадамның өміріне,денсаулығынажәнеқызметінетікелейнемесежанамаәсететінбарлықнәр селердіқамтиды.Осылайша,біздіқоршағансыртқыәлем,біздіңөмірімізді ажырамасбөлігіболатынфизик алық,биологиялық,әлеуметтікфакторлардыңтолықарсеналыболыптабылады.Адамдардыңайналасынқа лыптастыраотырып,бұлфакторларонының өміршеңберінқамтамасызетеді.Белгілібіруақытта,аталғанфакт орлардыңәсеріадамның психофункционалдыжағдайынабайланыстықүшеюінемесеәлсіреуімүмкін,сонд аоларадамдардыңденсаулығынатерісәсететеді.20ғасырдыңортасындаДүниежүзілікденсаулықсақтауұй ымының сарапшылары,адамденсаулығынсақтаудыңәртүрліфакторларының болжамдыарақатынасынкө рсетті.Олардыңзерттеулерібойыншаденсаулықжағдайынқалыптастырудағыәлеуметтікфакторларменө мірсалтының үлесі40%-данастам,қоршағанортаның ластануфакторлары-30%(оның ішіндетабиғи–
климаттықжағдайлар-10%),биологиялықфакторлар-20%,медициналыққызметкөрсету-
10%құрайды[6,12б.].Әртүрлітабиғатфакторларының денсаулыққөрсеткіштерінеқосқанүлесіадамның ж асына,жынысынажәнежеке-
типологиялықерекшеліктерінебайланысты.Тұлғаның эмоционалдықжағдайынаәсететінфакторларды ,адамдыбелсендіқызметкеитермелейтінмән-
жайлар,жағдайлар,табиғижәнеәлеуметтікфактілерретіндетүсінукерек.Ерекшебілімберуқажеттіліктері барстуденттердіңпсихоэмоционалдықжағдайынаәсететінфакторлартуралыәңгімеболғанда,дәстүрліт үрдетұлғаның функционалдықжағдайының өзарабайланысы,оның ағасындаөтетінүрдістержәнеқоршағ анортаның денсаулығынаәсететінкөптегенфакторлартуралытүсініктердіқарастыруқажет.Әдебидере ккөздердіталдаунегізінде,бізЕББҚбартұлғалардыңэмоциялықжағдайынаәсететінәлеуметтікфакторл ардыңкелесітоптарынқұрастырыпкөрдік:

а)кәсібибейімделу,кәсібиорта,кәсібиқорғалумәселелері;

б)некежәнеотбасымәселелері;

в)әлеуметтік-
экономикалықжәнесаяси(оның ішіндеәлеуметтікортафакторлары,кәсібиортаерекшеліктеріжәнет.б.).

Осытұрғыданқарастырғанда,әлеуметтікфакторларадамдардыңқоғамдағыөзарақарым-
қатынастарыментығызбайланыстыжәнеадамдардыңтабиғатқа,бір-бірінешынайықарым-

қатынасы,ұлттық,отбасылық,тұрмыстыққатынастары,олардыңматериалдықаспектілерідекөріністабады.Жалпы,ЕББҚбартұлғалардыңденсаулығынаәсеретететінәлеуметтікфакторлардыбірнешетоптүріндекөрсетугеболады:

–әлеуметтік-экономикалық;
–құқықтық;
–әлеуметтік-медициналық;
–әлеуметтік-биологиялық;
– экологиялық.

Студенттіккезеңбелсендіжәнеқауырт,алерекшебілімберуқажеттіліктерібаржастарүшінбұлпсихофункционалдыөзгерістеркезеңі.Сондықтан,осыжаскезеңіндегітұлғағасыртқыәлеуметтікжағдайлардыңәсеріерекшеайқынбайқалады.Адамдардыңосысанатытуралыайтқанкезде,бізәртүрлісыртқыфакторлардыңәсеріненжекетұлғаныңсыниөзгеруініңөсуқаупініңжоғарыдәрежесінайқынелестетуімізкерек.Әлеуметтікфакторебббқбарадамдардыңсырқаттанушылығыныңрегрессиясылықдетерминантосыболыптабылуыдаәбденмүмкін.ЕрекшебілімберуқажеттіліктерібартұлғаларденісаустуденттерденерекшеленетінінГ.Лэнсдаун«сыртқытүрібойыншада,мінез-құлқыбойыншадаайырмашылықтарыболуымүмкін»депатапөткен.Сондықтан,мұндайстуденттербілімалудағанаемес,жалпыәлеуметтікөмірсүрубарысында,қосымшаназарды,позитивтікарым-қатынастықажететеді[7,19б.].Шетелдіктәжірибелердісараптаубарысында,ерекшебілімалуқажеттілігіберістуденттердіңэмоциялықжағдайынаәсеретететінәлеуметтікортафакторларынталдап,мұндайстуденттердіңЖОО-ныңпедагогикалықпроцесінетабыстыбейімделуініңшарты-әлеуметтікжәнетұрмыстықжағдайларыныңтүбегейліжағымдыбағыттаболуыдепзерделедік.Себебі,жалпыпсихологиялықпроблемалар(жағымсызмәселелер)мүгедектердіңсыртқыәлемнен,қоршағанортадақолшалануынтуындатады,албұлөзкезегіндеэмоционалды-еріктіңбұзылуына,мінез-құлықтыңөзгеруінеәкеледі.Әринемұндағымаңыздырөладамныңтұлғалық-типологиялықерекшеліктерінбілу,адамдардыңжекебасын,ортаменэмоционалдықәрекететутәсілдерінзерттеу.Ерекшебілімберуқажеттіліктерібарадамдардыңәлеуметтікортадағыэмоциялықжағдайын,оныңқарымқатынасыныңеңтиімдітәсілдерінбілу,тұлғалықбұзылулардыңалдыналуіс-шараларыныңбірбағытыдепсанаймыз.

Пайдаланылғанәдебиеттертізімі:

1 «Мүгедектігібарбалалардыңжағдайынаталдау:ҚазақстанРеспубликасындаинклюзивтіқоғамдыдамыту»,-Астана,2014,https://www.unicef.org/kazakhstan/media.

2 Практическаяпсихологияобразования/Под.ред.И.В.Дубровиной.М.,1998.]165с

3 ҮлкенКеңесЭнциклопедиясы.1969жыл.28Том.155бет.

4 Психологияжәнепедагогикабойыншаэнциклопедиялықсөздік.2013.https://dic.academic.ru/dic.nsf/rus_eng_biology/714/

5 Мүмкіндіктерішектеулібалалардыңоқужетістіктерінкритериалдыбағалаужүйесібойыншаәдістемелікұсынымдар.–Астана:ЫБ.Алтынсаринатындағы Ұлттықбілімакадемиясы,2015.–51б

6 Дүниежүзілікденсаулықсақтауұйымының сарапшыларының отырысы30.03.2018:http://dsm.gov.kz/kk/pages/bukillemdik-densaulyk-saktau-uyymy-bdsu

7 Г.Лэнсдаун(2012ж.).Мүгедектігібарбалалардыңқұқықтарынілгеріжылжытуғаарналғанадамқұқықтары.27-бет.ЮНИСЕФ,Нью-Йорк.

МРНТИ:15.31.31

Ұ.Б.Толешова[1], Т.А.Медешова[2]
[1]әл-ФарабиатындағыҚазақҰлттықУниверситеті
[2]Алматықаласы№185жалпыбілімберетінмектеп

БАСТАУЫШСЫНЫПОҚУШЫЛАРЫНЫҢЭМПАТИЯСЫНЗЕРТТЕУ

Аңдатпа

Мақаладабастауышсыныпоқушыларыныңэмпатиясымәселесініңтеориясықарастырылады.Эмпатиябасқаадамдардыңсезімінбелгілепжәнеатаберугеқабілеттілікбалажүребастағанкезденбастапбіртіндепдамиды.Біржастағыбалалардыңөзіқоршағанадамдардыңсезімінеқуанышыменашуынаүнқатабастайды.Басқаадамныңкөзқарасынқабылдауқабілетіөтекішкентайбалалардадабайқалады.

Түйінсөздер:эмпатия,бастауышсыныпоқушысы,біргеәсерлену,эмоциялықкүй.

U.B. Toleshova[1],T.A.Medeshova[2]
[1]KazakhNationalUniversityafternamedAl–Farabi
[2]Secondaryschool№185inAlmaty

THESTUDYOFEMPATHYOFYOUNGERSCHOOLBOY

Abstract

Thearticledealswiththetheoreticalreviewoftheconceptofempathyofprimaryschoolchildren.Atheoreticalreviewoftheconceptofempathygivesustheopportunitytoconsideritrelativetotheyoungerstudentasa Generalability ofthechildtorespondemotionallytothestateofanotherpersonandtheabilitytocorrectlyrecognizetheemotionalstate,toExpressempathy,sympathy,desiretopromoteand,finally,toproviderealassistance.

Keywords: empathy,younger schoolboy,empathy, emotional state.

У.Б.Толешова[1], Т.А.Медешова[2]
[1]КазахскийНациональныйУниверситетим.аль–Фараби
[2]Общеобразовательнаяшкола№185г.Алматы

ИССЛЕДОВАНИЕЭМПАТИИМЛАДШИХШКОЛЬНИКОВ

Аннотация

Встатьерассматриваетсятеоретическийобзорпонятияэмпатиимладшихшкольников.Теоретическийобзорпонятияэмпатииданетнамвозможностьрассматриватьееотносительномладшегошкольникакакобщуюспособностьребенкаэмоциональноотзываться на состояние другого человека и умение правильно распознавать эмоциональное состояние, выражать сопереживание, сочувствие, стремление к содействию, и наконец, оказывать реальное содействие.

Ключевыеслова:эмпатия,младшийшкольник,сопереживание,эмоциональноесостояние.

ЭмпатияұғымыпсихологиялықәдебиеттеXXғ50жылдарыныңбасынанбастапкеңқолданылабастады.Ертеректегісезімбірлесуіниңкеңмағынасындасимпатияұғымынқолданған.[1].

Қазіргішетелпсихологиясындаэмпатиянынебасқаадамныңәсерленудүниесінтүсінугеқабілеттілікдепнесоладамныңәсерленуінбөлісеотырып,оныңэмоциялықкезеңінеараласуынақабілеттілікдепқорғаукабылданған.Эмпатиянызерттеудекиындықтудырыпотырғанжағдайолғылымдаазэксперименталдықжәнетеориялықмәселелердіңатапайтқандаэмоциялықкүйімәселесітәртіппенәсерленуарақатынасыт.б.мәселелердіңбіруақыттақозғалуыболыпотыр.

ПсихологияғабұлтерминдісезінупроцесінайқындауүшінТитпенер1909жылыенгізгенСонданберіэмпатиякөптегенлексикалықмағыналарыменқатарпсихологиялықреңктергедеиеболды.[2].

Егерамерикандықжәнеевропалықпсихологиялықсөздіктергеқарасақондаэмпатиятерминінтүсіндіруалалықтексимпатиятерминінтұжырымдаудағыәртүрліліккетеңкеледі.

Барлықмүмкіндігіншекөптегенпсихологиялықмектептергебұлұғымдарбірдейнебірін–бірікайталайды.

Эмпатияныңбарлықанықтамаларынқорытындылайкележиікездесетінтөртеуінатапайтуғаболады.

1. Басқаныңқажеттілігінсезімінтүсіну.
2. Табиғаттыөнеробьектісіноқиғалардысезіну.
3. Басқаларменаффектіліқатынасбасқаныңнетоптыңкүйінбөлісу.
4. Психотерапевтіңқасиеті.

Шындығындабұланықтамаларэмпатияныпроцессретінденеқасиетретіндекөрсетіпотыр.Алдыңғы үшеуіэмпатияныңісжүргізужағынқарастырады.Зерттеулердіңмақсаттарынабайланыстыәртүрлібағытт ағыпсихологтарэмпатиялықәрекеттікпроцесініңкогнитивтінеаффективтіаспектілерінбөліпбереді.

Эмпатияныңкогнитивтіаспектісіндеоғантеориясынегізінденекоммуникациялықжүйегеенгізілген процессретіндеқараутенденцияларықалыптасқан.Америкапсихологиясындаэмпатиятұлғаларарасында ғықатынастықастамасызететінперцептивтіактретіндекеңінентараған.Көптегенжағдайдаәлеуметтіксезі мталдықұғымындасипатталады,бұлдегенбасқаадамныңбергенбағасыменөзбағасынесепкеалаотырып,с оладамныңсезіміменойынтүсінебілетінжекеадамныңқабілетінбілдіреді.

ТұлғаларарасындағықатынаспсихологиясыменжекеадампихологиясындаДаймнодтыңэмпатияүғ ымыжөніндегіұсынысыкеңтаралған.Эмпатиябасқаныңіс-әрекетіменсезімінеойынажәнеоныңүлгісібойыншажандүниеқұрылымынаөзінжорамалдайкөшіру.[3].

Даймонднегізіненадамдардыңбір-бірінқабылдауқабілетінбелгілібіржағдайлардыңжауабынжорамалдауқабілетінзерттеген.Мысалы:Егер барлығынкешкешақырып,сенішақырмайтастапкетсе,сенренжіпқаласыңғойсенсияқтыДжодаөгелердіб асқалардышақырып,онышақырмайтастапкетсеңренжиді.Эмпатияныңбұлтүрліпредиктивтідепатапкетк ен.Бронфенбреннерэмпатияныәлеуметтікинсайтадамдардыңбір-бірінтүсінудегіөзгешелікдепанықтайды.[4].Олдаөззерттеуінпредиктивтіэмпатиянегізіндеқұрған.Эмпа тиялықөзараетушілікосыбағыттағыпсихологтардыңтүсіндіруіншеойлыкоммуникациябасқаадамныңіш кідүниесіндегіойдыңқайтпақалпынакелуіДоймонд,Бронфенбреннержәнебасқаларыэмпатияныпроцесс ретіндесипаттайды,алайдатәжірибежүзіндеоныжекеадамғатәнқасиетретіндезерттейді.

Эмпатиянысезінуактісіретіндетүсінуөзтараған.Бұлэмпатияөзінбасқаныңорнынақоябілуоныңреа кциясынболжайбілу,қабілетібасқаныңэмоциялықпсихикасынакіребілу,басқаныңэмоциялықжай-күйінтүсінебілу,қабілетібасқаныңпсихикасынакіребілубасқаныңаффектісібейімділуінтүсінебілу,қабіл етікескіндеужәнеұқсастыруарқылыобьектініңсезімітүсінігініңтүрідепқарастырады.

Эмпатияныжекеадамдыбасқаныңқайғылануытүріндепайдаболатынэмоциялыққүйретіндеқарас тыратындатәсілбар.

Бірқатарзерттеушілердіңайтуыбойыншабасқаныңсезімінбөлісуэмоциялықеліктеудіңнегізіндепа йдаболуымүмкін.МысалыСалливенменФрессәртүрліжағдайлардаадамдардабірлесіпқайғылануболаты нынатапкөрсетедіатапайтсақанаменбалаарасындамахаббатынатоптатобырдажәнет.б.

Психоанализмектебіндеэмпатияауруадамменәрекеттестіктіңтиімдіжолынретіндеқарастырылды. МысалыУналрефлексивтіэмпатияныегерқорғанысмеханизмдеріоныңжүріс-тұрысынбұзсаадамныңнағыздәлжағдайынтүсінетінқабілетдепқарайды.[5].

БізайтыпөткендейФ.Олпорт,МакДауголлдыңсимпатияолкезкелгенбақыланыпотырғансезімкөрі нісіреакциясысияқтытүсінігінеқарсыпікірдеболды.ЕгерЛиппсоныңартыншаОлпортеліктеуобьектісіні ңшартысезінуаффектісідепесептедіондаОлпортеліктеудітуындаушыпроцестердіүйретусимпатиясыны ңстадиясыретіндеқарастырады.

Хемфридіңойыншабаланысимпатияғаүйретушарттысипаттаболады.Өзтәжірибесінбасынанопти мулситуацияменбайланыстыракелебалаөзініңбасынанөткізгенреакциясыносыотимулғасәйкесөзектенд іредіжәнеобьектініңәсерленуінұқтырады.МиллерменДолларделіктеудіңшарттырефлекторлықтеорияс ынкөмекшірефлексидеясыненгізеотырыпеліктеуүйретупроцесіндеегеролқанағаттанумадақтаутуғызат ынболғанжағдайдабекітілеотырыпжетілдіреді.[6].

Бондуражәнеоныңжолынжақтаушыларсыйлықберудіңаспаптыөзгешеліктерінжоққашығарды.О лардыңойыншақуаттануүйренудіңнегізгіфакторыболыптабылмайды.Бақылаушыүлгініңсыртқыстиму лғаәсерінбақылайкелеүлгініңмінез-құлқынүйренуімүмкінүлгініңжауабыбақылаушыдаарнайыжағдайдажүзегеасатынішкіжорамалжауапта рынтуғызады.Басқашаайтқандабақылаушыобьектініңжауабынөзіншетүсіндіредіжәнекөзалдынаелесте

тедіүйренудіңмұндайтүрінБондураалмастырғандепатайды,олүлініңэмоциялықжауабынабақылаушын ыңқайғылануынқайғылануалмастырғышыдепатайды.[7].

Эмпатиятәжірибеалмастырғышыменқайғылануалмастырғышыжүйесіндеүйренудіңерекшетүрір етіндеқарастырыладыэмпатияарқылыбақылаушықайғылануалмастырғышынақосылады:олобьектінің қандайбіржорамалдантуындағанжай–күйінеқайғыланады.

Оданкейінөзініңкөңілбілдіргенжауаптарыобьектідежағымдысезімтудырсаолэмоциялыққанағата ладыжәнесоныынтасыменқайталайбереді.

Эмпатияныаффектісезінудіңперцептивтіактретіндеқарастыратынавторлардыңөздерініңтестіұсы нылған.

КеррменСперофтыңтестеріДаймондтыңтестерінеұқсасегерсолайболсапринципібойыншақұралға ан.

ДаймондКоттрелменбірлесіпжасалғанжұмысындаөзмектебіненбасқаэтноцентристикалықтенден циялардыөлшейтінТАТ,РоршахтыңВекслер–
БельвюдіңКалифорнискидіңтестерінпайдаланғанэкспериментнәтижелерінсыналыпотырғандардыңөмі рбаяныменсалыстырғанжоғарыдеңгейдегіэмпатияғасезімталоптимистбасқалардыңқамынойлағанәсем қоршағанадамдарментезтілтабысатынтұлғаларіеболғантөменгідеңгейдегіэмпатияғаинтроверттіберілг енжұмыстыбұлжытпайқаталорындайтынұстамдыөзімшіладамдарғажұғымыжоқадамдарданәбденберіл ушіліктіталапететінбірақөздерініңэмоциялықбайланысқаикеміжоқтұлғаларболған.

Бронфербреннержыныстықөзгешеліктіңсезімітолдығынаәйелменеркектіңарасындағыбірнешеөз індікқасиеттердіажыратыпберді.[8].

Егереркектіәйелжынысынасезімталдығынаөзжынысынадегенсезімталдықпенбірдейболсабірақс алыстырмалытүрдеәйелдердіңеркектергедегенсезімталдығыкөбейетүседі.

Өзжынысынасезімталеркектердіәйелдерагрессивтіөз-
өзінесенімдіменменшілдепқабылдайдыдаоләйелжынысынасезімталеркектердіәйелдердееркектердемү сәпірәлсізбіреугебағыныштыдепқабылдайды.«Әйелдергееркектергедесезімталәйелдерекіжаққадаұял шақшыдамды»болыпкөрінеді.

ДаймондпенБорнфенбреннерэмпатияныадамдардытүсінудегікогнитивтіикемділікдептүсіндірет ұрсадатүсінупроцесінжеңілдететінбөлініпалынғанөзіндікқасиеттерарасындаэмоциялықсезімталдықпе нбайланыстықасиеттербастырольатқарадыекен.ӨзініңкеңкөлемдізерттеуіндеСтотлэндқызметтестерім енэмпатияағымыныңигерілгенәлеуметтікүлгігебайланыстылығынзерттеді.Оныңжорамалыбойыншатұ қымкөбейтушілікретібаланыңжанұядағыорнынигерілгенережелеріноныңэлементтікбейімделуінжәнек елешектеоныңөмірдегіжағдайлардытүсінебілуменсолжағдайдағыжүріс-тұрысынанықтады.

СользерменБергластыңанықтауыбойыншаеңэмпатиялысубьектілерқолайсызоқиғалардыбасқаад амдарғажаңажобасалуғаеңаздәрежедебейімболадыжәнеолардыңәрекетінежазақолданудыталапетпейді .

Берльюпредиктивтіэмпатиямендәлелдеудеңгейініңбайланысынкөрсетіпберді.Әлеуметтікәрекет тестікжағдайындабасқаныңорындыдәлелденгентысжақынырақболжайды.

МартинменТумидіңэкспериментіндежоғарыэмпатиялысынаушыларөздерінтәуелсіздерретіндек өрсеттіжекеадамарасындағыаффектіліөзгерістіашыпкөрсетті.

Бірқатаржұмыстардаэмпатиялықәсерленушілікальтруистікжүріс-
тұрысдәлеліретіндеқарастырады.Либхартобьектіментанысукөмеккөрсетудіжеңілдететінінайқындады. Олэмпатиялықәсерленушілікдискомфортынанарылуғаынталандырубасқағакөмекберугеталаптанудык үшейтедідепжорамалдады.

Сидмэнәйелдердіңбасқағакөмектесуэмпатиясынакөбірекбейімекенінтаптыоныңішіндекөбірекэ мпатиялыжәнеауыржағдайдыбастанкешіргендербасқаларғақарағандакөмеккежиіұмтылады.

Әлеуметтікпсихологиядаэмпатияролдіқабылдаутәсіліретінденемесеәлеуметтікәрекеттестіктіже ңілдететінқасиетретіндезерттелді.

Осыұғымныңкөмегіменерлі-
зайыптылардыңрольдердітүсінуіменкеткенрольдерініңсәйкескелуіненнекедегіөзарабейімділікбайлан ыстылығызерттеледі.Эмпатиясатушығасатыпалушыныңқажеттілігінтүсінугебасшығатоптаэмпатиялы ққатынастардыңқалыптастыруғажұмысшығаапатсызжұмысүшінқажеттіқасиетретіндеқарастырылады.

Нашаржетілгенмемлекеттердебұлқасиетмодернизациялықпроцестіжеңілдетедіоләртүрліұлттара расындағыөзаратүсініктіқалыптастыруғакөмектеседі.

Клиникалықпсихологияданевроздартерапиясынжеңілдететінтерапевтікқасиетібардепэмпатияға зоркөңілбөлінеді.Эмпатияныңарқасындатерапевтерауруадамныңішкідүниесінеоныңэмоционалдыорта

сынаенеді.Дәрігерауруадамныңқайғысынжұқырадыоныңмұқтаждығынқұрылымынаенедіегерауруды
обьективтісипатияныобьективтіқұралдаркөмегіменталдансаондасубьективтіаурудыңэмоционалдысур
еттемесіэмпатияарқылысезіледі.

Психотерапевтэмпатиялықәсердіңсөзсіztәсілдерінқолданады–
паузалардауыстоныүндемеуемделушіменкерібайланыстықалыптастыруүшінпроекцияинтроекциятүрі
белгіленеді.

Ауруадамментеңестіруоныңдәрігерлікрегрессиясынжеңілдетедіөйткеніалғашқыэмпатияанабала
диадасындапайдаболадыяғни,дәрігергеауруадамменбайланыстаболаотырыпосықарым-
қатынасүлгісінқалпынакелтірукерек.

Алайдапсихотерапевтэмпатиядатолықашылмаған.Олбасқаадамдытүсінуүшінқорғаубасталмасы
нтөмендетеді,бірақөзініңэмоциялықортасындақалады.Клиницистпсихологтардыәртүрліпроблемаларп
сихофизиологиялықөзарабайланыстылыққлиникалықэмпатияқасиетіретіндеэмпатиябайланысыпсихо
терапевттіңқасиетідепоныңэмоциялықортасындағыерекшеліктерімендәрігердіңэмпатиялықәсеріжеке
адамретіндегіневротикалықерекшелігіклиникалықэмпатияүшінназараударумәніқарым-
қатынастағысеріктесініңалаңдаушылығыназайтады.

Әртүрліәлеуметтікжағдайындағыадамдардаэмпатияныңпайдаболуынкөрсетеді,эмпатияныңқорғ
аныссипатыт.б.қызықтырады.

Психолог–неофренйдистератаменбалаарасындағыэмпатиялыққарым–
қатынастанбаланыңжекеадамретіндежетілуіқалыптасабастайды.БұлкөзқарастыСалливендеқолдайдыж
әнеэмпатия-
менбайланыстырады.Егеранасыбірденегеалаңдаулыболсаондабұлалаңдаушылықәзіргетабиға-
тынантүсініксізқандайдаэмпатикалықтәсілменэмоциялықжұқтыруарқылыбалағаберіледі.[9].

ПершбергэмпатияныtекқанааланДаушылықсезімменбайланыстырғанСоливендісынайотырыпба
лалықәсерленушілікқайғыру,жиіркенут.б.баланыңменжүйесіндегіэмпатиялықбайланысарқылыбекітіл
едіжәнеүлкенадамдажаңаланыппайдаболуымүмкін.Клиникалықпсихологтардыңзерттеуіншебалалард
ыңбейімделуіндегіқиыншылықтар.

Анасыменарасындадұрысқалыптаспағанэмпатиялыққатынастарғабайланыстыневротикбалалард
ықайтаадаптациялаужолдарыныңбіріанасыныңбаласыменойнауы.Алдын–
алаанасыпсихотерапевтенкеңесалыпдайындалады,тексонданкейінойындабаламенэмпатикалықбайлан
ысқалпынакелтіреді.Трюэкспеноныңқызметтемтерініңмәлімдемесібойыншаневротикбалаларегердәріг
ерэмпатиясыболсаемделугетезкөнеді.

Балапсихологиясысаласындаэмпатиянызерттеудіңжәнебалалардаоныңпайдаболуыныңнегізінса
лғанБекпенШтернболды.Эмпатияпроблемасыбаланыңжекеадамболыпқалыптастыруынабайланыстыә
леуметтікжүріс-
тұрыстүрлерінүйренудіжетілдіругебайланыстажәнедәстүрлітүрдесимпатиятерминіменсипаттауғабайл
аныстықалыптасабастады.

Шындығындапсихологтардыбаланыңқоршағанортаныңсәтсіздіктеріндегенреакциясықызықтыр
ады.Валлондыбұлпроблемабаладаэмоциялықбаланыңжетілужайынабайланыстықызықтырадыжәнеол
баланыңүлкендерменбалалардыңсезімдерінеэмоциялықықыластыңэволюциясынатапкөрсетті.Валлон
ныңанықтауыншабазаөмірініңалғашқысатысындаөміріментекаффектсаласыарқылыбайланыстыэмоци
яныңжұғутүрінесәйкесайқындалды.

МұндайтүрдегібайланыстыОбуховскийретіндenеойдантысұйқастықдепсипатталадыжәнебасқаа
дамныңэмоциялықкөңіл-күйінбағдарлауқажеттілігінолэмоциялықбайланысқақажеттілікдепатайды.

Валлонбойыншаекіжастанбастапбаласимпатияжағдайынакіреді.Бұлжастағыбалақатынастыңнақ
тыжағдайынажекекімніңқайғысынбөлісіпотырсасоғанбірлесіпқосылыпкеткендейболады.Симпатияжа
ғдайыоныальтруизмсатысында4-
5жасбалаөзіменбасқанысалыстырааладыбасқаадамдардыңәсерленушілігінтүсінедіөзқылмысыныңнен
әтижеберетініналдын-алатүсінеді.

Осылайақырындағыпсихикалықжетілуденбалаэмоциялықжауапқайтарудыңтөменгітүріненқайы
рымдылықтыңжоғарғыөнегеліктүріненқайырымдылықтыңжоғарғыөнегеліктүрінекөнеді.Валлонныңэ
мпатияныңсатылыжетілуіжөніндегіойыәлікүнгедейінбалапсихологиясындатәжірибежүзіндедәлелден
бейотыржәнебірден-біржорамалретіндеқалды.

Пайдаланылғанәдебиеттертізімі:

1Выговская,Л.П.Эмпатийныеотношениямладшихшкольников,воспитывающихсявнесемьи:авто реф.дис.…канд.псих.наук:19.00.07/Л.П.Выговская;НИИпсихологии.–Киев,1991.–20с.

2Гаврилова,Т.П.Экспериментальноеизучениеэмпатииудетеймладшегоисреднегошкольноговозр аста/Т.П.Гаврилова//Вопросыпсихологии.–1974.–№5.–С.107–114.

3Гиппенрейтер,Ю.Б.Феноменконгруэнтнойэмпатии/Ю.Б.Гиппенрейтер [идр.]//Вопросыпсихологии.–1993.–№4.–С.61–73.

4ЕфремоваТ.Ф.Современныйтолковыйсловарьрусскогоязыка/Т.Ф.Ефремова.– М.:Астрель,2006.–973с.

5Пономарева,М.А.Эмпатия:теория,диагностика,развитие:монография/М.А.Пономарева.– Минск:Бестпринт,2006.–76с.

6Стрелкова,Л.П.Психологическиеособенностиразвитияэмпатииудошкольников:автореф.дис. …канд.психол.наук:19.00.07/

7Dymond,R.Ascaleformeasurementofempathicskill/R.Dymond//JournalofConsultingPsychology.– 1949.–Vol.14.–P.127–133.

8Eisenberg,N.Thedevelopmentofempathy-relatedresponding/N.Eisenberg//Nebraskasymposiumonmotivation.–1997.–Vol.45.–P.73–117.

9БасоваА.Г.Понятиеэмпатиивотечественнойизарубежнойпсихологии//Молодойученый.–2012.– №8.–С.254-256.–URLhttps://moluch.ru/archive/43/5271/(датаобращения:04.07.2019).

МРНТИ:15.81.21

Б.К.Сақтағанов[1]
Қазақұлттықхореографияакадемиясы
Нұр-Сұлтан,Қазақстан

ОҚЫТУДАҒЫМАҒЫНАЛЫҚКЕДЕРГІЛЕРДІЖОЮДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

Аңдатпа

Кіріспе.Заманауибілімберуортасыныңшынайыжағдайыоқытушықұндылықтаржүйесіменбілімал ушықұндылықтаржүйесіарасындағымағыналықдиссонанспенбайланыстыоқуүрдісініңбірқатарнақтым әселелерінтудырыпотырғанықазіргітаңдаөзектіболыпотыр.Оқумәселелеріниңконтекстіндедәстүрлітүр деқарастырылатынтектанымдық,когнитивтік,эмоционалдыққиыншылықтарменбірге,өмірлікқұндылы қтарды,өмірлікқарым-
қатынастыәртүрлітүсінуарқылытуындайтынарнайымағыналыққедергілердеқарастырылуда.Мақалада оқытушыменбілімалушыныңөзарақарым-
қатынасыбарысындамағыналықдиссонанстардыжоюғажаңағылымикөзқарасұсынылған.

Теориялықнегіздемесі.Білімберумағыналықтұлғаныңдамуыжүретіндамытушыортаболыптабыла ды,сондықтанбіліммазмұнынигерубарысындаоқушыныңжекелікмағынасықалыптасуыүшінарнайыжағ дайтудыруқажет.Мұғалімменоқушыарасындағымағыналықөзараәрекетүрдісіндемағыналыққабылдау дыңәртүрлідеңгейлеріпайдаболады.

Нәтижелері.Оқуүрдісіндегімағыналыққедергілердісаралаумақалаавторыныңалдынаоқытудағым ағыналыққедергілердіжоюбойыншабағытталғанжәнежанаматехнологиялардыіздеуқажеттілігінқояды. Автормағыналықбастамалардыңтүрлітехнологияларынталдап,олардыңдидактикалықәсерлерінанықта ды.

Нәтижелердіталқылау.Әртүрліпсихологиялық-
педагогикалықтехнологиялардыталдауолардыоқытубарысындағымағыналыққедергілердіжоюүшінқол данумүмкіндігінкөрсетті.

Кілтсөздер:мағына,мағынақұраушылық,мағыналыққедергі,білімберу,оқыту,оқытушы,психолог иялық-педагогикалықтехнология,мағынақұраушытехнологиялар.

B.K.Saktaganov[1],
Kazakhnationalacademyofchoreography

Nur-Sultan, Kazakhstan

PSYCHOLOGICALANDPEDAGOGICALTECHNOLOGIESFORREMOVINGSIGNIFICANTBARRIERSTOLEARNING

Abstract

Introduction.Thecurrentstateofthecontemporaryeducationalenvironmentisatopicalissueintheeducational process,whichisrelatedtosemanticdispensingbetweenthesystemofvaluesandthesystemofstudentvalues.Intheco ntextofeducationalissues,specialcognitivebarriers,whicharetraditionallyconsideredascognitive,cognitive,ande motionaldifficulties,alsoarisethroughdifferentwaysofunderstandinglifevaluesandliferelationships.Thearticlepr esentsanewscientificapproachtotheeradicationofmeaningfuldissimilaritiesintherelationshipbetweentheteacher andthestudent.

Theoreticalsubstantiation.Educationisadevelopingenvironmentforthedevelopmentofameaningfulperson ,soitisnecessarytocreateaspecialenvironmentforthestudent'spersonalitytodevelopthecontentofthecontent.Differ entlevelsofmeaningfulperceptionoccurinthemeaningfulinteractionbetweenteacherandstudent.

Results.Differentiationofmeaningfulbarriersinthelearningprocessputstheauthoroftheartcleontheneedtos earchfortargetedandindirecttechnologiestoeliminatemeaningfulbarrierstolearning.Theauthoranalyzedvarioust echnologiesofmeaningfulinitiativesandidentifiedtheirdidacticeffects.

Discussionoftheresults.Analysisofvariouspsychologicalandpedagogicaltechnologieshasdemonstratedth epossibilityoftheiruseineliminationofmeaningfulbarrierstolearning.

Key words: meaning, meaning barrier, education, teaching, teacher, psychological and pedagogical technology, meaning-based technologies.

Б.К.Сақтағанов[1],
Казахскаянациональнаяакадемияхореографии
Нур-Султан,Казахстан

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕТЕХНОЛОГИИУСТРАНЕНИЯСМЫСЛОВОГОБАРЬЕРАВОБУЧЕНИЕ

Аннотация

Введение.Современноереальноесостояниесовременнойобразовательнойсреды,атакжесмыслово йдиссонанссистемыценностейобучаемыхипреподавателей,возникающийвобразовательномпроцессея вляетсяоднойизактуальныхпроблемсовременнойнауки.Вконтекстеобразовательныхвопросовнарядуст радиционнымизучениемвопросапозновательными,когнитивными,иэмоциональнымитрудностями,расс матриваютсясмысловыепроблемывозникающиевпроцессевосприятияжизненныхвзаимоотношенииижизненныеценности.Встатьепредставленновыйнаучныйподходкискорененииюсмысловыхдисонансоввов заимоотношенияхмеждупреподавателемиобучающимся.

Теоретическоеобоснование.Образованиеявляетсяразвивающейсредойдляразвитиязначимойличности,поэтомуприобучениистудентовявляетсянеобходимымсозданиеособойсредыдляразвитияличностной значимостистудента.Существуютразличныеуровнизначимоговосприятиявозникающиевучебномпроцессемеждупреподавателемиобучающимся.

Результаты.Авторстатьиопределяетнеобходимыпоискновыхтехнологииипроблемыискоренениясмысловыхтрудностейсталкивающихсявучебномпроцессе,посредствоманализасмысловыхтрудностейвучебномпроцессе.Авторпроанализировалразличныетехнологиисмысловыхинициатививыявилихдидактическиеэффекты.

Обсуждениерезультатов.Анализразличныхпсихолого-педагогическихтехнологийпоказалвозможностьихиспользованияприустранениисмысловыхбарьеровв процессеобучения.

Ключевыеслова:смысл,смыслообразование,смысловойбарьер,образование,преподавание,педагог,психолого-педагогическиетехнологии,смысловыетехнологии.

Кіріспе

Жаңабілімберустандарттарыныңенгізілуіжәнеосығансайкелетінәлеуметтіксұраныстыңқалыптасуыпедагогикалыққауымүшіноқытудыңжаңанәтижелітехнологиясыніздеумәселесінөзектендіріпотыр[1

,2].Заманауибілімберуортасыныңшынайыжағдайыоқытушықұндылықтаржүйесіменбілімалушықұнды лықтаржүйесіарасындағымағыналықдиссонанспенбайланыстыоқуүрдісініңбірқатарнақтымәселелерін тудыруда[3,4].Осыныңнәтижесіндебілімалушыоқуматериалынтүсініп,оқыпжәнеигеріпалыпкетеалмай тын,алоқытушыоқытудыңзаманауистандартыныңталаптарынасайбілімдітолықжеткізеалмауыарасынд ақарама-

қайшылықтартуындайды;бұлжердемағыналықдеңгейдеоқуматериалынақолжеткізумәселесіерекшемә нгеиеболады,өйткеніоқумәселелерініңконтекстіндедәстүрлітүрдеқарастырылатынтектанымдық,когни тивтік,эмоционалдыққиыншылықтарғанатуындамайды,сонымenбіргеөмірлікқұндылықтарды,өмірлікқ арым-

қатынастыәртүрлітүсінуарқылытуындайтынарнайымағыналыққедергілерпайдаболады[5].Бұлжердема ғыналыққедергілербілімалушыдағанаемес,оқытушыдадапайдаболуымүмкін,білімберуүрдісініңсубъек тілеріндебіруақыттамағыналыққедергілердіқалыптастыру,білімдіигерументаратуүрдісіөтетіімсізжәне нәтижесітөменболады[6,7].Оқусубъектілерініңөзбетіментуындағанмағыналыққедергілердіжеңунемес еоның уақытағымындағыкөрінуінтөмендетумүмкіндігіөтетөмен,арнайықүшкерек,оның ішіндеоқытуш ылararнайытехникаларды,тәсілдердіжәнетехнологиялардыменгеруітиіс.

Бұлмақаланың**мақсаты**оқытудағымағыналыққедергілердіжоюдыңпсихологиялық-педагогикалықтехнологияларының дидактикалықресурстарынаталдаужүргізуболыптабылады.

Заманауиғылымдасабақшеңберіненемесеоқужағдайындабірғанаситуациялықмағыналардың туындауынамүмкіндікберетінғанаемес,сонымenбіргеқұндылық-

мағыналықдамудыңбарлықтраекториясынаықпалететіндидактикалықтехнологияныжасауғаталпынуда .Бұлтехнологияларбілімалушылардымағыналық-

өмірлікбағытталудыөзектендіруге,құндылықтардықалыптастыруға,өмірлікмақсаттардыанықтауғашақ ырады[8,9,10,11,12].Дидактикадаолардыңмағыналықбастамашылаәлеуетініңдеңгейінеорайбұндайәдіст ерментехнологиялардыңбірнешетүрлеріұсынылған.Жалпыбұндайтехнологиялarменмеханизмдерді,ол ардыңоқуүрдісініңтәжірибесіндежүзегеасуынсипаттауоқытуүрдісініңбарысындаоқытушыменбілімалу шының бағалаукөзқарасыарасындағықарама-

қайшылықретінде,оқушымағынасыменоқумазмұнынажетумәнініңдиссонансыретінде,қарым-қатынастықөзараәрекеттебасқақатысушылармен«құрылымдануы»мүмкінөзініңқұндылықтарынвербал дытүрдежеткізудіңшынайықиыншылығыретіндетуындайтынмағыналыққедергілердіжоюғакөмектесед і[5].Бұндайтехнологияныңерекшелігіосымақаладасипатталады.

Теориялықнегіздемесі

Мағыналыққедергіқандайдабіріс-

әрекеттіжасаралдында,немесеоләрекеттіорындаубарысындапайдаболуымүмкіннақтыпсихикалыққалы претіндетұжырымдалуымүмкін.Пайдаболғанқалып(мағыналыққедергі)іс-

әрекеттіңәріқарайорындалуынамүмкіндікбермейді,немесебұғаттауымүмкінжәнебасталғаніс-әрекеттібұзыпжібереді.Бұндайқалыпонытөмендетуүшінәртүрліпсихологиялыққорғаныштықолдануы мүмкінжоғарыжүйкелік-

психикалықжүктелудітудырады;бұлжердемағыналыққедергінің(сыртқынемесеішкі)туындауынаықпа летксебептер,тұлғаданбейсаналықдеңгейдежасырынболуымүмкінжәнетұлғанеғұрлымжетілмеген(ж асынанемесеәлеуметтікжоспарда)болса,олсоғұрлыміс-

әрекеттегіқиыншылықтардыңшынайысебептеріназырақтүсінеді[13].

Білімберумағыналықтұлғаныңдамуыжүретіндамытушыортаболыптабылады,сондықтанбіліммаз мұнынигерубарысындаоқушының жекелікмағынасықалыптасуыүшінарнайыжағдайтудыруқажет.Е.Г.Б елякованыңпікірібойынша«...әртүрліоқукезеңдеріндегіпәндердіоқудағымағыналыққұрылымның жалп ышарттарыоқытудыдараландыру,біліммазмұнініріктеуменигерудетұлғалық-

мағыналықфакторлардыбелсендіру,гуманитарлықмәтіндердітарту,аксиологиялықнегіздепәнаралыққі ріктіруарқылыжүзегеасады.Мағыналыққұрылымның арнайышарттарыбілімберумазмұнының сапасы,бі лімалушының жастық–

психологиялықерекшеліктері,олардыңбазалықмағыналыққұрылымдарыменбілімдеңгейлеріретіндекө рінетінмәтіннің интерпретациялықәлеуетіменбайланысты»[8,112–113б.].

Олмағыналыққұрылымды«педагогикалықөзараәрекеткеқатысушылардыңдаралықмағыналарын ыңдамуыретінде–

педагогкалықөзараәрекеттің,педагогикалықмәннің басқасубъектілерініңтұлғалықмағыналарыарқылыо лардыңжан-жақтылықтыигеруіжәнеолардытолықтыруы»-дептүсіндіреді[8,6б.].

Оқуәрекетінебайланыстымағыналықкедергіекітүрлі:деструктивтікжәнеконструктивтікқызметті атқарады.Мағыналықкедергініңдеструктивтіқызметіөзін-
өзібағалаудеңгейініңтөмендеуімен,креативтілікқабілеттіңжоғалуымен,білімберуәрекетініңтиімділігіні ңтөмендеуімен,іс-
әрекетнәтижесінеқанағаттанбауменжасалады.Мағыналықкедергінің(өзінеқорғаныш,тұрақтандырғыш, реттегішжәнежұмылдырушыаспектілерінқосатын)конструктивтікқызметіоқуіс-
әрекетініңсубъектісініңсанасыішкіжәнесыртқықақтығыстардантуындайтынзақымкелтірушікүйзелісте рденқорғалауда,ағзаныңішкіресурстарыныңоңтайландыруыжүргенде,белсенділіккекедергікелтіретіно йлаужәнеөріктікүдерістертежелгендекөрінеді.

Мағыналықкедергініжоютұлғағажаңадеңгейгеөтугемүмкіндікбереді,бұрынғыжасырынәлеуетін өзектендіреді,алоңтайландырылғанресурстармазасыздықдеңгейінбірдентөмендетуге,психикалықүрдіс тердіңсапасынтұрақтандыруға,бірқатаржаңақұрылымдардың–өзін-
өзідұрысбағалау,құрылымдықшешімдердіқабылдаудыңтуындауынамүмкіндікберетінжаңабағытқабел сенділікбереді[14].

Д.А.Леонтьевмағыналықдинамиканыңтабиғидамуыныңберекендігін,сондайақәртүрлімағыналы қтехникаларкөмегіменмағыналықортаныеркіндамытуғамүмкіндікбарекендігінкөрсетеді.Мағыналықр еттеуүрдістерінбасқаруғабағытталғансубъектініңжекееріктібелсенділігіндамыту,сонымenбіргебасада мныңмағыналықдинамикасынбасқарумүмкіндігібар.Бұндайжағдайдамағыналықтехникаларпсихотехн иканыңжекежағдайыретіндеәрекететеді.Мағыналықтехниканыңықпалетунысаныретіндемағыналықди намика,оныңішіндемағыналыққұрылым,мағыналықтүсінужәнемағыналыққұрылысүрдістеріәрекетете ді.Д.А.Леонтьевтіңпікірібойыншанақтыосыүрдістермағыналықортаныңөзгерістеріндежүзегеасады[15].

Бұндаймағыналықтехниканыңөзгерістерінеерікті креттеу(ынталандырудыеріктібасқару)ерекшел іктерін,мотивацияныжоғарылатунемесетөмендетумүмкіндіктерін,рефлексивтіталдауды,мағыналықта ңдауерекшеліктерін,сокращтықдиалогтехникасынжәнет.б.жатқызуғаболады[16].Бұлжердежекемінез-
құлықтықактілererекшеліктерінеқалайықпалетужәненақтымағыналықдиспозицияарқылыадамдарғане месезатқатұрақтықарым-қатынасқақықпалетудіжүзегеасыру,жалпымағыналықбағытталуды–
дүниетаным,өзінеқатынас,құндылықтаржүйесінқалыптастырунемесеқайтажасаужүреді.

Психологиялық-
педагогикалықдискурстамағыналықбейнесипатындағымағыналыққұрылымбастауының,тәжірибелікн ұсқаулықтарментехнологиялардыңтеориялықнегіздемелерібар(С.Ю.Зильбербранд,С.В.Гуровжәнет.б.) [9,17,18,19,20,21,22,23].Бұндаоқытутехнологиялары,әдістеріменформаларыныңкөптігінескереотырып ,олардыңбарлығыныңбірдейоқукұрылымдарын,оқукұндылықтарынжәнеокумотивтерінқалыптастыру немесеқайтажасауүшінқажеттімағыналықбастамалықәлеуетібардепайтаалмаймыз.

Заманауипедагогикалықпсихологиядақолдануымұғалімніңнемесеоқытушыныңбілімалушының мағыналыққұрылымдықіс-
әрекетінбелсендіруінемүмкіндікберетінтехнологиянызерттеуменбайланыстыбөлімбар.Мағыналықбел сендірутехнологиясынжасаумағыналыққұрылымбастамасыныңпсихологиялықмеханизмдерінескеруді ,сондайақмағыналыққұрылымдытежейтінмеханизмніңәрекетінескерудіталапетеді[1,2].

Жаңадидактикажаңакөзқараста«...дәстүрлідидактикағасай,технологиябілімберуүрдісініңмазмұн ынақарым-
қатынасыбойыншаекіншісанатта,өзіндікқұрылым,оныжүзегеасырушымеханизмретіндекөрінеді.«Жаң адидактикада»керібайланыс–
мазмұнтехнологиядан,педагогтыңәрекетіндегітехнологиянегізделетінісоншалықты,өзінесолмазмұнды бағындыратыныжиікезедеседі.Бұныөзінеерекшемәселелікмазмұндыбағындырыпалатынбілімберутехн ологиясыретіндегідиалогүлгісіненкөругеболады.Бұданбасқатехнологияныңөзімазмұндықдәрежегеөту імүмкін.Егермазмұндыигеругетиістінәрседегенгекеліссекжәнесолдиалогарқылыоқуматериалыныңқан дайдабірбөлігіигерілгендепболжасақ,ондасолдиалогтыңөзіигерілгенболадыжәнемазмұнретіндедұрыст үсіндірілген.СонымenЖаңадидактикағасай,оқытуда«абырой»емес,білімберутехнологиясысияқтысала ғаие.Бұлжерде«абырой»психологиялық,адамгершілік,дидактикалыққолдау»оқытуүрдісініңмағыналы ққұрылымбастамасыныңпсихологиялықмеханизмдеріретіндеқарауғамүмкіндікбереді[2,18б.].

Мағыналықбастаматеориясынасүйенеотырып,оқытуүрдісіңұйымдастырудыңшынайыәдістемел ерінемағынаенгізудіңбастапқыалғышарттарынкөрсетугеболады:«педагогикалықтехнологияретіндеоқ уүрдісіндекұндылықтық-
мағыналыққұрылымдардықалыптастыруғабағытталғантехнологиялардыңәртүрлімағынақұраушылықә

леуетіменолардыңмағыналықөзектілігіменмағынақұраушылықәлеуетініңдеңгейінебайланыстыоқуүрдісініңтәжірибесіндежүзегеасырудыңәртүрлітраекториясыбар.Мазмұндысубъективтілеудіңтехнологиясы(онымүмкіндігіншеашылатынмағынаментолықтыру),оныбірмерзімдікжәнеарықарайобъектілеу(мазмұнныңбарлығыүшінмағынасыболғанда),білімалушының(әркімөзіүшін)мағынаныигеруі,білімалушыныңоқыпжатқаннәрсесініңмағынасынашыпжәнеигергенгедейінгіоқытушыанықталғанмазмұнныңартықшылықтарынжоспарлапжәненақтылаусәтіндеоқытуүрдісінжобалағаннанжүзегеасырғанғадейінгілогикасынқұрылымдаудакөрінетінмазмұнбірнешедеңгейдеқұрылымданатынынескереотырып,шынайыоқытуүрдісіндежүзегеасуытиіс»[2,70б.].

Теориялықталдаудидактикалықтехнологияны,олардыңәлеуетінмағынақұраушыбастамаретіндегікөзқарастаэмпирикалықзерттеудіңжаңадеңгейінешығуғамүмкіндікберді.

Нәтижелері

И.Е.Нестеренконыңзерттеуіндемағынақұраушылықтыңүлкенәлеуетікөзқарасыбойыншаоқытуүрдісініңдәстүрлідидактикалықтехнологиясынталдаужәнебағалауғаәрекетжасалдыжәнежоғарымағынақұраушылықәлеуеттіңтөмендегідейтехнологияныңтипологиясыұсынылды[19]:

– білімалушылардың(мағыналыққұрылымменмағыналықтолықтырулардыөзектендіруарқылымағынабейнелікбастамалар)субъективтіктәжірибесінөзбетіменөзектендірудіңбірқатараспектілерінқамтамасызететінтехнологиялар;

– диалог(ішкі,сыртқы,көптегендиалогтар,мәдениетаралықдиалогтар)технологиясы;

– ойындықұрылымдарды(рөлдік,дидактикалық,оқу-іскерлікжәнеойынныңбасқадатүрлері)қолданутехнологиялары;

– мәселелік-шығармашылықтехнологиялар(мәселелікжағдайлардықұружәнерефлексиясы,«магыналы»ситуацияміндеттеріншешу)»;

– өзін-өзібағалаумен,өзін-өзіанықтау,сондайақөзіндікрефлексиятапсырмаларыменбайланыстытехнологиялар;

– білімалушыны(өзін-өзітануғатапсырма,эмпатияныдамыту,ұжымдықсананықалыптастырушыретіндетұлғааралықжәнетұлғадантысқұндылықтардыдамыту)психологиялық-дидактикалыққолдаудықамтамасызететінтехнологиялар.

Мағыналықкедергініңболуытұлғалықмағынаныңтолықашылуүрдісінекедергікелтіреді,білімалушыныоқуматериалдарынантүңілдіреді,алнақтыланбағанмағыналықкедергілербілімалушыныңпедагогтарменжәнеоқумазмұныменөзараәрекетінқиындатады.Мағынақұраушыэффектмұғалімтарапынанигеругемүмкінболатынмазмұндықматериалұсынғансәтте,мұғалімтарапынансендіреалатынықпалболғандатуындайды.Мұғалімменоқушыныңпікірлерібіріккенжағдайда,қолжеткізугемүмкінболатыноқуматериалдарыныңмазмұнындамағыналықкедергілертуындамайды,өйткеніоқумазмұныоқушыларүшінжекетұлғалықмағынағаиеболадыжәнемағынақұраушылықбастаманыңқажеттілігіболмайды.Егеригеругеміндеттіматериалмазмұныоқушыдакеліспеушіліктудырса,ондаәртүрлідәрежедекөрінетінмағыналықкедергілертуындайды.Оқушыұсынылғаноқумазмұнымен,өзіндегімағыналыққордысалыстырыпкөреді,егермағыналықнегіздерісәйкескеліпжатсакогнитивтікдиссонанстуындайдыжәнемағынатуғызуболмайды.Өйткенібілімалушыныңмағынақұраушылығыныңнегізгібастауыоқуүрдісініңмазмұндықаспектісіболыптабылса,ондамағынақұраушылықсипат,осығансәйкесмағыналықкедергініңқалыптасутәуекеліне,оныңкеңістіктік-уақыттықсипаты:педагогпенбілімалушыныңарасындағы,оқуәрекетініңуақытшабірізділігінескереотырыпбілімалушылартобыарасындамазмұндытаратуғаықпалетеді.

Мазмұнментехнологияөзарабайланысты–мазмұнтұлғаныңдамуын,оныңмағыналыққұрылымын«толықтырады»,алтехнологиядамудыңрезизеріболыптабылады.Егертехнологиямазмұнғабұрыскелсе,ондаол«жұмысістемейді»,бұлкезде«мазмұн-технология»изоморфтықбайланысқағидасыбұзылады.Сондықтаноқытудағымағыналықкедергініжеңугемүмкінболатынтехнологиямәселесідидактикалықжоспарданпсихологиялықжазықтыққааусады,өйткеніоқумазмұныоқытудыңәртүрліденгейіндеберілуімүмкін:

– жобалаудеңгейінде–мәтін,белгітүрінде;

– шынайыоқуүрдісідеңгейінде–білімалушыныңсезімінің,эмоцияларының,ойларыныңпайдаболуыжәнекөрінуіретінде;

– тұлғалықдеңгейде–
білімалушының мағыналықөмірлікбасымдылығының жүйесі,оның құндылықтаржәнеөмірлікбасымдық тарыретінде.

Мағыналықкедергілердіжеңутехнологияларыоқытудыңнақтыжағдайындағыболжанғаннәтижеге жетудіңнақтыдеңгейінқамтамасызететінпсихологиялық-педагогикалыққұралдардыңқажеттікешенінигерудіңекіжақтыкезеңдікүрдісінкөрсетеді[22].Нақтыоқуүрдісіндемағынақұраушылықбастамаүшінпедагогтардықажеттіәдістемелерменқаруландыруғамүмкіндікберетінпедагогикалықтехнологияныта ңдаубойыншамәселенішешуүшін,психологиялық-педагогикалықоқытутехнологияларын,олардыңмағынақұраушылыққақпалынескереотырыпқарастыруғамәнберуқажет[23].

Е.С.Зорина«Оқытуүрдісіндемағынақұраушылықфакторыретіндемағынатехникаларынқолдануыңпсихологиялықнегізі»зерттеуінде,әртүрліпсихотехникалармен мағынатехникалароқытуүрдісініңшынайытәжірибесіндебілімалушылардыңмағынақұраушылықерекшеліктерінеқалайықпалететіндігінкөрсетті[10,15].Олмодалдықперцептивтікықпалғабағытталаотырып,өзініңтөмендегідеймағынатехникалар топтамасынұсынды:

– мағынабейнеліктехникалар(ассоциациялықмағыналықбайланыс,мағыналықтолықтырулар,мағынабастаушыбейнелер–символдар);

– диалогтықтехникалар(әртүрлідеңгейдегімағыналықтолықтықдиалогтары,полилогтар,монологтар,мәдениетдиалогыжәнет.б.);

– ойындықтехникалар(ойын-саяхаттар,рөлдікдидактикалықойындар,нақтыжағдайларәдістері);

– өзіндіккөрінутехникасы(өзін-өзіанықтау,өзін-өзібағалау,рефлексия);

– фасилитацияжәнеқолдаумағынатехникалары(эмпатиялықтапсырмалар,сенсорлықтренингтер,«теңбе-тең»техникасы);

– креативтіліктідамытумағынатехникасы(көптегеншешімдері,инсталляциясы,эвритмиясыбартапсырмалар,арт-техника).

Оқытушыменбілімалушыарасындағымағыналықконсонанс,психологиялықтүсінушіліккежетуманқсатындаоқуүрдісінеаталғантехникаларқолданылыпжүргізілгенсыныптарда,мағыналықдамубастамасынанықтаутөмендегідейжүргізілді:

– өзін-өзібағалаужәнеөзіндікрефлексия,қоғамдықмойындалуғақажеттілік(0,356,бұндар≤0,01);

– қоршағандарғақарым-қатынас(«жақсыдостардыңболуы»(0,223,бұндар≤0,05),«сезгіштік»(0,221,бұндар≤0,05),«төзімділік»(0,215,бұндар≤0,05),эмпатикалыққабілеттідамыту(0,274,бұндар≤0,05));

– әлеуметтікқұндылыққақарым-қатынас((«өзпікіріндетұрұғабатылдық»(0,197,бұндар≤0,05),әлеуметтікинтеллект(0,227,бұндар≤0,05),«өнімдіөмір»(0,244,бұндар≤0,05)).

Е.С.Зоринаның пікірібойынша,мағыналықкедергілердіжеңутәжірибесіндемағынатехникалардықолданубойыншаэкспериментттікзерттеуөзініңтиімділігінкөрсетті,оқумазмұнынақолжетудімағыналыққабылдаудеңгейікөтерілді,оқытушының бағалаунегізіндеконсонансқажетугежағымдыстратегиясыбарбілімалушыларсанықөбейді[10].

И.В.Абакумовамағынақұраушылықтың қпалетудегітехнологияның–төменгіденжоғарыдәрежегедейінгідеңгейібойыншаиерархиялықтоптамасынұсынды[6]:

1.«Ақпараттықілттеутәсілі»критерийіненегізделгентехнологиялартоптамасы.Бұлтоптывербалдық,аудиовизуалдық,мультимедиялық,гипермәтіндікголографиялықтехнологияларқұрайды.

2.«Оқуүрдісіәрекететететінкөлемініңүлкендігі»критерийібойыншатехнологиялартоптамасы.Бұлдеңгейдеазакадемиялыққеңістікте–сабақтүріндежәнеоқусабақтарының(түсіндірушілік-репродуктивтік,ақпараттық-компьютерлік,эвристикалық,мәселелік,ситуациялық-ойындық,диалогтық)басқатүрлеріндематериалдыигерудіқамтамасызететінтехнологияларберілген.

3.«“Мұғалім–оқушы”өзарақарым-қатынасы»критерийініңнегізіндегітехнологиятоптамасы.Бұлтопқакіретіндер:субъект-объектіктехнологиялар(түсіндіру,дәріс,ескетүсіретінәңгімелер,бейнеменжұмыс,машықтанутүріндегіжаттығулар),субъект-субъектіктехнологиялар(Эльконин–Давыдовтың«Бейне–үлгілеу–кіріктіру»әдістемесі,мәселеліккөрсетужәнеоқуматериалдарынқұраутехнологиясы,оқуүрдісінозыпкеті

пқұрутехнологиясы,оқуматериалдарынберудіңірікөлемдіктехнологиясы);субъект-мәтін-субъектіктехнологиясы.

4.«Оқушыныңтанымдықіс-әрекетініңсипаты»критерийібойыншатехнологиялардыңтоптастырылуы.Бұлтопқарепродуктивтітүрдегі(оқушыларғаарықарайесінетүсіруарқылымұғалімніңтүсіндіруі)технологиялары,мәселеліктүрдегі(оқытушыматериалдымәселелікенгізужәнеосыарқылыбілімалушыныңмәселелік-ізденістікәрекетінынталандыру;мәселелік-танымдықміндеттерқою;диалогтар,диспуттар,пікірталастар)технологиясы,зерттеутипті(жобаәдісі,рефераттықжұмыс,эксперимент,білімалушылардыңшығармашылықжұмыстары)технологиялары.

5.«Білімалушыныңтұлғалық-мағыналықдамуынқамтамасызетугеқабілеттілік»критерийіненегізделгентехнологиялар.Технологияныңбұлтүрі«білімдіберікигеруге»емес,«белсендіойлау»және«шығармашылықбелсенділікке»емес,көрінудіңәртүрліденгейіндетолғаныстыққалыптықұптайтынбілімалушыныңжекемағынақұраушылығынабағытталған.

Көптегенавторлармағынақұраушылықтехнологиянытүрлендіреді,біздіқызықтыратынракурстаөтеүлкенәлеуеткеиедиалогтытехнологияретіндежекебөледі.

Диалогтымағынанытаратуғабағытталғантехнологияретіндеқолданутаратушығабілімалушыныңтәжірибесіүшінтұлғалықмағынаныңжасырынкүшін,мағыналыққұрылымменмағыналыққондырғылардыңөзектендіругемүмкіндікбереді[23].Толғанысретіндегі,біргеигергенбілімретіндегідиалогүлгісініңқұрылымы«тәжірибенітеруарқылытөмендегідейбазалыққұрамменсипатталады:

- мағыналыққатынастардыңайырмашылықтары(«Менді»өзектендіруарқылы«Мен»мен«Менікін»бөлу);
- полимодалдымағыналықкөрсету(санағаекінемесеодандакөпқатынастыбірмезгілдекөрсетудіңйымдастыруғабағытталғанқұрам);мағыналықтолықтырудеңгейінанықтау(өмірлікқатынастардағыкездесетіндәлелдердісезінудібастамашылдыққұрам);
- құрылымдау(өмірлікқатынастарарасындағыәртүрлібайланыстардытабуғажәнеқұруғабағытталғанқұрам)»[10,с.37–38].

Нәтижелердіталқылау

Тұлғасызмәннентұлғалықмағынағатолытүсініккеауысудызерттеумеханизмібілімалушыныңмағынақұраушылығыбастамасынатікелейбағытталғантехнологияныжасауға,оқуүрдісініңшынайытәжірибесіндекұндылық-мағыналықкедергілердіжоюғамүмкіндікбереді.Оқуүрдісініңшынайытәжірибесінемағынабастамашылдықтеориясыненгізуүшіннақтыкедергілероқытушытарапынаноқуүрдісінбасқарудыңміндеттіатрибуттарыарасындағықарама-қайшылықтардыңбарболуы.Бұлқарама-қайшылықтышешуүшінмағыналықпсихологияныңжетістіктеріненегізделгенжәнетектанымғабағытталғаноқуүрдісініңтәжірибесіндемағынаныңқұрылымданумеханизмдерінсипаттаушыемес,сондайаққатысушыныңмағынақұраушылықәлеуетінеықпалетушітехнологиясынтабатынжаңаоқытутехнологиясықажет.Оқытуүрдісініңтәжірибесінебілімалушыныңмағыналықдамуыныңбастамашысыболатынәдістермен технологиялардыжасапжәнеенгізукерек.

Заманауипсхологиялық-педагогикалықғылымдаоқуүрдісініңшынайытәжірибесіндемағыналықкедергілердіжеңетінбірнешетипологияұсынылған.Олардыңкөпшілігіэкспериментіктұрғыдансынақтанөткенжәненегізделген,мағынабастамасытехнологиясыретіндеқарастыруғаболады.Олардыңнақтыұқсастықтарыменайырмашылықтарыбар.Жалпыұсынылғантехнологиялардыңбарлығыүшнегізгімағыналықорталықтың(өзіне,қоршағандарғажәнеқоғамдыққұндылықтарғақатынас)дамуына,алүдерістік–диалогтықжәнефасилитациялықтехнологияларғамазмұндынегізделген,бірақтасолрежиссураменжүзеасутәжірибесініңөзіндікерекшелігібар:жасерекшеліккебайланысты(оқушылар,студенттер,ересектер),оқубағдарламаларыныңкүрделігіменұзақтық(қайтадаярлаужағдайы,білімберумақсаттарыныңерекшелігі,оқуұзақтығы,интербелсендіәдістердіңқолжетімділігіжәнет.б.)деңгейінебайланысты.Диалогтымағыналықкедергініжеңудіңбазалықтехнологиясыретіндеталдаудаәртүрліавторларонының нәтижесінмағыналықконсонансқажетуретінде,оқуүрдісініңәртүрлікатысушыларының бағалаукөзқарасынжақындатуретіндетүсіндіреді,алөзкезегіндемағыналықконсонансадамғаөзінсыныптастарына,мұғалімінеэмоционалдықтұрғыданжақынсезінуге,айтылғанпікірлерінтуыстықпікірдеқабылдауғамүмкіндікбереді.

Қорытынды

Заманауипсихологиялық-педагогикалықғылымдамағынабастамашылдықәлеуеттіигергендидактикалықтехнологиялардыңкөпболғанынақарамастан,оқуүрдісіндегімағыналықкедергілердіжоюғакөмектесетінтехнологияларарнайызерттеудіқажететеді.Дидактикалыққарама-қайшылықтышешуүшін,оныжеңуге«жұмысжасайтын»мағынатехнологияларқажет.Мағыналықкедергілердіжоятынтехнологиялароқытудыңнақтыжағдайындаболжанғаннәтижелергежетудеңгейінқамтамасызететінпсихологиялық-педагогикалыққұралдардыңнақтыкешенінигерудіңекіжақтыкезеңдікүрдісінкөрсетеді.Бұндайкөзқарас педагогтардыңқұралдықмүмкіндіктерінғанакеңейтіпқоймай,соныменбіргешынайыоқуүрдісінұйымдастыруда,оның мақсатын,мазмұнынжәнеәдістерінқайтаойластырғандақажеттіөзгерістердіенгізугемүмкіндікбереді.

Пайдаланылғанәдебиеттертізімі:

1 АбакумоваИ.В.,ЕрмаковП.Н.,ФоменкоВ.Т.НоводидактикаКнигаМетодологияитехнологииобучения:впоискахразвивающегоресурса.М.:КРЕДО,2013.162с.

2 АбакумоваИ.В.,ЕрмаковП.Н.,ФоменкоВ.Т.Новодидактика.Книга2.Образовательныетехнологии:новыеракурсы.М.:КРЕДО,2013.122с.

3 АсмоловА.Г.Оптикапросвещения:социокультурныеперспективы.М.:Просвещение,2012.447с.

4 КагермазоваЛ.Ц.Формированиеиндивидуальногостиляпедагогическогообщенияубудущихучителей:Учебно-методическиерекомендации.Нальчик:Изд-воКБГУ,2006.45с.

5 ЕрмаковП.Н.,АбакумоваИ.В.,ОсиповаА.А.Смысловыебарьерывобучении:дидактическоесодержаниеитехнологиипреодоления:монография.М.:КРЕДО,2016.274с.

6 АбакумоваИ.В.Смыслообразованиевучебномпроцессе:дисс.…д-рапсихол.наук.Ростовн/Д,2003.440с.

7 АбакумоваИ.В.,ЕрмаковП.Н.,КагермазоваЛ.Ц.Технологиинаправленнойтрансляциисмысловв практикеучебногопроцесса.М.:КРЕДО,2016.234с.

8 БеляковаЕ.Г.Смыслообразованиевпедагогическомвзаимодействии.Тюмень:Изд-воТюменскогогосударственногоуниверситета,2008.208с.

9 ЗильбербрандН.Ю.Дидактическаясущностьсмысловыхзадач//ВестникЧереповецкогогосударственногоуниверситета.2013.Т.2,№4(52).С.106–109.

10 ЗоринаЕ.С.Психологическиеособенностисмыслотехниквситуациииниициациисмыслообразованиявучебномпроцессе:дисс.…канд.психол.наук.Ростовн/Д,2017.208с.

11 KellyG.ThePsychologyofPersonalConstructs.N.Y.:Norton,1955.XVIII.1210p.

12 MednickS.A.TheAssociativeBasisoftheCreativeProcess//PsychologicalReview.1962.Vol.69,№3.P.220–232.

13 АбакумоваИ.В.,ГодуновМ.В.,ЕнинА.Л.,ГенердукаеваЗ.Ш.Стратегиисмыслообразования:современныепредставлениявработахотечественныхисследователей(учебноепособие).М.:КРЕДО,2016.36с.

14 ЛеонтьевД.А.Методикаизученияценностныхориентаций.М.:Смысл,1992.17с.

15 ЛеонтьевД.А.Психологиясмысла:природа,строениеидинамикасмысловойреальности.М.:Смысл,2007.511с.

16 АгафоновА.Ю.Основысмысловойтеориисознания.М.:Речь,2003.296с.

17 ГуровС.В.Психологическиеособенностисмыслообразованиястудентов:типы,стили,стратегии//Российскийпсихологическийжурнал.2012.Т.9,№1.С.62–66.

18 СуфияновВ.В.Диалогкакпедагогическаятехнологиявсмыслообразующемучебномконтексте:автореф.дисс.…канд.пед.наук.Ростовн/Д,2007.24с.

19 BrehmJ.Post-decisionchangesindesirabilityofalternatives//JournalofAbnormalandSocialPsychology.1956.№52.P.384–389.

20 CattellR.B.TheScientificAnalysisofPersonality.Harmondsworth,England:PenguinBooks,1965.399p.

21 FestingerL.ATheoryofCognitiveDissonance.Evanston,Illinois:Row,Peterson&Company,1957.291p.

22 Language,Meaning,andCulture:TheSelectedPapersofC.E.Osgood/C.E.Osgood&O.Tzeng(Eds).N.Y.:PraegerPublishers,1990.428p.

23 БеловаЕ.В.,ЛукьяненкоМ.А.«Задачинасмысл»:диалоговыеформыиусловияиспользованиявучебномпроцессе//Российскийпсихологическийжурнал.2014.Т.11,№3.С.33–40.

МРНТИ:15.81.21

М.Б.Курманбекова[1],М.М.Книсарина[2]
[1]КазНПУимени
Абаяг.Алматы,Казахстан
[2]Западно-Казахстанскийгосударственныймедицинскийуниверситетименимени М.Оспанова
г.Актобе,Казахстан

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯПОДГОТОВКАСТУДЕНТОВПЕДАГОГИЧЕСКОГОВУЗАКВОВЛЕЧЕНИЮПОДРОСТКОВВПРОЕКТНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКУЮДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Аннотация

Актуальностьиновизнаданногоисследованиясвязанастем,чтопсихологическаяготовностьиподготовленностьимеютважноезначениедляопределениясодержанияподготовкистудентовпедагогическоговузаквовлечениюподростковвпроектно-исследовательскуюдеятельность.

Необходимыглубокиезнанияустудентовпедагогическоговузасущностныххарактеристикисодержаниепроектно-исследовательскойдеятельности,методыорганизацииэтойдеятельности,возрастныхособенностейподросткового возрастаиспособоворганизациипродуктивнойкоммуникациисподростками.Вцеломвсеосновныеструктурныекомпонентыпознавательнойдеятельностиобучающихся(целевой,исполнительскийиконтрольно-оценочный)посвоейсутипозволяютцелостноовлекатьподростковвпроектно-исследовательскуюдеятельностьсвысокимуровнемрефлексии.

Ключевыеслова:подростки,познавательнаядеятельность,проектно-исследовательскаядеятельность,студентыпедагогическоговуза,психологическаяготовность,подготовленность.

М.Б.Курманбекова[1],М.М.Книсарина[2]
[1]АбайатындағыҚазақұлттықпедагогикалықуниверситеті
Алматы,Қазақстан
[2]МаратОспановатындағыБатысҚазақстанмемлекеттікмедицинауниверситеті,
Ақтөбе,Қазақстан

ПЕДАГОГИКАЛЫҚЖООСТУДЕНТТЕРІНЖАСӨСПІРІМДЕРДІЖОБАЛАУ-ЗЕРТТЕУҚЫЗМЕТІНЕТАРТУҒАПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚДАЙЫНДАУ

Аңдатпа

ЗерттеужұмысыныңөзектілігіменжаңалығыпедагогикалықЖООстуденттерініңжасөспірімдердіжобалау-зерттеуқызметінетартуғадайындықмазмұнынанықтауүшінолардыңпсихологиялықдайындығымендайынболуыөтемаңыздыболыптабылады.

Жобалық-зерттеуқызметініңмәніменмазмұны,осықызметтіұйымдастыруәдістері,жасерекшеліктеріжәнежасөспірімдерменнәтижеліқарым-қатынастыұйымдастырутәсілдеріДұрысжүргізуүшінпедагогикалықжоғарыоқуорнының студенттерінде тереңбілімқажет.

Жалпыбілімалушылардыңтанымдыққызметініңбарлықнегізгіқұрылымдықкомпоненттері(мақсатты,орындаушылықжәнебақылау-бағалау)өзмәнібойыншажасөспірімдердірефлексияденгейіжоғарыжобалау-зерттеуқызметінетолығыментартуғамүмкіндікбереді.

Түйінсөздер:жасөспірімдер,танымдыққызмет,жобалау-зерттеуқызметі,педагогикалықЖООстуденттері,психологиялықдайындық,дайынболуы.

M.B.Kurmanbekova[1],M.M.Knissarina[2]
[1]KazakhNationalPedagogicalUniversitynamedafterAbai
Almaty,Kazakhstan
[2]WestKazakhstanMaratOspanovStateMedicalUniversity
Aktobe,Kazakhstan

TRAININGSTUDENTSOFTHESCHOOLOFEDUCATIONFORINVOLVINGTEENAGERSINRESEARCHPROJECTS

Abstract

TherelevanceandinnovationofthisresearchisincludedinthatpointthatpsychologicalreadinessandwillingnessplaygreatroleindefiningofwhattoteachstudentsoftheSchoolofEducationsothattheycaninvolveadolescenceinresearchactivities.

TheStudentsoftheSchoolofEducationshouldhavedeepknowledgeinintrinsiccharacterandcontentofresearchprojects,methodsoforganizingthisactivity,age-relatedfeaturesandwaysoforganizingfruitfulcommunicationwithteenagers.Generally,allkeystructuralcomponentsofcognitiveactivitiesoflearners(targeted,executive,andcontrol-evaluation)allowinitsessencetoinvolveteenagersinresearchprojectswithhighlevelofreflection.

Keywords:adolescence,cognitiveactivity,researchproject,studentsoftheSchoolofEducation,psychologicalreadiness,preparedness.

Введение.Существуетнеобходимостьнаучитьстудентов-педагоговвовлекатьобучающихся-подростковвпроектно-исследовательскуюдеятельностьнауровневысшегопрофессиональногообучения.Вподготовкестудентовкрешениютакойпедагогическойзадачиважнымсоставляющимявляетсяуровеньготовностиилиподготовленностисамойличности.Следуетподробнорассмотретьданныепонятия,посколькуотэтогозависитвыборинструментовихформированияиразвития.

Раскрытиюпонятия«готовность»предшествовалаанализзначенияэтоготерминавлингвистическомплане.Существительное«готовность»определяетсяфилологамикаксостояниеготовности,подготовкакчему-то;решениеначто-то;состояние,вкоторомвсебылосделано,подготовленокчему-то[1];состояниедеятельностныхспособностейсубъекта[2].

Применительнокнашемуисследованию,можноговоритьопрофессиональнойготовности,котораяотождествляетсяс«профессиональнойподготовкой»[3]иозначает«организоватьчто-тодляопределеннойцели»;«научитьтому,чтонеобходимо»;«датьнеобходимыезнания».

Этопозволяетвыделитьсущественныепризнакипонятия«готовность»,ккоторымотносят–замысел;подготовка;обученностьтому,чтонеобходимо;способность;наличиенеобходимыхзнаний.

Понятие«готовностькдеятельности»,трансформировалосьотпонятия«установки»,каксостоянияпсихическойготовностикдеятельности,дообобщенногопоказателяуровняпознавательныхспособностей.

Готовностькпознавательнойдеятельностипредполагаетпредварительноеформированиеумений познающегосубъекта.

Понятие«готовность»рассматриваласьвруслеразличныхподходовпсихологическойипедагогическойнаукиинашлоотражениевисследованияхБ.Г.Ананьева,С.Я.Батышева,Л.С.Выготского,Ф.Генова,А.Деркач,М.И.Дьяченко,Л.А.Кандыбович,Н.В.Кузьминой,А.К.Марковой,В.А.Сластенина,И.П.Раченко,В.В.Серикова,Д.И.Узнадзеидр.

Психологическийаспектготовностикдеятельностибылвпервыераскрытвтрудах Л.С.Выготского,которыйуказывалнаопосредованныйиосознанныйхарактердеятельностичеловека.

ЗначительныйвкладвразработкупроблемыпсихическойготовностикдеятельностивнеслиБ.Г.Ананьев,Л.И.Божович,Н.Д.Левитов,А.Н.Леонтьевидр.

Б.Г.Ананьеврассматривалпроцессформированияготовностикакпереходотпростыхкболеесложнымфункциямдеятельности.Поегомнению,важноучитыватьвнутренниепотенциалыирезервы,которыевыступаютвформеобщейиспециальнойготовностикдеятельности[4].

Рядавторов(М.И.Дьяченко,Л1.А.Кандыбович,А.А.Деркач)врассмотренииготовностикдеятельностиставятакцентнаустойчивостииситуативностиеепроявлений.Так,А.А.Деркачутверждает,чтопсиholog

ическаяготовностьчеловека–
этопредпосылкаэффективностиегодеятельности,условиебыстройадаптациикусловиямтруда,профессионального совершенствованияиповышенияуровнямастерства.Готовностькакпсихическоесостояниеличности-
этовнутренняянастроенность,установканаактивныеицелесообразныедействия.Поегомнению,возникновениесостоянияготовностиопределяетсяпониманиемзадач,осознаниемответственности,желаниемдобиться успеха[5].

Готовностькдеятельности,психологическуюготовностьиподготовленностьвыделяетА.К.Маркова[6].

Актуальностьданногоисследованиязаключаетсявтом,чтоименноподготовленностьимеетважноезначениедляопределениясодержанияподготовкистудентовпедагогическоговузаквовлечениюподростковвпроектно-исследовательскуюдеятельность.

Основнаячасть.Вомногихисследованияхготовностькдеятельностирассматриваетсячерезпризму «установки».

КатегорияустановкибылапредложенаД.Н.Узнадзе,которая,поегомнению,представляетсобой«некоторое целостное состояние субъекта, момент его динамической определенности»[7,с.18].Дляреализацииустановкинеобходимыдваусловия:актуальнаяпотребностьсубъектаиситуацияудовлетворениявозникшейпотребности.Именнопривстречиэтихдвухусловийивозникаетустановка.

ВэкспериментахД.Н.Узнадзебылодоказано,чтооднаждыреализованнаяустановканепропадает,асохраняетсякакготовность.ПомнениюД.Н.Узнадзеиегопоследователей,готовностьсубъектаквосприятиюбудущихсобытийисовершениюдействийвопределенномнаправлениивыступаетосновойегоцелесообразнойизбирательнойактивности[8].

М.И.Дьяченкопонимаетустановкукак«…готовностькреализацииактуальнойвданнойситуациипотребности.Установкаможетбытьустойчиволичностнойилиситуативнойпредрасположенностьюкопределенномувосприятию,осмыслениюиповедению.Примеромявляетсяожидание,намерение,ценностнаяориентация.Установкавыражаетвнутреннююпозициючеловека,еговзгляды,ценностныеориентациипоотношениюксобытиям,фактам,людям,идеям»[8,с.171].ПодготовностьюМ.И.Дьяченкопонимаетактивно-действенноесостояниеличности,определяемоемотивамииспособностями.Дляготовностикдеятельности необходимызнания,умения,навыки,настроенностьирешимостьсовершатьэтидействия.

ИзучаяличностныйфакторустановкивдеятельностиличностиК.А.Абульханова-Славскаяустанавливает,чтоприпомощиабстракцииотсобственнойактуальнойпотребностисубъекттрансформируетсявличность,наосновечегочеловеквступаетвдеятельность.Объективациявыражаетсявспособностисубъектавоспринимать окружающую действительность как нечто объективное, то есть существующее независимо от него.ПомнениюК.А.Абульхановой-
Славской,объективацияестьспецифическоеотношениесубъектакмиру,вкоторомонсамоопределяетсякакличность,вкачествекоторойоноказываетсязатемсубъектомдеятельности[9,с.241].

ИерархическуюуровневуюприродуустановкиА.Г.Асмоловобъясняетвкачествемеханизмастабилизациидеятельности.Онсчитает,чтосодержание,функцияипроявлениеустановокзависятоттого,накакомуровнедеятельностионифункционируют.Причемуровнисмысловых,целевыхиоперациональныхустановоквыявляютсявсоответствииисведущимиструктурнымиединицамидеятельности(мотив,операция,действие)[10].

А.С.Прангашвили,идеикоторогоанализируетК.А.Абульханова-Славская,понимаетвысшийуровеньустановкикакмеханизм,обеспечивающийличностную,индивидуализированнуюконстантность(постоянство)соотношениясвнешниммиром[11,с.243-244].

Такимобразом,подпониманием«установки»влитературеразличаютдвавида,илиуровня,одинизкоторыхнаправляетжизнедеятельность,адругойведеткдеятельности.ВконцепцииобъективацииД.Н.Узнадзе,этообъясняетсяпостулатом«первичности»,раскрывающимприродуустановок.

А.В.Петровский,определяетустановкукакготовность,т.е.предрасположенностьсубъектакдеятельности.Готовность,поегомнению,обеспечиваетустойчивыйцеленаправленныйхарактерпротеканиядеятельностипоотношениюкобъекту[12].

Такимобразом,взависимостиотместавструктуредеятельностиличностиустановкаприобретаетразличныеформыифункции.Так,всвязисдействием,*установка*проявляетсякак«психическоесостояние»,авсоотношениисцелостнойдеятельностью,установкуможнорассматриватькак«психологическуюготовность».

ВзависимостиотспецификидеятельностиВ.В.Сериков,Л.А.Филимонюкготовностьопределяют,как«условиеуспешноговыполнениядеятельности»,«условиеэффективностидеятельности»,«предпосылкудеятельности»,«системакачествличности».

И.П.Раченкоподготовностьюпонимают«состояниеличности,способнойииспытывающейпотребностьпрактическиосуществлятьконкретныйтворческийпоиск».

Готовностькакцелостноеобразование,качестволичностиизучаетсявработахГ.И.Хозяинова.

Готовностькак«сложноекачестволичности,своегородасистемаинтегрированныхсвойств»рассматриваетсявподходахМ.И.Дьяченко,А.А.Деркачидр.

Например,поФ.В.Бассинуготовностькдеятельностисостоитизосознанныхинеосознанныхустановок.Так,осознанныеустановкивсвоюочередьвыявляютформыреагированияилимоделейвероятногоповедения,илиоптимальныхспособовдеятельности,даваятемсамымоценкусвоихвозможностейвихсоответствииисвозможнымитрудностямиидостижимымрезультатом.

В.Я.МясищевиА.Г.Ковалеврешаютпсихологическиевопросыопределенияготовностикдеятельностиисчитаютеетипичнымкачествомличности[13].

Вформевременногосостояния,готовность,формулируетсяН.Д.Левитовым,которыйподразделяетеенаповышеннуюипониженнуюготовность.

ВисследованияхВ.Г.ОнушкинаиЕ.И.Огарева,готовностьхарактеризуетсостояниедеятельныхспособностейсубъекта,т.е.требуемыхзнанийиумений,атакжесостояниеегомотивационнойсферы.

«Готовностьктомуилиномувидудеятельности– этоцеленаправленноевыражениеличности,включающееееубеждения,взгляды,отношения,мотивы,чувства,волевыеиинтеллектуальныекачества,знания,навыки,умения,установки,настроенностьнаопределенноеповедение»,-пишутМ.И.ДьяченкоиЛ.А.Кандыбович[14,с.4].

Наоснованииипроведенногоанализалитературы,мыопределяем*готовностькдеятельности*как*особоесостояние,котороевозникаетсогласноцелям,требованиямситуации,отражаетотношениеирезультатинтеллектуально-личностногоразвитиясубъектаиобеспечиваетнаправленность,регуляцию,устойчивостьиэффективностьпредстоящейдеятельности.*

Готовностькдеятельностиспособствуютуспешномувыполнениючеловекомдеятельности,правильномуиспользованиюзнаний,опыта,личностныхкачеств,реализациисамоконтроляитрансформациисвоейдеятельностиприпоявлениипрепятствий.

Готовностькдеятельности– этоцелостноеобразование.Целостностьееобусловливаетсяцелостностьюокружающейдействительности,личностиилюбыхсистем.

Такимобразом,психологическаяприродаготовностираскрываетсянаосновеведущихположенийтеориидеятельностиитеорииличности.

Впедагогике,приизученииготовностичастообращаютсяквопросуоееформированиивразличныхвидахдеятельности.ВработахМ.И.ДьяченкоиА.И.Кочетоваисследуетсяготовностьктруду.Имивыделено12компонентовготовностиктруду,которыеонисгруппировалитриблока:ведущие,критериальные,стимулирующие[14,15].М.И.ДьяченкоиЛ.А.Кандыбовичвкачествеготовностирассматривают«сложнуюдинамическуюструктуру,являющуюсявыражениемсовокупностиинтеллектуальных,эмоциональных,мотивационных,волевыхсторонпсихикичеловекавихсоотношенииисвнешнимиусловиямиипредстоящимизадачами»[8,с.172].

Рядисследователей(М.И.Дьяченко,Л.А.Кандыбович,В.А.Пономаренко)выделяютдинамическийхарактерструктурныхкомпонентовготовности.Изменчивостькачестваготовностисовпадает,поихмнению,сэтапамиразвитиядеятельности.

Описываявнешниеивнутренниеусловияготовности,исследователиговорято:

- содержаниизадач(определяетсяособенностямиобъекта),ихтрудности,новизне,творческомхарактере;
- обстановкедеятельности,примереповеденияокружающих,особенностяхстимулированиядействийирезультатов;
- мотивации,стремлениикдостижениюрезультата,оценкевероятностиегодостижения;
- нервно-психическомсостоянии,состоянииздоровьяифизическомсамочувствии;

- личномопыте,мобилизациисилнарешениезадачбольшейтрудности,уменииконтролироватьирегулироватьсвоесостояниеготовности;
- умениисамонастраиваться,разрешатьвнутренниепротиворечия,создавающимвнутренниеусловиядляосуществлениядеятельности[14,с.35].

В.И.Аксенов,А.К.Громцев,Н.А.Половников,С.В.Феллерсчитают,чтоготовностьвключаетвсебятрикомпонента:содержательный,мотивационныйипроцессуальныйиявляетсязалогомуспешностивсейпознавательнойдеятельностиучащихся[16,17,18].

ПрофессиональнаяготовностьучителярассматриваетсяВ.А.Сластениным,К.М.Дурай-Новиковойвкачествеустойчивогопсихическогосостояния,соднойстороны,икаккачестваличности,сдругой.Профессиональнаяготовность,сихточкизрения,являетсяпредпосылкойэффективнойпедагогическойдеятельности[19].

Н.Д.Хмельиеепоследователи(Н.В.Друзина,Л.А.Ивахнова,А.А.Калыбекова,А.В.Нефедова,Н.Н.Тригубова,Н.Н.Хан,Г.С.Чинибаева),основываясьнатеориицелостногопедагогическогопроцесса,доказывают,чтоготовностьформируетсявединомпроцессеподготовкиучителякпрофессиональнойдеятельности[20,21,22,23].

Наоснованиивышеизложенного,процессформированияготовностикдеятельностисвязанссозданиемблагоприятныхусловийдляреализациидеятельности;среализациейличностногопотенциала.

Психолого-педагогическиеисследования,прираскрытиивопросаоготовностипедагогакдеятельности,указываютнаважностьучетаструктурныхкомпонентовпрофессиональнойготовностипедагога(знания,уменияинавыки,атакжеличностныехарактеристикиспециалиста).Наэтомоснованиивструктуруготовностибудущегоучителякпрофессиональнойпедагогическойдеятельностивключаютличностный,когнитивныйипраксикологическийкомпоненты.Личностныйкомпонентотражаетмерувнутреннейготовностибудущегоучителякданномувидудеятельности.Когнитивныйипраксиологический–степеньвнешнейпроцессуально-деятельностнойготовностисоответствующиххарактеристиквкомплексеивотдельности[24].

Пониманиепроектно-исследовательскойдеятельностикакчастногослучаядеятельностистудентовпедагогическоговуза,атакжевключениееевобщуюпрофессионально-педагогическуюподготовкудаетнамоснованиепредставлятьготовностькпроектно-исследовательскойдеятельностикаккомплексноеструктурноеобразование.Причемустановка,понашемумнению,определяетактивизациюучебно-познавательнойдеятельности,аготовностьнаправленанаосуществлениепроектно-исследовательскойдеятельности.

Комплексностьготовностикпроектно-исследовательскойдеятельностиопределяетсяналичиемличностногоиинтеллектуальнойготовностивееструктуре.Личностныйкомпонентготовностисоставляютмотивпроектно-исследовательскойдеятельности(интерес,потребностьввыполнении,нацеленностьнарезультат),познавательноеотношениеквнешнемумиру(пониманиезадачи,оценкуизначимость,знаниесредствдостиженияцели),соответствующийуровеньэмоционально-волевогоразвитияпсихикиикоммуникативныхнавыков.Интеллектуальныйкомпонентготовностикпроектно-исследовательскойдеятельностисостоитизумственных,мыслительныхспособностейиментальногоопыталичности.Интеллектуальнаяготовностьстудентовпедагогическоговузакпроектно-исследовательскойдеятельностиопределяетсявозрастнымиособенностямииуровнемразвитиякогнитивнойсферы,освоеннымиобразовательнымипрограммамиинавыкамисамопознания.

Анализнаучнойлитературыпозволилустановить,чтоготовностькдеятельностискладываетсяизустановок,знаний,навыков,умений,мотивовдеятельности.Слаженноевзаимодействиеэтихкомпонентовобеспечиваетактивизациюинастроенностьнауспешноевыполнениедеятельности.Учитывая,особенныйхарактерпроектно-исследовательскойдеятельности,какнаучныйитворческийпоиск,считаем,чтонаиболеезначимымиопределяющимвструктуреготовностиявляетсямотивационныйкомпонент.Отсформированностиэтогокомпон

ентазависитобщаянаправленностьпроектно-
исследовательскойдеятельности,ееосмысленностьизначимость.

А.Н.Леонтьевобосновываетвзаимосвязьдеятельностиспонятиеммотива.Мотив,поегомнению– это«опредмеченная»потребность[25].

Впроцесседеятельностимотивынаполняютсяновымсодержанием[26].Следовательно,мотивыпроектно-
исследовательскойдеятельностиисходятизвнутреннихкарактеристикстудентовпедагогическоговуза,такиусловийвнешнейсреды.

ИсследованиюмотивацииучебнойдеятельностипосвященыисследованияА.С.Белкина,Л.И.Божович,А.К.Леонтьева,А.К.Марковой,Т.А.Матиса,А.Б.Орловавобластидидактикиипедагогическойпсихологии.Л.И.Божовичвыделяетсредимотивовучебнойдеятельностите,которыесвязаныссодержаниемдеятельностиипроцессомеевыполнения(познавательныинтересы,потребностьвовладенииипознавательнымизнаниями,умениями,навыками),другие,определяющиевзаимоотношенияребенкасокружающейсредой(потребностьвобщениисдругими,потребностьводобрении,самоутверждении,потребностьзанятьопределенныйстатусвгруппе).

ИсследованияЛ.П.Буевой,П.Я.Гальперина,В.В.Давыдова,В.П.Зинченко,М.С.Кагана,А.Н.Леонтьева,Б.Ф.Ломова,А.В.Петровского,Н.Ф.Талызиной,Г.И.Щукиной,основанныенаположенияхтеориидеятельности,доказывают,чтовпроцессесвоегоразвитиячеловекготовкразличнымвидамдеятельности,чтобыреализоватьсвойвнутреннийпотенциал.

Вструктуремотивационно-
потребностнойсферыличностистудентовпедагогическоговузаможновыделитьдовольномногоразнообразныхмотивовипотребностей,которыеспособствуютформированиюихготовностикквовлечениюподростковвпроектно-
исследовательскуюдеятельность,отражаютсвоеобразиеиндивидуальныхкачествстудентовиоказываютсущественноевлияниенауспешностьвтворческойдеятельности.Ктакиммотивам,понашемумнению,относятсяпознавательно-
исследовательскиемотивы(ориентациянаспособыдобываниязнаний);мотивысамообразования(ориентациянаприобретениедополнительныхзнаний,умений;познавательно-
активные(интенсивностьумственнойработы,целенаправленностьвдостиженииистины,творчески-самостоятельныйподходвпроцессепознания);социальныеипрофессионально-ценностные;статусно-позиционные(стремленияутвердитьсявколлективе,утвердитьсвойсоциальныйстатус).

Определяющеезначениевопределенииготовностистудентовкквовлечениюподростковвпроектно-исследовательскуюдеятельностьимеютценностипрофессиональнойипознавательнойдеятельности.Кценностнымаспектамискомойготовностиможноотнестиценностноеотношениекпроектно-
исследовательскойдеятельности,кпроцессупознанияитворческогопоиска,проявлениеинициативыисамостоятельности,пониманиезначимостиисмыслапроектно-
исследовательскойдеятельностидлясовременногоподростка,егоразвития,гуманистическая,мировоззренческаяпозициятворческогоисследователя.

Мотивационныйиценностныйаспектыготовностистудентовпедагогическоговузаквовлечениюподростковвпроектно-исследовательскуюдеятельностьсоставляютеемотивационно-
ценностныйкомпонент.

Заключение.Безусловно,готовностьстудентовпедагогическоговузаквовлечениюподростковвпроектно-
исследовательскуюдеятельностьпредполагаетсформированностьунихопределеннойсистемызнанийипознавательных,интеллектуальныхспособностей.Дляуспешногововлеченияподростковвпроектно-
исследовательскуюдеятельность,студентыпедагогическоговузадолжнызнатьсущностныехарактеристикиисодержаниепроектно-
исследовательскойдеятельности,методыорганизацииэтойдеятельности,знатьвозрастныеособенностиподросткового возрастаиспособыорганизацииипродуктивнойкоммуникацииисподростками.Известно,чтоподросткамиработатьсложнее,чемспредставителямидругихвозрастныхкатегорий.Подростковнеобходимомотивировать,вызыватьунихинтерес,желаниеипотребностьвосуществлениипроектно-
исследовательскойдеятельности.Впедагогическойдеятельностиэтодаетсямногимсложнеевсего.Длятого,чтобымотивироватьдругого,особенноподростка,необходимосамомубытьмотивированным,увлеченным.Намизвестныосновныепроблемныезонылюбогоподростка.Это,какправило,стремлениексамоутверждениювгруппеижеланиедобитьсяпризнаниясверстников;возможностьраскрыться,взаимодействовать

исотрудничатьвгруппесверстников;нигилистическоеотношениектому,чтоисходитотвзрослых;стремление узнатьсебя,раскрытьсвойвнутреннийпотенциалит.п.Знаниеособенностейподросткового возрастапоможетстудентамналадитьснимиконтактисформироватьосновныемотивывовлеченияихвпроектно-исследовательскуюдеятельность.

Помимосистемызнанийосодержанииииспособахорганизациипроектно-исследовательскойдеятельностиустудентовпедагогическоговузадолжныбытьразвитыумственныеспособности,особенностипознавательныхпроцессовимыслительныхопераций,которыеявляютсяиндивидуально-психологическимиособенностямиличностиопределяютуспешностьвыполнениятойилииной продуктивнойдеятельности[27,с.338].Здесьбольшоезначениеимеетспецификаосуществлениястудентамимыслительныхопераций:обобщения,абстрагирования,синтеза,анализа,сравнения,атакжеспособыихпознавательнойдеятельностиирешенияпознавательныхзадач.

Я.Коменскийв«Дидактике»писал,что«...уоднихспособностиострые,удругих-тупые,уодних-гибкиеиподатливые,удругихтвердыеиупрямые,однистремятсякзнаниям,другиеувлекаютсямеханическойработой.Изэтогопереходадвойногородаспособностейвозникаетшестикратноесочетаниеих...»[27,с.71].Этоподтверждаетданныеизпрактикиотом,чтокаждыйстудентиндивидуален.Однаковлюбойстуденческойгруппеестьнекоторое количествостудентов,которыепроявляютособыеспособности,довольновысокийуровеньинтеллектаижеланиерешатьпознавательныезадачи нестандартнымспособом.Именнонатакихстудентовицелесообразноопиратьсяприорганизациипроектно-исследовательскойдеятельностистудентов.Онизаряжаютдругихсвоимэнтузиазмом,мотивированностью,активностьюижеланиемполучитьэффективныйрезультат.

Перечисленныевышехарактеристикисоставляютосновусодержательно-когнитивногокомпонентаготовностистудентовпедагогическоговузаквовлечениюподростковвпроектно-исследовательскуюдеятельность.

Процессуально-технологическийкомпонентготовностистудентовпедагогическоговузакпроектнойдеятельностивключаетзнания,умения,навыки,способыдеятельности,которыесоставляютосновупроектно-исследовательскойкомпетентности.Входенепосредственногоосуществленияпроектно-исследовательскойдеятельностиформируетсяличностныйопыт,отражающийвнутреннийпотенциалстудентов.

Данныйкомпонентискомойготовностиактивизируетсянаэтапепроблематизации,предполагаетпоискивыборспособоввыполненияпроектно-исследовательскойдеятельностиподростками,контрользапрактическимвыполнениемисследуемойдеятельности,организациюаналитическойипрезентационнойработыпоитогампроектно-исследовательскойдеятельности.Иначеговоря,процессуально-технологическийкомпонентготовностинаправленнаформированиеисследовательскихитворческихумений.Ш.Т.Таубаева,кисследовательскимумениямотноситумениеприменятьобщенаучныеиконкретнонаучныеметодыисследования,формулироватьистроитьгипотезу,планироватьдействия,направленныенарешениезадач,контролироватьходвыполнениядеятельности,анализироватьрезультаты.

Продуктивностьпроцессуально-технологическогокомпонентаоснованнаосамостоятельности,инициативностистудентов,индивидуальностиикреативности.Исходяизданногоутверждения,данныйкомпонентискомойготовностиреализуетсяспомощьюгностических,прогностических,творческихиуправленческихумений,которыестудентыпедагогическоговузареализуютвпериодпедагогическойпрактикиилиженапрактическихзанятиях.

Исходяизосновныхструктурныхкомпонентовпознавательнойдеятельности,котораясостоитизцелевого,исполнительскогоиконтрольно-оценочногокомпонента,готовностькпроектно-исследовательскойдеятельноститакжепредполагаетналичиеконтрольно-оценочногокомпонента.Этовыражаетсявумениистудентовконтролировать,проектироватьипрогнозироватьсобственнуюдеятельность.

Приовладенииконтрольно-оценочнымкомпонентомсвоейдеятельностистудентамнеобходимопроявлятьдостаточновысокийуровеньрефлексииобъективностьсамооценки,чтобыотслеживать,пониматьирегулироватьизменения,происходящиевдеятельности.

Несмотрянато,чтопонятие«готовность»исследователи(М.И.Дьяченко,Л.А.Кандыбович,В.А.Пономаренко,Н.Д.Хмель,Л.А.Ивахнова,А.А.Калыбекова,Н.Н.Тригубова,Н.Н.Хан,Г.С.Чинибаева,П.П.Горностай,Л.Н.Куликова)трактуютпо-разному,выделяетсяобщийметодологический подходкегопониманию.Общностьвзглядоввыражаетсявтом,чтоисследователирассматриваютпонятие«готовность»какинтегрированноесложноеобразование,котороеобладаетсоциальнозначимымимотивами,совокупностьюпсихологических,педагогическихидругихзнаний,способамидеятельности,определяющимифункционированиесистемы(педагогическогопроцесса).

Такимобразом,**готовностьстудентовпедагогическоговузаквовлечениюподростковвпроектно-исследовательскуюдеятельность**–этоинтеллектуально-личностноеобразование,котороеотражаетсформированностьпроектно-исследовательскойкомпетентностистудентовивключаетмотивационно-ценностный,содержательно-когнитивный,процессуально-технологический,контрольно-оценочныйкомпонентыкакпоказательовладениястудентамиспособамиорганизациидеятельностиподростков,наосновеактуализациииихпознавательныхспособностейисотрудничествавусловияхпедагогическогопроцессашколы.

Списокиспользованной литературы:

1 МалыйэнциклопедическийсловарЬ:в4т./Репринтноевоспроизведениеиздания Брокгауза-Ефрона.-М.,1997.

2 ОнушкинВ.Г.Образованиевзрослых:междисциплинарныйсловарьтерминологии/В.Г.Онушкин, Е.И.Огарев.–СПб.;Воронеж,1995.-232с.

3 ОжеговС.И.СловарьрусскогоязыкаЮ.И.Ожегов//[подред.д-рафилол.наук,проф.Н.Ю.Шведовой].-М.,1981.-816с.

4 АнаньевБ.Г.Избранныепсихологическиетруды/Б.Г.Ананьев//Собр.соч.:в2т./[подред.А.А.Бодалеваидр.]-М.:Педагогика,1980.-Т.1.-232с.

5 ДеркачА.А.Педагогическоемастерствотренера/А.А.Деркач,А.А.Исаев.-М.:Физкультураиспорт,1981.-375с.

6 МарковаА.К.Психологияпрофессионализма/А.К.Маркова.–М.:МГУ,1996.-310с.

7 УзнадзеД.Н.Экспериментальныеосновыпсихологииустановки.-Тбилиси,1961.–18с.

8 ДьяченкоМ.И.,КандыбовичЛ.А.Психологическиепроблемыготовностикдеятельности.-Минск,1976.–176с.

9 АбульхановаСлавскаяК.А.Осубъектепсихическойдеятельности.-М.,1973-288с.

10 АсмоловА.Г.Деятельностьиустановка.-М.,1979.–150с.

11 АбульхановаСлавскаяК.А.Психологияличностиидеятельность.-М.,1980.-334с.

12 ПетровскийА.В.Личностьвпсихологии:парадигмасубъектности/А.В.Петровский.-Ростовн/Д.:РГУ.-1996.-512с.

13 Психологияличностивтрудахотечественныхпсихологов/[сост.Л.В.Куликов].-СПб.:Питер,2000.-480с.

14 ДьяченкоМ.И.,КандыбовичЛ.А.,ПономаренкоВ.А.идр.Готовностькдеятельностивнапряженныхситуациях:Психологичесийаспект.-Минск,1985.–206с.

15 КочетовА.И.Методологияисследованияпроблемтрудовоговоспитанияшкольников.-Минск,1982.-84с.

16 АксеноваВ.И.Единствотеориипрактикикакметодологическийпринципформированияпрофессиональнойготовностистудентовквоспитательнойдеятельности.//Формированиепрофессиональнойготовностистудентовквоспитательнойработевшколе.-Ставрополь,1990.-С.19-26.

17 ФеллерС.В.Формированиеготовностиучащихсястаршихклассовксаморазвитию:автореф.дис....канд.пед.наук:13.00.01.–Алматы,1996.–25с.

18 ПоловниковаН.А.Оформлениипроцессуальногоаспектаготовностиксамообразованию/Формированиеуучащихсяготовностиксамообразованию.-Волгоград,1977.–С.20-26.

19 Дурай-НовиковаК.М.Формированиепрофессиональнойготовностистудентовкпедагогическойдеятельности: автореф.дис....док.пед.наук:13.00.01.-М.,1983.–32с.

20 ХмельН.Д.,ИвахноваЛ.А.,ХанН.Н.Формированиеосновдидактическойготовностиучителя/Уч.пособие.-Алматы,1994.–102с.

21 ДрузинаН.В.Особенностиориентациишкольниковнапрофессиюучителявцелостномпедагогическомпроцессе:авторефер.дис....канд.педнаук:13.00.08.-Алма-Ата,1991.–25с.

22 КалыбековаА.А.Рольпсихолого-педагогическихдисциплинвформированиипрофессиональнойготовностибудущегоучителямузыкикэстетическомувоспитанииюшкольников.:автореф.дис....канд.пед.наук:13.00.08.-Алматы,1994.–36с.

23 НефедоваЛ.В.Формированиеготовностибудущегоучителякомпьютеризациипедагогическогопроцесса.:автореф.дис....канд.пед.наук:13.00.01-Алматы,1998.-22с.

24 Развитиеличностибудущегопедагогавконтекстепрофессиональнойподготовки:монография/Н.В.Ипполитова[идр.].–Шадринск:ШГПИ,2010.–244с.

25 ЛеонтьевА.Н.Деятельность.Сознание.Личность.Психологическаятеориядеятельности/А.Н.Леонтьев//Избр.психологическиепроизведения:в2т./[подред.В.В.Давыдова,В.П.Зинченко,А.А.Леонтьева,А.В.Петровского].-М.,1983.-Т.2.-317с.

26 Хрестоматияповозрастнойипедагогическойпсихологии:в2кн./[подред.И.И.Ильясова,В.Я.Лядис].-М.,1980.–154с.

27 Историясоциальнойпедагогики:хрестоматия-учебник/[подред.М.А.Галагузовой].-М.:ВЛАДОС,2000.-844с.

МРНТИ:15.81.53

Д.С.Қожахметов[1],А.М.Әмірова[2]
[1,2]АлматықаласыБілімбасқармасының"№1оқушыларүйі"
Алматы,Қазақстан

ИНТЕРАКТИВТІОҚЫТУӘДІСТЕРІСТУДЕНТТЕРДІҢШЫҒАРМАШЫЛЫҚҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУДЫҢҚҰРАЛЫРЕТІНДЕ

Аңдатпа

Қазіргітаңдағымұғалімдергекездесіпжүргенстуденттіңтанымбелсенділігіменқызығушылығының,тіптіоқуғақұлқыныңтөмендеуісияқтымәселелердіңбастысебептерініңбірі–оқытудыұйымдастыруформаларының(дәріс,семинар,практикалықсабақт.б.)бірсарындылығы.Ендеше,қазіргіоқытудыұйымдастыруформаларықандайболукерекдесек,ол–текшығармашылболуыкерек.Шығармашылықдегенсөздіңсырынаүңілсек,«шығармашылық»сөзініңтөркіні–«шығару»,«іздену»,«ойлаптабу»дегенгекеліпсаяды.Студенттердіңшығармашылыққабілеттеріндамытудаоқытудыңинтерактивтіәдістерінпайдаланудыңмаңызызор.

Интерактивтіоқытуәдістерістуденттергетүрліситуациялярменмәліметтердіталдап,сараптап,зерттеубарысындашығармашылықөнімжасауғамүмкіндікбереді.

Кілттіксөздер:шығармашылық,іздену,ойлаптабу,интерактивтіоқытуәдісі.

Д.S. Kozhahmetov[1], A. M. Amirova [2]
[1,2]"House of schoolchildren No. 1" of the Department of Education of Almaty

INTERACTIVETEACHINGMETODSASAMEANSOFDEVELOPINGSTUDENTS'CREATIVEABILITIES

Abstract

Nowadays,teachersarefacedwithsuchproblemsasreductionofcognition,interestandevenreductionincommitmenttoteachingstudents.Allofthemonotonyintheeducationalforms(classes,seminars,workshops,etc).Tothequestionwhatshouldbetheorganizationofeducationalformscanbecreativeanswer.Ifyoudelveintothemeaningofthisword"creativity"isfromtheword«tocreate,toapplyfor,tocomeupwith.Inthedevelopmentofcreativeskillsofstudentsusinginteractivetrainingmethodsveryuseful.

Methodsofinteractivelearningforstudentsintheanalysis,examinationandresearchcreativelytoworkproductivelyinavarietyofsituationsandinformation.

Keywords:creative, research, ingenuity, interactive methodsofteaching.

Д.С.Кожахметов[1],А.М.Амирова[2]
[1,2]"Домшкольников№1"управленияобразованиягорода Алматы

ИНТЕРАКТИВНЫЕМЕТОДЫОБУЧЕНИЯКАКСРЕДСТВОРАЗВИТИЯТВОРЧЕСКИХСПОСОБНОСТЕЙСТУДЕНТОВ

Аннотация

Внашиднипреподавателисталкиваютсястакимипроблемамикаксниженияпознавательности,интересаидажеснижениестремлениякучебестудентов.Всеэтоотоднообразностиворганизацииучебнойформы(урок,семинар,практическиезанятияит.д).Навопроскакойжедолжнабытьорганизацияучебнойформыможноответитьтворческой.Еслиуглублятьсявзначениеэтогослово,то"творчество"этоотслов"творить,соискать,придумать".Вразвитиитворческихнавыковстудентовиспользованиеметодовинтерактивногообучениеоченьполезно.

Методыинтерактивногообученияданотвозможностьстудентамприанализе,экспертизеиисследованиитворческипродуктивноработатьвразличныхситуацияхиинформациях.

Ключевыеслова:творческий,исследовательский,изобретательность,интерактивныеметодыобучения.

Біз«Өмірбойынажететінбілімалу»моделінен «өмірбойыбілімалыпөту»моделінекөшугетиіспіз.

Н.Ә.Назарбаев

ҚазақстанРеспубликасыныңОртабілімдідамытутұжырымдамасындабілімберумекемелерініңеңнегізгімақсаты«дүниетанымдық»,«құзырлылық»,«шығармашылық»депатапкөрсетілген.Осықұжаттаушығармашылықтуралы:«Шығармашылық–бұладамныңөміршындығынаөзін-өзітануғаұмтылуы,ізденуі.Өмірдедұрысжолтабуүшінадамдұрысойтүйіп,өздігіненсапалы,дәлелдішешімдерқабылдайбілугеүйренуіқажет.Адамбойындағықабілеттеріндамытып,олардыңөшуінежолбермеу,оныңруханикүшіннығайтып,өмірденөзорнынтабуғакөмектеседі.Себебі,адамтуындығанаемес,жаратушыда.Олөзін-өзіжетілдіругеде,соныменқатарөзінен-өзіжойылуғадақабілетті.Адамныңөзболмысынтануғаұмтылысынакөмектесіп,тереңдежатқанталап-тілегін,қабілеттеріндамыту,соларқылыоғантолыққандыөмірсүруүшінруханикүшберу–білімніңбастымақсаты»,-
делінген.Тұжырымдамақоғамда«орындаушы»адамнангөрі«шығармашыл»адамғадегенсұраныстыңкөпекендігінкөрсетеді.

Жоғарыоқуорындарындағыоқытуүдерісістуденттердіңшығармашылықойлауқабілетіндамытып,олардыңдербесзерттеушіқызметінежақындайтүсуінеықпалетеді.Солсебептістуденттердіңшығармашылықрөлінарттырудыбіздіңқоғамбастымақсатетіпотыр.

Сондықтанбүгінгітаңдажоғарыоқуорындарындабілімберументәрбиелеужүйесінежаңашақарап,студенттердіңсаяси-
әлеуметтік,шығармашылықмүмкіндіктерінөрістетіпжәнеолардыңөздігінендамуынаәсеретететіншығармашылықіс-әрекеттерінқалыптастырумәселелеріпедагогикалықтұрғыданғылыми-зерттеудекөкейкестімәселеболыпотыр.

Бұлмәселетуралыжазылғанойлар,тұжырымдамалар,көзқарастар,еңбектербаршылық.Студенттердіңбілім,біліктілігіндамытудашығармашылықтыңалатынорнытуралығылымныңәртүрлісалаларындазерттеулержасалған:

Педагогикасаласындашығармашылықіс-
әрекеттіқалыптастырумәселесібойыншабіршамаеңбектерқорыжинақталған:

-
бастауышсыныпоқушыларыныңшығармашылыққабілеттеріндамытуотандықғалымдарБ.А.Тұрғынбаева,Б.Н.Қадірова,Г.Е.Нұрмұханова,Д.Ж.Кішібаеваныңеңбектерінде;

-оқушылармenстуденттердіңшығармашылықіс-
әрекетінөнерарқылыдамытумәселелеріИ.Р.Халитова,Ә.Ә.Сағымбаев,М.А.Сутееваныңзерттеулеріндеорыналған.

Жалпышығармашылыққабілетініңқұрамдаскомпоненттерінанықтауғабағытталғанеңбектердежеткілікті,атапайтсақ,И.Л.Лернердің,А.Н.Луктың,В.И.Андреевтің,А.Л.Яковлевтің,И.Д.Левитов,Д.Б.Богоявленскаяныңеңбектері.

Тұлғаныңшығармашылыққабілетініңпсихологиялықнегіздері:

-
ресейпсихологтарыШ.А.Амонашвили,Б.Г.Ананьев,Л.И.Божови,Л.С.Выготский,В.А.Крутецкий,А.Н.Леонтьев,А.Н.Лук,А.Я.Пономарев,И.Н.Семенов,Д.Б.Эльконинніңеңбектерінде;

-
еліміздегіпсихологтарЖ.Аймауытов,Қ.Жарықбаев,Р.Б.Каримова,М.С.Мұханов,Ж.И.Намазбаева,Х.Т.Шерьяздановат.б.еңбектеріндеайқындалған.

Философиялықэнциклопедияда:«Шығармашылық–бұрынешуақыттаболмағанжаңабірнәрсетудырушыәрекет»депжазылған.[1]

Ал,энциклопедиялықсөздікте«Шығармашылық–адамныңіс-әрекетіндегіөзбетіншежұмысжасауменбелсенділіктіңеңжоғарыформасы.Бұлқандайдабірнәрсеніөзгерту,жетілдіру,жаңасынойлаптабу,түпнұсқасыншығаруғадегенқажеттілік»делінген.[2]

Сонымен,ғалымдардыңшығармашылыққабергенанықтамаларынаталдаужасайотырып,соныңнегізіндеөзімізшығармашылықтыңмәнінемынадайанықтамабереміз:***шығармашылық–бұлжекетұлғаныңқойылғанміндеттердішешуденемесебірнәрсеніжетілдірудебелсенділікпендербестіктанытаотырып,өмірдеболмағантыңжаңалықтардытуындататынмақсаттыіс-әрекеті.***

Шығармашылыққабілетідамығанұрпақтыңболуы–бүгінгіқоғамталабы.Студенттіңшығармашылыққабілетіндамытуғаойлаубелсенділігі,тездетеүйрену,ептілікпентапқырлық,нақтылыпрактикалықжұмыстыорындауғақажеттібілімдіигеругеталпыну,еңбексүйгіштік,әртүрліқұбылыстардағыөзгешеліктікөребілукәбілетіжәнет.б.жатады.

Студенттердіңшығармашылыққабілеттеріндамытудаоқытудыңинтерактивтіәдістерінпайдаланудыңмаңызызор.

Интерактивті(«Inter»–бұлөзара,«act»–әрекетжасау)–әлдекімменәңгімелесу,сұхбаттасу,өзараәрекетжасаудыбілдіреді.Интерактивтіоқытуәдістерістуденттергетүрліситуацияларменмәліметтердіталдап,сараптап,зерттеубарысындашығармашылықөнімжасауғамүмкіндікбереді.

Жалпыинтерактивтіәдістізаманауибелсендіәдістердіңбіріретіндекарастыруғаболады.Интерактивтіәдістергекелесітүрлерінжатқызуғаболады:пікірталас,«іскерлікойындар,«Қосжазбакүнделігі»,«Ротация»,«Дербеспікір»тәсілі,«ДЖИКСО»әдісі,«Болжау»әдісі,«Фишбон»әдісі,«Синквейн»немесе«Бесжолдыөлең»әдісі,«Жүзімніңшоқтары»әдісіжәнет.б.

Интерактивтіәдістеркәзіргібілімберуүрдісіндекеңқолданысқаиеболыпотыр.Оқытуүдерісіндеинтерактивтіәдістердіпайдаланужекетұлғаныңалдынақойылғанмақсат–міндеттерінежетуүшінбелгілібірмәселелердібірлесіпіздеп,ортақшешімқабылдап,тәжірибедеқолануғаүйретеді.Өмірдеболмағанжаңаидеялардыңтуындауынаықпалетеді.

Жоғарыдаайтылғанпікірлердіәлелдеумақсатында«Жалпыпедагогика»пәнібойыншаинтерактивтіоқытуәдістерінпайдаланаотырыпқұрылғансеминарсабағыныңүлгіжоспарынұсынудыжөнкөрдік.(Блумтаксаномиясыбойынша).

***Сабақтыңтақырыбы:*«Ұжымдаоқушытұлғасынқалыптастыру»**

Сабақтыңмақсаты:

Білімділік:Студенттеруұжымтуралыбілімалады,ұжымныңбелгілерімен,дамукезеңдеріментаныса ды,ұжымыныңтәрбиелікәсерітуралымеңгереді.

Дамытушылық:Студенттердітопқабөлуарқылыолардыңарасындажағымдықарым-қатынасқалыптасады,сабақтабелсенділіктеріартады,қызығушылығыныңоянуынажағдайжасалады.Студенттердіңұжымдаәртүрліқалыптасқанкөзқарастарғаөзпікірінайтуғажәнесоныдәлелдеугеүйренеді.

Тәрбиелік:Сабақбарысындаәртүрлітапсырмаберуарқылыстуденттереңбектеніп,шығармашылықпенжұмысжасайды.Өзгеадамныңпікірінұжымдатыңдайды,талдайды,бірлесежұмысістейді.

Түрі	Мазмұны	Сұрақтарментапсырмалар
Б І	Жаңаоқуматериалынбастаптұтастеориядейінестесақтаужәнеқайталапайтыпберу.Студенттердіңбұлдеңгейдімеңгергендігінкөрсете-	**«Кіріспесұрақтартәсілі»**арқылыстуденттерге(жалпытопқа) төмендегідейсұрақтарқойылады: 1. Ұжымдегенімізне? 2. Топпенұжымныңайырмашылығықандай?Кез-

[1]*Философиялық энциклопедияда–Алматы:Қазақ энциклопедиясы, 1999.*

[2]*Энциклопедиялық сөздікте:– Павлодар: «ЭКО» ҒӨФ.2006. -482б. ISBN 9965-808-85-6*

Л у	тіннақтыәрекеттері:түсініктерді,объекті,пәні,қызметтерін,негізгікатегорияларды,басқағылымдарменбайланысынбілуі.Бұлдеңгейдіңоқутапсырмаларыақпараттыбілімгеайналдыраалуменерекшеленеді.	келгентопұжымболаалама? 3. Ұжымныңқандайбелгілеріболады? 4. Ұжымныңқандайтиптеріменқұрылымыболады? 5. Ұжымныңдамукезеңдерінесипаттамаберіңіз. 6. Ұжымтеориясыныңқалыптасуынақандайғалымдарүлесқосты?
Т Ү С І Н У	Екіншідеңгейтапсырмасынстуденттердіңмеңгергендігінмынандайнақтыәрекеттеріненкөругеболады:негізгіұғымдарғатүсініктемебереді,ауызшаматериалдыматематикалықтүргесалаалады,қолдабардеректергесүйенеотырыптапсырманыорындайды.	Жалпытопқатапсырма А.С.Макаренконың«Ұстаздықдастан»еңбегіненұжымдықалыптастыруға,ондағыпайдаланылғантәрбиеәдістерінеқатыстыүзіндіберіледі. “Менөзжұмысымдаөзінеайрықшакөңілаударатындаремес,мененжасырынатындардыңнеғұрлымқауіптіэлементболыптабылатынынкөрдім.Бұлойғаменнегекелдім?-өйткені,15ретөзөміріндетүлектерімдіұшырдым,солардықадағалайотырыпменөзімніңөтеқауіптіжәнежамандепсанағандарымныңкөпшілігіөмірдебелсенділікпен,советтікдәуіргелайықтыалғабасқанадардыңарасынанкөрдім,оларкейдеқателеседі,бірақжалпыалқандатәрбиежұмысыныңжемісіретіндеменіқанағаттандырады.Алкезіндемененттығылғандарнемесеұжымдаелеусізболыпжүргендерөмірдекейденағызтұлғасияқтытірлікешеді…Ал,кейжағдайлардаментіптібірте-біртетүпкіліктіріп-шірудідебайқадым…. “Адамғабарыншаүлкенталаптарқоюкерек,бірақсоныменбірге оныбарыншақұрметтеукерек”.Бұлоқушылардыңөзборышынадегенадалдығынертебастан-аққалыптастыруменөзтағдырынадегенжауапкершіліктіарттыру. Әртоп**«Қосжазбакүнделігі»**әдісіарқылығалымныңөздеріне ұнаған,некеліспейтіной-пікірлерінеқатыстыөзтүсініктерінбереді.
Қ О Л Д А Н У	Өтілгенматериалдынақтыжағдайдажәнежаңаситуациядақолданабілубілігінқалыптастыру. Үшіншідеңгейдімеңгергендігінбілдіретінстуденттердіңнақтыіс-әрекеттері:түсініктерді,қызметтерін,негізгікатегорияларды,басқағылымдарменбайланысынбілуарқылыжаңаситуациялардапайдаланады.Студенталғанбілімінпрактикадақолданады.	1-топқатапсырма **Жағдаят1**:Сыныпқажаңаоқушыкелді.Олбасқаоқушылармен араласаалмайоқшауланыпжүр.Сізосыолқылықтыңалдыналуүшінқандайшаралардыұйымдастыраредіңіздер? 2-топқатапсырма **Жағдаят2**:Сізсыныпжетекшісіз.Сіздіңсыныптыңбалаларыбөліктергебөлініпкеткен.Бірсыныптаоқысада,біргежүрмейді.Олардыбірлікке,ұжымшылдыққатәрбиелеуүшіннеістередіңіз?
Т А Л Д А У	Оқуматериалыноныңқұрылымыанықкөрініптұратындайетіпқұрамдасбөліктергебөлеалубілігініңқалыптасуы.Талдаудеңгейдегістуденттердіңәрекеті:біртұтасзаттыңбөліктерінайыраалады,олардыңарасындағыбайланыстытабады,тұтаснәрсеніңұйымдасупринциптерінанықтайды,ойлаулогикасындағықателерменолқылықтардыкөреді,фактілерменсалдарларарасындағыайырмашылықтыбіледі,мәліметтердіңманызынбағалайды.	Жалпытопқатапсырма А.С.Макаренконың«**Ұстаздықдастан**»еңбегінеқатыстыбейнефильмгеталдаужасаңыздар.(М.Горькийатындағыколонияда ұжымныңқалыптасуынаталдаужасау) 1-шітопқатапсырма 2-шітопқатапсырма 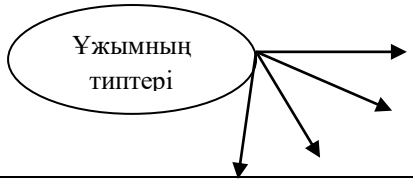
Ж И Н А	Белгілібіржаңашылдығыбарбіртұтаснәрсеалуүшінэлементтердіқұрамдастырабілубілігінқалыптастыру.Бұлдеңгейдіменгергендігінбілдіретінстуденттердің	1-шітопқатапсырма П.П.БлонскийЛ.С.ВыготскийН.К.Крупская

Қ Т А У	нақтыіс-әрекеттері:шығарма,баяндама,реферат жазады;экспериментнемесебасқадаәрекеттердіңжоспарынұсынады;мәселенішешудіңсызбасынжасайды.	С.Т.ШацкийА.С.Макаренко П.Н.ЛепешинскийВ.И.Сорока Росинский **«Жүзімніңшоқтары»әдісі** 2-шітопқатапсырма 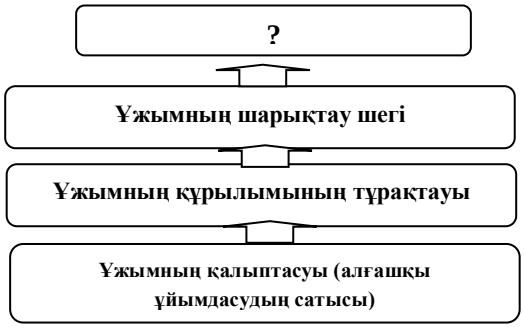
Б А Ғ А Л А У	Осыдеңгейдіменгерген,меңгермегендігінбілдіретінстуденттердіңнақтыәрекеттері:қолдабармәліметтермен,алынғанәтиженіңсәйкестігінбағалайды;белгілібірәрекетнәтижесіндеқолжеткізгенөнімніңмаңызынабағабереалады;нақтыөмірліксituациякезіндегіөзініңіс-әрекетіннегіздейді.	Жалпытопқатапсырма Сабақтықорытындылаумақсатындаәртопқаұжым,оныңдаму кезеңдері,**ұжымыныңтұлғағатәрбиелікәсері**туралысуретсалулары,өлеңшығарулары,немесетақырыпқабайланыстыкөрінісұйымдастырусияқтытапсырмаберіледі. Әртоптықелеітопбағалайды.

Жоғарыдаайтылғанпікірлердіқорытакеле,сабақтаинтерактивтіәдістердіпайдаланустуденттердіңшығармашылықпенжұмысістеуқабілеттеріндамытуғамүмкіндікбереді.Мысалы,жоғарыдакелтірілген«Қосжазбакүнделігі»әдісістуденттердіңмәтінмазмұнынтереңмеңгеруіне,оғандегенөзіндікпозициясынбілдіруге,топтықталқылаубарысындаортақшешімқабылдауғаүйретеді.Солсияқты«Жүзімніңшоқтары»әдісістуденттердіберілгентақырыпбойыншаойларынжинақтап,біртұтаснәрсеалуүшінэлементтердіқұрамдастырабілубілігінқалыптастырады.

Пайдаланылғанәдебиеттертізімі:

1 ҚазақстанРесбупликасының2015жылғадейінгібілімберудідамытутұжырымдамасы//Егемен Қазақстан.–2003,26желтоқсан.–№332

2 Әл-Фараби.Әлеуметтікэтикалықтрактаттар.–Алматы,1975.–318б.

3 БаласағұнЖ.Құттыбілік/аударғанА.Егеубаев.–Алматы,1986.–52б.

4 ҚұнанбаевА.Шығармаларыныңекітомдықтолықжинағы.–Алматы,1995.–Т.2.–335б.

5 КішібековД.,СыдықовҰ.Философия.–Алматы:Ғылым,1994.–360б.

6 ТұрғынбаеваБ.А.,ШәбденовБ.Шығармашылықбаспалдақтары.Алматы.-2003.-112б

7 БогоявленскаяД.Б.Интеллектуальнаяактивностькакпроблематворчества.Ростов.ИздательствоРостовскогоуниверситета.-1983,-176с.

8 Білімдегіжаңалықтар//2007.№426-28б.

9 БиблерВ.С.Мышлениекактворчество.–М.:Политическаялитература,1975.–220с.

10 ЖаманбаеваҚ.Ә.Оқушылардыңкөркем-шығармашылыққабілеттеріндамыту-Алматы,Рауан.-1994.–64б.

МРНТИ159.9.07.

ДанияроваА.[1],ЖиенбаеваН.Б.[2]
[1]МеждународныйуниверситетSilkWay
Шымкент,Казахстан
[2]Казахскийнациональныйпедагогическийуниверситетимени Абая

Алматы,Казахстан

ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕЗДОРОВЬЕ–КАККОМПЛЕКСНАЯХАРАКТЕРИСТИКАЛИЧНОСТИ

Аннотация

Встатьерассмотренытеоретическиеосновыпсихологическогоздоровья.Выделеныпроблемыпсихологическогоипсихическогоздоровьястудентов,какнеобходимостьпсихолого-педагогическогоанализаситуации,связаннойсоснижениемкачестважизнистуденческоймолодежи.Психологическоездоровьестудента–этохорошеесамочувствие,оптимизм,высокаяумственнаяифизическаяработоспособность.Важностькультурысохраненияпсихологическогоздоровьянеобходимоформироватьприорганизацииобразовательногопроцесса.

Ключевыеслова:психологическоеипсихическоездоровье,студенты,гипокинезия,культураздоровья.

ДанияроваА.[1],ЖиенбаеваН.Б.[2]
[1]SilkWayХалықаралықуниверситеті
Шымкент,Қазақстан
[2]АбайатындағыҚазақұлттықпедагогикалықуниверситеті
Алматы,Қазақстан

ПСИХОЛОГИЯЛЫҚДЕНСАУЛЫҚ – ТҰЛҒАНЫҢКЕШЕНДІСИПАТТАМАСЫРЕТІНДЕ

Аңдатпа

Мақаладапсихологиялықденсаулықтыңтеориялықнегіздеріқарастырылған.Студентжастардыңөмірсүрусапасынтөмендетуменбайланыстыжағдайдыпсихологиялық-педагогикалықталдаудыңқажеттілігіретіндестуденттердіңпсихологиялықжәнепсихикалықденсаулығыныңмәселелеріанықталды.Студенттердіңпсихологиялықденсаулығы-жақсықөңіл-күй,оптимизм,жоғарыақыл-ойжәнефизикалықжұмысқақабілеттілігі.Психологиялықденсаулықтысақтаумәдениетініңмаңыздылығынбілімберуүдерісіңұйымдастырукезіндеқалыптастыруқажет.

Түйіндісөздер:психологиялықжәнепсихикалықденсаулық,студенттер,гипокинезия,денсаулықмәдениеті.

DaniyarovaA.[1],ZhiyenbayevaN.B.[2]
[1]InternationalUniversitySilkWay
Shymkent,Kazakhstan
[2]KazakhnationalpedagogicalUniversitynamedafterAbai
Almaty,Kazakhstan

PSYCHOLOGICALHEALTH–ASACOMPLEXCHARACTERISTICOFPERSONALITY

Abstract

Thearticlediscussesthetheoreticalfoundationsofpsychologicalhealth.Theproblemsofpsychologicalandmentalhealthofstudents,astheneedforpsychologicalandpedagogicalanalysisofthesituationassociatedwithadecreaseinthequalityoflifeofstudents.Thepsychologicalhealthofthestudentisgoodhealth,optimism,highmentalandphysicalperformance.Theimportanceoftheculture ofpreservationofpsychologicalhealthmustbeformedintheorganizationoftheeducationalprocess.

Keywords:psychologicalandmentalhealth,students,hypokinesia,healthculture.

Здоровьечеловекапродолжительноевремярассматриваласькакпредметисследованиябиологических имедицинскихнаук.Сразвитиеммеждисциплинарностинаучныхисследований,вкоторыхчеловекталрассматриваетсякаксложнаябиопсихосоциальнаясистема,следовательно,издоровьечеловекадолжноизучатьсянаосновекомплексногоподхода.

Актуальностьизученияпроблемыотношениячеловекаксвоемупсихологическомуздоровьюсвязана систорическиобусловленнойсменойпатологииструктурызаболеваемостимолодежи.Внастоящеевремя качествеосновныхпричинболезнейуюношейидевушекввозрасте15-25летпреобладаютэндогенные(«внутренние»)факторызаболеваемости.Этообъясняется,впервуюочередь,относительнонизкимуровнемкультурыздоровьяучащейсямолодежи,негативнымотношениемипренебрежениемксвоемупсихологическомуипсихическомуздоровью.

В21векепсихологияздоровьяталосамостоятельнымпсихологическимнаправлением,наукой,изучающейпсихологическиепричиныздоровья,методыисредстваегосохранения,укрепленияиразвития.Понятие«здоровье»разделяетсянаследующиеуровни:«психическоездоровье»,«психологическоездоровье»,«социальноездоровье»[1,2,3,4].

Цельюданнойстатьиявляется-рассмотретьпричинысниженияпсихологическогоздоровьястудентовиопределитьпутипоформированиюправильногоотношениякпсихологическомуипсихическомуздоровью.

Сегодняведутсядискуссиииисследованияпоописаниюкомпонентовпсихологическогоздоровьяивыделениюструктурныхэлементов,функцийпсихологическогоздоровьявконтекстеактивностиличности.

И.В.Дубровина[5]считает,чтофеномен«психологическоездоровье»,относитсякличностивцеломинаходитсявтеснойсвязисвысшимипроявлениямичеловеческогодуха.

КапилевичЛ.В.,В.ИАндреев[6]утверждают,чтодефицитдвигательнойактивности(гипокинезия),поразившийнашеобщество,особенномолодежь,являетсяпричинойухудшенияпсихологическогоздоровья,снижениясопротивляемостиорганизма.

А.В.Шуваловисоавторы[7]делаютакцентнатакихпоказателяхпсихологическогоздоровьяличности,какхарактеркоммуникации,наличиетревожности,агрессивности,состояниимотивации,уровеньсамооценки

Г.Олпорт[8]считает,чтопсихологическиздороваяличностьимееттакиеличностныехарактеристики,какстремлениексамоактуализации,смысложизненныеориентации,оптимистическийстильжизни.

Такимобразом,психологическоездоровьепредставляетсобойсложноединамическоесостояние,котороехарактеризуетличностьвпроцессефункционирования.Структурно-функциональнаямодельпсихологическогоздоровьяличностипредполагаетописаниеинтегральныхпоказателей,характеризующихсоотношениеличностныхсвойств(гармоничность,благополучие)ипроцессфункционированияличности(устойчивость,уравновешенность,адаптированность)[9;10].

ВнастоящиймоментученымипризнаетсяфактобусловленностисостоянияздоровьясоциокультурнымиусловиямисредыВрамкахнормоцентрическогоподходаздоровьерассматриваетсякаксовокупностьсреднестатистическихнормвосприятия,мышления,эмоциональногореагированияиповедения,всочетанииснормальнымипоказателямисоматическогососостоянияиндивида,здоровьеинормавданномподходеотождествляются,онирассматриваютсякаксинонимы[11;12;13].

Критериипсихологическогоздоровьядолжныотражатьвнутреннееивнешнееединствеипредставлятьсобойколичественно-качественнуюхарактеристикупроцессовфункционированияиразвитияобъекта.Таккаканаразныхвозрастныхэтапахпроисходятизменениявструктуреличности,тоэтотенденциидолжныбытьотраженыкаквсовокупности,такиеиерархиикритериевнормы[14;15].

Важныйэтапвразвитиипредставленийоздоровьевцеломиопсихологическомипсихическомвчастностисвязансразвитиемгуманистическойпсихологии.Крупныеученые-психологиЭ.Фромм,Г.Олпорт,А.Маслоу,К.Роджерс,В.Франклвсегдауделялибольшоевниманиепроблематикепсихологическиздоровойличности.Известныпсихологическиеконцепциииздоровья,атакжефеноменологический,аксиологический,комплексныйподходыкопределениюздоровья[2;3].

Феноменологическийподходнапервоеместовыдвигаетсубъективныепереживаниячеловека.Проблемыздоровьяиболезнипредставителямиданногоподходарассматриваютсякакфундаментальныехарактеристики,проявленияиндивидуального,неповторимогоспособабытия-в-мире[12].

Здоровьеврамкахаксиологическогоподходаопределяетсякакуниверсальнаячеловеческаяценность,занимаетопределенноеместовиерархиичеловеческихценностей.Вкачествефакторов,определяющихздоровьечеловека,рассматриваютсядоминированиеценностейиихпереоценка[10;11].

Известнымученым,исследовавшимпсихическоездоровьеиегонарушенияваксиологическомаспекте,являетсяА.Маслоу.Ученыйобращаетвниманиенавзаимосвязьмеждуздоровьемличностииееосновнымипотребностями,иценностями.Онподчеркивает,чтоопределитьздоровуюличностьневозможнобезрассмотренияеесистемыценностей[5].

Впоследнеевремяувеличиваетсячислоработ,вкоторыхздоровьерассматриваетсяикакосновополагающаяценностькультуры,икакбазоваяценностнаяориентациячеловека[9;12].

Насовременномэтаперазвитияпредставленийоздоровьемногиеученыеподдерживаютсяантропоцентрическоймоделиздоровойличности,которуюбазируетсянапредставлениидинамичной,свободноразвивающейся,открытойопытуиориентированнойнавысшиеценностиличности.Основнымипринципамиикритериямиздоровогосуществованиявсветеэтогоэталонаявляютсясвободноетворческоесамовыражение,развитие,интеграцияопытаидуховноесамоопределение[15].

Представлениюопсихологическомздоровьекакмногомерномфеноменесоответствуетмодельличностикаксложноорганизованнойсистемы,образующеймногоуровневоеединство.

Внастоящеевремявозниклаобходимостьпсихолого-педагогическогоанализаситуации,связаннаясоснижениемкачестважизнистуденческоймолодежи.Отсутствиезнанийопокультурездоровья,пренебрежениездоровьемявляютсяпричинамитого,чтомногиестуденты неимеютосознанногопредставленияокультурездоровья.Очевидно,чтовсовременномобществемодана здоровыйобразжизнираспространенаещенедостаточно.Интереспроблемесохраненияздоровьясочетаетсясдефицитомдостовернойнаучнообоснованнойинформациииозакономерностяхформированиякультуры здоровья.

Понятие«отношениечеловекаксвоемуздоровью»являетсясложнымикомплексным;включаетвсебянесколькоэлементов:когнитивный(идеи,мнения,убеждения);эмоциональный(чувства,эмоции,ценности);поведенческий(действияидеятельность).

Вконце1970-хгг.,вобщемсводепсихологическихдисциплинвыделиласьпсихологияздоровья-HealthPsychology,вкоторойздоровьеявляетсясамостоятельнымпредметомпсихологическихисследований.«Психологияздоровья-научнаяиклиническаяспециальностьвнутрисовременнойпсихологии,уходящаясвоимикорнямивпсихоаналитическоедвижениеипсихосоматическуюмедицину.Еехарактернойособенностьюявляетсяиспользованиетеорий,развитыхдляпсихическогоздоровья,вцеляхпониманияиукрепленияфизическогоздоровья. Психологияздоровьярассматриваетздоровьесистемныхпозиций,причемболезньвыступаеттолькокакспециальныйслучайздоровья.Нарядусмеханизмамивлиянияпсихосоциальныхфакторов,психологияздоровьявключаетвсвойпредметпсихофизиологическиеипсихонейроиммунологическиезакономерности,биологическуюобратнуюсвязьирегуляциюгомеостаза»[12;14].ЗакороткоевремяпсихологияздоровьявстранахЗападасталаоднимизкрупнейшихнаправленийтеоретическихипрактическихисследований.

Психологияздоровьякакновоенаучноенаправлениеещетолькопроходитначальнуюстадиюсвоегостановления.Внаучнойлитературеипериодическойпечативсечащеподнимаютсявопросыпсихологииздоровья:факторы,влияющиенаформированиеиразвитиездорового человека,структураздоровья.Психология здоровьявыступаеткакнаукаопсихологическихпричинахздоровья,ометодахисредствахукрепленияиразвития»[12;13;15;16;17].

Такимобразом,мыподошликследующимвыводам:всекомпонентыструктурыотношениякпсихологическомуздоровьюважны.Когнитивный,ценностно-эмоциональныйкомпонентытесновзаимосвязаны,таккаксамосознаниесоотноситсяссамооценкой,самоуважением,самопринятием.Самооценкачеловекомсвоегоздоровьяпредполагаетоценкуфизическогоипсихическогосостоянияивыполняеттриосновныефункции-регулятивную,оценочнуюипрогностическую.Самооценкасвоегоздоровьяобычнопроизводитсясточкизренияво зможностивыполненияразличныхсоциальныхфункций-возможностьхорошоучитьсяиликачественновыполнятьсвоюработу.Установлено,чтопсихологический дистресс,депрессивныесимптомыгораздосильнеевлияютнатрудоспособностьисамооценкуздоровья,чем наличиехроническихзаболеваний.

Психолого-педагогическиедетерминантыформированияотношенияксвоемуздоровьюстудентоввузов:

- Отношениестудентоввузаксвоемупсихологическомуздоровьюопределяетсякаксистемное,личностное,динамично-развивающееесяновообразование,системажизненныхпроявлений,котораяспособствуетгармонизациииндивидуальностиличностисусловиямижизнедеятельности.

- Структураотношениястудентоввузаксвоемупсихологическомуздоровьювключаетвсебяследующиекомпоненты:познавательный,эмоционально-ценностный,личностно-деятельностный.Познавательныйкомпонентпредполагаетосознаниеценностиздоровьякакнеотъемлемогоусловияуспешногопрофессиональногоростаиполноценнойжизни.Эмоционально-

ценностныйкомпонентвключаетвсебяэмоциональнуюоценкуценностиздоровья,котораяпроявляетсяву довлетворениямногообразныхбиологических,психических,духовныхисоциальныхпотребностейлично сти.Устудентовформируетсяпозитивноесубъективноеотношениекздоровьесберегающейдеятельности, направленностинаобеспечениездоровья-своегоиокружающих.Личностно-деятельностныйкомпоненториентированнатворческоеприменениеосвоенныхзнаний,умений инавыков вздоровьесберегающейдеятельности.

- Формированиеотношениястудентоввузаксвоемупсихологическомуздоровьюпредполагаетвкл ючениевпрограммуспециальныхзанятийупражненийнаразвитиепознавательного(когнитивного),эмоци онально-ценностногоиличностно-деятельностногокомпонентов,сучетомтендерныхособенностей.

Списокиспользованной литературы:

1 Ананьев,В.А.Психологияздоровья:путистановленияновойотрасличеновекознания.//Психологи яздоровья.-СПб.,2000.-С.10–88.

2 АвдееваН.Н.,АшмаринИ.И.,СтепановаГ.Б.Здоровьекакценностьипредметнаучногознания//М ирпсихологии.-2000.-№1.-С.68-74.

3 БашкиреваТ.В.Общиекритериипсихического,психологического,социальногоздоровья//Мирпси хологии.-2007.-№2(50).-С.140-151.

4 Здоровьестудентов:биологический,психологическийисоциальныйуровни/Сб.науч.тр.– Хабаровск,1999.-118с.

5 Дубровина,И.В.Психологическаяслужбаобразования:научныеоснования,целиисредства//Псих ологическаянаукаиобразование.-1998.-№2.-С.5-10.

6 КапилевичЛ.В.,АндрееевВ.И.Сохранениездоровья,творческогодолголетияиповышениеумстве ннойработоспособностиспециалистов:учебноепособие–Томск,2009.–182с.

7 Шувалов,А.В.Гуманитарно-антропологическиеосновытеориипсихологическогоздоровья//Вопросыпсихологии.-2004.-№6.-С.18-33.

8 Олпорт,Г.Становлениеличности:Избранныетруды.-М.:Смысл,2002.-462с.

9 Докшина,Д.А.Здоровьечеловекакакпредметпсихологическогоисследования-СПб.,2003.-38с.

10 Аверьянов,А.И.Самоидентичностькакфакторпсихологическогоздоровьяибезопасностилич ности//Психологическоездоровьеибезопасностьличности:Сб.науч.ст.–Тамбов,2003.-С.112-114.

11 БабаковаН.П.Особенностипсихологическогоздоровьявюношескомвозрастеивозмож-ностиегокоррекции:автореф.дисс...канд.психол.наук:19.00.13.-Ростов-на-Дону,2007.-25с.

12 Братусь,Б.С.Аномалииличности.-М.:Мысль,1988.-304с.

13 Багрова,Е.А.Психофизиологическоездоровьевструктуреиерархическойиндиви-дуальности:Критериишипрограммакоррекции:дисс...к.психол.н.:19.00.02.-Уфа,2002.-197с.

14 Бакштанский,В.Л.Менеджментвашегоздоровья-М.:ПЕРСЭ,2000.-224с.

15 БасовА.В.Историяисовременноесостояниеизученияпсихологииздоровьячеловека:автореф.д ис....докторапсихол.н.:19.00.01.-Ярославль,2000.-39с.

16 ДеминаЛ.Д.Психологическоездоровьеизащитныемеханизмыличности:Учеб.пособиедлясту дентоввузов.–Барнаул,2000.-120с.

17 Дружинин,В.Е.Психическоездоровьедетей.-М.:Сфера,2002.-63с.

МРНТИ159.9.07

АбильдаеваГ.[1],ЖиенбаеваН.Б.[2]
[1]МеждународныйуниверситетSilkWay
Шымкент,Казахстан
[2]КазахскийнациональныйпедагогическийуниверситетименіАбая
Алматы,Казахстан

МОТИВАЦИЯДОСТИЖЕНИЯ:ФЕНОМЕН,СТРУКТУРА,ПРОБЛЕМАИССЛЕДОВАНИЯ

Аннотация

Встатьерассмотреныклассическиеисовременныепредставленияомотивациидостижения.Выделе ныпроблемы,возникающиевисследованияхмотивациидостижения.Проанализированырезультатыиссле

дований,которыененашлиширокогоотражениявотечественнойпсихологическойлитературе.Нафонерастущейконкуренцииобразовательныхуслуг,учебнымзаведениямнеобходимоформироватьмотивациюдостижениямолодогопоколения,предоставляяимвозможностиперспективногоразвития,иоткрываяпутиреальногодостиженияпоставленныхцелей.

Ключевыеслова:мотивациядостижения,мотивацияизбеганиянеудачи,самоэффективность,выученнаябеспомощность

АбильдаеваГ.[1],ЖиенбаеваН.Б.[2]
[1]SilkWayХалықаралықуниверситеті
Шымкент,Қазақстан
[2]АбайатындағыҚазақұлттықпедагогикалықуниверситеті
Алматы,Қазақстан

ЖЕТІСТІКМОТИВАЦИЯСЫ:ФЕНОМЕН,ҚҰРЫЛЫМ,ЗЕРТТЕУМӘСЕЛЕСІ

Аңдатпа

Мақаладажетістікмотивациясытуралыклассикалықжәнеқазіргізаманғықөзқарастарқарастырылған.Жетістікмотивациясынзерттеукезіндетуындағанмәселелеранықталды.Отандықпсихологиялықәдебиеттердекеңіненкөріністаппағанзерттеунәтижелеріталданды.Білімберуқызметтерініңөсіпкележатқанбәсекелестігіаясындаоқуорындарыболашақдамумүмкіндігінұсынаотырыпжәнеқойылғанмақсаттарғанақтықолжеткізужолдарынашаотырып,жасұрпақтыңжетістікмотивациясынқалыптастыруықажет.

Кілттіксөздер:жетістікмотивациясы,қиындықтанқашумотивациясы,өзіндіктиімділік(самоэффективность),жаттандыдәрменсіздік.

AbildaevaG.[1],ZhienbaevaN.B.[2]
[1]SilkWayInternationalUniversity
Shymkent,Kazakhstan
[2]AbayKazakhNationalPedagogicalUniversity
Almaty,Kazakhstan

ACHIEVEMENTMOTIVATION:PHENOMENON,STRUCTURE,RESEARCHPROBLEM

Abstract

Thearticleexaminesclassicalandmodernconceptionsofachievementmotivation.Theproblemsarisinginthe researchofachievementmotivationarehighlighted.Theresultsofstudiesthatarenotwidelyreflectedinthedomesticpsychologicalliteratureareanalyzed.Againstthebackgroundofthegrowingcompetitionofeducationalservices,educationalinstitutionsneedtoformthemotivationtoachievetheyoungergeneration,providingthemwithopportunitiesforlong-termdevelopment,andopeningthewayforrealachievementofgoals.

Keywords:achievementmotivation,failureavoidancemotivation,self-efficacy,learnedhelplessness

Проблемамотивациидостижения,относитсякособоважнымпроблемампсихологии,таккакявляетсяпобудительнымфакторомдеятельности.Особуюактуальностьэтапроблемаприобретаетсегоднядляказахстанскихработодателей,когдаониделаютзапроснавыпускников,проявляющихумениебыстроилегкодостигатьцелилюбогоуровнясложности,решатьнестандартные,творческиезадачи,запроснавыпускников,которыевыполняютзаданиякачественноиответственно.Наязыкепсихологии,речьидетозапросенавыпускниковсвысокимуровнеммотивациидостижения.

Мотивациядостижения– этостремлениечеловекавыполнятьдеятельностькачественно,творчески,навысокомуровнетрудностиилискорости.Являясьоднимизосновныхпозначимостидлячеловеческойдеятельностивидоммотивации,подмотивацией достижения,вцеломпонимаетсяконструкт,используемыйдляпониманияиобъясненияпричин,направленностиимеханизмовосуществленияповедениялюдей.Мотивациядостиженияпонимаетсямногимиавторамикакмотивация,направленнаяналучшееевыполнениедеятельности,ориентированнойнадостижениенекоторогорезультата,ккоторомуможетбытьприменекритерийуспешности.Какправило,речьидетодостижениимаксимальнохорошихрезультатовважнойдлячеловекасфередеятельности.

Цельюданнойстатьиявляется- рассмотретьтрадиционныеисовременныепредставленияомотивациидостижения.

Традиционныетеориимотивациидостиженияакцентировалвниманиенадвухосновныхаспектахпроблемы:собственно,аспектмотивациидостиженияиконкурирующийаспект,связанныйсмотивациейизбеганиянеуспеха.

Г.Мюррейпонималмотивациюдостиженияка к"устойчивуюпотребностьдобитьсярезультатаработе,определенногоуровнявкаком-либоделе;какстремлениесделатьчто-тобыстроихорошо".Мюррейсчитал,чтоэтапотребностьноситгенерализованныйхарактерипроявляетсявлюбойситуациинезависимоотконкретногоеесодержания.[1]

СогласноГ.Мюррею,потребностьвдостиженииха рактеризуетсяследующимипонятиями:выполнятьнечтотрудное;управлять,манипулировать,организовывать-вотношениифизическихобъектов,людейилиидей;делатьэтоповозможностибыстроисамостоятельно;преодолеватьпрепятствияидобиватьсявысокихпоказателей;совершенствоваться;соперничатьиопережать других;реализовыватьталантыитемсамымповышатьсамоуважение.[1]

Д.Макклелландполагал,чтопотребностьвдостижении«являетсябессознательнымпобуждениемкболеесовершенномудействию,кдостижениюстандартасовершенства».Д.Макклелландсчитал,чтомотивдостиженияявляетсяпродуктом"подкрепления",полученныхмотродителейилидругихлюдей,образующих первоедетскоеокружение.Согласноеготеории,мотивдостиженияразвиваетсяиз"растущихожиданий"ребенка.ВпозднихисследованияхД.Макклелландпришелквыводу,чтомотивациядостиженияможетразвиватьсяивзреломвозрасте,ивпервуюочередьзасчет"специальныхобразомпостроенногообучения"[2].

Дж.Аткинсономбыласозданаперваяформализованнаямодельмотивациидостижения,вкотороймотивациястремлениякуспехуопределяетсятремяпеременными:мотивомстремлениякуспеху,субъективнойвероятностьюуспеха,побудительнойценностьюуспеха[3].

Х.Хекхаузенуделялбольшоевниманиеизучениюпроблемымотивациидостижений,егомодельмотивациидостиженийявляетсямоделью"ожиданиеиценность".Основнымипеременнымимоделирассматриваютсяпонятия"ожидание"каксубъективнаявероятностьи"побудительнаяценность".Х.Хекхаузенрассматриваетмотивационныйпроцесскаквзаимодействиеличностныхмотивовиситуационныхособенностей. Первымпоказателемразвитияповедения,мотивированногодостижением,Х.Хекхаузенсчитал"центрирование"ужеребенканасамостоятельнодостигнутомрезультатевпроцессекакой-либодеятельности[4,5].

М.Магомед-Эминовпредложилдинамическуюмодельмотивации,состоящуюизчетырехструктурныхкомпонентов:1)инициацияилипобуждениедеятельности;2)целеобразование;3)реализациянамерения;и4)постреализация[6].

Средисовременныхтеориймотивациизаслуживаетвниманияатрибутивнаятеория Б.Вайнера[7].Вэтойтеориивниманиесфокусированонаспособахосмысленияобъяснениячеловекомпроисходящего.Речьидетотом,чтонамотивациюлюдейвзначительнойстепенивлияютихпредставленияиубеждения.Вэкспериментальномисследовании ВайнериКуклаобнаружили,чтолюдисвысокоймотивациейдостиженияво спринимаютуспехкаксвязанныйсоспособностямииусилиями,анеудачукаквызванную недостаткомусилий. Индивидыснизкоймотивациейдостиженияполагают,чтопричинойихуспехаявляетсямератрудностизадачиилиудача,апричинойнеуспеха-недостатокспособностей.Вайнеруудалосьпоказатьролькаузальныхатрибуцийрезультатадеятельностикаквнутреннихпредикторовожиданияуспеха[7].

М.Селигман[8]объясняетотсутствиеповедения,направленногонадостижение,черезпонятие«выученнойбеспомощности».Этопонятиеозначаетпсихологическоесостояние,связанноеснарушениямивмотивациидостиженияивозникаетвследствиепережитогосубъектомопытанеуправляемостиважныхжизненныхобстоятельствсобытий.РезультатыисследованияХирото[9]показаликогнитивнуюприродубеспомощностиулюдейиподтвердиливыводыМ.Селигманаотом,чтобеспомощностьотражаетверусубъектавстепеньэффективностиегоответов.Люди,укоторыхсформированавыученнаябеспомощность,неверят,чтоихответымогутповлиятьнанеприятныесобытия,втовремякаклюди,которыхнеучилибытьбеспомощными, верят,чтоихответывлияютнапрекращениеэтихсобытий.

Селигманпришелквыводу,чтовыученнаябеспомощностьхарактеризуетсяпроявлениемтрехвидовдефицита:1)неспособностьдействовать;2)неспособностьобучатьсяи3)эмоциональныерасстройства.ТакжеСелигманобнаружил,чтоиспользованиевнутреннихпричиндляобъясненияс обственныхуспехов(например,«яумный»)можетсочетатьсясиспользованиемвнешних-принеудаче(«тыглуп»).Селигманввелдваосновныхстиляобъяснения:пессимистичныйиоптимистичный.Пессимистичныйстильобъясненияхарактеризуетсяобъяснениемнеблагоприятныхсобытийличнымихарактеристиками,постояннымииобщими,аоптимистическийстиль-

внешними,временнымииконкретными.Приэтомхорошиесобытиявпессимистическомстилеобъяснения видятсякаквременные,конкретные(локальные)ивызванныевнешнимипричинами(«простоповезло»),во птимистическомстиле-
какпостоянные,универсальныеивызванныеличностнымипричинами(например,наличиемспособностей)[8].

К.ДвекиА.Бандура[10,11]выделилитипыимплицитныхтеорийинтеллекта-
теориизаданностиитеориироста.Оказалось,чтоинтуитивныетеориинтеллектавлияютнапостано вкужизненныхиучебныхцелей.Те,ктосчитает,чтоихспособностистабильныинеизменны,склонныкпост ановкерезультативныхцелейистремятсялюбойценойполучитьпозитивнуюоценкусвоимумениямсостор оныокружающихиизбежатьнегативнойоценкисвоейкомпетентности.Врамкахданнойцелевойориентац иивысокиеусилия,демонстрируемыесубъектом,негативносвязанысуровнемудовлетворенности,поскол ькуименноусилиярассматриваетсякакпоказательнизкихспособностей.Врезультатетакойустановки,нап равленнойнаподдержкусобственнойсамооценки,онипроявляютбеспокойствообуровнесвоихспособнос тей,поскольку верят,чтоониестьданность,которуюнельзяизменить,следовательно,можнолишьпытатьс япредставитьихввозможноболеевыгодномсвете.Теже,ктосчитает,чтоихспособностиизменяемые,подве ргаютсяулучшениюитренировке,напротив,склонныставитьпередсобойучебныеипознавательныецели,т оестьонистремятсяувеличитьсвоюкомпетентностьимастерство.Онипредпочитаютвыполнятьновые,тя желыеиразнообразныезадачи.Типичнаяпозицияучащихсяэтоготипа-«мневажночему-
тонаучиться,анебытьпервымвклассе»[10,11].

СогласнотеорииБандуры,существуетчетыреисточникасамоэффективности:опытсобственныхусп ехов,наблюдениезачужимидостижениями,вербальныеубежденияивосприятиясобственногоэмоционал ьногососотояния.Представлениеосамоэффективностивлияютнатакиемотивационныепоказатели,какуро веньусилий,настойчивостьивыборзадач.Ученикисвысокимчувствомсобственнойэффективностиподос тижениюучебныхрезультатовбудутбольшеинапряженнееработать,болееактивноучаствоватьвучебнойд еятельностиипроявлятьбольшуюнастойчивостьпривстречеструдностями,чемте,ктосомневаетсявсвоих способностях[11,12].

Такимобразом,анализмногочисленныхнаучныхисследованийподтверждаетактуальностьисследо ваний,направленныхнаизучениефеноменамотивациидостижения.Исследованияпоформированиюмоти вациидостиженияпоказывают,чтообычноонаформируетсявшкольномвозрасте,чащевсеговзрослымчел овеком(учителем),которыйбольшевсегонаходитсярядомсшкольником.

Приорганизациинашихдальнейшихисследованиймыставимзадачиизученияколичественныхпока зателей(скольконужновремени)икачественныепоказатели(прикакихусловиях)произойдет"качественно е"повышениемотивациидостижения.Этодастнамвозможностьизучатьвлияниетренинговнаформирован иеиразвитиемотивациидостиженийвшкольномвозрасте.

Нафонерастущейконкуренцииобразовательныхуслугсоциализирующаяролышкольногообразова ниядолжназаключатьсявреализациитакихнаправленийдеятельности,какприведениеобразовательныхп рограммвсоответствииформируемымикомпетенциями,предполагающиеналичиецели,пониманиевозм ожностиеедостиженияистремлениееедостичь.Образовательныеорганизациидолжныприниматьнепоср едственноеучастиевформированиимотивациидостиженияипритязанийумолодогопоколения,предостав ляяимвозможностиперспективногоразвития,иоткрываяпутиреальногодостиженияпоставленныхцелей.

Списокиспользованной литературы:

1 MurreyH.A.Towardaclassifikationofinteraktion//TowardaGeneral TheoryofAktion.Cambridge,Mass.,1951

2 МакклелландД.МотивациячеловекаСПб.,2007

3 ГордееваТ.О.Психологиямотивациидостижения.Учебноепособие/Т.О.Гордеева.– М.:Смысл;Изд.центр«Академия»,2006.-333с.

4 ХекхаузенХ.«Психологиямотивациидостижения»,СПб,2001.–400с.

5 ХекхаузенХ.Мотивацияидеятельность:В2-хт.-М.:Педагогика,2006.–340с.

*6 Магомед-
ЭминовМ.Ш.«Мотивациядостижения:структураимеханизмы».Автореф.дисс.М.,1987.*

7 WeinerB.KuklaA.Anattributionalanalysisofachievementmotivation//JournalofPersonalityandSocial Psychology,1970.–Vol.15.–P.1-20.

8 SeligmanM.E.,Nolen-HoeksemaS.Explanatorystyleanddepression//Psychopathology:Aninteractionalperspective.-Orlando:AcademicPress,1987.-P.125-139.

9 HirotoD.S.Locusofcontrolandlearnedhelplessness//JournalofExperimentalPsychology,1974.–Vol.102.–P.187-193.

*10 ChiuC.,HongY.,DweckC.STowardanintegrativemodelofpersonalityandintelligence:ageneralframeworkandsomepreliminarysteps//Personalityand**Intelligence**-NewYork:CambridgeUniversityPress,1994.–P.104-134.*

11 BanduraA.Self-efficacy:Towardaunifyingtheoryofbehaviorchange/A.Bandura//PsychologicalReview.–1977.–Vol.84.–P.191-215.

12 RyanR.M.Intrinsicandextrinsicmotivations:Classicdefinitionsandnewdirections//ContemporaryEducationalPsychology,2001.–Vol.25.–P.54-67.

МРНТИ:15.21.25

А.Қ.Егенисова[1],А.Р.Ерубаева[2]
[1]Ш.ЕсеноватындағыКаспиймемлекеттіктехнологияларжәнеинжинирингуниверситеті,
Ақтау қ.,Қазақстан

ИНКЛЮЗИВТІОҚЫТУ– ӨЗЕКТІМӘСЕЛЕ

Аңдатпа

Мақаладаинклюзивтібілімберуяғни,мүгедекжәнедамуындасәлбұзушылығыменауытқуларыбарбалалардыңденісаубалаларменбіргеәлеуметтендіружәнеинтеграцияпроцестерінжеңілдетумақсатындағыбірлескеноқытумәселелеріқарастырылады.

Түйінсөздер:инклюзивтіоқыту,мүмкіндігішектеулібала,әлеуметтендіру,дефектолог,логопед.

A.K.Yegenissova[1],A.R.Yerubayeva[2]
[1]Caspianstateuniversityoftechnologyandengineeringnamedafter Sh.Yesenova,
Aktau,Kazahzstan

INCLUSIVELEARNING–CURRENTPROBLEM

Annotation

Thearticledealswiththeproblemofinclusiveeducation,namelythejointtrainingofchildrenwithdisabilitiesandchildrenwithminorimpairmentsanddevelopmentaldisabilitieswithhealthychildreninordertofacilitatetheprocessoftheirsocializationandintegrationinsocietywithjointtrainingforthesocializationofchildrenwithdisabilitiesandchildrenwithminordisabilitiesanddevelopmentaldisordersalongwithhealthychildren

Key words:inclusive education, children with disabilities, socialization, defectologist, speech therapist.

А.К.Егенисова[1],А.Р.Ерубаева[2]
[1]Каспийскийгосударственныйуниверситеттехнологийиинжинирингаимени Ш.Есенова,
г.Актау,Казахстан

ИНКЛЮЗИВНЫЕОБУЧЕНИЕ–АКТУАЛЬНАЯПРОБЛЕМА

Аннотация

Встатьерассматриваютсяпроблемаинклюзивногообразования,аименносовместноеобучениедетей-инвалидовидетейснезначительныминарушениямииотклонениямивразвитииивместесоздоровымидетьмисцельюоблегченияпроцессаихсоциализациииинтеграциивобществесовместноеобучениесцельюсоциализациидетей-инвалидовидетейснезначительнымиотклонениямиинарушениямивразвитииивместесоздоровымидетьми.

Ключевыеслова:инклюзивныеобучение,детейсограниченнымивозможностями,социализация,дефектолог,логопед.

Инклюзивтіоқыту–
мүгедекпендамуындасәлбұзушылығыменауытқуларыбарбалалардыңденісаубалалармenбіргеолардыңәлеуметтендіружәнеинтеграцияпроцестерінжеңілдетумақсатындағыбірлескеноқыту.Әрбірадамныңмаңыздықұқықтарыменеркіндіктеріжүйесіндегінегізқалаушыфакторболыпбілімалуқұқығытабылады.ҚазақстанРеспубликасында,барлықдамығанмемлекеттердесияқты,аталғанқұқыққа,әлеуметтікнемесематериалдықдеңгейге,жынысымендініkөзқарастарға,денсаулыққалпынажәнет.б.ерекшеліктергеқарамастан,баршаадамдарие.Біздіңмемлекетіміздебірдебірбаладамуындағыинтеллектуалдықнемесефизикалықбұзылыстарсебебіненбұлқұқықтанайырылмайды.Барлықбалалардыңбілімалуғақұқығыбіздіңмемлекетімізділңбастызаңы–
ҚазақстанРеспубликасыныңКонституциясыменкепілденген.1994жылыбіздіңмемлекетімізБҰҰ-ныңбалақұқықтарыжайлыКонвенциясынратификациялайотырып,денсаулықжәнедамубұзылыстарыбарбалаларды«білімберусаласындағықызметтергенәтижеліқолжеткізу»,баланы,мүмкіндігінше,әлеуметтікөміргеқосуарқылыжекетұлғаретінде,мәденижәнеруханидамуынқосаалғанда,дамытуміндеттеріналады.

Мүмкіндігішектеулібалалардыжалпығабірдейбілімберуорталықтарынақарайбейімдеу2002жылданбасталды.СолжылыҚазақстанТМДелдерініңарасындаалғашқырет«Мүмкіндігішектеулібалалардыәлеуметтікжәнемедико-
педагогикалықтұрғыданқолдау»туралызаңдықабылдады[1,5б.].Осызаңшеңберіндемүмкіндігішектеулібалаларғаертебастанбілімберумәселесінемәнберілген.Оларғабілімберу,әлеуметтік,медициналықтұрғыдақамтамасызетуқарастырылған.Еңбастысы,аталмышзаңдаинклюзивтібілімберудіңнегізгіпринциптеріайқындалды.2000жылдардыңбасындапедагогтардың80%-ыбұлжүйегеқарсыболса,2007жылы49%ғанақолдамаған.Қазіргіуақытта,бұлжүйеніпедагогтарқауымытолықтайқолдауда.Бұлинклюзивтібілімберудіңдамыпкележатқанынкөрсетеді.

Осыбағытбалалардыоқудажетістіккежетугеықпалетіп,жақсыөмірсүружағдайынқалыптастырады.Сонымен,инклюзивтібілімберужағдайындажұмысжүргізетінмекемедебіліммазмұнынүштүрлібағдарламабойыншареттелгенабзал.Атапайтқанда:

–жалпымектептергеарналғантиптікоқубағдарламалары;

–
мүмкіндігішектеулібалалардыңақаулықтиптерінесәйкесарнаулыбілімберубағытындағыоқубағдарламалары;

–
мүмкіндігішектеулібалалардыңпсихофизикалықерекшеліктерінесепкеалаотырыпәзірленетіноқытудыңжекебағдарламасы.Біздіңаймағымыздаинклюзивтібілімберудідамытудаеңнегізгіқиындықтардыңбірі.Бұлкадрменқамтамасызетумүмкіндігініңжоқтығы,себебіоблыстағыешбіроқуорныарнайыпедагогтарды(логопед,дефектолог)дайындамайдынемесепедагогтардыңөздерікеліспей,мұндайжауапкершіліктіалуданқорқады.Бұныңсебебінеде?Мүмкіншілігішектеулібалаларғаөзиянықтигіземіздепақталады.Осымәселеніталқылағанхалықаралықконференциялар,түрлісеминарларұйымдастырылуда.Бірақташешімінтаппағанмәселелеркөп.Солардыңбірі–
инклюзивтібілімберуұйымдарындажұмысжасайтынпедагогтардыдайындау.

Біздіңмемлектіміз,2008жылыБҰҰ-ның«Мүгедектердіңқұқықтарытуралы»Конвенциясынақолқойып,барлықмүмкіндігішектеуліжандарғажағдайжасауғаміндеттенген.Осымәселеніталқылағанхалықаралықконференциялар,түрлісимпозиумдарменсеминарларұйымдастырылуда.Мамандар«Қазақстанинклюзивтібілімберудідамытуғадайын»депесептейді.Мемлекетімізалғашқықадамжасайотырып,Мемлекетікбілімберудідамытудың2010-2020жылдарғаарналғанбағдарламасынабіріншіретинклюзивтібілімберудідамытудықосқанболатын[2,2б.].Бірақбіздіңеліміздежұмысістептұрғанарнайымектептердіңжүйесіқалады.Себебіқаншамаайтсақта,барлықмүгедекбалалардыбірденпартағаотырғызып,оқытыпалыпкетумүмкінемес.Сондықтанбұлпроцестімектепкедейінгіұйымдардаинклюзивтібілімберукабинеттерінашуданбастап,біртіндепкеңейтетүсуқолғаалынуда.

Сондықтан,бүгінгітаңдаіс-
тәжірибекөрсетіпотырғандай,елімізгемүмкіндігішектеулібалаларғабілімберудіңұлттықбағдарламасықажет.Қазақстандамүмкіндігішектеулібалаларарнайымекемелердеоқытылатындықтан,оларөзгебалалар

данбөлектенген.Бұлмекемелердекөбінесемедициналықәдістемелерқолданылады.Қазіролардабіржағын анкемістікболғанымен,екіншіжағынанолардыңдаденісауекендігінтүсіндіріп,олардыденісаубалаларме нқатар,жалпыортағабейімдеуқажет.Теколардыңсырқатыменөзгешеліктерінескереотырып,жаймектепт іноқубағдарламасынакіріктіргенжөн.Олүшінмемлекеттікдеңгейдестратегиялықреформажүргізукерек. Мемлекеттікдеңгейдемектептергежәнемектепкедейінгіұйымдарғажаңастандарттаренгізіліп,жүйеөзгер тілгенненсоңғанақұрал-жабдықтар,ғимараттардадайындалады.

Инклюзивтіоқыту:

Біріктірілген-оқушыденісаубалаларсыныбында,тобындаоқидыжәнедефектолог-мұғалімніңжүйелікөмегіналады.

Уақытша-арнайытоптардағыбалаларжәнеқарапайымтоптардыңоқушыларыбірлескенсеруендерді,мерекелерді,са йыстарды,жекеістердіөткізуүшінбіріктіріледі. *Жартылай*-жекебалаларкүннің1-шібөлігінарнайытоптарда,ал2-шібөлігінқарапайымтоптардаөткізеді.

Толық-дамуындаауытқуларыбарбалаларбалабақшаның,сыныптың,мектептіңқарапайымтоптарынаенгізіледі, мамандардыңбақылауыбойыншатүзетукөмегіната-аналардакөрсетеді

Демек,инклюзивтіоқытунегізіндебалалардыңқандайдабірдискриминациясынжоққашығару,барл ықадамдарғадегентеңдікқатынастықамтамасызету,сонымenбіргеоқытудыңерекшеқажеттілігібарбалал арғаарнайыжағдайқалыптастыруидеологиясыжатыр.

Бүгінгітаңдашетелдеріндensаулықжәнетұрмыстықжақтарынанмүмкіндіктерішектеуліоқушылар дыинтеграциялықоқытутәжірибесіболғанынақарамастан,инклюзивтіоқытутектеориятүріндеғанажасал ған.ҚазақстандажәнедебасқаТМДмемлекеттеріндебұлпроцестіңқұқықтық,ғылыми,оқу-әдістемелік,маманменқамтамасызетуіқарастырылмаған.

Дегенмен,жалпыбілімберужүйесіндеинтеграцияпроблемасыбар.БұлакадемикВ.И.Лубовскийдің сөзіменайтқанда«қажеттіліктен»туындағанинтеграция.Оныңсебептеріарнаулымекемелердіңболмауын емесеолмекеменіңбаламенотбасынанқашықжердеорналасуы,сонымenқатарата-аналардыңбалаларынарнаулымекемелердеоқытқыларыкелмеулеріболыптабылады[3,16б.]

Инклюзивтікоқытудыңбазалыққұқықтыңқұжатыдамуындажетіспеушілікбарбалаларғанәтижелік өмекқұруға,олардыоқыту,тәрбиелеу,еңбеккежәнемамандыққадаярлау,баламүгедектігінсауықтыруғаба ғытталғанҚазақстанРеспубликасыныңмүмкіндіктерішектеулібалаларды«Әлеуметтікжәнемедициналы қ-педагогикалықтүзетімдіқолдау»заңыболыпотыр.

Дамуындаауытқуыбарбалаларғаарналғанбіздіңеліміздемектептерменмектепкедейінмекемелерба р.Ондаосыбалалардыңақыл-ойыжәнефизикалықдамуынқамтамасызететінбілімберужағдайықұрылған.Бұлжағдайғаәрбаланыңжеке ерекшелігінескеріп,жекеықпалетуболыптабылады.Ерекшеқажеттіліктегібалаларжалпыбіліммектептер ініңбағдарламасынтолықнемесетолықемесауқымдыалуларыкерек.Жалпыбілімберетінмектептермүмкі ндіктерішектелгенбалаларүшін«өмірлікорнынтолтырудың»тәрбиеинститутыболуыкерек.Оныоқуға,ж азуға,есепке,еңбектенугеоқытаотырып,бірлестікқарым-қатынасын,мәденитәртіпережелерінүйренуін,әртүрліәрекеттеикемдерінқалыптастырумаңыздыболыпт абылады.Баламенжәнеоныңата-аналарыменбірлестік,білімалуорталарынұйымдастырудапсихологиялықжайлылыққажағдайжасауинк люзивтікоқытудыңеңбастышарты.

Сондықтанинклюзивтікбілімберутекжалпымектептердегіпедагогмамандардыңарнайыдайындық тарыменқайтадаярлықтарыбарболғанжағдайдағананәтижеліболмақ.Мұндайдайындықтардыңмақсаты жалпымектеп,балабақшапедагогының,денежәнеақыл-есініңдамуындакемшілігібарбалалардытолықбілімменқамтамасызететіноқытументәрбиелеудіңнегізгі әдістерінигеруіболыптабылады.

Инклюзивтікоқытужағдайындағыарнайытүзетімкөмектерінберетінпедагог-дефектологтаржалпыбілімберетінмектептердіңтәрбиешілеріменмұғалімдеріненұсқаушыларболулары керек.

Қазіргікездемектептердемүмкіндігішектеулібалалардықамқорлыққаалып,олардыңқалыптасуын ажәнеайығуынамүмкіндікжасап,өзбетіменөмірсүруінебағыт-бағдарберугеарнайыдайындықжүргізілуде.Мүмкіндігішектеулібалалардыңбілімдеңгейінкөтеріп,өмірг еқажеттібілімдағдысынтәртібінқалыптастыруғабайланыстытүрлішараларжасалуда[3,45б.].Бұлбалалар дыоқытатынмұғалімдердіңалдынабірнешеміндетқойылады:

1.Баланыңмектепкедайындығынанықтау
2.Тәрбиесіндегікемістігінжою.
3.Сабақтыжүйеліжоспарлау.

Баланыңмектепкедайындығынанықтауүшінолардыжазу,сызу,оқуғаүйретпесбұрынолардыңқабілетібойыншажекеерекшелігін,психологиялықдайындықбайқаукерек.БелгіліпсихологтарД.В.Эльконин, В.В.Давыдов,Р.С.Немовзерттеулерібойыншабаланыжүйеліоқытуүшінпсихологиялықдайындығынаерекшеназараударукерекдегендіатапайтады.Қазірмектептердекоррекциялықсабақтаржүргізілебастады.Коррекциядегенніңөзі«түзету»дегенмағынабереді.Бұныңбастымақсаты– балабойындағы,тәртібіндегікемшіліктердітүзету.Олбаланыңөзіне1)сенім;2)көзжеткізу;3)кеңесберу;4) психоанализ;5)логотерапия;6)аутотренингсияқтыметодикалардықабылдауарқылыжүзегеасырады.Үйденоқитынбалағасабақберетінмұғалімдыменбаланыңдамуерекшелігінанықтайтынтесттерарқылыойынның,қиялының,зейінініңтұрақтылығынанықтапалукерек.Олүшін«Дөңгелекқию»,«Лабиринт»,«Танграм»,«Көруәдісі»,«Естуәдісі»тәріздіәдістмелерді,тесттердіқолданып,баланыңшамашарқынанықтапалады.Сабақбарысындабаланыңтілмүкісін,қолыныңбуындарыныңқимылын,саусақтарыныңмоторикасындамытуғаерекшекөңілбөліпотыруқажет.Осыбағыттақазақтыңхалықпедагогикасыныңалатынорныерекше.Қазақхалқысанамақ,жұмбақ,жаңылтпаштарарқылыбаланыңсөйлеугедегенынтасынашып,қабілетінарттырыпотырған.Баланыңбайланыстырыпсөйлеуінежануарлар,олардыңтөлдеріту ралыөлең,тақпақертегілердікөпқолданған[4,26б.].

Мүмкіндігішектеулібалалардыңата-анасыкөмекшінеарнайымектептерменмектепинтернаттарға,психологиялық-педагогикалықтүзукабинеттеріменсыныптарғабалаларынбергісікелмесе,жалпыбалалароқитынмектептергеПМПК-
ңұсынысыбойыншажеңілдетілгенбағдарламаменоқытуғатолыққұқыларыбар.Олүшінжалпымектептер ПМПК-
ңқорытындысыбойыншакөрсетілген,яғнибаланыңдеңгейінеқарайжеңілдетілгенбағдарламаменмүмкіндігішектеулібалалардытәрбиелеугежәнеинклюзивтіоқытуғажалпымектептердеарнайымұғалімдерболмағанжағдайдамұғалімдердімүмкіндігішектелген,кемтар,мүгедекбалалардыинклюзивтіоқыту– ерекшемұқтаждықтарыбарбалалардыңжалпыбілімберетінмектептердегіоқытуүрдісінсипаттаудақолданылады.

Электрондықбілімберуресурстары,мамандандырылғанкомпьютерлікқұрал-жабдықтардыбілімберуүрдісіндеқолданатынинтерактивтікэлементтердіқолдану,көрнекіліккұралдарыарттыруесебіндедидактикалықмүмкіншіліктікеңейтуінеоқуматериалдықжолыменмүгедекбалалардыңжақсықабылдауынабағытталған.

Мүмкіндігішектеулібалаларғаинклюзивтібілімберуде:

– арнайыбілімберубағдарламаларын,әдістердіжәнеоқытуғақажеттітехникалыққұралдардықолдану;

–арнайыдайындағанпедагогтар,психологтар,дефектологтаржәнебасқамамандардыңжұмыстары;

–оқытудықажеттімедициналықжәнепрофилактикалық,емдеушараларыменқатаржүргізу;

–арнайыбілімберумекемелерініңматериалды-техникалықбазасынқұружәнеолардығылыми-әдістемелікқамтамасызету.

Қазіргіуақыттаарнайыбілімберумекемелеріәртүрліқызметатқаруда.Балалармұкияттексеруденкейінқрбілімжәнеғылымминистрлігібекіткенарнайыоқытубағдарламасыменбілімалатынмектепкедейінмекемелерменарнайымектептерденбасқа,мемлекеттікемесмекемелер,оналтуорталықтары,дамытуорталықтары,араластоптаржәнет.б.ашылыпжасалуда.Мұндаймекемелердекемістіктіңтүрлеріменжасерекшеліктеріәртүрлібалаларболады.Олардыбірдейбағдарламаменоқытумүмкінемес,сондықтан,әрбаланыжекепсихологиялық-педагогикалықоқытумүмкіндігіартады[5,5б.].

Қазақстандағыәлеуметтік-экономикалықжалпыөзгерістер,соныңішіндеинклюзивтібілімберуинститутыныңпайдаболуыжәнедамуы,педагогикалықжүйеніңөзгеруінеәкеп,жалпыбілімберуортадамүмкіндігішектеулі(МШ)балалардысүйемелдеуменоларғақолдаукөрсетуқажеттілігінтуындатуда.Жалпыбілімберужүйесімшбалаларғабілімберудежалпыбілімберетінмектептердеқолайлыортаменарнайыоқукұралдарыныңжоқтығыжәнебасшылармен ұстаздардыңмұндайбалалармен жұмысжүргізугедайынеместігікедергіболыпотыр.

Алайдамүгедек,мүмкіндігішектеулібаланытүрғылықтыжерібойыншажалпыбілімберетінмектепкеңістігінекіріктіругебайланыстыбірнешемәселелеркездеседі:

– мүмкіндігішектеулібалаларменжұмысістеугедайынжаңатұрпаттыпедагогтарменбасшыларсанының азды ғы;

–мектептікортадамүгедектіккедегенкөзқарастыңтеріспікірініңдұрысемеспікірдіңболуы;

–педагогтардың,оқушылардың,ата-аналардыңмүгедектіктуралыжәнемүмкіндігішектеулікұрдастарының мүмкіндіктерітуралыақпараттың жетіспеушілігі;

– тұрғылықтыжерібойыншажалпыбілімберетінмектепжағдайындамүмкіндігішектеулібаламенжұмысжаса уүшінматериалдық-техникалықдайындықпенәдістемелергесәйкесбілімніңазды ғы;

– түрлібұзылыстарыбарбалалардыңқалыптыдамығанқатарластарыныңортасындабілімалуқұқығындұрыс түсініпқабылдаудақоғамөкілдерініңдайынеместігі.

Инклюзивтібағытмұндайбалалардыоқудажетістіккежетугеықпалетіп,жақсыөмірсүрумүмкіншілігінқалыптастырады.Инклюзивтіоқыту-барлықбалаларғамектепкедейінгіоқуорындарында,мектептежәнемектепөмірінебелсенеқатысуғамүмкіндікбереді.Инклюзивтіоқыту-оқушылардыңтеңқұқығынанықтайдыжәнеұжымісәрекетінеқатысуғамүмкіндікбереді.Инклюзивтіоқытудыашқанмектептердеоқығанбалаларадамқұқығы туралыбілімалуғамүмкіншілікалады,өйткеніоларбір-біріменқарым-қатынасжасауға,таныпбілуге,қабылдауғаүйренеді.

Қорытаайтқанда,инклюзивтібілімберусаласындаәлеуметтікпедагогтың,психологтың,дефектологмаманныңроліерекше.Бұлсаладағыоқушылареректшеназардаболады.Дамумүмкінділігішектеулібалалардыңкейбіреулеріндеөзіндікқабілет,ерекшелікбар.Мысалы:кейбіреулерібибилеуге,спортқа,суретсалуғақызығады,осындайқызығушылығымолбалалардыәріқарайдамытуәлеуметтікпедагогпенәрбірмұғалімніңміндеті.

Пайдаланғанәдебиеттертізімі:

1 «Кемтарбалалардыәлеуметтікжәнемедициналық-педагогикалықтүзеуарқылықолдау»туралыҚРзаңы-11шілде2002г.№343-П.

2 ҚазақстанРеспубликасындабілімберудідамытудың2011-2020жылдарғаарналғанмемлекеттікбағдарламасы,ҚРпрезидентінің2010ж.7желтоқсандағы№1118 жарлығы-Астана.2010ж.

3 Всемирныйдокладобинвалидности//Всемирнаяорганизацияздравоохраненияот9июня2011год ав

4 ПостановлениеПравительстваРеспубликиКазахстанот5февраля2007г.№81«Обутверждении Планамероприятийпосоциальнойимедико-педагогическойкоррекционнойподдержкедетейсограниченнымивозможностями».

5 ОразаеваГ.С.,ФурсоваЛ.М.,Анализрезультатовмониторингапсихолого-педагогическогосопровождениядетейсограниченнымивозможностямивразвитиивобщеобразовательныхорганизацияхреспублики.2012г.,С.2-7

6 ҚазақстанРеспубликасындабілімберудідамытудың2011-2020жылдарғаарналғанмемлекеттікбағдарламасы,ҚРпрезидентінің2010ж.7желтоқсандағы№1118 жарлығы-Астана.2010ж.

МРНТИ:15.01.79

А.Қ.Егенисова[1],Д.А.Бердібаева[2]

[1]Ш.ЕсеноватындағыКаспиймемлекеттіктехнологияларжәнеинжинирингуниверситеті, Ақтауқ.,Қазақстан

КӘСІБИІС-ӘРЕКЕТТЕГІКӘСІБИДЕФОРМАЦИЯНЫҢПСИХОЛОГИЯЛЫҚЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Мақаладакәсібиіс-әрекеттегікәсібидеформацияныңпсихологиялықерекшеліктері,кәсібикүйзеліс,стресспроблемаларысөзетіледі.Деформацияныңаспектілерінқарастырғанғалымдардыңеңбектеріталданады.Кәсібикүйзелістіңсебептері,оғанәкелетінстрессогендіфакторлар:эмоционалдықүюсиндромы,моббинг,субъективтімоббинг,қажу,қақтығыстар,экстремалдыжағдайларжұмыстыңбірқалыптылығыжәнет.б.туралыбаяндалады.

Түйінсөздер:кәсібиіс-әрекет,кәсібидеформация,стресс,кәсібикүйзеліс,эмоционалдықүюсиндромы,моббинг,дисстресс,экстремалдыжағдайлар.

A.K.Yegenissova[1],D.A.Berdibaeva[2]
[1]Caspianstateuniversityoftechnologyandengineeringnamedafter Sh.Yesenova, Aktau,Kazahzstan

PSYCHOLOGICALFEATURESPROFESSIONALDEFORMATIONSINPROFESSIONALACTIVITIES

Abstract

Thearticlediscussesthepsychologicalcharacteristicsofoccupationaldeformities,occupationalstressandstressproblems.Analyzedtheworkofscientistsconsideringaspectsofdeformation.Reportedcausesofoccupationalstressarestressfactors:emotionalburnoutsyndrome,mobbing,subjectivemobbing,fatigue,conflict,extremesituations,evenwork,etc.

Key words:professional activities, professional deformations, stress, professional stress, emotional burnout syndrome, mobbing, distress, extreme situations.

А.К.Егенисова[1],Д.А.Бердибаева[2]
[1]Каспийскийгосударственныйуниверситеттехнологийиинжинирингаимени Ш.Есенова, г.Актау,Казахстан

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕОСОБЕННОСТИПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕДЕФОРМАЦИИ ВПРОФЕССИОНАЛЬНОЙДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация

Встатьерассматриваютсяпсихологическиеособенностипрофессиональныхдеформаций,профессиональногострессаистрессовыхпроблем.Анализируютсяработыученых,рассматривающихаспектыдеформации.Докладываетсяпричинамипрофессиональногострессаявляютсястрессовыефакторы:синдромэмоциональноговыгорание,конфликт,экстремальныеситуации,равномерностьработыит.д.

Ключевыеслова:профессиональнаядеятельность,профессиональныедеформации,стресс,профессиональныйстресс,синдромэмоциональноговыгорание,дисстресс,экстремальныеситуации

Кәсіптіңтұлғағаәсеретумәселесізерттеушілеркөкейіндежүргенімен,қазіргітаңдаөзектіжәнеәлідеарықарайқарастырудықажететететінмәселелердіңбіріболыпотыр.Қарқыныөтежылдамдықпенболыпжатқанқоршағанортаныңтүрліжағдайларынаадамбаласыныңбейімделуіқиынғасоғады,әріадамбейімделеотырыпэмоциялықтұрақтылықтысақтауықажетболады.Адамағзасыбойындағықүш-қуаттықайта-қайтақалпынакелтіругеүлгереалмайтындықтан,мұндайжағдайжүйкежүйесініңәлсіреуіменқажуынажеткізедіжәнепсихосоматикалықаурулардыңпайдаболуыныңалғышартыболады.Соныңбірікәсібикүйзеліс,яғниәртүрлімаманиелерініңжұмысбарысындағықажуы.

Психологтаркүйзеліснемесестресстақырыбынұзақуақытбойызерттеп,оныңсебебінтүсінугежәнеоданшығуүшінадамдарғажолашуғатырысты.ХХғ.30-50жылдарыканадалықғалымГансСельестресстіңбиологиялықтеориясынжасап:«Стресс-асакуштісыртқыәсерденжүйкеніңжоғарғыдеңгейдеширығуы»,-дегенанықтамаберген.

Стресс–адамныңширығуынталапететінкүрделі,күтпеген,асажауапты,маңыздынемесеқауіптіжағдайлардапайда

болатынкөңіл-күйахуалы.Олсондай-ақ,денегежәнеақыл-ойғатезжәнежауаптышешімдіталапететінкөпсалмақтүскенде,дау-жанжалт.бкезіндетуындайды[1,308б.].Стресскезіндеорыналатынденедегіөзгерістерменуайымдиапазоныөтеүлкен.Әлсізстресснемесеоныңбастапқыкөрінісікезіндеадамжинақылынады,оныңпсихологиялықпроцесстеріжұмылып,деңгейіжоғарылайды.Ұзақнемесеқаттыстрессағзажұмысынқамтамасызететінқызметтердіңұйымдасуынбұзадынемесеоларазып-тозып,қызметтетуденқалады.

Қазіргітаңда,дамуқарқыныөтежылдамболыпжатқанқоршағанортаныңтүрліжағдайларынаадамбаласыныңбейімделуіқиынғасоғады,әріадамбейімделеотырыпэмоциялықтұрақтылықтысақтауықажетболады.Адамағзасыбойындағықүш-қуаттықайтақалпынакелтіругеүлгереалмайды.Әрине,мұндайжағдайжүйкежүйесініңәлсіреуіменқажуынажеткізедіжәнепсихосоматикалықаурулардыңпайдаболуыныңалғышартыболады.

Нағызөзісініңқәсібимаманыеңбекәрекеттеріндекөрінуікерек.Кәсібінебейімделгеннен,қажеттібілімменбіліктімеңгергенненкейінкөптегенқызметкерлерөздерініңжеткендеңгейлерінеқанағаттанып,өздерініңқәсібиөмірін,өзін-өзіжетілдіруұмысыменарықарайайналыспайды.

Кәсіптіңтұлғағаәсеретумәселесізерттеушілеркөкейіндежүргенімен,қазіргітаңдаөзектіжәнеәлідеарықарайқарастырудықажететінмәселелердіңбріболыпотыр.Адамныңқәсібісанасынажәнеөмірбарысынаөзәсерінтигізетіндігіжайлыаксиоманыешкімжоққашығармайды.Адаміс-әрекетініңбарлықтүрітаңдамалыжәнеолтұлғаныңүйлесімдідамуынаәсеретеді.Бірақ,белгілібіржағдайлардақәсібиіс-әрекеттұлғақұрылымынданегативтіқұбылыстардыңдамуынаәкеліп,оныдеформациялайды.С.ПБезносовтыңайтуыншақәсібидеформацияғабейімділік,билікөкілеттігіменайналысатынадамдарда,өмірдемаңыздышешімдердіталапететінмамандықиелеріндежиікездеседі[2,272б.].

Деформацияныңаспектілерінқарастырғандар:С.ПБезносов,А.КМаркова,Г.А.Зорин,Н.И.ПорубовжәнеГ.Г.Шиханцов.Сонымenқатар,шетелғалымдары:Ю.В.Александров,В.В.Куличенко,В.П.Столбова,В.Е.Коновалова,А.Ф.Гранин,сондай-ақР.Конечный,М.Боцхал,Д.Джонсон,Р.Грегори,Э.ФЗеержәнет.б.

Кәсібидеформациядегенімізне?Оныңжұмыснәтижелігінеәсеретуіқандай?Кәсібидеформация–белгілібіріс-әрекеттүріменайналысужәнемеңгерудіңпсихологиялықфеноменіменөзарабайланысқан,үздіксізүрдісболыптабылады.

А.К.Маркованыңайтуыбойынша,«деформация»–кәсібимаманныңбіртұтастылығынбұзады,бейімділігін,тұрақтылығынтөмендетіп,іс-әрекетініңөнімділігінетерісәсеретеді.Сондықтанқазіргітаңдақызметкерлердіңдеформацияларынанықтап,оныжеңудіңпсихотехнологиялықжолдарынқарастырып,кәсібидеформацияныңалдыналыпкоррекциясасауөзектімәселелердіңбіріболыпотыр[1,308].

Кәсібидеформацияныбақылаубарысындаадамныңіс-әрекетіменжүріс-тұрысыарқылыанықтауғаболады.Деформациякәсіптіңәсеріарқылыадамныңфизикалықжәнепсихикалықкүйінеәсеретеді.Бұләсертеріссипатқаие.

Кәсібидеформацияныңпайдаболумеханизміасакүрделі.Алғашындаеңбектіңжағымсызшарттарыкәсібиіс-әрекетте,жүріс-тұрысынданегативтіөзгерістертудырады.Соданкейін,қиынжағдайлардыңқайталануынабайланыстытерісөзгерістержиналыпқарым-қатынаста,күнделіктіөмірбарысындакөрінебастайды.Алдынала,уақытшанегативтіпсихикалықжағдайменбағдарпайдаболса,оданкейінжағымдықасиеттержоғалабастайды.Кейін,жағымдықасиеттерорнынажұмыс-шыныңжекебаспрофилінөзгеріскеәкелетіннегативтіпсихикалыққасиеттерпайдаболады[3].

Кәсібидеформацияадамныңеңбекіс-әрекетіндетуындауыөтекүрделіжәнепсихиканыңтүрліқырларына(мотивациялық,когнитивті,тұлғалық),қасиеттерінеәсеретеді.Кәсібидеформациясебептерініңбіріқоршағанортаныңерекшелігі,себебіқоршағанортаменадамда,атқаратынжұмысыдатікелейбайланысқатүседі.Кейбіркәсіптермысалы,басқарудеңгейіндегітүрліменеджерлер,дәрігерлер,мемлекеттіққызметкерлер,әскериқызметкерлердекәсібидеформацияболуыныңықтималдылығыжоғарыболса,екіншібіреулеріндетөмендеңгейдікөрсетеді.

Кәсібикүйзеліс–адамныңеңбекқызметінебайланыстытерісуайымдаусалдарынантұлғаныңдеформацияланууыныңбіртүрі.Адамдарэмоционалдық,психикалықжәнефизикалыққажығансайынкүйзеліскеұшырайбастайды.Алкәсібикүйзеліс-қазіргіқоғамның«кеселі»болыпотыр.Алайдахимиялық,физикалықнемесебиологиялықзияндыәсеріеме

с,эмоционалдықжәнестрессәсері.Кәсі-
бистрессогендікфакторлар,маманныңтікелейжұмысынабайланыстыболғандықтан,әртүрліневро-
логиялықбұзылулардanпсихосоматикалықбұзылуларғаәкелуімүмкін.Тұлғаныңкәсібидеформац-иясы–
бұлкәсіпқоймаманиесініңжұмысыныңәсерінентұлғаныңмінез-құлқыныңөзгеруі[4,355].

Осығанбайланыстыосысияқтыжұмыстарэмоционалдықүш-
қуаттыңартуынаерекшекүшқажететеді.Адамдарменжұмысжасаушымаманғақарым-
қатынастыңтүрліаспектілерінүнеміэмоцияменнақтылапотыруытиспроблеманыбелсендітүрдеқоюжән
ешешу,зейіндіқабылдау,визуалды,дыбыстықжәнежазбашаақпараттытезқорытындылап,күштіестесақт
аубаламалардытезсақтап,шешімқабылдау.Жүйелікжағдайбіреулерүшінэмоцияныңорынсызжұмсалуы
нтудырады,алтағыбіреулерүшінпсихикалыққорлардыүнемдеутәсілдеріздеугеұмтылдырады.Жүйкесі
мықтысақбайқағышадамертеме,кешпе,әйтеуірбіркүніэмоционалдыққүйінутәсілінебойұсынабастайды:
бәріненжәнебарлықнәрседенбойынаулақұстайды,барлығыкөңілінеалабермейді,жүйкесінаялайды.

Н.А.АминоваменЛ.Г.Федоренконыңзерттеулері(2003),20жылданкейінпедагогтардаэмо-
ционалды«күйіну»басталады,40жылғақарайбарлықмұғалімдер«күйінеді».Оданбұрын,жүйкежүйесіне
шалдыққанпациенттергеқарағандажаспедагогтардыңкөрсеткішдеңгейлеріәлеуметтікбе-
йімделугетөменболып,іс-әрекеттеріндедөрекілік,сенімсіздік,мазасыздықпайдаболабастайды[3].

Эмоционалдықтасымалдаумеханизмібаронdаэнергетиканыңқандайдабірмөлшердеөзіңедебасқағ
адабағытталуы.Ісәрекеттіңсыртқыфакторынаналынғанәсерлертұлғаныүнеміжаралап,кәсібиісәрекеттің
психотравмалықэлементтерінбірнешемәртебастанкешіругемәжбүрлейді.Бұлжағдайдаэмоционалдыққ
үйінугеықпалететінішкіфакторлармаңыздыорыналады,олариндеттердіңқарқындыинтериоризациясы,
рөлдер,ісәрекеттіңжағдайлары,жоғарытүйсіктілікжәнежауапкершіліксезімі.

А.В.Ребровтыңбойыншакәсібикүйзелістіңкезеңдері:[5,14]

Біріншікезеңі:

– эмоцияныңтұншығуыбасталады:маманоныбайқағанболады:бәрідұрыссияқты,бірақжаныжайс
ызжәнекөңілсіз;

– жақсыэмоцияларжоғалады;

– беймазалықтың,қанағаттанбаушылықтуындайды.

Екіншікезеңі:

– әріптестерментүсінбеушіліктуындайды;

– әріптестерініңарасындааразdыққара-
қатынасақырынкөрінебастайды,басындажақтыртпаушылықсоданкейінтітіркенудіңтұтануыболады.

Үшіншікезеңі:

– адамөмірдіңқымбатекенітуралыойлаудатұйықталып,өмірге,әлемгедегенэмоционалдыққарым
-
қатынастына,тіптіжекеөмірінеде,барлығынадаселқос,қауіптіболады.Біріншіденпсихологтыңміндетікә
сібикүйінуініңалдын-алубойыншажұмысжүргізудіискеасыруболыптабылады.

Күйзелістіңалдыналудыңәрқилыстратегияларыбар:

Біріншісі–эмоциялардыбілдіруептілігі.

Екіншісі–
жағдайдықайтабағалау,оқиғаныңбасқасуретінқұрастыружәнежағымсызжағдайдыңөзіненөзіңізүшінкө
птегенпайдалынәрсенітабабілу.

Үшіншіжол–
қайтабағалауғакелмейтінжағдайдыөзгертугемүмкіндікберетінмақсаттыбағытталғанәрекеттер.

Жағдайықтималдықауіпті,күрделінемесежаңаретіндеқабылдануындоғарғанда,стресстиылады.М
ұндабілугетиісжайт,негативтік(теріс)жай-
күйтекбіздіңтерісойларымызбенұсталыптұрылады.Нақсоларбарлықбәленіңкөзіболыптабылады.Өзойл
арыңызбенжұмысістеудіүйреніп,сізөзэмоционалдықжай-күйіңіздіреттеудіүйренесіз.

Біріншіереже–
өзбойыңыздантерісойдықумау,керісіншеоғаноныңбасқаойларсияқтыөмірсүругеөзқұқығыныңбарекені
нетүсініstікпенқарау.

Екіншіереже–
бұлойғасыпайытүрдеайналыпөтудіұсыныңыз,өйткеніәркездеөзіңізгеқызықтырақ,маңыздырақжәнепай

далырақбасқаойларментірліктербар.Бұлкездебірденбұлжаңаойларды,тірліктердіойлапіскекірісіңіз.Өмірдегітерісжағдайдажақсыжәнепайдалынәрсенітабабілугеүйренуәрқайсымызғамаңызды.Себебіөмірқарама-қайшылықтардыңбірлігіменкүресіненқұралған.«Саудененіңрухыдасау!»–
депайтылады.Дұрысүйлестірілгентағам,спортпенайналысужәнезияндыәдеттерденбастартустресстіболдырмаудыңтағыбірәдісіболыптабылады.

Мотивациялықсферадағыкәсібидеформацияқандайдабіркәсіпкедегенқызығушылықболып,өзгелерінедегенқызығушылығытөмендейді.Мысалретінде,«еңбекқорлықты»алуғаболады,яғниадамуақытының көпбөлігінжұмыстаөткізеді,өмірініңжекежәнет.бсферасынаазқызығушылықтудырады.БұлжердеЛ.Н.Толстойдыңпікірібойыншаеңбек«өмірдіңдұрысеместігінөзіңненжасыруқұралы».Еңбекадамныңөміріндепайдаболғанмәселелерденқұтылудың,қорғанудыңжолыболады[6,230].

Кәсібидеформацияқалайкөрінеді?Қызметтікдеформациябасшылықжасауөкілеттігіншектемегенжағдайда,өзгеніңпікірінелемегенкезде,өзқателіктерінкөрмегенжағдайда,өзініңпікіріғанадұрыскөрінукезіндекөрінеді.

Бұлжердекәсібидеформациятүсінігі«күйіппісусиндромы»түсінігіненбөліпқарастырылмайды.Бұл,екіжағдайдакөптегенқызметкерлерініңжұмысынатәнқасиет.«Күйіппісусиндромы»кәсібиіс-әрекетконтекстіжайлысөзқозғаса,кәсібидеформациянегізіненоның жұмыстантысөміріндеқарастырылады.«Маманадам»оппозициясыншарттытүрдеқарастырсақ,екіфеноменарасындағыерекшеліктікөрнекіт үрдекөрсетеді.«Менмаманретінде»–
тұлғаныңкәсібиміндеттердіорындауғажауаптылығы:яғниқажеттібілімі,этикалықбағдарыменпринципіболукерекжәнекәсібиіс-
әрекетіөзінжоғарыдеңгейдекөрсетеді.«Менадамретінде»тұлғаныңорталықбөлігі,өміріжайлынеойлайтындығы,өмірлікпринциптеріменбағдарынқарастырады.Осыанықтамағасүйенеотырып«Күйіп-пісусиндромы»,«Кәсібимені»бақылаушырөлінжоғалтып,«менадам»кәсібикомпетенцияаймағынаенуіқажет.

Жұмысбарысындакөптегенмамандарқаттышаршағандықтанолардыңклиенттеріжағымсызкүйтуғызады.Кәсібидеформация,керісінше«кәсібимені»«менадам»аймағынақарайкеңейіп,ұлғайыпжайылады.Үйгеоралғаннанкейіндеолөзінсолмаманретіндеұстайды.

Кәсібидеформацияныңекікомпонентінкөрсетугеболады:кәсібидеформацияғабейімділік,бұладамдардыңмінезіндежәнетұлғалықерекшеліктеріндеосыкәсіпкетәнқасиеттеріболады.Олароныашықтүрдеқолданадынемесежасырыпқалады.Кәсібиіс-әрекеттұлғаныңерекшеліктеріндамытады.Кейдекәсібиіс-әрекетолардыақтап,олардыңжүзегеасуынажәнекөрінуінежағдайжасайды.Бейімділіксәйкесіншекәсіпті таңдауғаәсеретеді.Оларөздерінеқолайлыорындысезінгенсоңкейінөзініңкәсібініңіс-
әрекетінбұрмалайды.

Стресс,шаршау,депрессияжәнеэмоционалдықүйінукәсібидеформацияныңеңбастапқыформаларыболыптұрады.Бұлжердебірізділіктібар:бастапқыкезеңшаршау,стрескеәкелуімүмкін.Ұзаққасозылғанстресс депрессияғаайналады.Албұндайжағдайдағықызметкержаманжұмысшыболады.Осыданбарыпкәсібидеформацияғаауысады.

Кәсібидеформациятүсінігі«эмоционалдықүйіну»,«стресс»,«депрессия»категорияларыменбайланысты.Психологиялық-
педагогикалықәдебиеттердіталдаунегізінде«burnout»,яғниэмоционалдықүйінукөптегенкәсібиқызметкерлердіңісәрекетінетән.Шетелдіңғылымиәдебиеттеріндекүйінусиндромы«burnout»терминіменсипатталады.Қазақшанұсқасы«жану»,«күю»дегенмағынаныбереді.РессейлікавторларТ.С.Ященко,1989;Т.В.Форманюк,1994жылдарыағылшынтілінәртүрліаударыпоны«эмоциялықжану»десе,Д.Д.Вид,Е.И.Лозинская1998жылы«эмоциялыққүйіну»депалды.Сондай-
ақ2000жылыН.Е.Водопьянова«психикалыққүйіну»десе,Т.И.Ронгинская2002жылы«кәсібикүйіну»дегентерминдіқолданды[7,158].

АлғашқүйінуфеноменінХ.Фреденбергерсипаттады.КөптегеншетелзерттеушілеріСелье1936жылы,К.Маслач1976жылыкүйінудікәсібистреспенбайланыстырды.Сондай-
ақкүйінууақытбойыншадамыпотыратындинамикалықүрдісжәнекөрінудеңгейібіртіндепөсіпотырады.

ҚазіргітаңдаВ.В.Бойко,М.В.Борисова,В.Е.Орелжәнет.бкүйінусиндромынфизикалық,эмоциялық,ақыл-
ойлықдеформациядепанықтайды.Бұлсиндромөзінеүшнегізгіқұрамдықамтиды:эмоциялықдеформация,деперсонализация,кәсібижетістіктердіңредукциясы.

Эмоциялыққүйінудегенімізадамныңпсихикалықжәнепсихологиялыққөңіл-күйінеәсерететінжүріс-

тұрыстықжәнепсихикалықуайымдардыңкешендіжиынтығы.Эмоциялықкүйінусиндромы–үздіксізстрестіңжұмысбарысындапайдаболатынтұлғаралыққарым-қатынасқажауапреакциясыболыптабылады.Соныңсалдарынан«кәсібикүйінусиндромы»пайдаболған.

Стрескедегентұрақтылықнемесетөзімділіктермині–бірнешетұлғалыққасиеттердіңжиынтығынқамтиды,яғникәсібиіс-әрекетнегізіндепайдаболғанэмоциялық,интеллектуалды,еріктікқысымтүсудіқоршағандарынажәнеөзініңденсаулығынаешзиянынтигізбейбастанкешіруболыптабылады.

Эмоциялықкүйінутұлғаменжұмысісініңаралығындағысәйкестіктіңболмауы.Олеңалдыменқызметкергеқойылатынұсыныстарменталаптардыңоныңмүмкіншіліктерінесәйкескелмеуі.Басшылықтыңоныңтұлғасынадегенасажоғарыталапқоюы.Егерқызметкерүшінбасшының үкіміпарызболса,алоныіскеасыраалмаудыңөзіжұмыссапасынтөмендетуінеәкеп,соныңсалдарынанстресспайдаболады.

Кәсібикүйінусиндромынқұрайтынсимптомдардышарттытүрдеүшнегізгітопқабөлугеболады:психофизикалық,әлеуметтік-психологиялықжәнежүріс-тұрыстық.

Кәсібикүйінудіңпсихофизикалықсимптомына,соныменқатар,үнемібасылмайтыншаршаусезімініңболуытеккешкеғанаемес,таңертеңдеболуы(созылмалышаршаусимптомы);

– эмоциялықжәнефизикалықазудысезіну;
– қоршағанортадағыөзгерістердіқабылдауыныңтөмендеуі;
– жалпыастенизация(әлсіздік,белсенділігініңтөмендеуі,гармоналдыжәнеқанныңбиохимиялықкөрсеткіштерініңнашарлауын;
– жиісебепсізбастыңауруы,асқазанішекжолдарының бұзылысы;
– жылдамсалмақтанарылунемессалмақтыжылдамқосылу;
– толықнемесежартылайұйқысыздық;
– үнеміұйқылыжағдайдажүруі,күндізжұмысбарысындаұйқысыныңкелуі;
– физикалықнемесеэмоциялыққысымдадемалысының бұзылуыентігудіңпайдаболуы;
– ішкіжәнесыртқысенсорлысезімталдығыныңтөмендеуі:көру,есту,дәм,иіссезу,терісезімдері.

СтрестікпроблемалардыескереотырыпН.В.Самоукина«Кәсібистресс–бұлкәсібижұмыстыорындаудағыкездесетінэмоциялықжәнеэкстремалдыфакторлардыорындаудағыжұмыскердіңшаршағанкүйі»депайтқан[7,158].

Н.В.Самоукинакәсібистрестіңнегізгітүрлерінатапкөрсеткен.Ендіәрқайсысынажекетоқталатынболсақ:

Ақпараттықстресс– бұлуақыттыңқаталшеніндетуындайдыжәнежоғарғыжауаптыережелердедеқолданылады.Соныменқатарақпараттықстрессжағдайдыңбелгісіздігіменқатаржүреді.*Эмоциялықстресс–* дәлнемесеболжамдапайтылғанқорқынышты антуындайды.Мысалы:орындалмағанжұмысүшінкінәсезімі, әріптестеріменқарым-қатынастат.б.

Келесітүрі*комуникативтістресс*–қатаңқарым-қатынасмәселелеріменбайланысты.Олөзін-өзіұстайалмайтынжоғарғыкикілжіңменбайланысты,соныменқатарбірнәрседенбастартаалмау,манипулятивтіәрекеттерденқорғанаалмау.

Қателікжасауданқорқудантуындайтынстресс–қателіккқорқынышыекіжағдайменбайланысты:бірінші,жетістіккежетудегенішкіқаттыталпыныс;екінші,қателіккеткенжағдайдағыкедергілер.Қорқынышқателігікөбінесеадамныңшығармашылықмүмкіндіктерінбекітеді.Соныменқатар,адамкөпнәрседенбастартабастайды.Нәтижесіндеадамөмірсүруденқорқабастайды.

Кәсібистрестіңбәсекелесекөптарағантүрі–*бәсекелестікстресі*.Адамқоршағанортадаөзініңбәсекелесінкөреді.«Өзінбәсекелестікжарысқаберетінадам,өзөміріменөмірсүрмейді,жұмысынниет-қалауыментаңдамайды,оныңақшасынақараптаңдайды,соныменқатароныңайналасындаөзінекерекадамдарға,достарынакелгендеуақытжоқ.

Қазіргізамандастрестенқалайқашу,қалайқұтылутуралыкеңестеркөпайтылуда.БірақСельеніңайтуыбойынша,стрестенқашпағанжөн.Стрестентолыққұтылу,бұл–өлім.Стрессжағымдыжәнежағымсызқобалжулярменбайланыстыекенінбілеміз.

Стрестіңтұрақтылығынаәсеретететінфакторлар:стресснәтижелеріадамныңжекеерекшеліктерінентұрады.Кейбірадамдарстрестікбұзуларынабасқаларғақарағандажақсықарсытұраалады.Неге?Біздіңфизикалықнемесепсихологиялықденсаулығымызғаәсеретететінстрестіңәсеріназайтатынбірнешефакторларба

р.Бұлфакторлардықарастырудыңөзітағыбірмәселенітудырады,сондықтанбұлмәселеқызығушылығынжоғалтпайдыдегенойдамыз.

Қорытаайтқанда,стресс,кәсібикүйзеліскажаһанданузаманындағықалыптыжағдайлардыңбіріболып,денісаутұлғаныңденсаулығынақауіпті,жұмысқақабілеттілігінтөмендететіндігідәлелдеудіқажететпейді.Дегенменде,бұлауқымдымәселезерттелуісонауғасырларданбастауалсада,әлідежанжақтыталдауды,тереңінензерделеудіқажететететін,толықтайашылмаған,күнтәртібінентұспейтінтақырып.Әрадамбірнемесебірнешекәсібиқызметтіатқаратынынескереотырып,бұлтақырыпқабейжайқарамай,өзектімәселелердіңқатарынақосааламыз.Осысебептенде,кәсіпкебайланыстыстресстіңдер кезіндеалдыналушараларынжасау,оданшығуғакөмектесупсихологқызметініңнегізгіміндеттерініңбіріболыптабылады.

Пайдаланылғанәдебиеттертізімі:

1 МарковаА.К.Психологияпрофессионализма,Изд.:Международныйгуманитарныйфонд«Знание»,2009.,С.308

2 БезносовС.П.Профессиональнаядеформацияличности.–СПб.:Речь,2004.–С.272

3 КлимовЕ.А.Психологияпрофессионала.–М.:Высшаяшкола,1996–С.142

4 НикифороваГ.С.Психологическоеобеспечениепрофессиональнойдеятельности.–СПб.:Мир,1991.–С.355

5 А.В.Ребров.Влияниемотивационнойструктурынарезультативностьтрудаработников\различныхпрофессий//Социологическиеисследования,№5,2014,12с.

6 ГубачёвЮ.М.Эмоциональныйстрессвусловияхнормыипатологиичеловека.Карвасарскийидругие–Л.:Книга,–2002.–С.230

7 ҚалымбетоваЭ.К.Еңбекпсихологиясы.–Алматы:Қазақуниверситеті,2008.–158б.

МРНТИ:15.81.21

А.Қ.Егенисова[1],А.Б.Садуақасова[2]
[1]Ш.ЕсеноватындағыКаспиймемлекеттіктехнологияларжәнеинжинирингуниверситеті, Ақтауқ.,Қазақстан

ПСИХОЛОГИЯПӘНІБОЙЫНШАДӘРІСТІДАЙЫНДАУМЕНЖҮРГІЗУӘДІСТЕМЕСІ

Аңдатпа

Мақаладапсихологияпәнібойыншадәріссабақтарындайындау,жүргізуәдістерітуралысөзқозғалады.Дәрістіңатқаратынфункциялары,дәрістіңпсихологиялықерекшеліктері:ғылымилығы,жеткіліктілігі,қызықтылығы,дәрістіңұйымдастырушылық,дидактикалық,әдістемелікдеңгейіжәнедәрістіңтүрлері:хабаралаудәрісі,проблемалы,дәріс-диалог,дәріс-пресс-конференция,дәріс-толғау,дәріс-іскерлікойындар,интербелсендідәрістергесипаттамаберілген.

Дәрістіоқудыңәдістемелікнегізіжәнебаяндаустілімендәрістіоқубарысындасақталатынережелер, дәрістіңвербальдыемескомпоненттерітуралыдабаяндалады.

Түйінсөздер:психология,дәріс,дәрістіңфункциясы,дәрістіңтүрлері,хабарлаудәрісі,стиль,пресс-конференция,интербелсендідәріс,ұйымдастырушылық,дидактикалық,әдістемелік.

A.K.Yegenissova[1],A.B.Saduakhassova[2]
[1]Caspianstateuniversityoftechnologyandengineeringnamedafter Sh.Yesenova, Aktau,Kazahzstan

PREPARATIONANDCONDUCTOFTHEMETHODOLOGYOFLECTURESONPSYCHOLOGY

Abstract

Thearticlediscussesthemethodsofpreparingandconductinglecturesonpsychology.Thefunctionsofthelecture,organizational,didactic,methodicallevelofleсturesandtypesoflecturesarecharacteristic:lectures,problemlectures,lectures-pressconferences,lectures-businessgames,interactivelectures

Themethodologicalbasisofthelecture,thestyle,therulesofthelectureandthenon-verbalcomponentsofthelecturearereported.

Keywords: psychology, lecture, function of lectures, types of lectures, problem lectures, style, press conference, interactive lectures, organizational, didactic, methodical.

А.К.Егенисова[1],А.Б.Садуакасова[2]
[1]Каспийскийгосударственныйуниверситеттехнологийиинжиниринга имениШ.Есенова, г.Актау,Казахстан

МЕТОДИКАПОДГОТОВКИИПРОВЕДЕНИЯЛЕКЦИЙПОПСИХОЛОГИИ

Аннотация

Встатьерассматриваютсяметодикаподготовкиипроведениялекцийпопсихологии.Характеризуютсяфункциилекции,организационный,дидактический,методическийуровеньлекцийитипылекций:лекции,проблемныелекции,лекции-пресс-конференции,лекция-деловыеигры,интерактивныелекции.

Докладываетсяметодологическаяосновалекции,стиль,правилалекцииневербальныекомпонентылекции.

Ключевыеслова:психология,лекция,функциялекций,типылекций,проблемныелекции,стиль,пресс-конференция,интерактивныелекции,организационный,дидактический,методический.

Дәрісөткенғасырлардакітапжетіспегендіктенбілімберудіңжалғызтәсіліболды.Біраққазіргіуақыттакітап,журнал,брошюракөптепбасылуынақарамастан,дәрісмектептіңжоғарғысыныптарында,колледждерде,жоғарыоқуорындарындаоқытудыңбастыформасыболыпотыр. ӨткенғасырлардағыЖОО-ғыбілімстуденттергепрофессордыңонықітаптаннемесеедайынжазбамәтіндерденоқуарқылыхабарланды. Сондықтан«дәріс»сөзініңмәні(латынша-Iесiio)-«оқу»дептүсіндіріледі[1,447б.].

РесейдедәрістіМ.В.Ломоносовтыңкезіненпайдаланабастаған.Оқуматериалыәртүрлікөрнекіқұралдарынпайдаланаотырыпауызшабаяндалды.ДәрістіЖОО-даоқудыңпайдасыменмәніжайлымәселеәлікүнгедейінмаңызды.Дәрісәдісініңқарсыластары,дәрісәдісінжақтамаушыларыныңстуденттердіңөзбетіншеебекетуменойлауғаұмтылыстарынжойып,студенттербіреудіңдайынойыненжарқабылдайдыжәнеолардыңкөпуақыталатынынайтады.Соныменқатар,қажетоқулықтарменоқуқұралдарытұрғанда,дәрістіжәнеоныңжазбасынқабылдаудақиындықтартуындайды.Дегенмен,дәрісоқудыңжақтастарыдааземес.Олардыңойыншадәрістіоқудыңәдістемесідұрысболып,тыңдаушыларорындыұйымдастырылса,жоғарыдааталғанкемшіліктердіңкөбісіжойылады.Сондықтанқазіргіта ңдадәріс*ЖОО-дабілімберудіңжетекшітүріболыпқалабереді.*Кейсәттері,атапайтқанда:

– оқулықтаржетіспегенде(жаңакурстароқылғанда);
– оқулықтарменоқуқұралдарындаоқуақпараттарышашырап,түрлішебаяндалғанда;
– оқуқұралдарындаәлібаяндалмағанжаңаақпараттарпайдаболғандадәрісеңтиімдіәдісболыпсаналады.

Дәріс–
өзектіпроблемалардыигеруменмеңгерудіңтеориялықмәселелерінқарастыратынсабақтүрі.Олболашақмамандықтұрғысынанүйренушілердіөміршең,күнделіктіөмірденалынғантеориялықпроблемалармен мәселелердішешугебағыттайды.Дәрістекөлемдімәліметтердіжүйелепберуқолайлы,мұндатақырыптыңбастымәселелерінақтыланып,материалдыңөзіндіктұрғыданигерудіңәдістемелікнұсқауларыберіледі.

Дәріскезіндеоқытушыбірнешеөлдердіатқарады: [2,352 б.]

–құбылыстардыжәнефактілердіталдап,түсіндіретінғалымретінде;

–
сабақберудіңқазіргізаманғыәдістерінқолданып,жекетұлғаныңдүниетанымын,адамагершілігінқалыптастыыппедагогретінде;

–тыңдаушыларынсендіретін,насихаттаушышешенретінде;

–аудиториядағытыңдаушылардыңжекежағдайынжәнетұтастайсезінеалатынпсихологретінде.

Дәріс–
бұлкөпқырлықұбылыс.Мұндакөрнекіқұралдармениллюстрациялардықолдану,уақыттытұтымдыесептеу,студенттердібелсендіру,сабақтыбұрынғыматериалдарменбайланыстыру,негізгімәселелердіесіндесақтау,дәрісбарысындажазғызыпжәнеөзбетіндікжұмысқаәдебиеттерберу,міне,осыныңбәріндәрісбарысындаорындауытиіс.Дайынмәтіндітеледидар,радио,магнитафонарқылыоқубұлдәрісболыптабылмайды.Мұғалімніңтілі,өздауысытікелейбілімдіқалыптастыруғаықпалетеді.

Дәріснегізінен3негізгіфункциялардыатқарады:

–ақпаратберушілік(студенттергеқажеттібілімдібереді);

–
ынталандырушы(тақырыпқақызығушылықтуғызып,басқадақайнаркөздердіоқыпүйренугешақырады);

–тәрбиеленушілікжәнедамытушылық(құбылысқабағаберіпойланады).

Дәрісбілімдіалудыңүнемдітәсілі.Мұндабілімжалпыланған,жүйеленгентүрде,яғнистудентбілімдіжылдамжәнесенімдітүрдеалады.

Тыңдаушыларғатигізетінжалпыықпалыменәсерібойыншаоқуматериалындәрістүріндежеткізутәсілібасқаәдістергеқарағандаасатиімдіболыптабылады,өйткенілектортұлғасыныңаудиторияішіндегіқарым–
қатынасындаықпалынешнәрсеменалмастырумүмкінемес.Осылайша,дәрісстуденттізерттелінетінғылымынаенгізіп,оныңнегізігіғылымитеориялықтұрғылырменалғашқытаныстығынқамтамасызетудіңнегізіндесолғылымдызерттеудіңбасқадажолдарынанықтайды.

Дәрістіңұйымдастырушылық,дидактикалық,әдістемелікдеңгейітуралысөзқозғасақ.

Ұйымдастырушылық–
дәріс,семинар,практикалықжәнезертханалықсабаққақаншасағатберілетінішешіледі.

Дидактикалықдеңгейі–
дәрісжоспары(еркіншолу,мәселелік,жалпылаут.б.)демонстрациялық,техникалыққұралдардың,топтыңдайындықдеңгейіқарастырылады.

Әдістемелікдеңгейі–
дәрістіжазыпдайындаудабілімберушілікжәнетәрбиелікміндеттерқоюыкерек.Нақтыматериалдардытыңдау,ақпараттардыанықтау,эксперименттідемонстрациялаутехникалықжәнекөрнекіқұралдардыпайдалану,әдістемесінжасау.Кез-келгендәрісүшбөлімнентұрады[3,304с.].

*1.Кіріспеде*тақырыпаталып,мақсат-
міндеттерқойылып,проблемағақысқашасипаттамаберіледі.Дәріскеқатыстыәдебиеттерайтылып,өткенсабақпенбайланысжасалады.Дәрістіңбұлбөліміқысқажәнемақсатыбағытталғанболукерек.

*2.Негізгібөлімде*барлықтүйіндіксұрақтаранықталып,анықтамалярменнегізгітеориялыққағидалардәлжәнеқысқашақұралуықажет.Оқытушыфактілердісұрыптап,керекақпаратқакелтіреді,нәтиженіталдап,қажеткезіндетарихынааныктамаберіп,ғылымизерттеуменпрактикалықпайдаболғанпроблемағабағаберіп,теорияныпрактикалықөмірменбайланыстырады.Келешектегідамуынашадыжәнепроблемабойыншаізденугемүмкіндікбереді.Дәрістесұрақтар2-
4болғанықдұрыс.Әрсұрақбөлектақырыпшаларғабөлінеді.Жоспарғақысқашанегізгітүйіндісұрақтаренеді.(сосынемтихансұрағынадакіреді.)Дәрісмәтініөтеұзақжәнеөтеқысқаболмаукерек.

*3.Қорытындыда*негізгітұжырымдарғатоқталып,алдағыөзбетіменорындалатынжұмыстарғаәдістемеліккеңесберіліп,сұрақтарғажауапберіледі.

Құндыдәрісбайматериалыменғанаемес,аныққұрылымыжәнеоңтайлыәдістеріменберіліп,қатаңдидактикалықжүйедеқұрылуыменсипатталады.Дәрістіңтиімділігінжоғарылатуүшінқұрылымдықкерекшелігі,дәрістіңәрбіртипініңоқытуәдістемесімендайындалудеңгейінжетілдірукерек.Соныменқатар,лекторлыңдәрістіаудиторияғажеткізушеберлігіменсөйлеутехникасын,педагогикалықтактиканымеңгеруіқажет.

Дәрістібізбірнешетиптергебөлеміз:

–жалпымақсатынақарай:үгіттеушілік,насихаттаушылық,тәрбиелеушілік,дамытушылық;

–мазмұнынақарай:академиялық,жәнетанымал;

–дидактикалықміндетінеқарай:еркін,қорытынды,жалпылау,шолу,мәселелік,дәріс-диолог,дәріс-прессконференция,дәріс-толғау,дәріс-іскерлікойындар,жұптықдәріст.б.

–әсеретуінеқарай:эмоциядеңгейінде,түсіндірудеңгейінде,сендірудеңгейінде.

Әрбірдәрістітыңдаушыларғанақты,сенімді,сезінеалатындайжеткізебілуоқытушыныңміндеті.

*Дәрістіңтүрлері:*Оқытупроцесінинтенсификациялауконцепциясынанегізделіп,дәстүрлідәрістерменқатаринновациялықтүрлерідежоғарымектептәжірибесіндекеңорыналады.Дәрістіңкелесітүрлерікеңқолданылады:хабарлаудәрісі,проблемалыдәріс-диалог,алдын-
алажоспарланғанқателердентұратындәріс,дәріс-пресс-конференция,дәріс-толғау,дәріс-іскерлікойындар,интербелсендідәріс,Оқытушыдәрістіңәр-
түрінпайдаланудаөзпәнінің,оқытуәдістемесініңерекшеліктерінескеруітиіс[4,225с.].

*Хабарлаудәрісі*мақсаты–
студенттергеүлкенкөлемдегіматериалды,молмысалдарментүсіндіружәнеақыл-ойкүштеріндамыту.Олүшінкелесіңұсқауларберіліпотырады:«осынегізгіқағиданыойлапбайқаңызшы...»,«осыдәлелүшінқарсыойыңыздыбілдіріңізші...»«...туралыойдыдәлелдеңіз».

*Мәселелікдәріс*мақсаты-
студенттердіңтанымбелсенділігін,ойлауқабілетінарттыру,шығармашылық,зерттеумүмкіндіктеріндамыту,кәсібиқызығушылығынқалыптастыру.Проблемалықдәрістердақұрастырылыпжатқантақырыпбойыншабір-бірінеқарама-қарсыпікірлерменкөзқарастарнемесеқалыптасқантүсініккеқайшытеорияларкелтіріледі.Бұлжердебастымақсатстуденттіүйреншіктіқалыптаншығарып,білімберупроцесінөзіндіктұрғыданұйымдастыруболыптабылады.Студенткелтірілгенпікірлердітаңдаумендәлелкелтіруарқылыөзіндіктүсінікқалыптастырады.

*Пікірталасдәрісі.*Дәрістіңбұлтүріндекүрделінемесежанжақтықарастырылмағанәрісаналуаншешімдерібар,студенттарапынанкөптегенсұрақтартудыратынөзектітеориялықжәнепрактикалықпроблемаларталқыланады.Пікірталасдәрісіндаоқуматериалыжанжақтыталқыланып,түрліпозициялартұрғысынанқарастырыладыжәнебағаланады.

Мұндайпікірталасқастуденттердіңбарлығыдерлікараласады.Пікірталасдәрісіндастуденттертүрлікөзқарастарменпозициялардысалыстыружінеталдау,олардытаңдауменбағаберудағдыларынқалыптастырады.Олардығылымидискуссияжүргізуәдістемесіментанысып,өзұстанымдарынқорғаужәнедеқарсыжақтыңпікірінсынаумақсатындадәлелдеркелтірудіәріолардықолдануды үйренеді.

*Дәріс-кеңес***.**Дәрістіңбұлтүріконференциятүріндеұйымдастырылғандәріскеұқсас.Кеңесныңталқылау,кеңесу,жәрдемдесу,кеңесберудегенұғымдардыберетіндігінескерсек,дәріс-кеңесдаосымағынааумағындаболады.

*Дәріс-конференция.*Дәрістақырыбыөздерінқызықтырғансұрақтарбойыншаалдынала беріледі.Дәрісбасталуғабірнешеминутқалғандаоқытушыстуденттерденжазбашасұрақтардыберудіұсынады.Оқытушыбірнешеминутсұрақтардысұрыптап,дәрістіоқуғакіріседі.Әдістемесі–дәрістіңтақырыбынатау,студенттергежауабынбілгісікелетінсұрақтардыжазбашақоюғаталаптандыру,сұрақтардымазмұныбойыншаіріктепалу,дәрістіосысұрақтарғажауапберутүріндеемес,тақырыптылогикалықбайланыстабаяндау.Дәрістіңсоңындатыңдаушылардыңқызығушылығыменбілімінкөрсеткенсұрақтарынталдап,бағалау.Нәтижесі–
сұрақтытұжырымдаукезіндестуденттердіңойынбелсендіреді,жауабынкүтукезіндезейіндерініңаудартады;студенттердіңсауаттысұраққоюіскерлігінарттырады.

*Екіоқытушының(қосарлас)дәрісі.*Бұлтақырыпбойыншадәрістіекіоқытушыоқидыәріжүргізеді.Мұндайдәрісекіоқытушыныңбір-біріменжәнестуденттерменжасалғандиалогтүріндеөтедінемесепікірталассипатынқабылдайды.Бұнда–оқуматериалыныңмазмұныекіоқытушыныңөзарабелсендідиалогтықәңгімесіндемәселеліктүрдебаяндалды:теоретикпенпрактик,белгілібіршешімдіжақтаушыменқарсыласадам,екіғылымимектептіңөкілдері,педагогпенпсихологт.б.Тәсілдер:біреудіңой-пікірінеараласу,анықтаусұрақтары,қиянқысұрақтар,толықтырулыр,түзетулер.Дәрістіңсоңындастуденттергебаяндалғанматериалдыңжоспарынқұруғатапсырылды.

*Визуальды*дәрісоқуматериалынкөріпқабылдауарқылы(картина,схема,кинофильмт.б.)жүзегеасады.Кезкелгенпәнсекілдіәрбірматериалғададәрістіңосытүрінқолданаберугеболмайды.

*Жұптықдәрістің*детіімділігіжоғары.Мұндаоқуматериалдарыныңмазмұныекіоқытушыныңөзарадәрісбелсендідиалогтықәңгімелерінде,мәселеліктүрдебаяндалады.Қатысқанәртүрліғылымимектептердіңөкілдерітеоретикпенпрактикбелгілібіршешімдіжақтауменқарсыласадам.Жұптықдәріс-дәрістіңкүрделіформасы.Оғанәбдендайындалғандұрыс.Мұндаоқытушыныңбіріккен,интеллектуалдықкәсіптікбілімініңдеңгейі,жекеерекшеліктерініңүйлесімділігіқажет.Олардақарым-қатынасіскеолігі,реакциясыныңжылдамдығыменсуырыпсалмалыққақабілеттілігіболуықажет.

*Интербелсендідәріс:*Интербелсендіәдістерментәсілдердіқолданудәстүрлідәрістіүйренушілердің белсендіәрекеттеріненқұралғанқызықтыәрітартымдытанымдықпроцескеайналдырады.

Интербелсендідәрістіңнегізгіқағидалары:
–
интербелсендідәрістеақпаратдайынқүйіндеберілмейді.Интербелсендідәрісүйренушініңқандайдабіртақырыпнемесемәліметбойыншабірлескенәрекеттернегізінде(топтықпікіралмасу,талқылау,пікірталас,ойқ

озғау,т.б.)студенттердеөзіндікпікірменкөзқарасқалыптастыруғабағытталады.Интербелсендідәрістенегізгіқағида«беру»,«үйрену»емес,«ұсыну»болады.Ұсынылғанмәліметбойыншастуденттербірлескенбелсендіәрекеттерарқылыөздігіменжаңабілімқұрастырады.

–интербелсендідәрістақырыптыдамытуға,тереңдетугебағытталады.

Дәстүрлімонологтүріндегідәріс«студенттердіңқарастырылатынтақырыпбойыншабіліміндеректеріжоқнемесежоқтықасы»дегенқағиданыұстанады.Солсебептідедәстүрлідәрісақпараттықөпмөлшерін«беруге»мүдделі.Студенттермұнда,әдеттеенжар(пассив)әрекеттератқарады:тыңдайды,көшіреді.

Дәрістіоқудыңәдістемелікнегізіжәнебаяндаустилі

Дәрісоқупроцесілектордыңәдістемелікдайындығына,оныңтәжірибесіменжекедараерекшеліктерінебайланысты.Бірнешеәдістемелікұсыныстарберугеболады.Бәріненбұрынаудиторияменбайланыс,тең бе-

теңқатынасорнатылуықажет.Дәріскезінде«Мен»есімдігініңорнына«Біз»есімдігінқолданыңыз.Олардыңбілмегеніне,сұраққойғандарынатаңданбаңыз,ренжімеңіз.

–дәрісбарысындаәңгіме,әңгімелеуәдістерінқолданыңыз;

–аудиторияныбасқарыңыз(қарама-қарсыбайланыстыұстаңыз)жәнедәрісоқуманерасынөзгертіңіз;

–оңтайлытемптісақтаңыз,асықпаңыз,аудиторияныңэнергетикасынбасқарыңыз;

–сөйлеуіңіздібақылаңыз;

–өзтемпераментіңіздіжекеерекшеліктергесайұстауыңызғатырысыңыз;

–тыңдаушыныңқызығушылығынақарай1-

2қайнаркөздердіұсынудыұмытпаңыз.Ұсынылатынәдебиетсатылатындайнемесекітапханадаталатындайжаңаболғанынадұрыс.Кітаптыңмазмұнынбойыншақысқашасипаттамаберіпжәнекөрсетіп,жарнамажасағандапайдалыболады.Мысалы,студенттержалпыпсихологияныоқиотырып,тәжірибеліпсихологболуүшінолнегеқажетжәнедемамандаросыбілімдердіөзтәжірибесіндеқалайқолданатынындабілебермейді.Болашаққәсіптіңконтекстібелгілітүрдеақпараттықдәрістетеориялықжағдайларғасәйкескәсібисуреттемелертүріндеенгізілуімүмкін.Еңбастысыолардың,теориялықтәжірибеніңбайланысынтепе-

теңбейнелеуінде.Дәрістідайындаукезіндеоқытушымынажағдайлардыестеұстауқажет,яғниауызшасөйлеужазбашасөйлеугеқарағандабасқашазаңдылықтарменқұрылуықажет.Сондықтандәрістідайындаутәсілімәтіндікжазуғанаемесбөлімдердентұратынжоспарконспектболуықажет.

*Дәрістіңеркінбөлімі.*Дәрістіоқытудыңеңқиынықалайбасталуында.Тыңдаушығаарналғанбіріншісөзсейіндіөзінетартуықажет.Дәрістіңмақсатыменжоспарыбаянды,жаңасабақматериалыөткенсабақматериалыменбайланыстырылады.Бұлбөлімдедәрістібаяндаудыңқарқынынегізгібөлімгеқарағандажоғарырақболуықажет.Себебі,олстуденттердіңдәрістіжазуға,дайындауға,бірмәселегекөңілаудартуғакөмектеседі.Дәрістіңеркінбөліміәдеттегідей5-7минуақыттыалады.

Дәрісматериалдарыныңбаяндалуыменқұрылымдықформасыәртүрліболуымүмкін.ҒалымдарменжоғарымектепоқытушыларынықөзқарасыбойыншаЖООдәрістіңнегізгікемшілігітыңдаушыныңенжарлығы.Сондықтаносыкемшіліктердіжою,дәрісмәселеліктүрдеболып,тыңдаушыныңтанымдықбелсенділігіменшығармашылығыноятатындайболуыкерек.Олүшінмынадайбелсендітәсілдердіатапөтугеболады.

–

тақырыптықфактілеріменнегізгіидеяларынтүсініп,дәлелдейтіндейстуденттергесұраққойыпотыру.

–оқытушыұсынғанқағидалардыәртүрлікөзқарасбойыншаталдау

–

материалдыбаяндаудыңжекедарастилі.әрбірбөлімсұрақтанкейінкерібайланыстақолдану.Сабақберупроцесікезіндеаудиторияныңдажағдайынсезініпотыруқажет.Аудиториядағытыңдаушылардытүгелдейкөріпжәнеолардыңбелсенділігіноятыпотырулекторлыңерекшеқабілетіболыптабылады.Лекторлыңаудиторияменқарым-қатынасындаоныңманерасы,бет-

қимылы,тілі,өзінұстауы,дауысырғағымаңыздырөлатқарады.

Дәрістіңберілуформасы:

–дауыстыңдұрысқойылуы;

–сөйлеутехникасынмеңгеру;

–мимикажәнежест.

Аудиторияныұйымдастыружәнеоқылуәдістемесі:

Еңбасында,аудиториябөлмесініңжағдайынтексеру(жарықтыңберілуі,тақтаныңтазалығы,бор,ауаныңжелдетілуі,мебельдердіңорны-орнындатұруы,кафедра,көрсеткіш,студенттерүшінорынныңжеткіліктілігіжәнет.б.).

–тақтағадәрістіңтақырыбы,жоспары,әдебиеттер,терминдержәнет.б.жазу.

–көрнекіжәнетехникалыққұралдардыорналастыру.

Дәрістіоқудыбастағаннанкейін:

–тақырыптыауызшаатаужәнеоныңмәнінеынталандыру. –дәрістіңмақсатыменміндетінанықберу.

– студенттергедәптерінетақырып,жоспарды,әдебиеттерді,тапсырмалардыжазғызуүрдістеріорындалады.

Дәрістіоқубарысындамынадайережелерсақталуытиіс:[5,304б.]

– жоспарбойыншаоқу;

– оқулықтатолықберілмегенматериалдынақты,толықжазғызу;

– әрбірсұрақеңбастысынжанамасынан,қызықтысынжәнеқызықсықын,күрделісін,бөлектепайтыпотыру;.

– студенттергемәселеліксұрақтар,тапсырмалар,міндеттеркою,жорамалойтуғызу,дәрісбарысындақайшылықтардышешуарқылыойларыментанымынбелсендіру.Мәселеликситуация-проблема-болжамарқылышешімтәсілдерінтабу-болжамдыдәлелдеу-проблеманыңшешімініңдұрыстығынтексеру;

– ойлауоперацияларын:анализ,синтезсалыстыру,жалпылау,жүйелеужәнеойқорытындыларынындуктивтік,дедуктивтік,аналогиялықдәрісбарысындапайдалану

– дәрісбарысындажалықтырмайзейіндіаударып,шоғырландырып,тұрақтандыратындайәртүрлірепликалардықолдану;

– дәстүрліпедагогиканыңәдістемеліктәсілдеріноқытудыңжаңаәдістерін(диалог,пікірталас,шағынаңгімежәнет.б.)ұтымдыүйлестіру;

– терминдердіанықжәнешешіптақтағажазу;

– әрбіршындықтыстуденттергесендіруалатындайжеткізу,анықемесдауыстонынан,салқынқандылықтан,бейтараптықтанбойдыаулақсалу;

– сөйлеутехникасынмеңгеру,сөздерді,буындарды,дыбыстарды,анық,ашықдұрысайту;

– аудиторияреакциясынсезінужәнетүсіну;

– әрбірбөлім,сұрақтанкерібайланыстықолдану.

Әрбірдәрісконспектісіндемынадайшарттарорындалуықажет:

–тақырыбы(дәл,анық,толық);

–мақсатыменміндеті;

–әдебиеттертізімі(міндеттіжәнеқосымша);

–мәтінмазмұны(негізгісі,жанамасыбөлінген);

–өзбетіндікжұмысқатапсырма.

Дәріскедайындалукезеңдері:

–бағдарламаныжәнеоқулықтардыоқу;

–әдебиеттертізімінқұрастыру;

–әдебиеттердіоқу,мазмұныніріктеу;

–көрнекіқұралдардытаңдау(кесте,сурет,бейнелу,музыка,өнершығармалары,көркемәдебиеттерденүзінді,фото,техникалыққұралдар,киноаппарат,магнитафонжәнет.б.).

*Тіл.*Дәрістіоқубарысындалектордыңауызшасөйлеуі,маңыздырөльатқарады.Онындәлдігі,эмоциялылығы,бейнелілігістуденттердіңоқуматериалынмеңгеругемүмкіндікбереді.Әртүрліәдістемеліктәсілдердіқолдану,мысалы:салыстыру,метафера,гипербола,афоризм,мақал-

мәтелдер,жаңылтпаштарт.б.қолдануөзіндіксөздікәдістерболыптабылады.Лекторшеберлігініңеңмаңыздыбелгісісөйлеутемпіболыпесептеледі.Көпшілік,әсіресежасоқытушылартезсөйлейді,студенттерестігендерітуралыойланып,үлгеріпжазаалмайды.Ұзақсөйлемдіаудиторияның15%-іғанатүсініп,меңгеріп,жазаалады.Егерсөйлемұзақтығы6секундқасозылса,тыңдаушыдұрыстүсінеалмайды.

Ғалымдардыңпікірібойыншадәрісоқусекундына2сөзденаспаукерек.Соғанқарамайдәрісдинамикалықтүрдеболукерек.Яғни,еңбастысы,жайырақоқылып,қалыпқойғанжағдайдақайталанукерек.Бұлсөздердіңмаңыздысынжазуғамүмкіндікбереді.Бірақта,қайталаушектентыскөпболса,студенттердідиктантжазғандайқылыпүйретеді.

Мұғалімкейбірдыбыстардыдұрысайтаалмауынанбалаларкүліпжәнетілінің,даусыныңбірсарындылығыолардыжалықтырыподаналыстатады.Дауыстембріадамғатабиғаттыңбергенсыйы.Қазіргіэксперименттікфизиологиядадауыстыңсапасынбұрынғысынанжақсартуғаболатындығынқостайды.

*Демалу.*Демалу-
организмніңөмірсүруқабілетінқамтамасызететінфизиологиялықфункцияныатқарады.Күнделіктіөмірде,диалогтысөйлеукезіндедемалуқиынғасоқпайды.Сабаққезінде,әсіресе,оқытушысабақтүсіндіргенде,дәрісоқығандажаттықпағандықтандемалысқиындыққелтіреді.Олкездемұғалімніңпульсідұрыссоқпай,бетіқызарыпдемалысықиындайды.

*Дауыс.*Кейбірмұғалімдердіңарасындадауысытабиғатынандұрысқойылғанадамдардакездеседі.Жақсыдауысарнайыжаттығуларболмасажылдарөтекелеөзгеріскеұшырайды,бұзылады.Адамдардыңдауысыжоғарғы2октавада,3-
5нотадаеркінөзгереалады.Диапазонадамдардыңдаусындағыәртүрліжоғарылықтағыдабыстардыңжиынтығы,оныңшекарасыөтежоғарыжәнетөменгітонменанықталады.Дауысдиапазонының жойылуыдауыстыңбірсарындылығынаәкеледі.Дұрысқойылғандауыстыңөзіндікбағыты-тембрреңкі.

Тембр-
дауысреңкіашықтығы,жұмсақтығы,жиілігі,ерекшелігі.Дауыстыңосықасиеттеріжаттығудыңнәтижесін деқалыптасады.

Дәрістіоқудасуырыпсалмалық,шешендіктеқажет,бұлоғаншығармашылықсипатберіп,тыңдаушылардынзейінініңшоғырландырып,қызығушылығынтуғызады.Актерспектакльдеөзролінқалайойнаса,лекторда аудиториядадәрістіжоғарыдәрежедеоқып,тыңдаушыларғағылымиақпараттардыжеткізуүшін,неғұрлымтиімдітәсілдердііздестіреді.Тәжірибелілектораудиторияменқарым-
қатынаставербальдыемесқұралдардыкеңіненқолданады.Олармимика,жест,пантомимикажәнет.б.

Бет–
*бейнесі.*Қызыққантыңдаушыларережебойыншалектордыңбетінеқарапотырады.Сондықтан,лектордың бетібірқалыпты,салмақтыболуытиіс.Олүшінүнеміайнаалдындажаттығужасапжүрукерек.

*Көзқарасы.*Аудиторияменбайланыстыжоғалтуөтеқарапайым.Терезеге,жарғақарап,көздіеденгетүсіру,немесетөбегекөтеругеболады.Әрбіртыңдаушыларменжеке,жәнеотырғандарменкөзбе-
көзконтактжасаудыүйренуқажет.

ЫМ-ишара-
қолменсаусағын,басын,мойнын,аяғын,қозғапбелгіберужатады.Дәрістыңдапотырып,лектордыңқалайтұрғанын,бет-
бейнесін,жүрісін,қолсермеуінқадағалапотырады.Яғни,дәрістіжаңабастағаноқытушыдәрістіоқукезіндеөзіндұрысұстап,денеқимылыменбелгіберудіүйренуікерек.

Қорытаайтқанда**,**оқытушыдәрістіоқукезіндеонықалайаяқтаукерекекенінуақытпенесептесіпотырғандұрыс.Әдетте,материалдардыаяқтауүшін5-
7минөтжеткілікті.Оқытушыдәрістіаяқтағаннанкейінтыңдаушылардыңсұрағынажауапберіп,сұраққаәдістемелікнұсқауберіп,керекәдебиеттердіұсынады.

Дәрістімазмұныбойыншаконструктивті,алэмоциялықұрылымыбойыншажағымдыаяқтағандұрыс.Студенттерқұмартыпжәнеқызығушылықтанытып,лектордыңұсынысынсынкелесікүні-
ақорындауғашабыттанып,жақсыкөңіл-күйдеқайтуларыкерек.

Пайдаланылғанәдебиеттертізімі:

*1 ӘлімовА.Интербелсендіәдістемені ЖОО–
дақолданумәселелері,Оқуқұралы,Алматы,2013,447б.*

*2 БадмаевБ.Ц.Методикапреподаванияпсихологии:Учеб.-
метод.Пособиедляпреп.Аспиранттоввузов.–М.:Гуманит.Изд.ЦентрВладос,1999.-С.304*

3 ГерасимоваВ.С.Методикапреподаванияпсихологий.Курслекции.М:,2004,225с.
4 ЕгенисоваА.Қ.Психологияныоқытуәдістемесі:Оқуқұралы,–Алматы:«Бастау»,2018.-352б.
5 ЕгенисоваА.Қ.ЖООпсихологиялықпәндердіоқытутеориясыменәдістемесі:Оқуқұралы,–Алматы:«Бастау»,2015,304б.

МРНТИ:15.81.43

А.Исимова[1],Қ.Ақшолақов[2]
[1,2]ҚазақстанРеспубликасыныңТұңғышПрезиденті–Елбасыатындағы Ұлттыққорғанысуниверситеті
Нұр-Сұлтан,Қазақстан

БІТІМГЕРШІЛІККҚЫЗМЕТКЕҚАТЫСАТЫНӘСКЕРИҚЫЗМЕТШІЛЕРДІҢОТБАСЫМҮШЕЛЕРІНЕПСИХОЛОГИЯЛЫҚҚОЛДАУКӨРСЕТУДІҢТЕОРИЯЛЫҚАСПЕКТІ

Аңдатпа

Бұлмақаладабітімгершілікқызметкеәскериқызметшіңіңқатысуыныңоныңотбасымүшелерінепсихологиялықәсеріқарастырылған.Әлеуметтікпсихологиятұрғысынанотандықзерттеулердебұлмәсележеткіліктітереңзерттелмеген,сондықтаншетелдікғылымижәнепрактикалықтәжірибенегізіндеосымақаладажан-жақтызерделенеді.Сондай-ақ,бітімгершілікмиссиясыныңбарлыққезеңдеріндеяғни,әскериқызметшібітімгершілікқызметкеқатысқанғадейін,миссиясынорындаукезіндежәнеоралғаннанкейінгіуақыттаотбасымүшелерінепсихологиялыққолдаукөрсетудіңмаңыздылығыменпсихологиялықкөмектіңерекшеліктеріайқындалған.Зерттеукөрсеткендей,топтықидентификация–әскериқызметшілердіңотбасымүшелерінпсихологиялыққолдаудыңмаңыздыжәнетиімдіәдісіболып,олардыңәскериқызметшілердіңбітімгершіліккеқатысуыменбайланыстытуындайтынкүйзелісреакциялары нтөмендетеді.

Түйінсөздер:күйзеліс,психологиялыққолдау,топтықидентификация.

A.Issimova[1],Akshulakov[2]K.
[1,2]TheNationalDefenseUniversitynamedafterthefirstPresidentoftheRepublicofKazakhstan–Elbasy
Nur-Sultan, Kazakhstan

THEORETICALASPECTSOFPSYCHOLOGICALSUPPORTFORFAMILYMEMBERSOFMILITARYPERSONNEL,PARTICIPATINGINPEACEKEEPINGACTIVITY

Abstract

Thisarticlediscussesthepsychologicalimpactonfamilymembersofasoldierparticipatinginpeacekeeping.Indomesticstudiesfromthepointofviewofsocialpsychology,thisissuehasnotbeenstudiedsufficientlydeeply,therefo reitisexaminedindetailinthisarticlebasedonforeignscientificandpracticalexperience.Inaddition,thefeatureofpsychologicalassistanceandtheimportanceofprovidingpsychologicalsupporttomembersofthefamiliesatallstagesofthepeacekeepingmission,includingbeforejoiningthepeacekeepingmission,participationperiodandafterthemissionhaveexplained.Thestudyshowedthatgroupidentificationisanimportantandeffectivemethodofpsychologicalsup

portforfamiliesofmilitarypersonnel,whichreducetheirstressfulreactionsassociatedwiththeparticipationofmilitarypersonnelinpeacekeeping.

Key words: stress, psychological support, group identification.

А.Исимова[1],ҚАкшулаков[2]
[1,2]НациональныйуниверситетобороныимениПервогоПрезидентаРеспубликиКазахстан–Елбасы
Нур-Султан,Казахстан

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕАСПЕКТЫПСИХОЛОГИЧЕСКОЙПОДДЕРЖКИЧЛЕНОВСЕМЕЙВОЕННОСЛУЖАЩИХ,ПРИНИМАЮЩИХУЧАСТИЕВМИРОТВОРЧЕСКОЙДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация

Вэтойстатьерассматриваетсяпсихологическоевлияниеначленовсемьивоеннослужащего,участвующеговмиротворческойдеятельности.Вотечественныхисследованияхсточкизрениясоциальнойпсихологииэтотвопросизученнедостаточноглубоко,поэтомуондетальнорассмотренвданнойстатьенаосновезарубежногонаучногоипрактическогоопыта.Также,объясняетсяособенностьпсихологическойпомощиважностьоказанияпсихологическойподдержкичленовихсемейнавсехэтапахмиротворческоймиссии,тоестьдовступленияввмиротворческуюоперацию,участияипослезавершениямиссии.Исследованиепоказало,чтогрупповаяидентификацияявляетсяважнымиэффективнымметодомпопсихологическойподдержкесемейвоеннослужащих,которыйснижаетихстрессовыереакциисвязанныесучастиемвоеннослужащихвмиротворческойдеятельности.

Ключевыеслова:стресс,психологическаяподдержка,групповаяидентификация.

Зерттеулерәскериқызметшіңбітімгершілікқызметкеқатысуыңпозитивті[1],сонымменбіргеотбасымүшелеріңіңкүйзелісдеңгейіңіңартуынатигізетіннегативтіәсерібарлығыналғатартады.«Күйзеліс»ұғымынаәскеритұрғыданР.Bartonебергенанықтамабойынша,«оладамнанемес,қоршағанортадағыоқиғалардыңнемесекүштердіңәсерінентуындайтынкүй»[2].SH.PincusжәнеTS.Namжүргізгензерттеунәтижелерібойыншаәскериқызметтікоперацияғақатысатынәскериқызметшіңбітімгершілікқызметіңкезеңдеріменбайланыстыоның отбасымүшелеріндетуындайтынкүйзелістенбелеңалатынжағдайларымыналар:бітімгершілікмиссиясынаәскериқызметшіқатысқанғадейінгікезеңде–
ашулану,эмоциялықбөліну,отбасылыққүйзеліспенкеліспеушілікболса;әскериқызметшібітімгершілікмиссиясынақатысукезінде–
эмоциялықтұрақсыздық,ұйымдастыраалмаушылық,қайғырумендепрессиялыққүйжәнебағдарынжоғалтукөріністерібайқалады.Сонымменқатар,алаңдаушылық,жалғыздық,ұйқының бұзылуы,денсаулығынабайланыстышағымныңтуындауыжәнеқаржылықмәселелердеосыкезеңдеартатүседі.Ал,қайтакездесукезеңі–
қайтаанықталғанрөлдерменқуатдинамикасынақауіптөнумәселелерінебайланыстыболса,бітімгершілікқызметтенәскериқызметшіоралғаннанкейінгікезеңде–
тәуелсіздіктіңжоғалуынанаразылық,қайтаконфигурацияланғанжүйедегіорынтуралысенімсіздік,әскериқызметшіңотбасымүшелерініңмиссияғабағдарлануданшығуықиынғасоғады[3].Бұлтұрғыда,британдықзерттеулербітімгершілікоперациясынақатысқанәскериқызметшілердеішімдіккеәуестік,қорқынышжәнедепрессиясияқтыпсихосоматикалықбұзылулардыңнегізі–
күйзелістіңжоғарыдеңгейдегікөрінісіненбелеңалатындығыналғатартады[4,5].

Алайда,T.WiensжәнеP.Bosstұжырымыбойыншажасжәнетәжірибесізотбасыларжиітәуекелгеұшырайды.Яғни,оларотбасыретіндеұйымшыл,қауымдықбірліктіқолдауденгейіқалыптасқанбітімгершілікоперациясынақатысатынәскериқызметшілердіңотбасыларыменсалыстырғандабірдейкөрсеткішкеиеемес[6].

Қызметтіккүйзеліспенотбасылыққарым-
қатынасарасындаоңкорреляциялықбайланыстыңбарлығын[7]ескерсек,отбасымүшелерініңкүйіменолағапсихологиялыққолдаукөрсетутақырыбызерттеулергенегізболарыанық.Мысалы,SH.Wangжәнебасқалардыңқызметтіккүйзеліспенотбасылықәлеуметтікмінез-
құлықарасындағыбайланыстызерделегензерттеунәтижесі,күйзелісотбасылыққұрылымғақарым-қатынасжәненегативтіэмоцияларменәсереттетініанықталып,ондағыөзаракорреляциялықбайланыстыңкоэффициентіr=.30,p<.0.5ғатең[8].

Әскериқызметшіңбітімгершілікмиссиясынақатысуыменбайланыстыотбасымүшелеріндетуынд
айтынқүйзелісітуралымәліметтерA.Gewirtsжәнебасқаларжүргізгензерттеудедетабылып,ондаотбасылы
қкүйзелістіңүшкезеңіберіледі:біріншісі–
бітімгершілікмиссиясынаәскериқызметшіқатысқанғадейінгікезең–
отбасыныңішкідайындығыменбайланыстықүйзелістеріболып,күтпегенжерденбөлінугебайланыстыжа
ғдайлардыңтуындауы,аяқастыкөңіл-
күйдіңбұзылуғабейімділігіменкикілжіңдердітудыруымүмкін.Екіншісі–
әскериқызметшібітімгершілікмиссиясынақатысукезеңіндеотбасылардаұзақуақытбөлінужәнежалғызтә
рбиелеуменбайланыстықүйзелістіңдеңгейініңартуыжағдайларыкездеседі.Бітімгершілікқызметтенәске
риқызметшіоралғаннанкейінгісоңғыкезең–ата-анаболудың«тепе-
теңдігін»қалпынакелтіруүшінқосымшақиындықтардытудыруымүмкін[9].

Әсіресе,әскериқызметшібітімгершілікмиссиясынақатысқанғадейінгіүшайданалтыайғаде-
йінгікезеңдегіотбасымүшелерініңпсихологиялықкүйі,бітімгершілікқызметінорындағаннаналтыайданк
ейінгікезеңгесалыстырғандаанағұрлымтөмендейтіндігітуралығылымидеректербар[10].

БұлбағыттаАҚШмемлекетітәжірибесібітімгершілікоперациясынаәскериқызметшіңқатысуыны
ңоныңотбасымүшелерінеәсерінотбасыныңсипатына,ресурстарынажәнеотбасылыққолдаудыңдеңгейін
ебайланыстыекендігінкөрсетеді.

Бітімгершілікоперациясынаәскериқызметшілердіңқатысуы–
олардыңжұбайларынағанаемес,балаларғадакеріәсерінтигізетінібелгілі.Мысалы,M.Chartrandжәнеоның
әріптестерібітімгершілікмиссиясынаәскериқызметшілердіңқатысуыныңбесжәнеоданкішіжастағыбала
ларғатигізетінәсерінсыртқыжәнеішкідепбөліпқарастырып,ондағысыртқыәсерлергеагрессиялықмінез-
құлық,алішкіәсерлергежылауғабейімділік,қайғыру,депрессия,үрейленусекілдімінез-
құлықтағыөзгерістердіеңгізеді[11].Зерттеулердегіосыбағыттағытұжырымдардызерделеунәтижесі,әске
риқызметшілердіңотбасынапсихологиялыққолдаукөрсетудіңәскериқызметшібітімгершілікқызметкеқа
тысуыныңбарлықкезеңдеріндежүргізілуініңмаңыздылығынайқындайды.

Бітімгершілікқызметкеқатысатынәскериқызметшілердіңотбасымүшелерінпсихологиялыққолда
удыңтүрліжолдарыбар.Мысалы,АҚШмемлекетіндеәскериқызметшіңүйінебарунегізіндеотбасымүше
лерінепсихологиялыққолдауолардыңкүйзелісдеңгейлерінтөмендетугеоңәсерінтигізетінболса,E.Bolton
жәнебасқаларжүргізгензерттеунәтижесіотбасымүшелерінәскериқызметшінібітімгершілікмиссиясына
нкелгендежылықабылдауоныңкүйзелісдеңгейініңтөмендеуінепозитивтіәсерінанықтады[12].АлСербия
ҚарулыКүштеріБасштабтықадамресурстарынбасқарубөлімініңпсихологтарыжекежәнеотбасылықмәсе
лелергеерекшеназараударып,тұлғалықаспектініңадамдарарасындағықарым-
қатынастыңтабыстыболуындағымаңыздылығынаекпінбереді.Австралиялықәскерижүйедебұлқадамот
басымүшелерінәскериқызметшілердіңбітімгершілікоперациясынақатысуғадейінгіжәнеоралғаннанкейі
нгікезеңінедаярлауменбелгіленген[13].

Ал,КанаданыңҚорғаныскүштерініңпсихологиялыққолдауісіотбасымүшелерінкүйзелістітиімдіба
сқаруғадайындайтынпсихо-
ағартуісінебасымдықберуменерекшеленіпкеледі[14].ЗерттеулерҰлыбританиятәжірибесіндеәскериқыз
метшілердіңотбасылыққұрылымғакеріәсеретететінқызметтіккүйзелісінтөмендетуде,ұйымшылдықсезімі
ментұрақтыадамдараралыққарым-қатынастыарттырудыкөздейді[15].

Ғылыми-
теориялықдеректерменөзгемемлекеттердіңпсихологиялыққолдаушараларыныңмазмұнынталдаунәтиж
есібітімгершілікмиссиясынорындайтынәскериқызметшілердіңотбасымүшелерінпсихологиялыққолда
удыңәрмемлекеттетүрлішежолдарменжүзегеасырылатынынкөрсетеді.Отбасымүшелерінепсихологиял
ыққолдаукөрсетуеліміздедемаңыздымәселелердіңбіріболып,оныңтиімдіәдісінтабуосызерттеужұмысы
ныңбастыміндеттерініңбірі.Аталмышміндеттіорындауда,еңалдымен,отбасымүшелерінекөрсетілетінпс
ихологиялыққолдаудыңерекшеліктерінзерделеумаңыздыалғышартболыпсаналады.

Әскериқызмет–
мамандықтардыңішіндеқызметтіккүйзеліскешалдығукөрсеткішібойыншабейімділігіжоғарысалаекенд
ігінескерсек,бітімгершілікқызметкеқатысатынәскериқызметшіңіңотбасынанбелгіліуақытжырақтажүр
у,ажыраужағдайынантуындайтынотбасымүшелеріндегікүйзелістіңжәнеоныменбайланыстымәселелер
діңалдын-
алуғабағытталғанпсихологиялыққолдаукөрсетукөкейкесті.Мысалы,бітімгершілікмиссиясынаәскерік
ызметшіқатысқанғадейінгікезеңдеотбасыныңмүшелерінпсихологиялықдайындаудыңмаңыздылығыту
ралытұжырым[2]E.Ballonежәнебасқаларжүргізгензерттеудезерделеніп,отбасымүшелерінебітімгершілі

кмиссиясыныңсебептеріжәнекүтілетіннәтижесітуралытолықақпаратберудіңқажеттілігіғылымитұрғыданнегізделді[16].Қызметтіксапардыңмазмұныменмақсатынотбасымүшелерінетүсіндіруолардыңэмоциялықтұрақтылығынсақтаудамаңыздыорыниелейді.Бітімгершілікмиссиясынақатысукезеңіндеотбасымүшелерінепсихологиялыққолдау,яғниэмоционалдықтұрақтылықтысақтауғабағытталғаншаралардыжүргізудіңмаңыздылығыA.Gewirtz,Ch.Erbes,M.Polusny,M.ForgatchжәнеD.S.DeGarmoжүргізгензерттеулерденбелгілі.Сондай-ақ,отбасыныңтұрақтылығынсақтауүшінотбасылықмәселелергеасаназараудармай,болашаққабағдарланғанжәнешынайыата-аналардықалыптастыруғабасымдықберетінкөзқарастардабар[9].Албұлтұрғыда,R.Drazikәйелдергежәнеотбасыныңбасқамүшелерінеарналғансеминарларұйымдастырудыңотбасылықтұрақтылықтысақтаудағыманаңыздылығыналғатартып,оныңсондай-ақ,күйзелістіңалдын-алудағымаңыздыфактор-отбасылыққарым-қатынастыжақсартудағытиімдіжолекендігінебасымдықбереді.Өйткені,отбасылыққарым-қатынасмәселелерібойыншашараларСербияҚарулыКүштерініңбейбітшіліктіқолдаужөніндегімиссияларғабейімделуісінайтарлықтайжақсартқан[13].

Әскериқызметшіңбітімгершілікмиссиясынаноралуынаотбасымүшелеріндаярлаумаңыздымінеттердіңбірі.J.Sarenжәнебасқалартарапынанжүргізілгензерттеулербітімгершілікмиссиясынаноралатынәскериқызметшініқолдауісіненазараударудыңқажеттілігіжәнебұлтұрғыдаотбасымүшелерінепсихологиялықбағытберуісінеекпінбереді.Зерттеунәтижесіәскериқызметшіңқызметтіккүйзелісіңіңдеңгейіоныңотбасымүшелерініңонықабылдауыменбайланыстыекендігінкөрсетеді[17].Яғни,бітімгершілікқызметтенәскериқызметшіоралғаннанкейінгікезеңдеолардыңкүйзелісдеңгейлерінтөмендетудіңтиімдімеханизмі-әлеуметтікөзарақарым-қатынастыарттыру.Әскериқызметшіңөзбасынанөткеноқиғаларытуралыбаяндауы,бітімгершілікмиссиясынорындағаннанкейінгіуақыттаоныңбейімделуінжеңілдетіп,психологиялықжарақаттанудыңалдыналып,әртүрліаруларданайығуүрдісінжеделдетеді[15].Отбасымүшелерініңонытыңдауыжәнеарнайықырыптыққездесулердіұйымдастыруыдаоңнәтижесінберетіншаралардансаналады.Мысалы,Ұлыбританияәскерибітімгершілікоперациясынақатысушылармиссиясынөтепоралғанда,олардың3/2өздерініңбасынанөткізгентәжірибелеріменбөлісетінінжәнеоныңжағымдыықпалыныңбарлығыналғатартады.Сондай-ақ,N.Greenbergжәнебасқадағалымдардыңәскериқызметшілердіңбітімгершілікоперациясынорындағаннанкейінгіпсихологиялыққолдаудықабылдауыменоғандегенқажеттілігінебайланыстыжүргізгензерттеулерінесүйенсек,респонденттердіңкөпшілігіқұрбыларыжәнеотбасымүшелеріменәсерлерінбөліседі.Өйткені,әңгімелесу–әлеуметтікқарым-қатынастыңформасыболып,оләңгімелесушідепсихологиялыққолдаусезімінтудырады.Қолдаусезімінсезіну–күйзелістіңдеңгейінтөмендетудегібастынегіз[15].

Бітімгершілікмиссиясынорындағаннанкейінгікезеңде,әскериқызметшілердіңотбасынапсихологиялыққолдаукөрсетудіңмаңыздылығыA.Gewirtsжәнет.б.зерттеулеріндезерделеніп,отбасыныңтұрақтылығынсақтауүшінболашаққабағдарланған,оңжәнешынайыата-аналардықалыптастырумақсатынаназараударудыңқажеттілігіанықталды.Әсіресе,әскериқызметшілердіңалтыайлықүзілістенкейінгіотбасынақайтабейімделуінде,отбасылықжағымдықарым-қатынастыңалатынорныерекше.Отбасылыққарым-қатынасыжоғары,жанұялыққолдаудысезінгентұлғалардыңкүйзелістенайығужәнеоғанқарсықүресеалуқабілетіжоғарыкөрсеткішкеие[9].

«Күйзеліс»ұғымынапсихологиялықтұрғыданR.Lazarus&S.Folkmanбылайшаанықтамабереді:«адамдардыңкүйзелістердіңсыртқынемесеішкіталаптарынажауапберуүшінқолданатынойларыменәрекеттері»[18].Жоғарыдаталыпоткен**Р.Bartoneбергенәскеритұрғыдағыанықтаманыңда,R.Lazarus&S.Folkmanбергенпсихологиялықанықтаманыңдазерттеубағыттарытұрғысынанқарағанданегізібар.Әскериқызметшілердіңкүйзелісінүшфазағабөліпқарастыруғаболады:бітімгершілікоперациясынақатысқанғадейінгікезеңдегіотбасылыққүйзелісі–қобалжу,бөліну;бітімгершілікқызметкеқатысукезінде–айрылысу,жалғызата-анасезіміжәнеелгеоралғаннанкейінгікезеңдегікүйзелісі–екіата-аналыотбасы,әскериқызметшідентолыққандыотбасылыққұрылымдықайтақалпынакелтірумәселесіжәнекүйзелісдеңгейінтөмендетуменбайланысты[9].

Отбасымүшелерінепсихологиялыққолдаукөрсетудемәселелергеемес,болашаққабағдарланған,позитивті,реалистіката-ананықалыптастырумақсатынақаратып,отбасылыққұрылымдыжақсартуғабасымдықберудіңмаңыздыл

ығытуралығылымидеректердіескерсек,отбасымүшелерінпозитивтібағытқабағдарлауда,еңалдыменолардыңкүйзелісдеңгейлерінтөмендетубастыміндет.Бұлбағыттабітімгершілікмиссиясынақатысқанәскери қызметшілернеғұрлымөзқызметтегітәжірибелерінбаяндап,сезімдерінбөліскенсайын,соғұрлымкүйзелісдеңгейітөмендейтіндігіжәнеәскериқызметшілердәрігернемесекомандиргеайтыпсезімдерінбөлісуесалыстырғанда,отбасымүшелерінеәсіресе,әйелжыныстыотбасыныңмүшесінебітімгершіліктәжірибесімен байланыстысезімдерінбөлісуініңоңнәтижесінбереді[15].Тұлғаныңнеғұрлымкүйзелісіжоғарылағансайыноныңойыменбіргекөңіл-күйі,кедергілергеқарсыкүресеалумінез-құлқыәлсірейтінболса[8],керісінше,күйзелісдеңгейітөмендегенсайын,тұлғаныңішкіпсихологиялықтұрақтылығыартады.Бұлотбасымүшелерініңпсихологиялықтұрақтылығыүшіндемаңыздынегіз.

Ғылымдакүйзелістенарылудыңбірнешеәдістеріанықталған.Мысалы,спортпеншұғылдану,сапалы ұйықтау,дұрыстамақтану,күнтәртібініңталаптарынжүйеліорындаут.б.Алайда,күйзелістіәлеуметтікмәселеретіндезерделегенпсихологиялықзерттеулер–
оданарылудыңнегізгіжәнетиімдіәдісіретіндетұлғаныңөзотбасыменболғанжағымдықарым-қатынасынұсынады[19].Өйткені,отбасытұлғағаотбасылыққолдаусындыбастымүмкіндіктібереді.Ғалымдаротбасылыққарым-
қатынассапасыбұзылғанадамныңұйықтапкөңілініңтыныштаппайтындығын,спортпеншұғылданудыңоғанләззатемескерісінше,салмақтүсіретіндігін,тамақтанурежімініңбұзылатындығын,сәтсіздіктергежиіккезігетіндігінайқындаған.Өйткені,отбасылықидентификациянынегізқылғанотбасымүшелерінпсихологиялыққолдау–
тұлғаныңкүйзелістіжағдайларғақарсытұраалуикемділігінқалыптастырады;позитивтіойлауғаитермелейді;отбасымүшелерініңөмірсүруіүшінқажетболғанішкіқуатынарттырады.Қуатадамдыөткіршешімдерқабылдап,ізгішаралардыатқаруысекілдіқажырлыеңбеккеүндейді;табысқаынталандырады.Ал,табыс–отбасылықбірліктіарттыратынфакторлардыңбірі.Сондықтан,әскериқызметшілердіңотбасынпсихологиялыққолдауісіндеотбасылықжағымды,тұрақтықарым-
қатынастықалыптастыруғаекпінберумаңыздыалғышарт.

Тұлғаныңөзотбасыменәлеуметтікжағымдықарым-
қатынасының деңгейікүйзелістіңдеңгейінтөмендететінізерттеулерденбелгілі(p<.05)[20].Өйткені,отбасылықтоптықидентификацияотбасымүшелеріндеқолдаусезімінарттырады.Топтықидентификация-бұлтұлғаныңбелгілі-
біртоптыңмүшесіболуыменәлеуметтікқолдаудысезінуінемүмкіндікберетін,түрлікүйзелісреакциялары нарылтуменоныңалдын-алудаықпалететінмаңыздыфактор.Ал,отбасылыққолдаудың–
күйзелістіңдеңгейінтөмендетуменоныңалдын-
алудағымаңызытуралызерттеулергеүңілсек,адамныңкүйзелістікабылдаудеңгейіоныңотбасылыққолдаудысезінудеңгейіменбайланысты[21].Ғалымдаротбасылыққолдауытөменболғанжанұялықжұптың,күйзеліскешалдығүкөрсеткішініңдеңгейіжоғарыболатындығыналғатартады.Осығанұқсастұжырым A.Billings&R.Moosжүргізгензерттеуде,жоғарыдеңгейдегіәлеуметтікқолдауалғанадамныңкүйзелісдеңгейітөменгідеңгейдегіотбасылыққолдаудыалғанадамменсалыстырғанда,төменболатындығыанықталған[22].

Әсіресе,отбасымүшелерінәскериқызметшібітімгершілікмиссиясынаноралғанкезіндеоныжылықа былдауға,тыңдауғажәнеәңгімелесугемүмкіндікберуінепсихологиялықдаярлаумаңызды.Бұлбағыттапсихологиялықжұмысжүргізуісіндеолардыңкүйзелістікабылдаудеңгейлері,сезімгекеріәсеретінжағдаяттардаэмоциясынбақылайалуыжәнеақпараттысаналытүрдебасқараалуыныңкүштіжәнеәлсізжақтарыменжұмысжүргізіп,дағдылануыныңдамаңызызор.

Тақырыптыңғылыми-
теориялықнегіздерінзерделеунәтижесінде,бітімгершілікқызметкеқатысатынәскериқызметшілердіңотбасымүшелеріненекөрсетілетінпсихологиялыққолдаудыңкөкейкестілігініңайқындығыжәнеаталмышмәселеніңотандықзерттеулердеәлеуметтікпсихологиялықтұрғыдантереңзерттелмегенінбайқауғаболады.Сондықтан,аталмышмақаладашетелғылымидеректеріндегітұжырымдартұрғысынанқарастырылғаносытақырыптызерттеунәтижесіәскериқызметшініңбітімгершілікқызметкеқатысуыныңбарлыққезеңдеріотбасымүшелеріненебелгілідәрежедепсихологиялыққолдаукөрсетудіңқажеттілігінкөрсетеді.Психологиялықшаралардыұйымдастырудыңерекшеліктеріретіндеотбасымүшелерініңэмоционалдықтұрақтылығымен топтықидентификациясынарттыру,күйзелісдеңгейініңтөменболуыменмәселеліжағдаяттардысаналытүрдебасқараалуынаекпінберу;еңбастысы,жағымдықарым-
қатынастыңотбасынаоралатынәскериқызметшіменотбасымүшелерініңбітімгершілікқызметіменбайланыстытуындағанкүйзелісіненарылудағымаңыздыжәнетиімдіәдісекендігінолардыңсанасындақалыптастырумаңыздыміндет.

Қорытындылайкелгенде,зерттеумәселесініңоқшешімтабуындажоғарыдағытұжырымдарескерілген,топтықидентификацияныарттырудынегізқылған,отбасымүшелерінебітімгершілікқызметініңбарлықкезеңдеріндепсихологиялыққолдаукөрсету–маңыздышараларданболыпқалабереді.

Пайдаланылғанәдебиеттертізімі:

1 John,H.&Newby,DSW.PositiveandNegativeConsequencesofaMilitaryDeployment//MilitaryMedicine,2005.170.P.815-819.

2 Bartone,P.StressintheMilitarysetting,inC.Cronin(Ed.).MilitaryPsychology:AnIntroduction.NeedhamHeights:SimonandSchusterCustomPublishing,1998.P.113-146.

3 PincusSH.&Nam,TS.PsychologicalAspectsofDeployment:TheBosnianExperience.//JAMEDD,1999.8(99).P.38-44.

4 Wong,A.,Escobar,M.,Lesage,A.,Loyer,M.,Vanier,C.&Sakinofsky,I.AreUNpeacekeepersatriskforsuicide?//SuicideandLifeThreateningBehaviour,2001.31(1).P.103-112.

5 Asmundson,G.J.,Stein,M.B.,&McCreary,D.R.Posttraumaticstressdisordersymptomsinfluencestatusofdeployedpeacekeepersandnon-deployedmilitarypersonnel//JournalofNervousandMentalDiseases,2002.190(12).P.807-815.

6 Wiens,T.W.&Boss,P.MaintainingFamilyResiliencyBefore,During,andAfterMilitarySeparation.InC.A.Castro,A.B.Adler,&T.W.Britt(Eds.),TheMilitaryLife.//Militarylife:Thepsychologyofservinginpeaceandcombat:Themilitaryfamily.Westport,CT.:PraegerSecurityInternational,2006.3.P.13-38.

7 Issimova,A.Somepsychologicalapproachesforthetreatmentofpsychosomaticdiseaseassociatedwithmovementofmilitarypersonneltoanothercountry//Pedagogy&Psychology:TheoryandPractice,2019.№3.P.65-69.

8 Wang,Sh.,Repetti,R.&Campos,B.Jobstressandfamilysocialbehavior:themoderatingroleofneuroticism//JournalofOccupationalHealthPsychology,2011.16(4).P.441-456.

9 Gewirtz,A.H.,Erbes,Ch.,R.,Polusny,M.,A.,Forgatch,M.S.&DeGarmo,D.S.Helpingmilitaryfamiliesthroughthedeploymentprocess:Strategiestosupportparenting//ProfessionalPsychology:ResearchandPractice,2011.42.P.56-62.doi:1-.1-37/a0022345.

10 Sheppard,S.C.,Malatras,J.W.&Israel,A.C.TheimpactofDeploymentonUSMilitaryFamilies//AmericanPsychologist,2010.65.P.599-609.

11 ChartrandM.M.,Frank,D.A.,White,L.F.&Shope,T.R.Effectofparent'sdeploymentonthebehaviorofyoungchildreninmilitaryfamilies//ArchivesofPediatricandAdolescentMedicine,2008.162.P.1009-1014.doi:10.1001/archpedi.162.11.1009.

12 Bolton,E.,Litz,B.,Glen,D.,Orsillo,S.,&Roemer,L.TheImpactoftheHomecomingreceptionontheadaptationofpeacekeepersfollowingdeployment//MilitaryPsychology,2002.14(3).P.241-251.

13 Drazic,R.MilitarypsychologistsnecessaryasSerbiansoldiersprepareforPeacekeepingmissions//2007.P.121-125.doi:10.5937/vojdelo1704121D.

14 Rosebush,P.A.PsychologicalinterventionwithmilitarypersonnelinRwanda//MilitaryMedicine,1998.163(8).P.559-563.

15 Greenberg,N.,Thomas,S.L.,Iversen,A.,Unwin,C.,Hull,L.,&Wessely,S.Domilitarypeacekeeperswanttotalkabouttheirexperiences?Perceivedpsychologicalsupportof UKmilitarypeacekeepersonreturnfromdeployment//JournalofMentalHealth,2003.12.P.561-569.

16 Ballone,E.,Valentino,M.,Occhiolini,L.,DiMascio,C.,Cannone,D.&Schioppa,F.S.FactorsinfluencingpsychologicalstresslevelsofItalianpeacekeepersinBosnia//MilitaryMedicine,2000.165(12).P.911-915.

17 Sareen,J.Ispeacekeepingpeaceful?Asystematicreview//CanadianJournalofPsychiatry,2010.55(7).P.464-472.

18 Lazarus,R.S.,&Folkman,S.Stress,appraisalandcoping.//NewYork:SpringerPress,1984.

19 Issimova,A.Somemethodsforcopingwithworkplacestress//Internationalscientificjournal,2019.2,P.111-118.

20 Haslam,A,O'Brien,A.,Jetten,J.,Volmedal,K.&PennaS.Takingthestrain:socialidentity,socialsupportandtheexperienceofstress//BritishJournalSocialPsychology,2005.44(3).P.355-370.

21 Baider,L.,Ever-Hadani,P.,Goldzweig,G.,Wygoda,M.R.&Peretz,T.Isperceivedfamilysupportarelevantvariableinpsychologicaldistress?//JournalofPsychosomaticResearch,2003.55(5).P.453-460.

22 Billings,A.&Moos,R.Workstressandthestress-bufferingrolesofworkandfamilyresources//JournalofOccupationalBehaviour,1982.3.P.215-232.

МРНТИ:15.41.25

A.Issimova[1]
[1]*TheNationalDefenseUniversitynamedaftertheFirstPresidentoftheRepublicofKazakhstan–Elbasy*
Nur-Sultan,Kazakhstan

THESIGNIFICANCEOFSOCIALIDENTITYCONCEPTFORDEALINGWITHSTRESSRELATEDFAMILYISSUES

Abstract

Thereisaconsiderationofsocialidentificationasavariablefordealingwithstressrelatedissues.Specifically,thearticleisconsideredwhethersocialidentificationisassociatedpositivelywithsolvingtheproblemsincluding,familyfunctioning.Furthermore,thereisgivenanauthor'soriginalresearchresultsaboutexaminationifasocialidentificationhasamoderatoreffectontherelationshipbetweenworkplacestressandfamilyfunctioning.Resultsofanalysisshowsthattheinteractionbetweensocialidentificationandworkplacestresswassignificant(p<.05),thatmeanssocialidentificationmoderatedtherelationshipbetweenworkplacestressandfamilyfunctioning.Workplacestresswouldnotnegativelyeffectonfamilyfunctioning(p>.05)thatindividual'swhosesocialidentificationwiththeirfamilyishigh.Incontrast,loweridentificationwithfamilycomparedwithindividual'shighersocialidentificationandismoresignificantnegativeimpactfromworkplacestressontheirfamilyfunctioning.

Authorconcludesthatsocialidentitymightbeanimportantandmoreeffectivemethodfordealingwithstressrelatedissuesingeneral.

Keywords:stressrelatedissues,familyrelationship,familyfunctioning,andsocialidentification.

А.Исимова[1]
[1]*ҚазақстанРеспубликасыныңТұңғышПрезиденті–*
ЕлбасыатындағыҰлттыққорғанысуниверситеті
Нұр-Сұлтан,Қазақстан

КҮЙЗЕЛІСПЕНБАЙЛАНЫСТЫОТБАСЫЛЫҚМӘСЕЛЕЛЕРДІШЕШУДЕӘЛЕУМЕТТІКИДЕНТИФИКАЦИЯТҰЖЫРЫМЫНЫҢМАҢЫЗЫ

Аңдатпа

Әлеуметтікидентификациякүйзеліспенбайланыстыотбасылықмәселелердішешудегітиімдіәдіс.Мақалада,әлеуметтікидентификацияныңотбасылыққарым-қатынасқатигізетіноңәсеріқарастырылады.Сондай-ақ,күйзелістіңотбасылықөміргетигізетінәсерінәлеуметтікидентификациябәсеңдететіндігітуралыавтордыңзерттеужұмысынықорытындысыберілген.Зерттеудіңнәтижесібойынша,әлеуметтікидентификацияменеңбеккүйзелісіарасындабайланысбар(p<.05),яғниәлеуметтікидентификацияеңбекпенбайланысты

күйзелістіңотбасылыққұрылымғатигізетінкеріәсерінтөмендетеалады.Тұлғаныңөзотбасымүшелерімен әлеуметтікидентификацияңеңгейіжоғарыболғанжағдайда,еңбеккүйзелісініңотбасылыққұрылымғатигі зетіннегативтіәсерімаңыздыемес(p>.05).Керісінше,тұлғаныңотбасымүшелеріментөменгідеңгейдегіәле уметтікидентификациясыжоғарыидентификациялықдеңгейгеқарағанда,анағұрлымкөпкеріәсерінтигізе тініанықталған.

Авторәлеуметтікидентификациякүйзеліспенбайланыстымәселелердішешудегімаңыздыжәнетиі мдіәдісболуымүмкіндепқорытындылайды.

Түйінсөздер:күйзеліспенбайланыстымәселелер,отбасылыққарым-қатынас,отбасылықөмір,әлеуметтікидентификация.

А.Исимова[1]
[1]*НациональныйуниверситетобороныимениПервогоПрезидентаРеспубликиКазахстан–Елбасы Нур-Султан,Казахстан*

ЗНАЧЕНИЕКОНЦЕЦИИСОЦИАЛЬНАЯИДЕНТИФИКАЦИЯ ВРЕШЕНИИСЕМЕЙНЫХПРОБЛЕМСВЯЗАННЫХСОСТРЕССОМ

Аннотация

Существуетсоциальнаяидентификация,какэффективныйметодпреодоленияпроблем,связанныхс острессом.Внаучнойстатьеавторомрассматриваетсявопросотом,положительнолисвязанасоциальнаяид ентификациясрешениемпроблемсвязанныхсострессом,втомчислесемейнымиотношениями.Вработеп риводятсярезультатыоригинальныхисследованийавтора,которыезаключаютсявсоциальнойидентифик ациииможетоказыватьвлияниенавзаимосвязьмеждустрессом,полученнымнаработеисемейнойфункцио нированием.Результатыисследованийпоказывают,чтовзаимодействиемеждусоциальнойидентификаци ейистрессомнаработебылозначительным(p<.05),котораявсвоюочередьозначает,чтосоциальнаяиденти фикацияиграетзначительнуюроль,вснижениистрессанарабочемместе-влияющаянафункционированиесемьи.Привысокойсоциальнойидентификациивсемьевлияниестрессан аработенезначительновлияетнасемейныеотношениямеждучленами(p>.05),аболеенизкаяидентификаци яссемьейоказываетсильноевоздействиеначеловекапристрессе.

Авторприходитквыводу,чтосоциальнуюидентичность,можносчитатьважнымиболееэффективны мметодомдлярешенияпроблем,связанныхсострессом.

Ключевыеслова:проблемысвязанныесострессом,семейныевзаимоотношения,семейноефункци онирование,социальнаяидентификация

Socialidentificationhasasignificanteffecttodealwithstressassociatedfamilyproblems.‘Socialidentificatio n’hasbeendefinedby‘Taifel[1]as‘anindividual’sself-conceptwhichderivesfromhisknowledgeofhismembership’.Consideringthis,Ellemersetal.study[2],socialidenti ficationdividesintothreecomponents,acognitivecomponent,anevaluativecomponentandanemotionalcomponent .Thesecomponentshaveimportanteffectonmembers’socialperception,feelingandbehaviours[3]whichhaveimpo rtanceforfamilyrelationship.Thispaperwillanalyzehowthesocialidentityinfluencesbyreducingstress.

‘Stress’hasbeendescribedbyLazarus&Folkman[4]as‘arelationshipbetweenthepersonandtheenvironment thatappraisedbythepersonastaxingorexceedinghisorherresourcesandendangeringhisorherwell-being’.Therearestudieshavefoundthatsocialidentificationisasignificantvariablefordealingwithstressassociatedp roblemsincluding,familyfunctioning[5].‘Familyfunctioning’isdefinedas‘theabilitytoadapttostressandtheability toreducefamilyandit’smemberssusceptibilityandvulnerabilitytostress”[6].Thispaperwillanalyzehowthesociali dentityinfluencestoovercomethefamilyproblems.

Theideaofthesocialidentity'sroleforsolvingthestresslinkedissuesisdiscoveredbyKiecolt-Glaser&Newton[7].Authorsbyexaminingcouple'sproductionofstresshormonesandfamilyrelationshipsfoundthatwomenproducedtwoparticularstresshormonessuchascortisolandnorepinephrineduringthediscussion.Moreover,theresearchindicatedthatcoupleswhosesatisfyingtheirfamilyrelationshipshowedmoreatfendingoffinfections.Thefindingshowsthesignificanceofsocialrelationshipwithfamilyforindividual'sstressperception.However,Kiecolt-Glaser&NewtonconfirmthefindingsbyBeck[8]thatonlyapositivefamilyinteractionmayreduceindividual'sstress,butrelationshipsthatinvolvenegativenormscontributestress.Itisreasonablefromthesocial-identitytheorythatindividual'scategorizationwithothersincreasesgroupmember'sasenseofsocialsupportthatisassociatedpositivelywithstressdecrease.Inotherwords,individual'slowfamilyidentificationmightappearasadecreaseinasenseofsupportingeachother,spendinglesstimetogetherandalowfeelingoftogetherness.

Socialidentification'sassociationwithdealingwithstressrelatedfamilyissueshavediscoveredthestudieshaveconsideredacopingwithworkplacestress.Forinstance,Jackson&Maslach'sstudy[9]conductingresearchwithcouplesillustratingtheimpactofjob-relatedstressonfamilylifefoundthat,peoplewhowereexperiencingstressweremorelikelytodisplaynegativeemotionandthelessinvolvementtothefamilyfunctioning.'Workplacestress'isdescribedas'theharmfulphysicalandemotionalresponsesthatoccurwhentherequirementsofthejobdonotmatchthecapabilities,resources,orneedsoftheworker'[10].

Inaddition,ourresearchwithsamplesfacultymembersinKazakhstanshowedthatworkplacestress'snegativeimpactonfamilyfunctioningisdependentonindividual'ssocialidentificationlevelwiththeirfamilygroup[5].Itmeans,workplacestressisnotnegativelyaffectstofamilyfunctioning(p>.05)thatindividual'swhosesocialidentificationwiththeirfamilyishigh.Incontrast,loweridentificationwithfamilyhasmoreworkplacestress'snegativeimpactonfamilyfunctioning.Itisbecause,whenindividual'ssocialidentificationwiththeirfamilyishigh,theircognitiveappraisalaboutfamilyiscentral,andtheiringrouptiesaffectfamilymembersthatcausetodecreaseworkplacestress'snegativeaffecttofamily.Furthermore,anincreaseingrouptiegivesanopportunityformembersoffamilyhelpingandsupportingeachother,spendingalotoftimedoingthingstogetherathome,andworkinghardatwhattheydointheirhome.Thisfeelingoftogethernessmightleadtothemincreasingtheirfamilyingroupeffectthatisexpressedtheyareproudtobeapartoftheirfamily;gettingalongwellwithothermembersandconsequently,guidingfamilyasacentralanindividual'smind.Itisreasonable,acognitiveappraisaliscentraltotheoriesofcopingwithpsychologicalstress.

Inparticular,thesocialidentityconcepthasasignificancetotreatfordepressionthefamilymembersofmilitarypersonnelwhohavemovementontoanothercountry.Studieshavefoundthatmilitarydeploymentisnotonlyhasapositiveeffecttomilitarypersonnelandtheirfamily,butalsonegativeimpactson.[11].Militaryjobinitselfisrelatedtotheirmilitarypersonnel'semotionalhealth(p<0.001)[12]thatlinkedwiththeirfamily.Forexample,Mansfieldetal.[13]investigatingresearchwithsamples250000armywivesandfoundthatmilitarypersonnel'smovementtoanothercountryisassociatedwithstressrelatedissues,including,anxietydisordersanddepression.Depressionisoneofthestresslinkedhealthissueswhichgenerallytreatswithmedicals.However,Cruwysetal.'sstudy[14]examiningtherelationshipbetweenincreasedsocialidentificationandreductionofdepressionsymptomssuggeststhatincreasedsocialidentificationhaspositiveeffectonclients/patientsingroup–basedinterventionsbothincommunityandclinicalsettings.ThefindingsbyCruwysetal.differfromsocialgroup-basedinterventioninexistingpsychotherapytreatmentapproachthroughtermlength,costeffectivenessandrelapse-preventionpossibilities.Infact,whenpeopleidentifiedonegroupthereisanincreasesocialinteractionandasenseofsupportthatarethebasicfactorsoftreatmentfordepression.Forexample,socialinteractionbyusingpsychologicalinterviewmethodmightanimportantroletotreatfordepression;firstly,itisanemotionalhumaninterrelationbytheiropenquestions.Theemotionaltransferenceisemployedbythetherapistasameanstoovercometheresistanceofferedtothetherapistwhenattemptingtomaketheclient'sunconsciousconscioustohim.Secondly,interviewisacommunication,whichpreviousfindingsconcludedthatitisabasicmethodfortreatmentofwell-beingrelatedissues.Thirdly,psychoanalyticinterviewcategorizepeopleasonegroup.Itisbecause,whenmembershaveidentityandcategorizeasonegroupttheyperceivethemselvesaspartofthegroupthattheybelongto,andthismayinfluencetheirprotectinggroupmembersfromadversereactionstostrainandperceptions,increaseasenseofsupportandresponsesforstressors[15].

Dealingwithstressrelatedfamilyissuesisrelatedtosocialsupportthatisbasedonindividual'ssocialidentitywiththeirgroup.Forexample,Billing&Moos[16]suggestthathusbandswhosewiveshaveahighlevelofjobstressreportedtheirfamilyrelationshipslesspositive.Copingwithworkrelatedstressisdirectlyassociatedwithindividual'sfamilysupport,anddespitemenworkstressorshavinggreaterimpact,supportivesocialresources,suchasfamilysupportpr

ovidesmoreeffecttoreduceworkplacestressonfamilyfunctioning.Thatmeans,peoplewhosestresslevelarehigh,andreceivehighsocialsupportreducetheirstressmorethansomeonewhohaslesssocialsupport.

Baideretal.[17]sharethisviewandbelievethatindividual'sstressisdirectlyrelatedtotheirfamilysupportwhichisbasedontheirsocialidentificationwiththeirfamilygroup.Theyidentifycoupleswhowereexperiencinghighpsychologicaldistressreportedlowerlevelsofperceivedfamilysupportthanthenormallevelsofstress.Socialsupportwhichisbasedonsocialinteractionamongmembersoffamilycanattenuatetheinfluenceofworkplacestressorsonwell-beingvariables.Forinstance,LaRossoetal.[18]whowerestudyingagroupofmenindicatedthatwhenindividualshavecomplexsupport,thispositivedynamicsbufferedtheeffectsofworkplacestressors.Itisbecausewhentheirsenseofidentityishigh,theymightinfluenceothersemotionallywhichgivesthempowertocopewithstressorsbyprotectingindividualsfromthedeleteriouseffectsofstress.Whereasworkplacestresswouldnotnegativelyeffectonfamilyfunctioning(p>.05)thatindividual'swhosesocialidentificationwiththeirfamilyishigh[5].Astheprevioussstudyconcluded,familyfunctioningisa'centralcomponentarelationbetweenstressanditsinternalizingoutcomes'[19].

TherecentstudybyKonrad[20]therelationshipbetweenfamilyemotionalexpressivenessandfamilystructureasproposedinOlson'sCircumflexmodel(cohesion,expressiveness,familycommunicationandsatisfaction)foundthatallfourbasicdimensionsoffamilyfunctioningaresignificantlyassociatedwithexpressionsofpositiveandnegativeemotions.Eventhoughexpressionsofnegativeemotionsimpactsonfamilyfunctioningvariables,including,satisfaction,flexibilityandcommunication,socialidentificationmoderatestherelationshipbetweenstressandthosevariables.Forinstance,thestudyaboutrelationshipbetweensocialidentification,workplacestressandsatisfactionsuggestsstthatthesevariablesweremediatedbysocialsupportthatisbasedonsocialidentification[15].

Inaddition,communicationandflexibilityvariablesarealsosensitivevariablesforworkplacestressaffect.Individual'ssocialidentificationwithfamilymayimprovetheirflexibilityandcommunication.Regularcommunication'ssignificantroleforreducingstressanddepressionlevelisclearforthestudiesbyCruywsetal[14],Prattetal.[21]andScott[22]linkcommunicationandsocialidentificationeachother.

Consideringthis,thesignificanceofsocialidentityfordealingwithstressisclear,andthereareseveralprinciplesofsolvingthestressrelatedfamilyissuesbymakingsocialidentificationcentral.Firstly,individual'ssocialidentificationwiththeirgroupshouldwithexcludingnegativenorms.Inlinewithpreviousfindingsitisclearthat,onlyapositivesocialidentityhassignificanteffecttocopewithstressors.

Secondly,intentiontoincreasesocialidentificationwithfamilygroupisacrucialtodealwithstressassociatedissues.Infact,individual'swhosesocialidentificationwiththeirfamilyislow,thosehavepoorfamilyrelationshippatterns,suchashavingdifficultiestoformabondwithothermembers,anddecreaseasenseoffamilyasacentralpartoftheirself-image[5]mightcauseincreasefamilyrelationshipissues.Furthermore,individual'sgroupidentificationwithfamilygroupasasocialresourcethathassignificanceinestablishingindividual'sconfidenceintheirabilitytocopewithstress.

Inaddition,enhancingknowledgeaboutsocialidentification'ssignificanceforindividual'sfamilylifeperformancegivesanopportunitybeingopenmindfromstressorsandincreasestheirconsciousnesstodealwithstressors.

Tosumup,socialidentification'srolefordealingwithstressrelatedfamilyissuesisclear.Themoresocialidentificationingroup,thelessnegativeaffectedfromstressorsthatimpactonfamilyrelationship.Althoughthereareseveralmethodsfordealingwithstressassociatedproblems,socialidentificationwithexcludingnegativenormsmightbeaneffectivemethodtosolvetheissuesoffamilyfunctioningingeneral.

References:

1 Taifel,H.Socialcategorization,socialidentityandsocialcomparison.InH.Taifel(Ed.),Differentiationbetweensocialgroups:Studiesinthesocialpsychologyofingrouprelations//London:AcademicPress,1978.P.61-76.

2 Ellemers,N.,Koetekaas,P.,&Ouwerkerl,J.Self-categorization,commitmenttothegroupandgroupself-esteemasrelatedbutdistinctaspectsofsocialidentity//EuropeanJournalofSocialPsychology,1999.29.371-389.

3 Taifel,H.,&Turner,J.C.Anintegrativetheoryofintergroupconflict.InW.Austin,&S.Worchel(Eds).//TheSocialPsychologyofIntergroupRelationsCalifornia:Brook/Cole,1979.P.33-37.

4 Lazarus,R.S.,&Folkman,S.Stress,appraisalandcoping.//NewYork:SpringerPress.

5 Issimova,A.E.Theroleofsocialidentityforcopingwithworkstressonfamilyfunctioning//Pedagogy&Psychology:theoryandpractice,2019.2.P.67-70.

6 McCubbin,H.I.(1979).Integratingcopingbehaviorinfamilystresstheory//JournalofMarriageandtheFamily,1984.41.P.237-244.

7 Kiecolt–Glaser,JK.,Malarkey,WB.,Chee,M.,Newton,T.,Cacioppo,JT.,Mao,HY.&Glaser,R.Negativebehaviorduringmaritalconflictisassociatedwithimmunologicaldown–regulation//PsychosomaticMedicine,1993.55(5).P.395-409.

8 Beck,A.Cognitiveapproachestostress.InR.L.Woolfolk&P.M.Lehrer(Eds).//PrinciplesandPracticesof StressManagement.NewYork:Guilford,1984.P.255-305.

9 Jackson,S.&Maslach,C.After-effectsofjob-relatedstress:familiesasvictims//JournalofOccupationalBehaviour,1982.3.P.63-77.

10 NationalInstituteforOccupationalSafetyandHealth(NIOSH)'Stress…atwork.//PublicationNo.6,1999.P.99-101.

11 John,H.&Newby,DSW.PositiveandNegativeConsequencesofaMilitaryDeployment.MilitaryMedicine,2005.170.P.815-819.

12 Stone,A.,Neale,J.&John.M.Newmeasureofdailycoping:Developmentandpreliminaryresults//JournalofPersonalityandSocialPsychology,1984.46(4).P.892-906.

13 Mansfield,A.J.,Kaufman,J.S.,Marshal,SW,Gaynes,BN,Morrissey,JP,EngelCC.Deploymentandtheuseofmentalhealthservicesamong U.S.Armywives//NewEnglandJournalofMedicine,2010.362.P.101-109.

14 Cruwys,T.,Haslam,S.A.,Dingle,G.A.,Jetten,J.,Hornsey,M.J.,Chong,E.M.,D.,Oei,T.P.S.Feelingconnectedagain:Interventionsthatincreasesocialidentificationreducedepressionsymptomsincommunityandclinicalsettings//JournalofAffectivedisorders,2014.159.P.139-146.

15 Haslam,SA,O'Brien,A.,Jetten,J.,Volmedal,K.&PennaS.Takingthestrain:socialidentity,socialsupportandtheexperienceofstress//BritishJournalofSocialPsychology,2005.44(3).P.355-370.

16 Billings,A.&Moos,R.Workstressandthestress-bufferingrolesofworkandfamilyresources//JournalofOccupationalBehaviour,1982.3.P.215-232.

17 Baider,L.,Ever-Hadani,P.,Goldzweig,G.,WygodaMR,&Peretz,T.Isperceivedfamilysupportarelevantvariableinpsychologicaldistress?//JournalofPsychosomaticResearch,2003.55(5).P.453-460.

18 LaRocco,J.M.,House,J.S.&French,J.R.P.Socialsupport,occupationalstress,andhealth//JournalofHealthandSocialBehaviour,1980.21.P.202-218.

19 Sheidow,A.,Henry,D.,Tolan,P.,&Strachan,M.TheRoleofStressExposureandFamilyFunctioninginInternalizingOutcomesofUrbanFamilies//JournalofChildandFamiliesStudies,2014.23(8).P.1351-1365.doi:10.1007/s10826-013-9793-3.

20 Konrad,S.Familyemotionalexpressivenessandfamilystructure//Psihologija,2016.49(4)P.319-333.doi:10.2298/PSI1604319C.

21 Pratt,M.G.&Rafaelli,A.Organizationaldressasasymbolofmultilayeredsocialidentities//AcademyofManagementJournal,1997.40(4).P.862-898.

22 Scot,C.CommunicationandSocialidentityTheory:ExistingandPotentialConnectionsinOrganizationalIdentificationresearch//CommunicationStudies,2007.58.P.123-138.doi:10.1080/10510970701341063.

МРНТИ15.31.31

СабироваЖ.Н.[1],АмановаИ.К.[2]
[1]Атыраускийгосударственныйуниверситетим.Х.Досмухамедова
Атырау,Казахстан
[2]Университет«Туран»
Алматы,Казахстан

ОСОБЕННОСТИСОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙАДАПТАЦИИДЕТЕЙ СОГРАНИЧЕННЫМИВОЗМОЖНОСТЯМИ

Аннотация

Вданнойстатьепредставленанализпроблемысоциально-психологическойадаптациидетейвцелом,детейсограниченнымивозможностямивчастности,раскрываютсяпричинытруднойадаптациидетейсограниченнымивозможностямивсоциуме.Социальнаяадаптацияявляетсянепрерывнымпроцессомдинамичногоприспособлениячеловекакусловиямобщественнойсреды. Удетей,которыеимеюткакие-либоограничения,из-задефектовразвитиязатрудненовзаимодействиевобщественнойсреде,ограниченавозможностьадекватногореагирования,онииспытываюттрудностивдостижениипоставленныхцелейврамкахсуществующихн

орм.Онинуждаютсявпомощинетолькосостороныродителей,ноисосторонысоциумавцелом.Встатьетакжерассмотренывидыадаптации,факторы,влияющиенасоциально-психологическуюадаптацию,особенностиипоследствиясоциальнойадаптациидетейсограниченнымивозможностямивобществе.

Ключевыеслова:адаптация,социум,особенностисоциально-психологическойадаптация,детисограниченнымивозможностями,проблемыадаптациивсоциуме,нарушенияврazвитии,факторыадаптации,особенностипсихологическогоразвития,раскрытиепотенциала.

СабироваЖ.Н.[1],АмановаИ.К.[2]
[1]Х.ДосмұхамедоватындағыАтыраумемлекеттікуниверситеті
Атырау,Қазақстан
[2]«Тұран»Университеті
Алматы,Қазақстан

МҮМКІНДІГІШЕКТЕУЛІБАЛАЛАРДЫҢӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚБЕЙІМДЕЛУІНІҢЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Бұлмақаладатұтастайалғанда,мүгедекбалалардыңәлеуметтік-психологиялықбейімделуі,атапайтқанда,мүмкіндігішектеулібалалардыңқоғамғақиынбейімделуініңсебептеріашылады.Әлеуметтікбейімделуадамныңқоғамдықортажағдайынадинамикалықбейімделуініңүздіксізпроцесіболыптабылады.Қандайдабіршектеулерібарбалалардадамуақауларынабайланыстықоғамдықортадаөзараіс-қимылжасауқиын,барабарәрекететумүмкіндігішектеулі,оларқолданыстағынормаларшеңберіндеқойылғанмақсаттарғақолжеткізудеқиындықтарғатапболады.Олараталартарапынанғанаемес,жалпыСоциумтарапынандакөмеккемұқтаж.Мақаладасондай-ақбейімделутүрлері,әлеуметтік-психологиялықбейімделугеәсереететінфакторлар,мүмкіндіктерішектеулібалалардыңқоғамдағыәлеуметтікбейімделуініңерекшеліктеріменсалдарықарастырылған.

Түйіндісөздер:бейімделу,қоғам,әлеуметтік-психологиялықбейімделуерекшеліктері,мүмкіндігішектеулібалалар,қоғамғабейімделумәселелері,дамудағыбұзылулар,бейімделуфакторлары,психологиялықдамуерекшеліктері,әлеуеттіашу.

Zh.N.Sabirova[1],I.K.Amanova[2]
[1]AtyraustateUniversitynamedafterH.Dosmukhamedov
Atyrau,Kazakhstan
[2]UniversityofTuran
Almaty,Kazakhstan

FEATURESOFSOCIALANDPSYCHOLOGICALADAPTATIONOF CHILDRENWITHDISABILITIES

Abstract

Thisarticlepresentsananalysisoftheproblemofsocio-psychologicaladaptationofchildreninGeneral,childrenwithdisabilitiesinparticular,revealsthereasonsforthedifficultadaptationofchildrenwithdisabilitiesinsociety.Socialadaptationisacontinuousprocessofdynamicadaptationofapersontotheconditionsofthesocialenvironment.Childrenwhohaveanylimitations,duetodevelopmentaldefects,interactioninthesocialenvironmentisdifficult,theabilitytorespondadequatelyislimited,theyhavedifficultiesinachievingtheirgoalswithintheframeworkofexistingnorms.Theyneedhelpnotonlyfromparents,butalsofromsociety asawhole.Thearticlealsoconsidersthetypesofadaptation,factorsaffectingsocialandpsychologicaladaptation,featuresandconsequencesofsocialadaptationofchildrenwithdisabilitiesinsociety.

Keywords:adaptation,society,featuresofsocialandpsychologicaladaptation,childrenwithdisabilities,problemsofadaptationinsociety,developmentaldisorders,adaptationfactors,featuresofpsychologicaldevelopment,potentialdisclosure.

Всовременноммиреактуальностьизученияпроблемсоциально-психологическойадаптациидетейсограниченнымивозможностямиопределяетсямалоизученностьюпсихологическихаспектовданногопроцесса.Несмотрянабольшоеколичестворабот,посвященныхвопросусоциальнойикультурнойадаптациидетей-инвалидов,вдействительностисоциально-психологическиепроблемырассматриваемойгруппыдетейостаютсяневполноймереразработаннымиитребуютдальнейшегоихисследования.

Известныеотечественныепсихологивкачестведоминирующейсторонывразвитииличностиназываютсоциальныйопыт,которыйусваиваетсяребенкомнапротяженииивсегодетства.Впроцессеусвоенияэтогоопытапроисходитнетолькоприобретениедетьмиотдельныхзнанийиумений,ноосуществляетсяразвитиеихспособностей,формированиеличности.Впроцессесоциализацииактуализируетсяопытраннихэтаповонтогенеза,связанныйсформированиемпсихическихфункцийипервоначальныхформсоциальногоповедения;передачасоциальногоопытачерезсистемуобученияивоспитания;и,наконец,взаимноевлияниелюдейвпроцессеобщенияисовместнойдеятельности.

Главнаяпроблемаребёнкасограниченнымивозможностямизаключаетсявнарушенииегосвязисмиром,вограниченноймобильности,бедностиконтактовсосверстникамиивзрослыми,вограниченномобщениисприродой,недоступностирядакультурныхценностей,аиногдаиэлементарногообразования.

Решениепроблемыобразованиядетейсограниченнымивозможностямиздоровьяявляетсявнашидниактуальнымвсилуобъективныхсложностейсоциальногофункционированияивхожденияребёнкавобщество.Многочисленныетрудностимогутиметькакбиологическую,психическую,социальнуюприроду,такикомплексныйхарактер,проявлятьсявразнойстепенивыраженности.

Получениедетьмисограниченнымивозможностямиздоровьяуменияинавыкиадаптациивсоциумявляетсяоднимизосновныхинеотъемлемыхусловийихуспешнойсоциализации,обеспеченияихполноценногоучастиявжизниобщества,эффективнойсамореализациивразличныхвидахпрофессиональнойисоциальнойдеятельности.

Оченьважнымявляетсярешениевопросов,связанныхсобеспечениемтехнеобходимыхусловий,которыепозволятданнойкатегориидетейвключитьсявполноценныйпроцесссоциализациинарядусоздоровымидетьми.

Социально-психологическаяадаптацияявляетсянепрерывнымпроцессомдинамичногоприспособлениячеловекакусловиямобщественнойсреды.Ребёнокполучаетпервыйопытадаптациивзаимодействиюслюдьмивсемье,нообщественнаяжизньэтимнеограничивается.Взаимодействиессоциумомнеизбежновжизниабсолютнодлякаждогоиндивида.Вступлениевсоциальноактивнуюжизньмногоэтапно.Важнымиступенямикоторогостановятся:дошкольноеучреждение,школа,формальныеинеформальныегруппыобщения,участиевтрудовойдеятельностиимногоедругое[1].

Подсоциально-психологическойадаптациеймыпонимаемпсихолого-педагогическийпроцесс,цельюкоторогоявляетсясозданиетакихусловийдеятельностиребенка,которыевнаибольшеймереспособствовалибыегополноценномупсихическомуиличностномуразвитию,приобретениюнавыков,необходимыхкаквучебной,такивтрудовойдеятельности,развитиюкомпенсаторныхмеханизмовзасчетсохранныхфункцийиихзакреплению.

Проблемы,связанныесвоспитаниемиразвитиемдетейданнойкатегории,решаютсяврамкахпедагогическогопроцессавспециальныхшколах-интернатах.

Н.Т.Джайнакбаев,Т.А.Асимоваидр.значительнойпроблемойтакихдетейсчитаютпсихологическуюнеподготовленностькжизнивимеющейсясистемесоциальныхотношений.Детиизначальновступаютвжизньсуженизкимпорогомадаптационныхиинтеграционныхспособностей[2,с.14].

КакотмечаетБатуеваС.В.,врядуосновополагающихфакторов,которыеопределяюттенденциювхождениявсоциальнуюсреду,лежатмногиеличностныекачествасамогоребёнкаиособенностимикросреды,вкоторуюонвключается.Киндивидуальнымособенностямребёнка,откоторыхзависитпродуктивностьегоадаптации,можноотнестиегоэмоциональныеиинтеллектуальныекачества,потребностно-мотивационнуюсферу,атакженекоторыеиндивидуальныехарактерно-типологическиеособенности[3,с.21].Способностьиумениеподстраиватьсяподкритериюобщественныхсуждений–ипринциповскладываетсявпроцессецеленаправленноговоспитания.

Л.С.Выготскийписал:«Способразвитияивоспитанияудефективногоребенкасущественноиной,чемунормального,ипоэтомутехникаобученияребенкасдефектомприпринципиальномабсолютномтождес

твепсихологическойприродыэтогопроцессасобучениемнормальногоребенкабудетвсегдаотличатьсяглубокимсвоеобразием[4].

Родители,столкнувшисьспроблемойвоспитанияаномальногоребенка,какправило,пытаютсярешитьееспомощьюразличныхмедицинскихрекомендаций,стараясьисправитьпервичныйдефект.Этоконечноимеетбольшоезначениедляразвитияребенка,ноподчасзабывается,чтоименновпервыегодыжизниидетускоренноеразвитиекорыголовногомозга.Именновэтовремязакладываютсятепсихическиефункции,которыевпоследствиибудутнеобходимыпривхожденииребенкавконтактссоциальнымокружением.Поэтомумногиедети,начинаяобучениевшколе,показываютстойкуюкартинунесформированностиосновныхпсихическихсвойств,необходимыхвпроцессеобучения[5].

ЗдесьуместнообратитьсяктомукакВыготскийпонималотношениедефектаиразвитиявысшихпсихическихфункций.Онписал,чтодефектинедоразвитостьвысшихпсихическихфункцийуаномальногоребенкастоятвиномотношениидругкдругу,чемдефектинедоразвитостьэлементарныхфункций.Втовремякакнедоразвитиеэлементарныхфункцийчастоявляетсяпрямымследствиемтогоилииногодефекта,недоразвитиевысшихфункцийуаномальногоребенкавозникаетобычнокакдобавочное,вторичноеявление,надстраивающеесянаосновеегопервичныхособенностей.Причинунедоразвитиявысшихпсихическихфункций Выготскийвидитневтом,чтодефектнепосредственнопрепятствуетихразвитиюилиделаетневозможныхпоявление.Вегоэкспериментахпоказано,чтопринципиальновозможноразвитьуребенкатеспособыдеятельности,которыележатвосновевысшихфункций.Поэтому,недоразвитиеэтихфункций-вторичнаянадстройканаддефектом.Недоразвитиеявляетсяследствиемтого,чтоможноназватьвыпадениеманомальногоребенкаизколлектива.Этотпроцессможноописатьследующимобразом.Из-затого,чторебенокосознаетсвойдефекткакненормальность,унеговозникаетрядособенностей,которыепрепятствуютнормальномуразвитиюколлективногообщенияивзаимодействияэтогоребенкасокружающимиеголюдьми.Выпадениеизколлективаилизатруднениесоциальногоразвития,всвоюочередь,обеспечиваетнедоразвитиевысшихпсихическихфункций,которыепринормальномпроцессеразвитиявозникаютнепосредственносразвитиемколлективнойдеятельностиребенка.

ТакжеЛ.С.Выготскийсчитал,чтосоциальноеиндивидуальноеразвитиеребенканепротиводействуютдругдругу,авыступаюткакдверазныеформыоднойитойжепсихическойфункции[4,с.227].Поегомнению,социальнуюсредаявляетсяисточникомразвитияличности.

Удетей,которыеимеюткакие-либоограничения,из-задефектовразвитиязатрудненовзаимодействиевобщественнойсреде,ограниченавозможностьадекватногореагирования,онииспытываюттрудностивдостиженииипоставленныхцелейврамкахсуществующихнорм.

Согласнопоследнимданнымчислодетейсограниченнымивозможностямискаждымгодомтольконеуклоннорастет.Этомуспособствуетмножествонедоконцаизученныхфакторов.Социализация,обучениеиразвитиедетейсограниченнымивозможностямипроисходиливспециальныхинтернатах,изолированоотобщества.

Внашевремяожилиипрактика,инаука,иобщественноесознаниевотношениидетейсограниченными возможностями.Появилисьновыеидеипоспособамрешениявозрастающегоколичестваетейсограниченнымивозможностями.Обществопо-новомувоспринимаетсамусутьданнойпроблематики.

Существуютразличныепроблемыдетейсограниченнымивозможностями:реабилитация,общественнаяадаптация,общественнаяинтеграция,адаптациясложнымжизненнымситуациям[5].Онинуждаютсявпомощинетолькосостороныродителей,ноисостороныобществавцелом,ипостороннихлюдей,вчастности.

Главнымипричинамитруднойадаптациивсоциумедетейсограниченнымивозможностямиявляются:нехватказдоровьякакфизического,такипсихического;отсутствиесоциальногоопыта;критическаясемейно-экономическаяситуация[6].

ПоданнымЮНЕСКОчислодетейсограниченнымивозможностямиповсемумирусоставляетоколо3%отобщегоколичества,искаждымгодомэтотпоказательрастет,чтоясноговоритонеобходимостизанимательсяразработкойпродуктивныхмерпоихобщественнойприспособленностикжизнивобществе.

Преждевсего,этообуславливается,типомначальногозаболевания,характеромизмененияилиотклонениявразвитии,разнымиособенностямипроявлениязаболевания,атакжеспецификойизменений пораженныхоргановисистеморганов,характеромистепеньювыраженностипатологии[7].Отсутствиеспособностиксамоконтролю,самообслуживаниюисаморазвитиювтечениевсейжизниобъясняетсякардинальными ограничениямиегожизнедеятельностивдетстве.

Критическойточкойвжизниребенкасограниченнымивозможностямиздоровья,независимооттого, какимдефектомонстрадает,являетсяпериод,когдаонначинаетосознавать,чтоеговнешниеданныеотличаютсяотдругихлюдейипытаетсявэтойсвязипредвосхититьпоследствиядлянегоэтихразличий.Вслучае,если окружающиеребенкалюдиникакимобразомнеакцентируютвниманиенадефектеинеудобствах,которыеоннесетребенку,моральная-
психическаянапряженностьпостепенноспадает.Еслижеребенокстановитсяобъектомнасмешекииздевательствасосторонысверстниковиокружающих,возникаеттяжелейшийвнутреннийконфликт,последствия которогобываюттруднопредсказуемыми.

Существуютнесколькотиповадаптациидетейсограниченнымивозможностямиздоровьявсоциальную среду:

Психическаяадаптациявыражаетсявперестройкединамическогостереотипаличностивсоответствии сновымитребованиямиокружающейсреды.

Социально-психологическаяадаптация-
этооптимизациявзаимоотношенийличностиигруппы,сближениецелейихдеятельности,ценностныхориентации,усвоениеиндивидомнормитрадицийгрупп,вхождениевихролевуюструктуру.

Социальнаяадаптация-
этопостоянныйпроцессактивногоприспособленияиндивидакусловиямсоциальнойсреды.

Названныетипыадаптации,хотяиимеютсвоиспецифическиеособенности,проявляютсякакединое целое,вединомпроцессеприспособленияребенкакновымситуациямжизни.Процессадаптациикокружающейсоциальнойсредеидетнепрерывно.Однакоегообычносвязываютскардинальнымиизменениями,происходящиминажизненномпутииндивида.

Наиболееобщейдоминирующейзакономерностьюпривсехвидахотклоненийявляетсянарушениеречевогообщения,способностикприемуипереработкеинформации.Другаяважнаязакономерностьпсихического развитиядетейсограниченнымивозможностямиздоровья-
трудностьихсоциальнойадаптации,установлениявзаимоотношенийссоциальнойсредой.

Развитиеребенкасограниченнымивозможностямиздоровьяставитпередродителямивсеновыеиновыепроблемы,которыедолжныграмотноизаинтересованнорешаться.Однойизтакихнаиболееосложныхпроблемявляетсяреализацияпотребностиребенкавобщениисосверстниками.Родителинедолжныдопускать,чтобыэтиотношенияскладывалисьстихийно,иокружающиесверстникисмеялисьнадегопсихическими ифизическиминедостатками.Однакораноилипозднореебенкупридетсяобщатьсясокружающиммиром,и, еслиунегонебудутвыработанынеобходимыенавыкивзаимодействиясдругимилюдьми,длянегообособленностьотсверстниковможетпривестикпостепеннойизолированностиотсоциума[8].

Множествопроблемитрудностейимеютпсихическо-
социальнуюприроду,которыепроявляютсяврazличнойстепенивыраженности.Несомненно,процессыреабилитациииисоциальноговоспитаниязанимаютзначительноеместовсистемекоррекционнойпедагогики[9].

Дляэтойкатегориилюдейдолжныбытьмаксимальнонатуральновоссозданывсеобязательныеусловия,облегчающиеихжизнь.Такжеврачами,психологами,социальнымиработникамидолжныбытьпроведеныдейственныеработысобществомподготовкекпринятиюдетейснедостаткомвозможностей.Данные мерыпомогутснизитьположительнорастущуютенденциюпроявленийпсихосоматическихзаболеванийи невротическихреакцийудетейсограниченнымивозможностями,чтовсвоюочередьсущественноснизитзатратынаихлечениенауровнесемейигосударства[10].

Благополучнаясоциальнаяадаптациядетейсограниченнымивозможностямиздоровья(ОВЗ)позволяетэтойкатегориидетейболееуспешноприспособитьсякнормальнойжизни,усилитьгуманныетенденции вобществе,вернутьихобщественнуюценность,ноединогопутирешенияпроблемыобщественнойадаптациидетейсограниченнымивозможностяминасегодняшнийденьнет,поэтомудляеерешенияиспользуютсяразличныеразработкипедагоговипсихологов.Из-
затого,чтосоциальнаяадаптациядетейсОВЗимеетсвоихарактерныеособенности,тоинаправленияв способахразрешенияэтойпроблемыдолжныбытьидинамичными,иразноуровневыми,имногофакторными.Всвоюжеочередьдолжныбытьпредпринятывсевозможныенаиболееэффективныеспособыдляширокогораскрытияадаптивногопотенциаладетейсограниченнымивозможностями.

Индивидуальныйподход,социально-ориентированныеусловиявоспитанияиврачебно-
педагогическойпомощимогутэффективноповлиятьнапатологиюиположительнуюдинамикувпроцессесоциально-психологическогоразвитиядетейсограниченнымивозможностями.

Такимобразом,социально-психологическаяадаптация-этосложный,многоэтапный(внекоторыхслучаяхпротекающийсосложнениями)процесскакдляздоровогоребенка,такидлядетейсОВЗ.Основополагающимфакторомуспешноговхожденияребенкавсоциумявляетсяегонепосредственноеокружение:работникиорганизацийобразования,членысемьиисоциума-всеонинесутответственностьзаосуществлениенаиболеепродуктивного,безболезненногопроцессастановленияегокакполноправногочленаобщества.Еликаждыйребенокбудетрастивподобнойздоровойпсихологическойобстановке,внезависимостиоттого,инвалидонилиполноценный,можнобытьабсолютноувереннымвздоровомразвитиибудущегопоколениявобщем.

Списокиспользованнойлитературы:

1 АкатовЛ.И.Социальнаяреабилитациядетейсограниченнымивозможностямиздоровья.М.:ВЛАДОС,2003.368с.

2 ДжайнакбаевН.Т.,АсимоваТ.А.,ФатееваА.А.,МухамадиеваМ.В.,ГанукаевР.И.Психологическиеособенностидетейсограниченнымивозможностями//Проблемысовременнойнаукииобразования.-2017.-№3.-С.25-31.

3 БатуеваС.В.Социально-психологическаяадаптацияпервоклассникасзадержкойпсихическогоразвитияарт-терапевтическимисредствамитеатральнойдеятельности/С.В.Батуева//Психология,социологияипедагогика.-2014.-№11[Электронныйресурс].URL:http://psychology.snauka.ru/2014/11/3934(датаобращения:24.12.2015).

4 ВыготскийЛ.С.Собраниесочинений:В6-тит.Т.5.Основыдефектологии/Подред.Т.А.Власовой.–М.:Педагогика,1983.–368с(Акад.пед.наукСССР).

5 СолодянкинаО.В.Воспитаниеребенкасограниченнымивозможностямиздоровьявсемье.М.:АРКТИ,2007.80с.

6 ДрузьВ.А.,КлименкоА.И.,ПомещиковаИ.П.Социальнаяадаптациялицснарушениямиопорно-двигательногоаппаратасредствамифизическоговоспитания//Физическоевоспитаниестудентов,2010.№1.

7 СоколоваН.Д.Детисограниченнымивозможностями:проблемыиинновационныетенденциивобученииивоспитании/Н.Д.Соколова,Л.В.Калиникова.М.,2005.180с.

8 АндросоваГ.Л.Социальноестановлениеподросткасинтеллектуальнойнедостаточностью.–Сургут:РИОСурГПИ,2004.

9 ГригорьеваЛ.Г.Детиспроблемамивразвитии.М.:Академкнига,2002.213с.

10 ЕгороваТ.В.Социальнаяинтеграциядетейсограниченнымивозможностями/Т.В.Егорова–Балашов:Николаев,2002.80с.

МРНТИ15.41.21.

ФайзулинаФ.Р.[1]
[1]АлматинскийфилиалСанкт-Петербургскогогуманитарногоуниверситетапрофсоюзов
Алматы,Казахстан

ИССЛЕДОВАНИЕУДОВЛЕТВОРЕННОСТИБРАКОМ ВМОЛОДЫХИЗРЕЛЫХСЕМЬЯХ

Аннотация

Встатьерассматриваютсявопросыудовлетворенностибракомвмолодыхизрелыхсемьях.Экспериментальнойбазойисследованиябыли20парсразличнымстажемсупружескойжизни,изних,10пар-молодыесупруги,до7летстажаи10пар-супруги,которыепрожиливбракеболеепятнадцатилет,всего40человек.Былаиспользованаметодика«Опросникудовлетворенностибраком»истатистическийкритерийПирсона.Наосновестатистическойобработкиэмпирическихрезультатов,былисделанывыводы.Доказано,чтосуществуетвыраженнаязависимостьмеждусемейнымстажемиспытуемых,поломсупруговиудовлетворенностьюимисвоимбраком.Обнаруже

но,чтозрелыепарыболеесформированыиихиндивидуальнаяудовлетворенностьбракомменеезависимадруготдруга,тоестькорреляциявпаре«супруга-супруг»выраженаменьше.Данноеисследованиепозволитучитыватьособенностидисгармоничныхотношенийприразработкепрограммсемейногоконсультирования.

Ключевыеслова:удовлетворенностьбраком,молодыесупруги,зрелыесупруги,благополучнаясемья,неблагополучнаясемья.

ФайзулинаФ.Р.[1]
[1]Санкт-ПетербургГуманитарлықкәсіподақуниверситетініңАлматыфилиалы
Алматы,Қазақстан

ЖАСЖӘНЕЖЕТІЛГЕНОТБАСЫЛАРДАҒЫНЕКЕМЕНҢАНАҒАТТАНУДЫЗЕРТТЕУ

Аңдатпа

Мақаладажасжәнежетілгенотбасылардағынекеменқанағаттанумәселелеріқарастырылады.Эксперименталдызерттеубазасыерлі-зайыптыларөмірініңәртүрліөтілібар20жұпболды,оныңішінде10жұп-жасерлі-зайыптылар,7жылғадейінжұмысөтілібар10жұп-онбесжылданастамнекедетұрғанерлі-зайыптылар,барлығы40адам."Некеменқанағаттанусауалнамасы"әдістемесіменПирсонстатистикалықкритериясықолданылды.Эмпирикалықнәтижелердістатистикалықөңдеунегізіндеқорытындыжасалды.Сыналушылардыңотбасылықөтілі,ерлі-зайыптылардыңжынысыжәнеолардыңөзнекесінеқанағаттанушылығыарасындаайқынтәуелділікбарекендігідәлелденді.Жетілгенжұптарнеғұрлымқалыптасқанжәнеолардыңнекеменжекеқанағаттануыбір-бірінеазтәуелді,яғни"жұбайы-зайыбы"жұбындакорреляцияазкөрінеді.Бұлзерттеуотбасылыққеңесберубағдарламаларынәзірлеукезіндедисгармоникалыққатынастардыңерекшеліктерінескеругемүмкіндікбереді.

Түйінсөздер:некегеқанағаттану,жасжұбайлар,жетілгенжұбайлар,бақыттыотбасы,қолайсызотбасы.

F.R.Faizulina[1]
[1]AlmatybranchoftheSt.PetersburgHumanitarianUniversityofTradeUnions
Almaty,Kazakhstan

THESTUDYOFSATISFACTIONWITHMARRIAGEAMONGYOUNGANDMATUREFAMILIES

Abstract

Thearticledealswiththeissuesofsatisfactionwithmarriageinyoungandmaturefamilies.Theexperimentalbaseofthestudywere20coupleswithdifferentexperienceofmarriedlife,ofthem,10couples-youngspouses,upto7yearsofexperienceand10couples-spouseswhohavelivedinmarriageformorethanfifteenyears,atotalof40people.Thetechniqueof"theQuestionnaireofmarriagesatisfaction"andthestatisticalcriterionofPearsonwereappliedinthestudy.Onthebasisofstatisticalprocessingofempiricalresults,conclusionsweredrawn.Itisprovedthatthereisapronouncedrelationshipbetweenthefamilyexperienceofthesubjects,thesexofthespousesandtheirsatisfactionwiththemarriage.Itisfoundthatmaturecouplesaremoreformedandtheirindividualsatisfactionwithmarriageislessdependentoneachother,thatis,thecorrelationinthecouple"spouse"islesspronounced.Thisstudywilltakeintoaccountthepeculiaritiesofdisharmoniousrelationsinthedevelopmentoffamilycounselingprograms.

Keywords:satisfactionwiththemarriage,theyoungcouple,maturecouple,happyfamily,dysfunctionalfamily.

Известно,чтовпоследнеевремявмировойнаукебылипроведенырядисследований,цельюкоторыхбыловыяснить:какиефакторывбольшей,акакиевменьшейстепенивлияютнауспешностьсупружества,насохранениесемьиисчастливуюсупружескуюжизнь.Изучениевзаимовлиянияразличныхфакторовнаудовлетворениесемейнойжизньюявляетсяважнымиидлясоциальногообществанашейстраны,чтоиобусловилоактуальностьтемыисследования

Всвязисэтим,цельюисследованиябылоопределениеуровняудовлетворенностибракомусемейныхпарсразнымстажемсупружескойжизни.Дляэтогопровелиисследованиестепениудовлетворенностибракомиспомощьюстатистическойобработкиполученныхрезультатовустановилисвязимеждупоказателями.

Экспериментальнойбазойисследованиябыли20парсупруговсразличнымстажемсупружескойжизни(10пар-молодыесупругии10пар-
супруги,которыепрожиливбракеболеепятнадцатилет).Всеговисследованиипринялиучастие40человек.

Характернойприметойпостиндустриальногообществаявляетсяжеланиемолодыхлюдейобустроитьсвоюличнуюжизньальтернативнымспособом-
невступатьвбраквсамомначалеблизкихотношенийиливовсенеоформлятьофициальныхотношений.Таким образом,наблюдаетсяэволюцияформыбракаисущественнотрансформируетсяотношениекбраку.Кальтернативнымформамбракаотносят:незарегистрированноесожительство,открытый,сознательнобездетныйбрак,групповойигомосексуальныйбраки[1].

Вкаждойкультуресуществуютпредставленияотом,какойдолжнабытьсемья,чтоговоритоеётрадиционностиистереотипности.Именнопоэтомуимеютсясущественныеразличиявпредставленияховремени вступлениявбрак,распределениеобязанностей,отношениймеждусупругами,родителямиидетьми,которыепередаютсяиусваиваютсяизпоколениявпоколение,чтоуказываетна«историчность»семьи[2].

Главнойособенностьюсемьиявляетсяеёполифункциональность.Ниоднаизфункцийсемьинеявляется ведущей,основной.Полифункциональностьсемьиприводиткмножественномуколичествусемейныхролей,чточастопорождаетконфликтныйхарактерсемейныхвзаимоотношений.

Всвязисизменениемсемейныхфункцийвсовременномобществеизучениесоциально-
психологическихаспектовсемьиибрака,исследованиевзаимодействиясупругов,ихудовлетворенностисупружеством,стабильностииустойчивостиотношенийявляютсявнастоящеевремянаиболееважнымизадачамипсихологиисемьи.Основнойсоставляющейсоциально-
психологическогоклиматасемьиявляетсяуровеньудовлетворенностисупруговвзаимоотношениямивбраквцелом.Поэтомувпсихологическомисследованииосновнойакцентставитсянаизучениеименноудовлетворённостибраком.Большинствоспециалистоввопределяютеёкаквнутреннююсубъективнуюоценку,отношениесупруговксобственномубраку.Удовлетворенностьрассматриваетсякаксоответствиемеждуличнымижелаемым,либоотождествляетсяссубъективнопереживаемымощущениемудовольствия-
неудовольствияприоценкесупругамивсехаспектовбрака[3].Впсихологическойлитературевыделяютсятакназываемаяобщаяудовлетворенностьбракомиудовлетворенностьотдельнымиаспектамисупружества, которыескладываетсяизрядаоценокегоразличныхсторонвзависимостиоттребований,предъявляемыхличностипартнераикобстоятельствамсемейнойжизни.Следовательно,необходимоучитыватьивсесторонне изучатьфакторы,влияющиенаудовлетворенностьсупруговбраком.

НаиболеечеткоеопределениеименноудовлетворённостибракомдаётС.И.Голод:«Удовлетворённостьбраком,очевидно,складываетсякакрезультатадекватнойреализациипредставленияосемье,сложившегосявсознаниичеловекаподвлияниемвстречсразличнымисобытиями,составляющимиегоопыт(действительныйилисимволический)вданнойсфередеятельности»[1].Вработахнекоторыхавторовцентральноеместозанимаеттермин«неудовлетворенностьбраком».Вчастности,Э.Г.ЭйдемиллериВ.Юстицкисвсовместнойработеутверждают,чтохарактертравматизирующеговлияниянеудовлетворенностивзначительноймерезависитотстепениосознанностиданногосостояния[4].Онивыделяютдвавиданеудовлетворенностибрачнымиотношениями:осознаннаяиплохоосознаваемаянеудовлетворенность.

Такимобразом,психологическоеизучениесемьихарактеризуетсямногообразиемподходов,разноплановостьюупотребляемыхкатегорий,неопределенностьюичрезмернойширотойохватасупружескихотношений.Вместестемвэтихисследованияхставитсярядпроблем,требующихсвоегорешения,втомчислеивопросывычлененияосновныхкритериевудовлетворенностибраком,разработкановыхтеоретическихподходовкизучениюфакторовудовлетворенностибраком.Всвязисэтимактуальностьисследованияфакторов,влияющихнакачествобрака,длявсестороннейдиагностикиикоррекциисемейныхотношенийприоказаниипсихологическойпомощисемьерезковозрастает.

Следуетотметить,чтовосновубольшинстваинструментов,предназначенныхдляизмерениякачествамежличностныхотношенийсупруговбылположенпринципсогласия.Т.А.Гурко[5]выделилачетырегруппыфакторовудовлетворённостибраком.Срединихсоциально-
демографическийиэкономический,внесемейный,поведенческийимежсупружескиеотношения.

Дляизученияпроблемысвязиуровняудовлетворенностибракомисамооценки,объектомнашегоисследованиябыливыбраныдвегруппысупругов.Первуюгруппусоставлялисупруги,прожившиевбракенаменталисследованияменее7лет,вторую-более15лет,всепары-жителигородаАлматы.

Построениеисследованиябылонаправленонаанализвлияниясамооценкинаудовлетворенностьбраком.Исходяизданных,полученныхвпроцессетеоретическогоанализа,былаформулированагипотезаотносительновозможнойвзаимосвязисамооценкиистепеньюудовлетворенностибраком.Входеисследовани

яиспользоваласьметодика«Опросникудовлетворенностибраком»В.В.Столина,Т.Л.Романова,Г.П.Бутенко[6].

Полученныерезультатыпредставленывтаблицах1и2.

Таблица1.

Своднаятаблицарезультатовудовлетворенностибракомумолодыхсупругов

Категориярезультатовудовлетворенности	Молодыесупруги(количествочел)	
	мужчины	женщины
Абсолютнонеблагополучные	0	0
Неблагополучные	1	1
Скореенеблагополучные	2	3
Переходный	3	2
Скорееблагополучные	4	4
Благополучные	0	0
Абсолютноблагополучные	0	0
Среднийрезультат(вбаллах)	26,6	27,1

Анализируярезультатывгруппемолодыхсупругов(таблица1),обнаружено,чтодвоесупруговрассматриваютсвойбраккакнеблагополучный,8человеккакскорееблагополучный5супруговкакпереходный.Вданнойгруппеиспытуемыхнезарегистрированоблагополучныхиабсолютноблагополучныхсупругов.Среднийбаллпоказателейблагополучия:26,6–умужчини27,1–уженщинпоказал,чтомолодыепарыввыборкеоцениваютсвойуровеньудовлетворенностибракомкакпереходный.Далееразберемпоказателиблагополучиявсемьяхзрелыхсупругов(таблица2).

Таблица2.

Своднаятаблицарезультатовудовлетворенностибракомузрелыхсупругов

Категориярезультатовудовлетворенности	Зрелыесупруги(количество)	
	мужчины	женщины
Абсолютнонеблагополучные	0	0
Неблагополучные	0	0
Скореенеблагополучные	0	0
Переходный	1	1
Скорееблагополучные	3	0
Благополучные	1	3
Абсолютноблагополучные	5	6
Среднийрезультат(вбаллах)	37,8	38,0

Всводнойтаблицеудовлетворенностибракомзрелыхсупругов(таблица2)показывается,чтопримернополовинареспондентовоцениваетсвойбраккакабсолютноблагополучный,асреднийбаллудовлетворенностьбраком(умужчин–37,8;уженщин–38,0)соответствуетуровню«благополучныйбрак».

Такимобразом,прирассмотрениистепениудовлетворенностьбракомвзависимостиотегостажазамечено,чтобольшинствозрелыхпарооцениваетсвойбраккакблагополучныйиоченьблагополучный,втовремякакмолодыепарыуказываютнаменьшуюудовлетворенностьбраком.Следуетотметить,чтосреднийбаллудовлетворенностибракомвобеихгруппахвышеуженщин,чемумужчин.

Пополученнымрезультатамнамивыведеносреднеезначениеудовлетворенностибраком.Умолодыхпарооставляет26,85баллов,чтосоответствуетпереходномууровнюудовлетворенностьбраком.Узрелыхпаруровеньудовлетворенностьбракомнесколькоывыше.Оносоставляет37,9баллов,чтосоответствуетуровню«благополучныйбрак».

Длястатистическойобработкирезультатовбылвыбранлинейныйкорреляционныйанализ Пирсона[7].Напервомэтапеанализироваласьразницамеждуудовлетворенностьюбракомумужчиниженщинвгруппе«молодыесупруги».Прирассмотрениикорреляцииивгруппемолодыхсупруговвыяснено,что$r_{хуэмп}$=0,94находитсявзонезначимостиирезультатположительный.Коэффициентсвыше0,90считаетсяоченьсильным

,тоестьвыявленастатистическидостовернаяположительнаязависимостьмеждудвумявеличинами,аименночемвышеудовлетворенностьбракомумужчин,темвышеудовлетворенностьбракомуженщининаоборот.

Вгруппезрелыхсупруговкоэффициенткорреляциисоставил0,89.Приопределениикритическихзначенийполучилисьследующиерезультаты:0,63(дляР≤0,05)и0,77(дляР≤0,01).Прирассмотрениирезультатовпозрелымпарамвыяснено,чтокоэффициенткорреляциинаходитсявзонезначительностииявляетсядостаточносильным.Удовлетворенностьбракомнауровне1%значимаиположительна,тоестьчемвышеудовлетворенностьбракомумужчин,темвышеуженщин.Нопосравнениюсгруппоймолодыхсупруговузрелыхпарнаблюдаетсятенденцияприближениякоэффициентакорреляциикнулю,чтопозволяетсделатьвывод,чтозрелыепарыболеесформированыиихиндивидуальнаяудовлетворенностьбракомменеезависимадруготдруга.

Изполученныхрезультатовможносделатьвывод,чтоокачествебракадостаточносложносудитьпостепениудовлетворенностибраком,посколькуудовлетворенностьилинеудовлетворенностьбраком,видимо,определяетсянесколькореальнымкачествомбрака,сколькодругимипоказателями.Удовлетворенностьилинеудовлетворенностьбракомзависитотмногихкритериев,которыеостались заграньюнашегоисследования.

Такженамибылапредпринятатолькопопыткадифференцироватьсупружескиегруппыповозрастнымкатегориям.Интересноисследоватьвлияниесостояниянеудовлетворенностибракомродителейипроцессоввоспитанияребенка.Запределаминашегоисследованияосталосьмножествовопросов,которыенуждаютсявдальнейшемисследовании,ведьсемейнаяпсихологияиисследованиявэтойобластисчитаютсянаиболеесложными,но,надозаметить,чтоэтоинаиболееинтереснаяобластьпсихологии,наиболеежизненнаяобласть.

Итак,поитогампроведенногоисследования,можносделатьвыводы,чтоудовлетворенностьбракомумолодыхпардостовернониже,чемузрелыхсупругов.Такжеобнаружено,чточемвышеудовлетворенностьбракомумужчин,темвышеуженщин,втожевремя,посравнениюсгруппоймолодыхсупруговузрелыхпарнаблюдаетсятенденцияприближениякоэффициентакорреляциикнулю,чтопозволяетсделатьвывод,чтозрелыепарыболеесформированыиихиндивидуальнаяудовлетворенностьбракомменеезависимадруготдруга.

Нельзянеучитыватьразличногородафакторы,влияющиенаудовлетворённостьбраком,необходимоуделятьвниманиетакимпеременным,как:наличиедетейвбракеиихколичество,характерродительскойсемьикаждогосупруга,роддеятельности,профессия,другиепсихофизиологическиехарактеристики,например,биоритмыит.д.Всеэтифакторывтойилиинойстепениучаствуютвформированиисубъективногочувстваудовлетворённостилибонеудовлетворённостибраком.

Списокиспользованнойлитературы:

1 ГолодС.И.Семьяибрак:историко-социологическийанализ.СПб.:Петрополис,1998-269с.

2 КабаковаМ.П.Психологиясемьиибрака:теорияипрактика.Учебноепособие.–Saarbrucken,Deutschland:LAPLAMBERTAcademicPublishingGmbH&Co.KG,2012.–160с.

3ЭйдемиллерГ.,ЮстицкисВ.В.Психологияипсихотерапиясемьи.-СПб.,1999.-652с.

4Общаяпсиходиагностика/Под.ред.А.А.Бодалёва,В.В.Столина.–М.,1987.

5ГуркоТ.А.АктуальныепроблемысемейвРоссии/Ред.Т.А.Гурко.–М.:ИнститутсоциологииРАН,2006.–223с.

6ШавловА.В.Факторыудовлетворенностибракомвсемье.–М.,1995,200с

7СидоренкоЕ.Методыматематическойобработкивпсихологии,М.2007

ДмитриеваП.Н.[1]

[1]АлматинскийфилиалНОУВПО«Санкт-ПетербургскийГуманитарныйУниверситетпрофсоюзов»

Алматы,Казахстан

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕАСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯНРАВСТВЕННЫХЦЕННОСТЕЙСТУДЕНТОВ

Аннотация

Вданнойстатьерассматриваетсяпроблемаформированияценностныхориентациймолодежи,которая являетсяоднойизсложныхипривлекающейвниманиеученыхсдревнихвремен,обуславливаетсясложностьюсамогопроцессаихдетерминациисоциальнымиикультурнымифакторами

Ключевыеслова:нравственныеценности,социально-психологическиеаспекты,студенческаямолодежь,профессионализация

ДмитриеваП.Н.[1]
[1]«Санкт-ПетерборГуманитарлықкәсіподақтаруниверситеті», ЖКББМЕБМАлматыфилиалы
Алматы,Қазақстан

СТУДЕНТТЕРДІҢАДАМГЕРШІЛІККҰНДЫЛЫҚТАРЫНЫҢҚАЛЫПТАСУЫНЫҢӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚАСПЕКТІЛЕРІ

Аңдатпа

Аталғанмақаладаежелгіуақыттанберіғалымдардыңназарынаударыпкележатқанжәнекүрделіболыптабылатын,соныменқатарәлеуметтікжәнемәденифакторларменанықталып,үдерістіңөзініңкүрделілігіменайқындалатынжастардыңқұндылықтықбағыттарыныңқалыптасумәселелерініңбіріқарастырылады.

Түйінсөздер:адамгершіліккұндылықтары,әлеуметтік-психологиялықаспектілер,студентжастар,мамандандыру.

P.N.Dmitrieva[1]
[1]AlmatybranchofNon-StateEducationalInstitutionofHigherProfessionalEducation
"Saint-PetersburgHumanitarianUniversityoftradeunions"
Almaty,Kazakhstan

SOCIALANDPSYCHOLOGICALASPECTS OFFORMINGTHEMORALVALUESOFSTUDENTS

Abstract

Thisarticledealswiththeproblemofformingthevalueorientationsofyoungpeople,whichisoneofthemostcomplexandattractingtheattentionofscientiststaskssinceancienttimes,duetothecomplexityoftheprocessoftheirdetermination bysocialandculturalfactors.

Keywords:moralvalues,socialandpsychologicalaspects,studentyouth,professionalization

Изменения,происходящиевдуховной,экономическойисоциальнойсферахобществавлекутзасобой радикальныеизмененияпсихологииценностныхориентациях.Вбольшейстепениэтоотражаетсянаразвитииценностныхориентациймолодогопоколения.Этагруппаявляетсячуткиминдикаторомпроисходящихперемен.Неизбежныеизменениясложившихсяустоев,приводиткпереоценкеценностей,чтоболеевсегопроявляетсявсознанииэтойсоциальнойгруппы.

Студенчествокаксоциальнаягруппаотличаетсяотдругихгруппмолодежинекоторымиособенностями:формамиорганизациисвоейжизнедеятельности,сосредоточенностьювкрупныхвузахиотносительнойсамостоятельностьювыборедеятельностивучебноеивнеучебноевремя[1,с.32].

Всоциально-психологическомаспекте,каксчитаетИ.А.Зимняястуденчествопосравнениюсдругимигруппаминаселенияотличаетсянаиболеевысокимобразовательнымуровнем,наиболееактивнымпотреблениемкультурыивысокимуровнемпознавательноймотивации.Втожевремястуденчество–социальнаяобщность,характеризуемаянаивысшейсоциальнойактивностьюидостаточногармоничнымсочетаниеминтеллектуальнойисоциальнойзрелости.Учетэтойособенностистуденчествалежитвосновеотношенияпреподавателякаждомустудентукакпартнерупедагогическогообщения,интереснойдляпреподавателяличности.Вруслеличностно-деятельностногоподходастудентрассматриваетсякакактивный,самостоятельноорганизующийсвоюдеятельностьсубъектпедагогическоговзаимодействия.Емуприсущаспецифическаянаправленностьпознавательнойикоммуникативнойактивностинарешениеконкретныхпрофессионально-ориентированныхзадач.Основнойформойобучениядлястуденчестваявляетсязнаково-контекстное[2].

Длясоциально-психологическойхарактеристикистуденчестваважно,чтоэтотэтапразвитияжизничеловекасвязансформированиемотносительнойэкономическойсамостоятельности,отходомотродительскогодомаиобразованиемсобственнойсемьи.Студенчество–центральныйпериодстановлениячеловека,личностивцелом,проявлениясамыхразнообразныхинтересов.Этовремяхудожественных,техническихинаучныхдостижений,интенсивнойиактивнойсоциализациичелове-какакбудущего«деятеля»,профессионала,чтоучитываетсяпреподавателемвсодержании,проблематикеиприемахорганизацииучебнойдеятельностиипедагогическогообщенияввузе[2,с.13].

Студенческийвозраст,поутверждениюБ.Г.Ананьева,являетсясенситивнымпериодомдляразвития основныхсоциогенныхпотенцийчеловека.Высшееобразованиеоказываетогромноевлияниенапсихикучеловека,развитиееголичности.Завремяобученияввузе,приналичииблагоприятныхусловий,устудентовпроисходитразвитиевсехуровнейпсихики.Ониопределяютнаправленностьумачеловека,формируютскладмышления,которыйхарактеризуетпрофессиональнуюнаправленностьличности.Дляуспешногообученияввузенеобходимдовольновысокийуровеньобщегоинтеллектуальногоразвития,вчастностивосприятия,представлений,памяти,мышления,внимания,эрудированности,широтыпознавательныхинтересов,уровнявладенияопределеннымкругомлогическихопераций.Гуманитариичастохарактеризуютсяширотойпознавательныхинтересов,эрудированностью,богатымсловарнымзапасом,умениемсоотноситьконкретныеиабстрактныепонятия[1].

Своеобразиемпсихологиистуденчестваобъясняетсянепосредственность,стремлениепроявитьсебя,категоричностьинетерпимостькмнениюдругих,приводящеекпоспешнымрешениям[3].Студенчество,каксоциальнаягруппа,ужеосвободилосьотабстрактногосодержаниядетства,ноещененаполнилоськонкретнымсодержаниемсоциальныхфункцийзрелостиинаходитсямеждудвухполюсов.Студенчество,сноднойстороныявляетсяпредметовобразовательнойопекигосударства,асдругойстороны,способнопринимать деятельноеучастиевобщественнойжизни.

Еслирассмотретьпонятиеакадемическогообразованиявсвязисценностнымиориентациями,томожнопонять,чтоэтокультурныйстержень,«память»социума,частьюкотороговсегдабылиибудутценности. Поэтому,студенчествосочетаетвсебеисториюмираввидесовокупноститеоретическихзнанийиперспективыегоразвитиянапрактике.

Длястудентовгодыобучения–одинизважнейшихпериодовихжизни.Этовремяполученияобразования,приобретенияпрофессиональнойквалификации,этапсогласованиясвоихжеланий,возможностей,ориентацийсусловиямиитребованиями состороныобщества.Они,вчастности,выражаютсявнаборепрофессий,специальностейидолжностей,которыеневсегдадостаточнохорошоизвестнывыпускникушколы,абитуриенту,студенту.Постояннименяющиесяусловияобстоятельствачастоизменяютиуродуютвзглядыипринципыразвивающейсяличности.Негативныеявления,являющиесяследствиемнетолькоэкономическогокризиса,ноисоциальногокризисазатрудняютвоспитательнуюработусмолодежью.

Ценностныеориентации,являясьоднимизцентральныхличностныхновообразований,выражаютсознательноеотношениечеловекаксоциальнойдействительности,атакжеопределяютегоповедение.Важнойявляетсясвязьценностныхориентацийснаправленностьюличности.Направленностьличности–этооднаизсамыхважныххарактеристик.Содержаниенаправленности-это,прежде всего,социальнообусловленныеотношенияличностикокружающейдействительности.Через направленностьличностиценностныеориентациинаходятсвоевыражениевдеятельностистудентов.Ипослеэтогоонистановятсяустойчивымимотивамидеятельностиизатем,превращаютсявубеждения.Такимобразом,становлениеценностныхориентацийтесносвязаносразвитиемнаправленностиличности.Вудовлетворенииличныхииндивидуальныхпотребностейчерезпосредствообщественнополезнойдеятельностиреализуетсяотношениеиндивидакобществуисоответственносоотношениеличностногоиобщественнозначимого.Вэтойсвязи,ценностиприобретаюткачествареальнодействующихмотивовиисточниковосмысленностибытия,ведущиекростуисовершенствованиюличностивпроцессесобственногопоследовательногоразвития.

Измененияв учебнойдеятельности,вхарактеревзаимоотношенийсосверстниками,преподавателямиородителямивозникаютвсвязиспереходомучащихсяизобщеобразовательнойшколывсреднееспециальноеобразовательноеучреждениеилив высшееучебноезаведение.

Центральныммличностнымновообразованиемюношескоговозраста,являетсяпрофессиональнаянаправленность,которая,соднойстороныформируетсяврезультатесоциально-нравственного,профессиональноголичностногосамоопределенияивпроцессеосуществлениятрудовойи

лиучебно-
профессиональнойдеятельности,асдругойстороны,самообуславливаетисамоопределение,идеятельность.Социально-
нравственноесамоопределениезаключаетсявосознаниисвоегоместавобществе,осознаниисебячленномобщества,атакжеосознаниемсмыслажизнивообщеисвоейжизнивчастности.Профессиональноесамоопределениеличностиприпоступлениивсреднееспециальноеучебноеучреждение,представляетсобойосознаниисоциальнойценноститойилиинойпрофессии,атакжесвоихинтересовиспособностей,ивыборнаэтойосновеопределеннойпрофессииопределенногоуровняклассификации.Выборпрофессии-
этонетольковыборбудущейпрофессиональнойдеятельности,новыборжизненногопути,выборсвоегоместавсистемеобщественногопроизводства.Рядпоследователейподнимаютвыборпрофессиинауровеньсамоопределенияличности[4].Юношескийвозрастознаменованкрупнымиличностнымиперестройками,существеннымизменениемвсеймотивационнойсферы.

Высшееучебноезаведениеслужитнетолькоиможетбытьнестолькодляпередачиспециальныхзнаний,сколькодляразвитияивоспроизведенияособогокультурногослоя,важнейшимэлементомкоторогоявляетсяисамспециалист.Егокакпредставителяопределеннойкультурыхарактеризуетнетолькоспецифическийнаборзнанийиумений,ноиопределенноемировоззрение,жизненныеустановкииценности,особенностипрофессиональногоповеденияит.п.Поэтомуспециалистнетолькопередаетстудентузнанияипрофессиональныеумения,априобщаетегокопределеннойкультуре,ичтобыэтакультураразвиваласьивоспроизводилась,необходимыживыелюди,живоечеловеческоеобщение[5].

Упервокурсниковрасширяютсясоциальныесвязи.Онистановятсянетолькостудентамипервогокурса,новключаясьвпрофессиональнуюобщностьлюдей,объединяютсяпопризнакуопределенноговидапрофессиональноготруда.Участиевучебно-
профессиональнойдеятельностиизменяеттребования,предъявляемыекстудентамсостороныпреподавателей,эдвайзеровисверстников.Появляетсясистемаправиобязанностей,существенноотличающаясяотшкольной.Самойглавнойзадачей,являетсяусвоениенорм,правилитребованийучебнойдеятельностиввузе.Вдальнейшемэтоспособствуетлучшейадаптацииииактивизацииучебно-
познавательнойдеятельностиучащихся.

Ценностныеориентации,какэлементмировоззрения,соединяютвсебефункциизнания,самосознанияицелеполаганияличности.Черезценностныеориентациизнанияприобретаютдлячеловекаличностный смысл,становятсяопоройдеятельности.Вразвитииценностныхориентацийважнымявляетсяразвитиеобщихинтеллектуальныхспособностей.

Напервомкурсеобучениявуниверситетевмоделиличностистудентанаобъективно-
психологическомуровнедоминируетморально-
нравственныйкомпонент(дисциплинированность,добросовестность,организованность,ответственность).Именноэтикачествличности,сформированныеещевшкольныегоды,активноучаствуютвадаптациистудента-
первокурсникакобучениювузеиобеспечиваютегоуспешность.Вучебномпроцессенапервомкурсе,вероятно,необходимоподдерживатьиусиливатьразвитиеназваныхкачеств(черт)личности.Развитиеэтихкачествличностибудет,нанашвзглядпозитивновлиятьнаразвитиедругихкомпонентовобъективно-
психологическоймоделиличностистудента,а,следовательно,напроцесспрофессиональногостановлениястудента-первокурсника.

Участиебудущегопрофессионалавучебной,азатемвпрофессиональнойдеятельностиспособствуетформированиюадекватногопредставленияобудущейпрофессииирефлексиисебякакбудущегоспециалиста.Наформированиепрофессиональногосамосознаниястудентаоказываютвлияниеразличныевидыучебнойдеятельности.Средиихможновыделитьнаучно-
исследовательскуюдеятельность,работавходепедагогическойипроизводственнойпрактики,трудовнеучебноевремя,установлениемежличностныхотношенийнетолькосчленамисвоейгруппы,ноипредставителямидругихспециальностей.Принятиегрупповыхнорм,целейиидеаловнетолькообщеуниверситетскойгруппы,всоответствииискурсомобучения,ноинормгруппыпоспециализации.

Образсебякакпрофессионаланоситдиффузныйхарактер.Нанашвзглядэтосвязаноснизкойосведомленностьюопрофессии.Еслиобучениенапервомкурсеносилоознакомительныйхарактерсправиламивнутривузаивнешнимитребованиями,предъявляемымикстуденту.Тонавторомкурсе,нанашвзгляд,происходитобменценностнымиориентациямивнутригруппы.Тоесть,входеоцениванияпредметовобщеобразовательногоциклаисоотнесениемсобственныхпредставленийопрофессиональномразвитии,устудентовчасто

возникаеткогнитивныйдиссонанс.Вэтотпериодстудентучитсясинтезироватьразрозненнуюинформацию изразличныхисточников:сокурсники,преподавателиивнеуниверситетскаясреда.

Вличностистудента-второкурсникадоминирующуюпозициюзанимаетинтеллектуально-волевойкомпонент(познавательнаяактивность,инициативность,самостоятельность).Можнопредположить,чтоповышениеуровняразвитияинтеллектуально-волевогоикоммуникативногокомпонентов,можетпозитивновлиятьнаразвитиеценностныхориентаций, атакженаличностьвцелом.

Навторомкурсезаканчиваетсяэтападаптацииквузовскомуобучению.Наданныйфактуказываетто,что вэтотпериодактивноформируетсяисовершенствуетсяинтеллектуально-волеваясфераличностистудента.

Третийкурсхарактеризуетсястановлениемновойформыучебнойдеятельности,адекватнойтребованиямвуза– студентыпроявляютактивность,самостоятельность,атакженакапливаютспециальныезнания,уменияинавыки.Приэтомформированиетворческогоподходакучебнойдеятельностисопровождаетсяростомсоциального статусаиндивидавгруппеизакреплениемстуденческогостиляжизнедеятельности.

Кризистретьегокурсаприводиткпроблемепрофессиональнойидентичности.Натретьемкурсеувеличиваетсяколичествопредметпоспециальностиипроисходитсоотнесениепредставленийотом,какойсвоюбудущуюпрофессиюпредставлялстудентитем,какойонвидитеесейчас.Иногдаэтипредставлениянесовпадают.Итогомтакогопереосмысленияявляетсяследующее,некоторыестудентыначинаютпереводиться надругие,более«интересные»сихточкизренияспециальности.Тоестьпроисходитпереосмыслениеценностей.Раноилипозднопроисходитосознаниесебя,своейроливпрофессииижеланиеобрестимодельпрофессиональногоразвития.

Выпускнойчетвертыйкурсявляетсянетолькозавершающимэтапомобразования– этосвоеобразныйитог,отчетопроделаннойработезачетырегодаобучения.Начетвертомкурсе,доминируютценности,обусловленныегрядущимисерьезнымииспытаниями– прохождениемгосударственныхэкзаменовизащитойвыпускнойквалификационнойработы.Начетвертомкурсе,сталкиваясьснеобходимостьюпостроениясебякакпрофессионала,студентыначинаютвыделятьдоминирующуюценность– практическийопыт.Частоопытпрофессионалазамещаетсяобразомуспешногостудента,вмоментполучениядиплома,например.

М.К.Бокенчинарассматриваладинамикупрофессиональногосамосознаниястудентоввпроцессеобученияиприходитквыводу,чтостановлениепрофессиональногосамосознаниястудентовпроисходитвпроцессеобучения[4].Мыприходимквыводу,чторазвитиеличностнойценностнойструктурыстудентавыступаетважнымфакторомпроцессасоциализации,посредствомкоторогоонстановитьсяполноправнымчленомобщества.Системаценностныхориентацийскладываетсявпроцесседеятельностииусвоениясодержанияобщественныхценностей.Вэтотмоментскладываетсясобственнаясистемаценностей,иценностныеориентациивыстраиваютсявопределеннуюиерархию.Системыэтииндивидуальнылишьнастолько,насколько индивидуальноесознаниеотражаетобщественноесознание.

Н.Ю.Ткачевойизучаласьпрофессиональнаянаправленностьстудентов-психологов.Авторустановила,чтобудущиепсихологисведущимпрофессиональныммотивационнымкомплексомотличалисьнаиболеевысокойосознанностьюнаправленностисвоейличности.Высокиепоказателиосознанностинаправленностивыявленыустудентов3курса– у66%студентовотмеченвысокийивысшийуровеньосознанности[3].

Системаценностныхориентацийсовременноймолодежиподвергаетсяизменениям,таккакэтоявляетсяответомнаизмененияхсистемыценностейобщества.В.Е.Семеновотмечает,всоветскоевремявначале60-х-70-хгодовценностьинтереснойработыумолодежибыланапервомместе,еевыбиралинеменее2\3респондентов.Этообусловленотем,чтовходереформбылаупраздненаидеологияобщественнойзначимоститруда,трудовоговоспитания.ВсовременныхСМИисчезобразчестноготруженика,передовикапроизводства,вообще всякоготрудящегосячеловека.Бытьрабочим,техником,инженеромсталонепрестижно.Произошелпереходот«идолапроизводства»к«идолупотребления»[103].В80-хгодахсредимолодежиосновнымвсистемеценностныхориентацийбылавыделена«общественно-политическаяактивность».Первымисредиценностейбылиследующие:стремлениебытьполезнымобществу,иметьинтереснуютворческуюработу,любитьитолькозатем,материальноеблагосостояние.

Насовременномэтапеможноговоритьнеоразрушениисистемыценностей,аизменениеструктуры .Произошелпереходотобщих,киндивидуальнымценностям,тоестьусиливаетсяориентациянасамоценно стьиндивида.Вдальнейшемэтосвязаноскризисамивозраста,когданачинаютменятьсяприоритеты.Измен ениесистемыценностныхориентаций,также,нанашвзгляд,связаноссуществующейкризиснойситуацией. Иформированиесистемыценностныхориентацийвбудущембудемсвязаносрезультатамиразрешенияэко номическогокризиса.

Всовременномобществевсебольшеразвитиеполучаетпринципплюралистичностивотношениице нностей,когдаразличныекатегориилюдейвыстраиваютсвоюценностнуюиерархиюипринимаютотлича ющиесяценностныеиерархиидругихлюдей.Этонаходитоткликврассужденияхсовременногоюношества «живисамидайжитьдругим»

Насовременномэтапепроцесссоциализациистудентовосложняетсяещеитем,чтоврезультатеперео ценкитрадицийнормиценностей,студентывынужденыопиратьсянановыйсоциальныйопыт.Тоестьрань шемолодежьмоглаопереться наопытпредыдущихпоколений,тосейчасонивынужденырассчитыватьтоль конасебя.Всвоюочередьэтоприводиткналичиюпротиворечивыхтенденцийвиерархииценностныхориен тациймолодежи.Икакитог,длямногихосновнойценностьюявляется:«найтисебявжизни».

Помимо«поискасебя»,современныестудентычастозадумываютсяоздоровьеиматериальнообеспе ченнойжизни.Материальнообеспеченнаяжизньвконтекстесовременногоэкономическогокризисаприоб ретаетбольшоезначение,таккакстудентыявляютсянаименеезащищеннойгруппой.Необходимостьсамос тоятельноплатитьзаобучениеилипомогатьродителямвэтом,частоприводитктому,чтостудентыпервых- вторыхкурсовынужденыискатьработу.Материальноеблагосостояниеоказываетсяоснованиемдляразви тияустудентовчувствасобственнойзначимостиилиположительногоотношенияксебе.

Ценностнаяориентацияназдоровьеобусловленаизменениямивсфереэкологииипопуляризациейзд орового образажизничерезСМИ.Впоследниегодыактивизировалосьвниманиекздоровомуобразужизнис тудентов.Этосвязаносозабоченностьюобществапоповодуздоровьябудущихспециалистов,ростазаболев аемостивпроцессепрофессиональнойподготовкиипоследующимснижениемработоспособности.Здоров ыйобразжизнисоздаетдляличноститакуюмикросреду,вусловияхкоторойвозникаютреальныепредпосыл кидлявысокойтворческойработоспособностиипсихологическогокомфорта.Возникающаяответственно стьзасобственноездоровье,проявляетсявединствеособенностейповедения.

Одновременносэтим,молодежьсталкиваетсясогромнымпотокоминформации,которыйзачастуюв ырабатываетотрицательныеустановки,чтовпоследствиивлияетнакомплексдействийипоступковотдель ныхиндивидов.

Другой,неменееважнойценностьюявляетсялюбовь.Потребностьвсамораскрытииинтимнойчело веческойблизостипредставляютсобойсложныепроблемывюности.Взаимоотношенияюношейидевушек сталкиваютсясмножествомморальныхпроблем,отухаживаний,довступлениявбракисозданиеполноценн ойсемьи.Межполовыеразличияценностныхориентацийстудентоввыраженывдостаточнойстепени.Так, девушкиявляютсяболееоткрытымидлясоциальныхконтактовипоискупричинынеудач.Втовремякакмол одыелюдипроявляютбольшуюстойкостьвдостижениицелейидоминирования.Поэтомузнаниесистемыц енностейстудентовпоможетпреподавателюворганизацииобразовательногопроцесса,атакжевпонимани иинахождениобщегоязыкасостудентами.Длястудентовэтовозможностьпонятьсамихсебя,структуриро ватьиосознатьсвоюсистемуценностей,атакжепредпосылкаличностногостановления,личностногоипро фессионального самоопределения.

Большуюзаинтересованностьсовременныестудентыпроявляюткзнаниямиобразованиювнадежде навозможнуювысокуюадекватностьматериальноговознаграждения,исочетаетвсебетакиекачествакак:а грессивностьипрезрениексозидательномутруду.

Мыхотимвыделитьважностьвузовскогоэтапастановленияличностиспециалиста.Атакжевыделить сензитивностьэтогопериодавразвитииценностныхориентацийстудентов.Впервуюочередьэтосвязаносв ыбраннойспециальностью.Посколькуанализработианкетстудентов-психологовпервогокурсадаетоснованиедлясследующихвыводов:наиболеераспространеннойинструмен тальнойценностьюстудентов-психологовявляетсяуверенностьвсебе.Атакжестремлениеразобратьсявсебеипомочьдругим.

Во-вторых,этосвязаноспереходомизсоциальнойролишкольникаврольстудента.Таккакэтарольпредполагае тналичиебольшейсвободыиодновременнообязанностей,устудентовпоявляетсяощущениесвободывыбо ра.Новтожевремякнимпредъявляютсятребованиясвязанныеспринятиемответственностизасвоидействи

я.Как,например,подготовкасамостоятельнойработыстудентаилиСРС,защитареферата,сдачаэкзаменов, закрытиесессии.

Ценностныеориентации,какправило,группируютсявединую,устойчивуюсистему,котораяявляетс яосновоймировоззрения.Важнуюрольценностныеориентациииграютввоспитательномпроцессе,поскол ькуонненеможетбытьсведенкнаполнениюсознаниятеоретическимсодержанием.Системазнанийомиренах одитреализациювценностныхориентацияхстудента,ачерезнихвмировоззрении.

Длястуденчестваактивностьхарактернакаквнутренняячерта,каквнутреннийпсихологическийнас тройнанаправленнуюсоциально-психологическуюдеятельность.Норезультатыпоследнихисследованийуказываютнатенденциюснижен иясоциальнойактивностисредистудентов,связаннуюскрушениемпрежнихидеаловприсущественнойне определенностиновых,шаткостьюжизненныхориентировмолодежи,причинойкоторыхявляетсянепони маниепроисходящего,ограниченностьихмировоззренияимиропонимания[5,с.45].

ПомнениюЖ.К.Туймебаевойценностныеориентациивыступаютвжизнедеятельностиличностивр олипобудителякдеятельности.Этопроцессможнопредставить,как:а)критическуюпереработкусозданно гообществомнапрошлыхэтапахегоразвития;б)обогащениеценностныхориентацийзасчетвновьсозданн ыхценностей.в)достижениеединствавотношенииопределенныхидейно-политическихинравственно-этическихпринциповинорм[5,с.46].

Доминантойжизненныхценностейиповеденческихприоритетовдлясовременнойомолодежиостает сяматериальноеблагополучие.Прослеживаетсячеткаяориентацияэкономическихценностей,связанныхс оскорейшимобогащением,ауспешностьопределяетсяналичиемблагцивилизации,значительноотличаю щихсяпостоимостиотостальных.Новусловияхнашейстранысохраняетсяуважительноеотношениекстар шимпоколениям,какобладателямопыта.

Сложностьипротиворечивостьсовременнойситуациисоздаютпредпосылкидляформированиянов огосоциальноготипамолодежи.Анализданныхпоследнихлетпозволяетвыявитьособенностисовременно госостоянияценностныхориентацийюношества:противоречивость,конфронтационность,нестабильнос ть,изменчивость.Процессдуховногоразвитиястуденческоймолодеживусловияхпереходногопериода,та кимобразом,вбираетвсебявсетрудностиипроблемыобщества,формируетособыйнеповторимыйпластку льтуры,гдедоминирующуюрольиграетпробуждающеесячувствонациональногосамосознания.Длякажд огопоколенияхарактерностремлениепроявитьсвоюиндивидуальность,неприемлемостьценностейпокол енияотцов.

Однимизважныхфакторов,влияющимнамолодежнуюсреду,являетсяразделениепоэкономически мисоциальнымпараметрам.Подобноеразделениеповозможностям,характеризуетиразделениепоценнос тям,образужизни.Всоответствиистакимделениемреализуютсяиценностныеориентации.

Втожевремя,социальныйстатусстудентанеопределен,чтосвязаносегоотносительноневы-сокимстатусомивозможностьполученияявысокогостатусавбудущем.Кризиспереходноговозрас-та,адаптациякбыстроменяющимсяусловиямсоциальногоокружения,требованияэкономическойсостоят ельностиинеобходимостьсоздавать,апотомсодержатьсемью,всеэтоспособновызыватьразличныенегати вныеформыповедения.Именноэто«подталкивает»студентовкрадикальномунеприятиюиконфликтност ивотношенииценностей.Позитивныммоментом,влияющимнаразвитиеценностныхориентацийстуденче ства,можносчитатьто,чтосознаниемолодогочеловекаширокооткрытодлявосприятиязнанияценностной направленности.Такимобразом,ценностныеориентациистуденчестваболеечемудругихобщественныхс лоевподвергаются изменениям,чтотакжеделаетихинтеллектуальнымикультурнымавангардомобщества .

Нанашвзглядразвитиепрофессиональныхценностныхориентацийвпроцессеобученияввузетребуе тдетальнойразработки.Содной стороны,этосвязаносозданиемиразвитиемэффективнойсистемыподгот овкибудущихспециалистов,котораябудетготовитьконкурентоспособныхспециалистовнарынкетруда.В другойстороны,развитиеценностныхориентацийличностивстуденческомвозрастеявляетсяважнымдляр ешениявопросов,связанныхсличностнымипрофессиональнымразвитиеммолодогоспециалиста.Атакже сконструктивнымпреодолениемкризисныхпериодов,врезультатекоторыхпроисходитпереосмыслениел ичностныхценностейисоотнесениесодержаниемпрофессиональныхценностныхориентацийвпсихолог ическойсфередеятельности.

Списокиспользованнойлитературы:

1 *КлимовЕ.А.Психологияпрофессионала.-Воронеж.:НПО«МОДЭК»,1996.–400с.*
2 *ЗимняяИ.А.Педагогическаяпсихология.-Ростов-наДону:Феникс,1997.–480с*

3 ТкачеваН.Ю.Профессиональнаянаправленностькакличностноеновообразованиеюношеского возраста:дис.…канд.псих.наук.–М.,1983.–184с.

4 БокенчинаМ.К.Динамикапрофессиональногосамосознаниястудентоввпроцессеобучения:автореф.…докт.пед.наук.-Караганда,2004.–28с.

5 ЕгипкоЮ.В.,ТулебаеваЕ.Н.Динамикаценностныхориентацийстудентоввпроцессеобученияввузе//ВестникКАСУ.–2005.-№1.–С.25.

6 ТуймебаеваЖ.К.ЦенностныеориентациимолодежиКазахстана:автореф.…канд.пед.наук.–Алматы,1995.-28с.

7 ГаврилюкВ.В.,ТрикозН.А.Динамикаценностныхориентацийвпериодсоциальнойтрансформации.–М.,2003.–С.12

МРНТИ15.21.31

СардароваЖ.И[1],ЖұмашеваН.С[2],АдильшиноваЗ.У[3]
[1]«Өрлеу»БАҰОАҚФББЖҚБАРИ
Алматы,Қазахстан
[2]Х.ДосмұхамедоватындағыАтыраумемлекеттікуниверситеті.
Атырау,Қазахстан
[3]Қ.ЖұбатындағыАқтөбеөңірлікмемлекеттікуниверситеті
Ақтөбе,Қазахстан

ЭМОЦИОНАЛДЫИНТЕЛЛЕКТІНІҢТҰЛҒАНЫҢӘЛЕУМЕТТІКОРТАДАӨЗАРАӘРЕКЕТТЕСУІНТИІМДІҰЙЫМДАСТЫРУДАҒЫРОЛІ

Аңдатпа

Мақалабүгінгітаңдағыөзектімәселебүкіләлемдегімәдениетаралықбайланыстарсаныменқарқындылығыныңөсуіжағдайындаіскерлік,достық,отбасылыққатынастардыдамытуда,жанжалдардытабысты шешудемаңыздырөлгеиеэмоционалдыинтеллект,эмоциялардытүсінудіңжәнеолардыбасқарудыңмаңыздылығынаарналған.Эмпирикалықзерттеулерэмоциялардыңбасылуыжекетұлғаныңфизикалықжәнепсихологиялықденсаулығына,тұлғааралыққарым-қатынасқажәнетұлғааралыққарым-қатынастарғатерісәсеретететінінкөрсетеді.Солсебептідеэмоциялардыдұрысжәненақтыанықтайалмаутұлғааралықөзараіс-қимылдыңтабыстылығынатерісәсеретуімүмкін.Өйткеніәріптестерменөзараәрекеттеөзсезімдеріндәлкөрсетеалмай,бұрмаланғандұрысемесақпаратберусеріктесіңіңжиітерісэмоциялартудыруғаәкеледі.Эмоциялардытүсінудегіқиындықтаршиеленіскенжағдайлардажағымсызсалдарларғаиеболуымүмкіндігінартты рады,себебіжанжалқатысушылары,әдетте,қарқындытерісэмоциялардыбастанкешіреді.Ұсынылғанма қаладаавторларотандық,шетелдікғылыми-зерттеужұмыстарынаталдаужасайотырып,эмоционалдыинтеллект-тұлғаныңәлеуметтікөзараәрекеттесуініңбастыфакторыретіндеролінтұжырымдаған.

Түйінсөздер:эмоционалдыинтеллект,эмоция,эмоцияныүсінужәнебасқару,жанжал,әлеуметтікорта,бейімделу,өзараәрекеттесу

Sardarova Z.I.[1], Zhumasheva N.S.[2] , Adilshinova Z.U.[3]
[1]RIDSES NSPD " Orleu»
Almaty, Kazakhstan
[2]H. Dosmukhamedov Atyrau state University
Atyrau, Kazakhstan
[3]K.Zhubanov Aktove regional state University
Aktobe, Kazakhstan

THEROLEOFEMOTIONALINTELLIGENCEINTHEEFFECTIVEORGANIZATIONOFPERSONALINTERACTIONINTHESOCIALENVIRONMENT

Abstract

Thearticleisdevotedtothetopicalproblemoftoday-emotionalintelligence,whichdenotestheunderstandingandmanagementofemotions,whichplayanimportantroleinthedevelopmentofbusiness,friendly,familyrelations,successfulconflictresolutioninthegrowingnumberandinte

nsityofinterculturalrelationsaroundtheworld.Empiricalstudiesshowthatthesuppressionofemotionshasanegative impactonthephysicalandpsychologicalhealthoftheindividual,oninterpersonalinteractionandinterpersonalrelatio nships.Inaccurateorincorrectcategorizationofemotionscanalsonegativelyaffectthesuccessofinterpersonalintera ction,asapersoncannotaccuratelyExpresstheirfeelingsininteractionwithapartnerandhidesthemorprovidesapartn erwithdistortedorinaccurateinformation,ofteninaformthatcancausethepartnerintensenegativeemotions.Difficul tiesinunderstandingemotionscanhavethemostnegativeconsequencesinconflictsituations,asconflictparticipantst endtoexperienceintensenegativeemotions.Inthisarticle,theauthorsanalyzedomesticandforeignresearchworks,ju stifytheroleofemotional

Keywords:emotionalintelligence,emotion,understandingandmanagementofemotions,conflict,socialenv ironment,adaptation,interaction

СардароваЖ.И[1],ЖұмашеваН.С[2],АдильшиноваЗ.У[3]
[1]ФАОНЦПК«Өрлеу»РИПКСО
Алматы,Казахстан
[2]Атыраускийгосударственныйуниверситетим.Х.Досмұхамедова
Атырау,Казахстан
[3]Актюбинскийрегиональныйгосударственныйуниверситетим.К.Жубанова
Актобе,Казахстан

РОЛЬЭМОЦИОНАЛЬНОГОИНТЕЛЛЕКТАВЭФФЕКТИВНОЙОРГАНИЗАЦИИВЗАИМОДЕ ЙСТВИЯЛИЧНОСТИВСОЦИАЛЬНОЙСРЕДЕ

Аннотация

Статьяпосвященаактульнойпроблемесегодняшнегодня-
эмоциональномуинтеллекту,обозначающийпониманиеиуправлениеэмоциями,которыеиграютважную рольвразвитииделовых,дружественных,семейныхотношений,успешномрешенииконфликтовв условия хростаколичестваиинтенсивностимежкультурныхсвязейвовсеммире.Эмпирическиеисследованиясвид етельствуют,чтоподавлениеэмоцийоказываетнегативноевлияниенафизическоеипсихологическоездоро вьеличности,намежличностноевзаимодействиеимежличностныеотношения.Неточнаяилинеправильна якатегоризацияэмоцийтакжеможетнегативноотразитьсянауспешностимежличностноговзаимодействи я,таккакчеловекнеможетточновыразитьсвоичувствавовзаимодействииспартнеромискрываетихилипре доставляетпартнеруискаженнуюилинедостовернуюинформацию,нередковформе,котораяможетвызыв атьупартнераинтенсивныенегативныеэмоции.Трудностивпониманииэмоцийтакжемогутиметьнаиболеенегат ивныепоследствиявконфликтныхситуациях,таккакучастникиконфликта,какправило,переживаютинтен сивныенегативныеэмоции.Вданнойстатьеавторыпроанализируяотечественные,зарубежныенаучно-
исследовательскиеработы,обосновываютрольэмоциональногоинтеллектакакглавногофакторасоциаль ноговзаимодействияличности.

Ключевыеслова:эмоциональныйинтеллект,эмоция,пониманиеиуправлениеэмоциями,конфликт ,социальнаясреда,адаптация,взаимодействие

Әлеуметтікөзараәрекеттесудегіэмоционалдықинтеллектінің ролімәселесінің өзектілігіең алдымен ,әлемдегімәдениетаралықбайланыстарсанымен қарқындылығының өсуімен,іскерлік,достық,отбасылық қатынастардыдамытудағыжанжалдардытабыстышешудің маңыздыр өліменжән ежанжалдардытабысты шешуүшінэмоциялардытүсінуменолардыбасқарудың маңыздылығыменайқындалады.

Эмоционалдықинтеллектінің теориялықнегізінсалушылар(Дж.Майера,П.Сэловея,Д.Карузо)эмоц ионалдықинтеллектіні"эмоциялардытүсінужәнеэмоциялармен эмоционалдықбілімдіойлаутиімділігіна рттыруүшінпайдалануқабілеті"депқарастырады[1,2,с.25].Эмоционалдықинтеллектсалыстырмалыжаңа ғылымитүсінікболыптабылатынынақарамастан,тұлғааралықөзараәрекеттестегіэмоционалдықинтелле ктрөлінзерттеугебағытталғанэмпирикалықзерттеулертекАҚШ-
та,БатысЕуропаменРесейдеғанаемес,Азияелдеріндедекеңіненжүргізілуде.Эмоционалдықинтеллектту ралытүсініктердідамытуғаГ.Гарднердің интеллекттұжырымдамасыелеулілесқосты.Г.Гарднеркөпқыр лыинтеллектконцепциясынұсынып,интеллектінің 7түрінатапкөрсетті:лингвистикалықинтеллект,музы калықинтеллект,логикалық-математикалықинтеллект,кеңістіктікинтеллект,дене-
кинестетикалықинтеллект,тұлғааралықинтеллектжәнеішкітұлғааралықинтеллект.Г.Гарднеринтеллект түрлерініңәркайсысының табыстыәлеуметтікбейімделудегірөлінмәдениеттенмәдениеткекөшуіментүрл

енетіндігін,алинтеллектініңклассикалықтеорияларыменолардызерттеуәдістеріБатысЕуропажәнеАмерикамәдениетінебағытталғанынатапөтеді[3].

ӘлеуметтікжәнеэмоционалдықинтеллектмәселелеріД.В.Ушаковтыңжұмыстарындадақарастырылады.Зерттеушіәлеуметтікжәнеэмоционалдыинтеллектқиылысатынжиындарретіндеқарастырады,өйткеніэмоционалдықинтеллектөзэмоцияларын,сондай-ақбасқаадамдардыңэмоцияларынтүсінугебағытталса,аләлеуметтікинтеллектадамдардыжәнеолардыңарасындағықарым-қатынастыкіріктіреотырыптанудыкөздейді.Айтакетукерек,әлеуметтікжәнеэмоционалдыинтеллектнегізібілім,білікжәнедағыемес,қабілеттерболыптабылады.Ғалымныңтұжырымдауынша,әлеуметтікжәнеэмоционалдықинтеллектініңкөрінісіжекетұлғағатиесілімәдениетконтексіндебағаланады,бірақжоғарыәлеуметтікжәнеэмоционалдықинтеллектігеиетұлғаөзгемәдениортағабейімделугежәнеөзгемәдениортағабарабарбілім,білікжәнедағыалуғақабілеттікеледі[4].

Отандықпсихологиядағыэмоционалдыинтеллектінізерттеудіңжаңажәнеөзектібағыттарыныңбіріоныәлеуметтікжағдайконтексіндезерделеуболыптабылады.Әлеуметтікқарым-қатынастағыәлеуметтікжағдайлардыңрөліЛ.Росс,Р.Нисбеттажұмыстарындаегжей-тегжейліқарастырылған.С.П.Деревянкоэмоционалдыинтеллектіні"адамныңэмоциялардытүсінуменолардыбасқарудыңкіріктірілгенқабілеті"депанықтайды.Зерттеушіэмоционалдыинтеллектмәселелеріөзектілігінәлеуметтікжағдаяттұрғысынанқарастырады,өйткеніжекетұлғаныңәрекетіоныңжекеерекшеліктерімендежәнеәлеуметтікжағдайғасәйкестісипаттамалармендеанықталатынанық.Авторэмоционалдықинтеллектбойыншажұмыстардыңметаанализінегізіндежағдаяттыңэмоционалдықинтеллекткөрінісінеәсеретуініңүшнегізгіаспектісінбөледі:жағдаятсипатының«эмоциялардытүсіну»сапасынаәсері,эмоционалдықбіліммендағдылардыңжағдаяттыңконтекстінесәйкестігі,жағдаятмазмұнынаэмоционалдыәрекететтерекшеліктері.Жүргізілгензерттеубойыншаэмоционалдыинтеллектдеңгейіжоғарыреспонденттердеәртүрліәлеуметтікжағдайлардаоңэмоцияларбасымболса,алсолжағдайлардаэмоциялықинтеллектітөменреспонденттердежағымсызэмоцияларбасымекенідәлелденіпотыр[5].

Жанжалдағыөзараәрекеттестіктегіэмоциялярменэмоциялықреттелудіңрөліеңалдымен,бүгінгікүнтәртібіндегіөзектімәселеэмоционалдыинтеллектіментікелейбайланысты.Өйткеніқазіргітаңдаэмоционалдыинтеллектәлеуметтікөзараәрекеттестіктежекетұлғаныңтабыстылығыныңманыздыфакторларыныңбіріболыпотыр.Соңғызерттеулер(А.Я.Анцупов,С.В.Баклановский,Н.В.Гришина)жанжалдышешудіңстратегияларыментәсілдерінебайланыстыконструктивтіжәнедеструктивтісипаттаболатындығындәлелдепотыр.Шетелдікзерттеушілердіңтұжырымдауынша,қақтығысқатысушыларыбастанкешкенқарқындыэмоцияларқақтығысжағдайыменөзараіс-қимылбойыншасеріктестердіқабылдауға,сондай-аққақтығыстағыөзараіс-қимылстратегияларыментәсілдерінтаңдауғаәсеретеді[6].Қақтығыстеориясыннегіздеугезорүлесқосқаншетелдікғалымдардыңбірі-Г.Зиммель,оладамдардыңөзараәрекеттестігініңалтытүрінатапөтеді.олар:бәсекелестік,жанжал,шарт,бедел,бағынужәнеынтымақтастық.РесейлікпсихологиядаА.Р.Лурияныңжанжалдарынзерттеупроблемасынаарналғанғылыми-зерттеужұмысыалғашқылардыңбіріболыптабылады.Бүгінгікүніжанжалпроблемасыныңмәнділігініңкүәсіболыпжанжалдардызерттеуменайналысатынғылымибілімніңконфликтология,психология,педагогика,саясаттану,философия,әлеуметтану,тарих,құқықтану,өнертану,экономикасияқтыкөптегенсалалары табылады[7].

Қазіргіуақытқадейінотандықжәнешетелдікғылымда"жанжал"ұғымынанықтаудыңәртүрлітәсілдеріқатарқолданыстабуда.Үлкенпсихологиялықсөздіктежанжал"өзектіқарама-қайшылық,қарама-қарсыбағытталғанмүдделердің,мақсаттардың,ұстанымдардың,пікірлердің,өзараіс-қимылсубъектілерініңнемесеоппоненттердіңкөзқарастарыныңқақтығысыжәнетіптіоппоненттердіңөзderініңқақтығысы"ретіндеанықталады».

Шетелдікпсихологиялықәдебиеттеқарама-қайшылыққақтығыстыңнегізгібелгісіретіндеқарастырылады:шынитүрденемесесеріктестердіңқабылдауындажанжал–бұлмақсаттардың,уәждерініңнемесеәрекететушітараптардыңіс-қимылдарыныңсәйкескелмеуінентуындағанмүдделердіңүйлесімсіздігідептүсініледі.Ресейпсихологтарыжанжалды"қиыншешілмейтінжәнесубъективтімаңыздықайшылықтардантуындаған,өткірэмоционалдыққүйзелістерденболатынсубъектілерарасындағықарама-қайшылықтар"депанықтайды.Ғалымдарқақтығыстыңүшнегізгіпсихологиялықаспектісінбөліпкөрсетеді:"себеп-тұлғалық(қиыншешілетінжәнесубъективтімәндіқайшылықтардыңболуы),іс-

әрекет(қарсықүрес,қақтығыс),аффективті-
тұлғалық(жанжалдықарсықүрессубъектілерініңжеделтерісэмоционалдыққүйзелістері,оныңөтуінебелсендіәсереттетін).Соныменқатарбірқатарзерттеушілержанжалдыжағдайдыәлеуметтікөзараәрекеттіңқиынжағдайыретіндеанықтайдыжәнеқиынжағдайпсихикалықшиеленіспен-
"эмоциялықжәнеуәждемеліккомпоненттердіүстеметубағытындапсихикалықүдерістердібелсендікайта құружәнекіріктіруменсипатталады.

Жүргізілгензерттеужұмыстарыкөрсетіпотырғандай,жанжалдағыжағымсызэмоциялардыңрөлінің басымболыпкелуі.ОныңішіндеН.В.Гришинажанжалғақатысушылардыңэмоцияларытекжағымсызғана емес,соныменқатарпозитивтіболуымүмкіндігінбасакөрсетсе.Я.АнцуповпенС.В.Баклановскийәріптесті ңэмоцияларыменсезімдерінтүсінудегіқиындықтаржәнетұлғаныңтұлғааралықөзараәрекеттегіпсихолог иялықтұрақтылықтыңжетіспеуіжанжалдардыңпайдаболуыныңнегізгітұлғалықфакторларыекендігінан ықтады.Жанжалдағыөзараіс-
қимылдыңжекефакторларынжанжалғақатысушылардыңпсихологиялықұстанымдарыжәнежанжалдағ ыэмоционалдыәрекететуіқұрайды.Солсебептідеөзэмоцияларынашықбілдіруқабілетіменөзэмоциялары нбасқаруқабілетінтұлғаныңжанжалтұрақтылығыныңмаңыздыфакторыретіндекарастыруғаболады,яғн и"әлеуметтікөзарақарым-қатынастыңқиынжағдайларындаөзініңмінез-
құлқыноңтайлыұйымдастыру,басқаадамдарменқарым-
қатынастатуындағанмәселелердікикілжіңсізшешу".ӨзкезіндеЭ.Гальпериннің эмпирикалықзерттеулері ніңнәтижелеріөзэмоцияларынбасқаруқабілетіэтносаралықққақтығыстағыынтымақтастыққабағдарлану дыңмаңыздыфакторыболыптабылатындығынкөрсеткенеді[7].

Қақтығыстағыөзараіс-
қимылстратегиясыментактикасынтаңдаумәселесіқақтығыспсихологиясындағыорталықмәселелердіңбі ріболыптабылады.Зерттеушілерменқақтығыстағыөзараәрекеттіңжалпықағидалары,"қақтығысжағдайы ндамінез-құлықтыңбелгілібірформаларынаорнату"жәнетактика-
олардыжүзегеасырутәсілдерістратегияларынбөліпкөрсетеді.Отандықжәнешетелдікпсихологиядақақт ығыстағыөзараіс-қимылстратегияларыныңәртүрліжіктемелерібар.

А.Я.АнцуповпенС.В.Баклановскийадамныңөмірлікқиынжағдайларғаәрекететуініңтөртнегізгіст ратегиясынатапкөрсетеді:белсендіконструктивтік,белсендідеструктивтік,бейімделу,жағдаяттанкету.К онструктивтікстратегияішкіресурстардыпроблеманышешудііздеугежұмылдырудыкөздейді,деструкти втістратегияіс-әрекеттіұшықтыру,өзінежәнебасқаларғақатыстыагрессивтііс-
әрекеттерқолдану,аффектілерменқаттыашуғаберілукөріністабады.Бейімделуөзініңталапқоюдеңгейінт өмендетумен,алкету–
өзараәрекеттесуден,қиялданудан,психобелсендізаттардықолдануданбастартуменсипатталады.

Бүгінгіпрактикадабілімалушылардыәлеуметтікөзаратиімдіәрекеттесуіндамыту,өмірлікжағдятта рғабейімдеумақсатындавербалдытапсырмаларкеңіненқолданылады.Вербалдытапсырмаларөзараәреке ттесудіңәртүрліжағдайларымодельденеді.Оғанмысалретіндетөмендегіберілгентапсырмалардыңжауап тарыныңбасымбөлігісезімдікконтекстіпайдаланусияқтысыналушынытаңдаудыболжайды.Оларэмоцио налдықинтеллектінітүрліжағдайларда(жақындосымен,бастығымен,"басқасымен"қарым-
қатынасжасау,сондай-
ақөзінтүсіну)қабілеттерінпайдаланутұрғысынанбағалауғамүмкіндікбереді.Бұндаәртүрліөмірлікжағдая ттаржәнеолардышешужолдарыұсынылады.Білімалушыларғаосындайжағдайғатапболғандақандайжол дытаңдаужолыжәнекейбіржағдяттардаөзжауапнұсқаңыздыұсынуалумақсатыкөзделеді.

1-тапсырма

1.

Сізөтежақындосыңызбенкездескенкездеоныңбірдегеөкінішті,мұңлыекенінбайқайсыз.Алайда неболды?дегенсұраққажауапбермей,бәріжақсыдептұжырымдайды.Бұлжағдайдасізгеоныменсөйлесуөт еқиынғасоғады.Сізқалайәрекететередіңіз?

А)Оныоданәрісұрайалмағандықтан,олтуралыортақдостарыңызданнеболғанынжәнеоғанқандайк өмектесеберугеболатындығынбілугетырысыңыз.

Б)оғансіздіңкөмегіңізқажетболуымүмкінекенінтүсінесіз,алайдаонысұрамайсыз,олбұлтуралыайт қысыкелмейді.

В)бұлтуралытезұмытасыз,өйткенісіздіңөзмәселелеріңіздежеткілікті.

Г)оныменаландататынбасқатақырыптарғасөйлесеотырып,қажеттіарнағақарайбұруарқылыбәрін өзіайтыпберуінежағдайжасайсыз.

Д)сізоныңкөңіл-күйісебебінбасқатәсілменанықтайсыз,атапайтқанда.....

2-тапсырма

2.

Жұмыстанемесеоқукезіндесізтүсініксізсебептерменсізгемүлдемұнамайтынадамменүнемібай ланысуғамәжбүрсіз.Белгілібірсәтте,бұлсіздіңжұмысөнімділігіңізгеәсеретебастайды.Сізнеістейсіз?

А)сізжағымсызэмоциялардыжеңеалатынсебептердітүсінуқажеттігінескеріп,ұзақойланасыз,бірақ нәтижесіндемансапқазиянкелтіреотырып,осыадамменөткізетінуақыттыазайтуғатырысасыз.

Б)салдарытуралыойланбастан,сізосыадамменбарлықбайланыстардыүзесіз.

В)осыадамменбайланыстыжағысызэмоциялардanбарыншабастартуғатырыссасызжәнеоныменөз арабайланыстыжалғастырасыз.

Г)осыадамғақатыстыөзэмоцияларыңыздықалдыраотырып,өзіңіздікүштепжұмысістейсіз.

3-тапсырма

3.

Сіздіңбасшыңызқоршағанадамдарменжәнеқарамағындағылармендөрекісөйлесетінөтедаулыа дам.Белгілібірсәтте,іскерліккездесуде,олқарамағындағыбасқақызметкергеәділетсізұрысабастайды.Сіз онықорғағыңызкеледі,неістередіңіз?

А)Өзойларыңыздабастыққаолтуралынеойлайтыңыздыайтасыз,алайдаөзішкіуайымдарыңыздыкө рсетпейсіз.

Б)Сізүндемейқалаалмайтыңыздытүсінесіз,бастыққаолтуралынеойлайтыныңыздытолықайтасыз.

В)Сізүндемейсіз,бірақбірмүмкіндікболғанкезде,жекеқалыпбастыққаоныңдұрысемесболғандығы найтасыз.

Г)сізөзашуларыңыздыбілдірмейсіз,бірақбірмүмкіндікболғанжағдайдабастыққажасырынжазхат жазуарқылы"ішкібу"шығарасыз.

Д)сізбастыққаөзэмоцияларыңыздыбасқажолменашықбілдіресіз,атапайтқанда,.....

Ж)сізөзэмоцияларыңыздыбасқажолменжоясыз,атапайтқанда.....

4-тапсырма

4.Сізкүнібойыжұмысістеугекедергікелтіретіналаңдаушылықсезімінбастанкештіңіз.Олкешкедесі згетынышtықбермейді,неістередіңіз?

А)сізөзіңіздіңкөңіл-
күйіңіздіңсебебінтүсінугетырысып,өзіңекеліп,бүгінжұмыстыжалғастыруүшіноныменкүресугетырысы п,соңғыуақыттаболғаннәрселердіңбәрінестіңізгетүсіресіз.

Б)тыныштануүшін,Сізәрқашанкөңіл-күйдікөтеретінжұмыспенайналысасыз.

В)сізұйықтауүшіналкогольнемесетынықтандырғышзаттарғажүгінесіз.

Г)сізертеңтаңертеңбәріұмытыладыдегенүмітпенбірденұйықтайсыз.

Д)көңіл-күйіңіздіжақсартужәнекештіұтымдыөткізуүшін,Сізөзуайым-
ыңыздыңсебептерінбасқатәсілментүсінугетырысасыз,атапайтқанда.....

Қорытаайтқанда,қазіргітаңдаэмоционалдыинтеллектінітұлғаныңәлеуметтікөзараәрекеттесуінің бастыфакторыретіндеқарастырумаңыздылығыеңалдымен,оныңтұлғаныңәлеуметтікортағабейімделуім енөзін-
өзібелсендірудегірөлініңбасымдылығыменсипатталады.Өйткеніэмоционалдықинтеллектініңмаңызды лығыныңартуыөмірліккиынжағдайлардажаңажағдайларғабейімделуде,күйзелістежәнетұлғааралықөза рақиынжағдайларда-
жанжалдардаөзінбасқараалуерекшелігіментүсіндіріледі.Бізжүргізілгенотандық,шетелдікғалымдардың ғылыми-
зерттеужұмыстарынасүйенеотырып,эмоционалдыинтеллектқәсібитабыстылықпенкөшбасшылыққасие ттерменпозитивтіөзарабайланыстылығынерекшеатапөтеламыз.Сондықтандаэмоционалдыинтеллектт ұлғаныңөзініңәлеуетінбарыншажүзегеасыруғаұмтылыскөрсеткішіне,оныңішіндетұлғааралыққарым-қатынасқадегенқанағаттанушылыққатікелейқатыстылығынтұжырымдайаламыз.Олкезегіндеэмоциона лдыинтеллектініңәлеуметтікбейімделудегіәмбебапрөліндәлелдейтүседі.

Пайдаланылғанәдебиеттертізімі:

1АндрееваИ.Н.Азбукаэмоциональногоинтеллекта./И.Н.Андреева–СПб.:БХВ-Петербург,2012.–288с.

2ГоулманД.Эмоциональныйинтеллект./Д.Гоулман-М.:АСТ:Астрель,2011.–478с.

3ГарднерГ.Структураразума:теориямножественногоинтеллекта./Г.Гарднер–М.:ООО«И.Д.Вильямс»,2007.–512с.

4УшаковД.В.Социальныйиэмоциональныйинтеллект:сомнения,надеждыиперспективы/Д.В.Ушаков//Социальныйиэмоциональныйинтеллект:отпроцессовкизмерениям/подредакциейД.В.Люсина,Д.В.Ушакова.М.:Изд-воИПРАН,2009.–С.11-30.

5ДеревянкоС.П.Ситуативныеаспектыактуализациизмоциональногоинтеллекта/С.П.Деревянко//Социальныйиэмоциональныйинтеллект:отпроцессовкизмерениям/подредакциейД.В.Люсина,Д.В.Ушакова.М.:Изд-воИПРАН,2009.–С.90-113.

6АнцуповА.Я.,БакановскийС.В.Конфликтологиявсхемахикомментариях./А.Я.Анцупов,С.В.Бакановкий-СПб.:Питер,2006–288с.

7СиннельниковаЕ.С.Эмоциональныйинтеллекткакфакторвзаимодействиявконфликте:кросс-культурныйаспект.Авторефератдиссертациинасоисканиеученойстепеникандидатапсихологическихнаук./Санкт-Петербург–СПб,2015.–22с.

МРНТИ15.81.45

Н.А.Ахметов[1],К.Т.Кистаубаева[2],З.Ж.Айджанова[3]

[1,2,3]Каспийскийгосударственныйуниверситеттехнологийиинжиниринга им.Ш.Есенова,РеспубликаКазахстан,гАктау,

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕОСОБЕННОСТИМОТИВАЦИИПРОФЕССИОНАЛЬНЫХСПОРТСМЕНОВ

Аннотация

Вданнойстатьеизложенырезультатыпсихологическогоисследованияособенностеймотивациипрофессиональныхспортсменов Казахстана. Психологическаяподготовкаспортсменовважнанетольконепосредственнововремястартовнатурнирахисоревнованиях,ноинеобходиманатренировках. Всвязиспопуляризациейбольшоготеннисав Казахстаневнастоящеевремястоитвопросопривлечениипсихологоввспортивныекоманды,ктренировочномупроцессу. Теоретическаязначимостьработы,заключаетсяввыявлениипсихологическихмеханизмов,особенностеймотивацииспортсменовбольшоготенниса. Практическаязначимостьработызаключаетсявтом,чторезультатыданнойработымогутбытьиспользованытренерамитеннисныхакадемий,частнымитренерами,спортивнымипсихологами,дляповышенияквалификации,влияниянаэффективностьспортивнойдеятельностиинамотивационнуюсферуспортсменовсцельюрезультативностидостиженияуспехов. Всеучастникиэксперимента–этопрофессиональныеспортсмены,представляющиеспортивныеинтересынетольков Казахстане,ноизарубежом. Каждыйвсвоемвозрастезанимаетпризовыеместанаказахстанскихимеждународныхтурнирах. Многиеизнихсостоятвсборныхкомандах РКпопрофессиональномубольшомутеннису. Висследованиипринялиучастие48спортсменов-теннисистов,которыебылиразделенына2группыпогендерномупризнаку. Былипроведенытакиеметодикикактест-опросникдляизмерениямотивациидостижения(ТМД)А.Мехрабиана,методикаопределениянаправленностиличности–надостижениеуспехаиизбеганиенеудачиА.А.Реан,методикадиагностикиличностинамотивациюкуспехуТ.ЭлерсаиоценкаспортсменомусловийэффективнойтренировкиБ.Дж.Кретти. СтатистическийанализданныхпсихологическихметодикпроводилсяспомощьюкритерияMann-WhitneyU-testикоэффициентакорреляцииСпирменавSPSS15сцельювыявлениязначимыхразличийпсихологическихособенностеймотивациипрофессиональныхспортсменовбольшоготеннисамеждугруппамитеннисистовпогендерномупризнаку. Проведенноеисследованиевыявило,чтомотивациядостиженияуспехавспортеявляетсяпсихологическойособенностьювсехиспытуемых,чтологичноотразилосьвотсутствииизначимыхразличиймеждувыборкамииспытуемых. Бывыявленынекоторыеразличияприанализезаслуженныхпобедспортсменами.

Ключевыеслова:мотив,мотивациядостиженияуспеха,спортивнаяпсихология

Н.А.Ахметов[1],Қ.Т.Қыстаубаева[2],З.Ж.Айджанова[3]

[1,2,3]Ш.ЕсеноватындағыКаспиймемлекеттіктехнологияларжәнеинжиниринг университеті,Қазақстан,Ақтауқ

КӘСІБИСПОРТШЫЛАРДЫҢМОТИВАЦИЯСЫНЫҢПСИХОЛОГИЯЛЫҚЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

МақаладаҚазақстанныңкәсібиспортшыларының мотивациялықерекшеліктерінпсихологиялықзерттеунәтижелеріберілген.Спортшылардыңпсихологиялықдайындығытурнирлерменжарыстардағыбастамаларкезіндеғанаемес,жаттығуларкезіндедемаңыздыболыптабылады.Қазақстандағыұлкентеннистің дәріптеуіменбайланыстықазіргіуақыттапсихологтардыспорткомандаларына,жаттығуүрдісінетартумәселесіескерілуде.Жұмыстыңтеориялықмаңыздылығыұлкентеннисспортшыларының мотивацияерекшеліктерін,психологиялықмеханизмдерінайқындауданегізделеді.Жұмыстыңтәжірибелікмаңыздылығыкелесідей:осыжұмыстыңнәтижелерінтеннисакадемияларының тренерлері,жекетренерлер,спортпсихологтарықвалификациясынжоғарылатумақсатындақолданаалады;жәнедеспортіс-әрекетініңтиімділігінежәнеспортшылардың мотивациялықсферасынаәсерінүлкейтуүшінқолдануымүмкін.Эксперименттіңбарлыққатысушылары– кәсібиспортшылар,оларспорттықмүдделердітекҚазақстандағанаемес,шетелдедеайқындайды.Әрқайсысыөзжасындақазақстандықжәнехалықаралықтурнирлердежүлделіорындарғаие.ОлардыңкөбісікәсібиұлкентеннисбойыншаҚазақстанРеспубликасының құрамакомандаларының мүшелеріболыптабылады.Зерттеуге48теннисистспортшықатысты,оларгендерлікбелгібойынша2топқабөлінді.Келесідейәдістемелерқолданды:А.Мехрабианның жетістікмотивациясынөлшеугеарналғансауалнаматест,А.А.Реанның тұлғаның бағытталуынанықтауәдістемесі,Т.Элерстің тұлғаның табысқадегенмотивациясындиагностикалауәдістемесі,Б.Дж.Креттидіңспортшының тиімдіжаттығужағдайларынбағалауы.ПсихологиялықәдістемелерініңмәліметтерініңстатистикалықанализіSPSS15-теMann-WhitneyU-testкритериіменСпирменніңкорреляциякоэффицентіарқылыжүргізілді,мақсаты:үлкентеннискәсібиспортшыларының гендерлікбелгібойыншатеннисисттертоптарының арасындағыпсихологиялықерекшеліктерініңмаңыздыайырмашылықтарынайқындау.Жүргізілгензерттеукөрсеткендей,спорттағытабысқажетумотивациясыбарлықзерттелінушілердіңпсихологиялықерекшелігіболыптабылады,бұлзерттелінушілердіңтаңдаутоптарының арасындамаңыздыайырмашылықтардың жоқтығындакөрінді.Спортшылардың лайықтыжеңістерінталдаукезіндекейбірайырмашылықтарбайқалды.

Түйінсөздер:мотив,табысқажетумотивациясы,спортпсихологиясы.

N.A.Akhmetov[1],K.T.Kistaubaeva[2],Z.Zh.Aijanova[3]
[1,2,3]CaspianstateUniversityoftechnologyandengineering,
Kazakhstan,Aktau,e-mail:

PSYCHOLOGICALFEATURESOFMOTIVATIONSPORTSMEN

Abstract

Thisarticlededicatedtopsychologicalresearchofmotivationofprofessionalsportsmenin ofKazakhstan.Psychologicalpreparationofsportsmenisimportantnotonlydirectlyduringtournamentsandduringcompetitions,butneedfortrainingthem.Inconnectionwiththepromotionoftennisin Kazakhstannowthereisaquestionofattractingpsychologistsinsportsteamsforatrainingprocess.Thetheoreticalsignificanceoftheworkistoidentifythepsychologicalmechanismsthatmotivatingsportsmenintennis.Thepracticalsignificanceoftheworkconnectswiththefactthattheresultsofthisworkcanbeusedbycoachestennisacademies,privatecoaches,sportspsychologists,fortrainingsportsmenintennistoreachtheaimofimpactontheeffectivenessofsportsactivitiesandmotivationalsphereofsportsmenintennisforthepurposeofperformancesuccess.Itisnecessarytofocusonthequestionofthepsychologicalclimateintherelationsbetweensportsmenintennisandthecoach.Inthestudyinvolved48professionaltennisplayerswhoweredividedinto2groupsaccordingtogender.Allparticipantsareprofessionalsportsmenrepresentingsportsinterestsnotonlyin Kazakhstan,butalsoabroad.Therewereconductedtechniquessuchastestquestionnairetomeasureachievementmotivation(TMD)A.Mehrabian,methodofdeterminingtheorientationtosuccessandavoidingfailureA.A.Rean,methodofdiagnosisofpersonalitymotivationtosucceedT.Ehlersandevaluationofanathleteconditionseffectiveworkout B.J.Kretti.Statisticalanalysisperformedwithpsychologicalmethodsusingthecriterionof Mann-WhitneyU-testandSpearmancorrelationcoefficientSPSS15inordertoidentifysignificantdifferencesinpsychologicalcharacteristicsofmotivationamongprofessionaltennisplayersbetweenthegroupsbygender.Thestudyrevealedthatthemotivationtoachievesuccessinsportisapsychologicalfeatureofalltheparticipants.

Keywords:motive,motivationofsuccess,sportpsychology.

Какправило,детиприступаюткспортивнымзанятиямзадолгодотого,какначинаютпониматьзначениеспортадлясебя.Детирождаютсясогромнымпотенциаломвозможностей.Задачародителейсостоитвтом,чтобывовремяопределитьзадаткиребенкаразвитьихспособностиипостаратьсяперевестивталант.Этоне обходимосделатьдлятого,чтобынеупуститьсенситивныйпериод,когдаребенкувсебудетудаватьсябезособыхусилий,аглавноесудовольствием.Родителямнеобходимосвоевременнодиагностироватьспортивные способности,интересыребенка,сцельюдальнейшегостимулированияиразвитияегоспособностей.Может бытьребенкунравитсяплавать,кататьсянаконьках,лыжах,велосипедеидр.Ужевмладшемвозрастеотвести своегоребенкавнесколькоспортивныхсекций,гдеопытныетренерыипсихологипомогутопределитьсясвыборомопределенноговидаспорта,аможетбытьинесколькихнаправлений.Рольродителейвэтомоченьважнаинеоспорима.Сэтойцельюродителидолжныслюбовьюиежедневнойзаботойоребенкеуделятьособое вниманиеусловиямразвитияэтихспособностейинаправитьбесконечнуюэнергиюребенкавправильное,необходимоедляразвитиярусло.

Когдавидспортаопределенивыбран,тренировкипроходятвигровойформеиребенокходитсудовольствиемнатренировки.Ребенкунравится,емуинтересноиве село.Здесь,маленькийспортсменненуждаетсявмотивированииизаниматьсяспортом.Нозатем,когдаребенокподрастет,окрепнетивтянетсявспортивныйпроцесс,тренировкипередутвкропотливый,изнуряющий,ежедневныйтруд,требующийнекотороеусилие, напряжение,упорство.Именнонаэтомэтапеможетпроизойтидемотивацияспортсменов.Вэтовремянеобходимаподдержкаспортсмена,вдохновениеиподкреплениеегомотивациикдостижениюуспеха,важнаине обходимасовместнаяработаспортсмена,тренера,психологаиегородителей!Этойведущейчастивперспективнойкарьереспортсменадолжнобытьуделеноопределенноеколичествовремениитерпения.Предметом вниманиявобщейпсихологииивпсихологииспортаявляетсятакиепонятия,какмотивацияимотив,целиипотребности.Этойпроблемевобщейпсихологиисвоитрудыпосвятилитакиепсихологикакл.С.Рубинштейн,А.Н.Леонтьев,А.Маслоу,Л.С.Выготский,Р.С.Немов,В.Г.Асеев,В.К.Вилюнас,ЛомовБ.Фидр.,зарубежныеавторыГ.Холл,К.Мадсен,Дж.Аткинсон,Х.Хекхаузенидр.Впсихологииспортаэтойпроблемеуделено вниманиевмонографияхтакихавторовкакА.Мехрабиан,М.Ш.Магомед-Эминов,Е.П.Ильин,Г.Д.Горбунов,Е.Н.Гогунов,А.ВРодионов,В.ФСопов,В.Н.Непопалов,И.П.Волков,Р.М.Загайновимн.др.Анализтрудоввышеуказанныхавторовпозволяетнамопределитьиобобщитьсущностьиструктурумотивации,существующихточекзрения.И,несмотрянамножествопубликаций,проблемамотивациинерешенаоднозначно.Прирассмотрениитеориймотивацииразныхавторовнаблюдаетсяразнообразностьмышленияиследуетнайтисистемныйподходкрешениюэтойпроблемы.

Спортивнаядеятельность–этооднаизтехдеятельностей,которыетребуютособогофизическогонапряжения,психологическойустойчивостииэмоциональнойвыдержки.Деятельностьвспортекаксоциальноеявление,способствуетповышениюпрестижастранывглазахдругихгосударств.ВКазахстанебольшомутеннисупоследниесемьлетуделяется огромноевнимание.ПрезидентфедерациитеннисаКазахстанаУтемуратовБ.Жзанимаетсявопросамипопуляризациитеннисаиразвитиябольшоготеннисавстранеивоспитаниесвоих«доморощенных»спортсменов.

Всеособенности,какправило,вводятспортсменавсостояниенервно-психическогонапряжения.Характернойособенностьюявляетсятотфакт,чтонатренировкахэтосостояние отсутствует.Спортсменки-девочкиболееуязвимысэмоциональнойточкизренияипсихологическинеустойчивыпосравнениюсоспортсменами-мальчиками.Спортсмены–мальчикиже,напротив-отличаютсяотспортсменок-девочекбольшейфизической,эмоциональнойипсихологическойустойчивостью.Спортсмены,занимающиесябольшимтеннисомпоотношениюкмотивациямвспорте,относятсякспортсменам-индивидуалистам,мотивыкоторых-мотивсамовыраженияимотивсамоутвержденияличности[1с.42].Отношениектренеруоказываетглобальноевлияниенамотивациюспортсменовзанятияспортом.Здесьспортсменпредпринимаетдействияповыбо рудальнейшегопутивспортивнойкарьере.Унекоторыхспортсменовпоявляетсямотивзавершенияспортивнойдеятельности.СхемустадийразвитиямотивационнойструктурыпоотношениюкрезультативностипредложилипсихологиизЧехии,В.Гошек,Б.СвободаиМ,Ванек.Ониизобразиливэтойсхememотивациюзанятияспортивнойдеятельностьюнерадиславыимировогопризнания[2].Взависимостиотспортивногостажа ивозрастаменяетсясоотношениемеждупотребностямисамоутверждения,самовыражения,называемыми духовнымииматериальнымипотребностями.Успортсменов-мальчиковвподростковомиюношескомвозрастахпреобладаютдуховныепотребностинадматериальными.Свзрослением,иувеличениемспортивногостажаунихначинаютпреобладатьматериальныепотребност

и[3].Вспортевысшихдостиженийнередкоимеетместотакназываемый«синдромчемпиона».Поднимаясьв севышевпространствеизбранноговидаспорта,спортсменстремитсястатьчемпионом– лучшим,первым,единственным.Иногдаснимслучается«звезднаяболезнь»,еообычныесимптомы– самоуверенностьивысокомерие,снижениемотивацииксоблюдениюрежимаисистемытренировки,измен ениеотношенияктренеру,которыйпривелегокпобеде(тренировочныезаданиятренераначинаютвосприн иматьсякакскучные,однообразные),появляется«предстартовоеблагодушие»насоревнованиях[4].

ВКазахстанепроблеманизкогоуровнямотивациикдостижениюнаивысшихрезультатовспортсмен овванастоящийпериодсказываетсянарезультатахспортивнойдеятельноститеннисистов,лыжников,футбо листовидругихспортсменов,чтонагляднобыловыявленопорезультатамолимпиадывСочи2014г.Исследу япричины,касающиесяэтойпроблемы,можноотметитьсуществовавшегоранеенедостаточноговнимания кпсихологическойподготовкеспортсменов.Вомногихспортивныхкомандахнепредполагаютсяспортивн ыепсихологи,казахстанскиеспортивныефедерацииивчастностисамитренерыпороюнепонимаютважнос типсихологическойработыпрофессиональногопсихологасчленамисборнойкоманды.Руководствоспорт ивныхфедерацийКазахстанаивчастноститренерыссылаютсянасобственныезнанияобщейиспортивнойп сихологиитемсамымобъясняяотсутствиепрофессиональногопсихологавкоманде.Несерьезноеотношен иекэтойпроблемеведеткошибкамспортсменовнасоревнованияхи,какправило,приводитспортсменовкза ниженнойсамооценкиипотереуверенностивсвоихсилах.Следовательно,мотивациякдостижениюуспеха теряется.Вэтойсвязиопределяетсяактуальностьнашегоисследования.Психологическаяподготовкаспор тсменовважнанетольконепосредственнововремястартовнатурнирахисоревнованиях,ноинеобходимана тренировках.ВсвязиспопуляризациейбольшоготеннисавКазахстаневнастоящеевремястоитвопросопри влечениипсихологоввспортивныекоманды,ктренировочномупроцессу.Необходимосконцентрироватьв ниманиенавопроспсихологическогоклиматавотношенияхмеждуспортсменомитренером,испортсменом ,иегородителями,индивидуальнымособенностямспортсмена,аглавное,следуетобратитьвниманиенато,в о-первых,какиначто,мотивированспортсмен.Во-

вторых,какимобразоммотивацияспособствуетдостижениювысокихрезультатоввспорте.Всвязисвышеи зложенным,актуальностьданногоисследованиясостоитввопросемотивациикдостижениювысокихрезул ьтатоввспортеказахстанскихспортсменов,вчастностинапримереспортсменовбольшоготенниса.

Цельисследования:изучитьпсихологическиеособенностимотивациидостиженияуспехауспортсм еновюношескогоиподросткового возрастанапримерепрофессиональногобольшоготенниса Казахстана.

Теоретическо-

методологическойосновойисследованиябылиопределенытрудыЕ.П.Ильина,Г.Д.Горбунова,Е.Н.Гогуно ва,А.В.Родионова,А.Пилоян,Б.Д.Кретти.Теоретическаязначимостьработы,заключаетсяввыявлениипси хологическихмеханизмов,особенностеймотивацииспортсменовбольшоготенниса.Практическаязначим остьработызаключаетсявтом,чторезультатыданнойработымогутбытьприменены тренерамитеннисныха кадемий«ТимКазахстан»,«Максат»,«Баганашил»,ФедерацииТеннисаКазахстана,частнымитренерами, преподавателямифизическойкультурывшколах,колледжах,университетах,спортивнымипсихологами,д ляповышенияквалификации,влияниянаэффективностьспортивнойдеятельностиинамотивационнуюсф еруспортсменовсцельюрезультативностидостиженияуспехов.

Вработебыловыдвинутопредположениеотом,чтосуществуютпсихологическиеигендерныеособен ностимотивациионодростковиюношейКазахстана,влияющиенарезультативностьсоревнованийвбольшо мтеннисе.

Методикиисследования

Висследованиибылипроведеныследующиеметодики:

1)Тест-опросникдляизмерениямотивациидостижения(ТМД)А.Мехрабиана

2)Методикаопределениянаправленностиличности– надостижениеуспехаизбеганиенеудачиА.А.Реан.

3)Методикадиагностикиличностинамотивациюкуспеху Т.Элерса.

4)ОценкаспортсменомусловийэффективнойтренировкиБ.Дж.Кретти.

Характеристикареспондентов

Участникамиисследованиястализспортсменытеннисной академии«ТимКазахстан»г.Астаны,спорт сменытеннисной академии«Максат»г.Алматы,спортсмены,занимающиесябольшимтеннисомсамостоят ельно(вчастномпорядке).Исследованиепроходилонатерриториитеннисныхцентров«ЦСК»г.Алматы,« АДК»г.Алматы,«Максат»г.Алматы,«НациональныйТеннисныйЦентр»(НТЦ)г.Астаны.Всеучастникии сследования–

этопрофессиональныеспортсмены,представляющиеспортивныеинтересынетольковКазахстане,ноизарубежом.Каждыйспортсменвсвоемвозрастезанималпризовыеместанаказахстанскихимеждународныхтурнирах.МногиеизнихсостоятвсборныхкомандахРКпопрофессиональномубольшомутеннису.Четвероизкаждойвозрастнойгруппысостоятвосновнойсборнойказахстане,остальные–участникирезервныхкоманд.Висследованиипринялиучастие48спортсменов-теннисистов,которыебылиразделенына2группы:1-аявыборка-24мальчикаи2-аявыборка-24девочки.Каждаявыборкавсвоюочередьбылаподеленаещена2подгруппыповозрастнойкатегории.Перваягруппамальчиковподразделяетсяна2подгруппы:1-яподгруппаюношейот15-18лети2-яподгруппаподростков-мальчиковот13-15лет.Втораягруппадевочекподразделяетсяна3-юподгруппудевушек16-18лети4подгруппу-подростки-девочкиот13-15лет.

Количественныйсоставыборкиопределялсяследующимиобъективнымипризнаками.Приизученииправилигрывбольшойтеннис,учитываяусловиятурнировирейтинг,мывыяснили,чтопобедителямитурнировввбольшомтеннисе,считаютсяпервыедваспортсмена,соответственно1местои2место-этовюношескихтурнирах.Вкатегориидетскоготурнираможетрассматриваться,какпризовоеи3место.Остальныеместарассматриваютсятольковкачествеочков,влияющихнапозициюрейтингавКазахстанскоготеннисноготура(КТТ).Всвязисэтимобъясняетсяиколичественныйсоставвкаждойподгруппепо12человексоответственнопозиции,занимаемойвтеннисномрейтинге.

Кромепроведенныхтестов,дляанализапсихологическихособенностеймотивацииспортсменов,былиприменены следующиепоказатели:КазахстанскиймужскойиженскийрейтингитеннисистовФедерацияТеннисаКазахстана(ФТК),календарьпроведениятурнироввРеспубликеКазахстан,беседасоспортсменамиихтренерамиродителями.БылаизученаструктураФТК,системаподсчетовочковрейтингаКТТ.Былпроведенанализпобедителейвтурнирах,разныхвозрастныхгрупп,отдельновженскихимужскихтурнирах.

Статистическиеметодыанализаполученныхвходепсихологическогоисследованияособенностеймотивациитеннисистов Казахстана

Анализполученныхвходепсихологическогоисследованияособенностеймотивацииспортсменовпроводилсякаквколичественном,такивкачественномаспектах.Количественныйанализданныхпсихологическихметодикнавыявлениезначимостиразличийвмотивациимеждугендернымигруппамитеннисистов проводилсяспомощьюкритерияMann-WhitneyU-testSPSS15.ТакжесцельюопределениявзаимосвязимотивацииколичествапобедвкаждойгруппеиспытуемыхнамибылпроведенкорреляционныйанализспомощьюкритерияСпирменавSPSS15.

Результатыиобсуждение.

Врезультатеанализаданныхмеждуспортсменами-мальчиками2-хвозрастныхкатегорий16-18-тилети12-15-тилетмыневыявилизначимыхразличийподаннымметодикиМехрабиана,методикиРеан,методикиЭлерсаиметодикиКретти,чтосвидетельствуетотом,чтосравниваемая1-аяподгруппатеннисистов-мальчиков16-18летнепревосходит2-уюподгруппутеннисистов-мальчиков12-15летпоуровнюмотивациидостиженияуспеха.Такженебыловыявленозначимыхразличийпоуровнюмотивациидостиженияуспехамеждуспортсменками-девочками2-хвозрастныхкатегорий16-18-тилети12-15-тилет.Сравнительныйстатистическийанализданныхмеждуспортсменами-юношами16-18-тилетиспортсменками-девушкамиэтогожевозрастатакженевыявилзначимыхразличийпоуровнюмотивациидостиженияуспеха. Такженаминебыловыявленодостоверныхразличийвмотивациидостиженияуспехамеждуспортсменами-мальчикамииспортсменками-девочкамивбольшомтеннисе.Небыловыявленодостоверныхразличийимеждуспортсменами-юношамииспортсменками-девушками16-18летвбольшомтеннисе(см.таблицу1).

Таблица1.Средниезначенияпоказателеймотивацииподаннымметодик

№	№Подгр	Выборка	Мехрабиан	Реан	Элерс	Кретти	Количествопобедвтурнирах
1	1	Мальчики16истарше	71,5	54,5	46,5	54	23,5
	2	Мальчики13истарше					
2	3	Девочки16истарше	47	47	63,5	70	42
	4	Девочки13-15лет					
3	1	Мальчики16истарше	62	58,5	67,5	69	72
	2	Девочки16истарше					

4	3	Мальчики13истарше	46,5	66,5	62,5	45,5	37,5
	4	Девочки13-15лет					
5	3	Мальчикивсе	210	267,5	279,5	236	213,5
	4	Девочкивсе					

Такженамибылпроведёнсравнительныйанализколичествапобедмеждугруппамииспытуемых.Врезультатепроведенныхрасчетовнамибыливыявленызначимыеразличияпоколичествупобедмеждуспортсменами-мальчиками2-хвозрастныхкатегорий16-18-тилети12-15-тилет.Так,спортсмены-мальчикивозрастнойкатегории16-18летвсреднемдостигали11,5побед,тогдакакустаршейкатегорииколичествопобедувеличиваетсядо39,1всреднемпоказателе.Междуспортсменками-девочками2-хвозрастныхкатегорий16-18-тилети12-15-тилеттакжебыливыявленызначимыеразличияпоколичествупобед:от15,8победдо22,3победсоответственноккаждойвозвратнойгруппе.

Далеенамибылпроведенкорреляционныйанализвзаимосвязиспортивныхдостижений,аименнорезультативностисоревнованийсмотивациейтеннисистовпрофессиональноготеннисаКазахстана.

Таблица2.Данныекорреляционногоанализаданныхметодикиколичествапобедвкаждойвозрастнойгруппетеннисистов.

Выборка	МетодикаМехрабиан	Методика Реан	Методика Элерса	МетодикаКретти
Мальчики16летистарше	0,126	0,35	0,082	-0,292
Мальчики13летистарше	-0,037	0,589*	0,143	-0,114
Девочки16летистарше	0,243	0,075	0,182	-0,145
Девочки13-15лет	-0,226	0,045	0,002	-0,194

Результатыкорреляционногоанализамотивациидостиженияуспехаповсемвыборкамсколичествомпобед,завоеванныхвтечениеполугодаспортсменами,невыявиликорреляционнойсвязи,кромеодной.Аименно,быловыявлено,чтомотивациядостиженияуспехауспортсменов-мальчиковввозрастнойгруппе13-15летвзаимосвязанасрезультативностьюсоревнований.

Востальномжеможносделатьвывод,чтовыборкаиспытуемыхспортсменовоказалосьоднороднойи стремлениедостичьрезультативностивспортивнойкарьерепримерноодинаковое,мотивациядостиженияуспехунаходитсятакженасравнительноидентичномуровне(см.таблицу2).

Такимобразом,результатыпроведенныхстатистическихрасчетовповсемметодикамнаходилисьвзоненезначимости,чтовозможнообъясняетсяоднородностьювыборкисоставаиспытуемых.Всеспортсмены,принявшиеучастиевпсихологическомисследовании,занимаютвысокиепозицииврейтингеКазахстана. ЧленысборныхкомандявляютсячемпионамиРеспубликиКазахстан,кандидатамивмастераспортаимастерамиспорта.Многиеспортсменыизрезервногосоставакомандтакжеимеютвысокиерейтинги.Результаты исследованияпоказали,чтомотивациядостиженияуспехавспортеявляетсяпсихологическойособенностьювсехиспытуемыхипоэтомузначимогоразличиянивгендерномплане,ниввозрастномнебыловыявлено.Выявленноеразличиеприанализезаслуженныхпобедспортсменами1-ойи2-ойгруппыспортсменов-мальчиков2-хвозрастныхгруппобъясняетсявозможнотем,что2-аягруппаспортсменов-мальчиковподросткового возрастапревосходятпоколичествупобед1-уюгруппуюношейвсоревнованияхреспубликанскогомасштабавсилусвоегомалогоопытавзарубежнойсоревновательнойпрактике.Вследствиемалогоопытавмеждународныхсоревнованияхспортсмены-подросткиобладаютменьшейстепеньютревожностиимогутпокарегулироватьсвоиэмоции.Возможнотакже,чтоподросткиспортсменыпревосходятюношейспортсменоввысокомуровнемотивациидостижения успехавсоревнованияхитурнирахместногоуровнявсвязистем,чтонеудовлетворенапотребностьучастияв международныхсоревнованиях,соответственнонеудовлетворенапотребностьвпризнанииихкакпрофессионаловсвоегодела.Спортсменыюношескоговозраста,имеющиеопытмеждународныхсоревнований,знаютобогромномпотенциалеспортсменовдругихзарубежныхстран,изнанияосильнойконкуренциивмировомспортевозможноснижаютмотивациюдостиженияуспеховввспорте.Приэтомвременнонаходясьвзнакомойдлянихобстановке,взнакомомокруженииисвоихказахстанскихсоперниковизнание«слабыхсторон»противниковспортсменыподросткового возрастауверennoприменяютсвоитехническиеприемыирезультативновыступаютврамкахместныхсоревнований.

Избеседыстренерамииспортсменамивыяснилось,чтонарезультативностьвсоревнованияхнапрофессиональномуровнеболеевсеговлияютсамсоревновательныйпроцесс,приобретениесоревновательного опытавмеждународныхтурнирахикачествоэффективныхтренировок,чтоиподтвердилосьвтесте-опросникеДж.Кретти«Оценкаспортсменомусловийэффективнойтренировки»,вкоторомпрактическивсеиспытуемыеотметили,чтоактивноститренировочногопроцессадлякаждогоизнихоченьзначим,иоценен насамыйвысокийбалл10.

Такженеобходимоотметить,чтовсоревновательнойситуацииипроисходитформированиесобственных ценностныхориентацийиличностныхпредставленийозрелостиисамостоятельности.Подростки-спортсменывбольшомтеннисеполучаютбольшесвободывпринятииирешенийнатурнире,иприэтомпонимают,чтоповышаетсяихответственность,запринятоесамостоятельнорешение.Чтокасаетсяособенностей мотивацииспортсменок-девочекиспортсменов-мальчиков,тозаметно,чтонагендернуюдифференциациюспортсменовнакладывает«след»спортивнаяспециализациявмотивационнойсфереспортивнойпрактики.Существеннымаргументом,способствующий формированиюмотивациикдостижениюположительныхрезультатоввспортеявляетсяспортивнаяспециализация.

Спортивнаядеятельность–этооднаизтехдеятельностей,которыетребуютособогофизическогонапряжения,психологическойустойчивостииэмоциональнойвыдержки.Деятельностьвспортекаксоциальноеявление,способствуетповышениюпрестижастраны.Необходимоотметить,чтовсоревновательнойпрактикебольшоготеннисасуществуетдвааспектаотношениюксопернику–этопротивоборствоотношениюкпартнерампобольшомутеннису(впарнойигре),всоревнованияхкомандноготипа,(например,«ДевисКап»)–этосотрудничество.Большойтеннис–эточащевсегопротивоборство,т.к.вэтомвидеспортаучаствуютдвасоперника,стоящихдругпротивдругана корте,разделяющегосеткой.Сутьигрызаключаетсявтом,чтобытеннисистприпомощиракеткиперебилмячнасторонупротивникатак,чтобыспортсменсдругойсторонынекортанесмогмячотбитьназад.Приэтоммяч долженпопадатьвобозначенныеграницынакортетолькоодинраз.Каждыйтеннисистзащищаетсвоюсторонукорта.Каждыйпопавшийверномячприноситигрокуодноочко.Играсостоитизгеймов,которыевсвоюочередьсоставляютсет.Вбольшойтеннисиграюткакпредставителимужскогопола,такипредставителиженскогопола.Взависимостиотпринадлежностикполувбольшомтеннисеправилаигрынемногоменяются.Приигревмужскойбольшойтенниссколичествосетовдостигаетпяти.Приигревженскийбольшойтенниссколичествосетовуменьшаетсядотрех.Вэтомпрослеживаетсягендерноеразличиемеждуспортсменами–мальчикамиииспортсменамидевочками.Вколичествесетоввигревбольшойтеннисучитываетсяфизическая,эмоциональнаяипсихологическаяустойчивостьобоихпринадлежностейполов,какмужского,такиженского.Спортсменки-девочкиболееуязвимысэмоциональнойточкизренияипсихологическинеустойчивыпосравнениюсоспортсменами-мальчиками.Спортсмены–мальчикиженапротив-отличаютсяотспортсменок-девочекбольшейфизической,эмоциональнойипсихологическойустойчивостью.Спортсмены,занимающиесябольшимтеннисомпоотношениюкмотивациямвспорте,относятсякспортсменам-индивидуалистам,мотивыкоторых-мотивсамовыраженияимотивсамоутвержденияличности[5с.42].Такиеспортсменызначительноориентированынаоценкусвоихдостиженийипоройэтоприводиткнеадекватнойоценке.Тогда,находясьвэкстремальныхусловиях,этиспортсменыстановятсяэмоциональнонеустойчивыми.Дляспортсменок-девочекснизкойпотребностьюдостижениюуспехахарактерноотсутствиенаправленностинацели.Приэтомпреобладаетмотивнаэстетическоенаслаждение,любовьктеннису.Напротив,успортсменок-девочек,достигшихвысокиерезультаты–мотивациякдостижениюуспехавыраженасильнее,чем,успортсменок-девочексосреднимуровнеммотивациидостиженияуспеха.Б.Дж.Креттивыделяетсредимотивовкзанятиюспортом,потребностьвстрессе.Креттисчитает, чтоспортсменподвергаемыйвоздействиюстрессовойситуациидобиваетсябольшегоуспеха,преодолеваяпреграды,иэтоявляетсяглавенствующиммотивомспортивнойдеятельности[6].

Проведенныйтеоретическийанализтакжепоказал,чтовозможныпсихологическиеособенностимотивацииспортсменов–мальчиковиспортсменок–девочек,занимающихсяиндивидуальнымвидомспорта.Спортсменыотличаютсяотспортсменок-девочекбольшейфизической,эмоциональнойипсихологическойустойчивостьюиумереннойстепеньюмотивации.Спортсмены,занимающиесябольшимтеннисом,относятсякспортсменам-индивидуалистам,мотивыкоторых-

мотивсамовыраженияимотивсамоутвержденияличности.Такиеспортсменызначительноориентированы наоценкусвоихдостиженийипоройэтоприводиткнеадекватнойоценке.Новэкстремальныхусловиях,этис портсменымогутбытьэмоциональнонеустойчивыми.Дляспортсменок-девочекснизкойпотребностьюдостиженийуспехахарактерноотсутствиенаправленностинацели.Приэто мпреобладаетмотивнаэстетическоенаслаждение,любовьктеннису.Напротив,успортсменок-девочек,достигшихвысокиерезультаты– мотивациякдостижениюуспехавыраженасильнее,чем,успортсменок-девочексосреднимуровнеммотивациидостиженияуспеха[7].

Такимобразом,выдвинутоенамипредположениеотом,чтосуществуютпсихологическиеигендерны еособенностимотивацииподростковиюношейКазахстана,влияющиенарезультативностьсоревнованийв большомтеннисе,ненашлосвоегополногоподтверждения.Возможно,этосвязаноистем,чтонамиучитыва лисьрезультатысоревнованийполугодовогосрока,чторегламентировалосьруководствомФедерацией ТеннисаКазахстанаивсеспортсмены,участвующиевпсихологическомисследовании,ужеявляютсяпрофесс иональнымиспортсменами-индивидуалистами.Поэтомумотивациядостиженияуспехавспортивнойдеятельностидлянихявляетсяод нимизважногоаргументарезультативностисоревнований.

Пайдаланылғанәдебиеттертізімі:

1 ЛеонтьевА.Н.Потребности,мотивыиэмоции.М.,1971.-320с.

2 ВолковЛ.В.Теорияиметодикадетскогоиюношескогоспорта.Киев:Олимпийскаялитература,2002.-230с.

3 ВыготскийЛ.С.Педагогическаяпсихология.М.,1996.-350с.

4 КимА.М.Психологияспорта.Учебноепособие.КазПТИ.А.2007.-89с.

5 ИльинЕ.П.ПсихологияспортаСПб.:Питер,2010.-210с.

6 Психологияфизическойкультурыиспорта:уч.длявысш.учеб.заведений/подредакциейА.В.Родио новаМ.:Издател.центр«Академия»,2010.-368с.

7 МаклаковА.Г.Общаяпсихология.СПб.:Питер,2004.-592с.

МРНТИ:152158

AssylkhanovaM.A.[1]
[1]UniversityofAbayKazakhNationalPedagogicalUniversity
Almaty,Kazakhstan

INVESTIGATINGCOGNITIVEPROCESSESANDLANGUAGEMASTERINGOF RURALANDURBANSCHOOLCHILDREN

Abstract

Thisresearchexaminestheformationofcognitiveprocessesandmasteringatrinityoflanguages(Kazakh,Russ ianandEnglish)bybothruralandurbanprimaryschoolpupils.Thiswork’saimistoformacomplexsystemofpsycholo gicalstudiesofcompulsoryeducation,whichcovertheoreticalmethodologicalbaseknowledge.Inotherwords,itisim portanttospecifysolutionstospecificproblemsintherealworld.

Keywords:methodologicalresearch,integratedprocess,cognitivedevelopment,primaryschoolchildren,la nguagelearning.

АсылхановаМ.А.[1]
[1]АбайатындағыҚазақұлттықпедагогикалықуниверситеті
Алматы, Казахстан

АУЫЛМЕНҚАЛАОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КОГНИТИВТІПРОЦЕСТЕРІНЖӘНЕТІЛДЕРДІМЕҢГЕРУІНЗЕРТТЕУ

Аңдатпа

Бұлзерттеудетанымдықүрдістердіқалыптастыружәнеүштілді(қазақ,орысжәнеағылшын)ауылдық жәнеқалалықкішімектепоқушыларыныңмеңгеруіқарастырылады.Бұлжұмыстыңмақсатытеориялық-әдістемелікбілімбазасынқамтитынміндеттібілімберудіңпсихологиялықзерттеулерініңкешендіжүйесін қалыптастыруболыптабылады.Басқашаайтқанда,көрсетумаңыздынақтыәлемдегінақтымәселелердіше шу.

Түйін сөздер: әдістемелік зерттеу, интеграцияланған процесс, когнитивті даму, кіші мектеп жасындағы балалар, тілді оқыту.

АсылхановаМ.А.[1]
[1]Казахскийнациональныйпедагогическийуниверситетимени Абая
Алматы,Казахстан

ИЗУЧЕНИЕКОГНИТИВНЫХПРОЦЕССОВИВЛАДЕНИЕЯЗЫКАМИ УЧАЩИЕСЯШКОЛГОРОДАИСЕЛА

Аннотация

Встатьерассматриваетсяформированиепознавательныхпроцессовиовладениетремяязыками(казахским,русскимианглийскиатм)учащимисясельскихигородскихмладшихшкол.Цельюданнойработыявляетсяформированиекомплекснойсистемыпсихологическихисследованийобязательногообразования,включающейтеоретико-
методическуюбазузнаний.Другимисловами,важнопоказатьрешениеконкретныхпроблемвреальномире.

Ключевыеслова:методологическиеисследования,интегрированныйпроцесс,когнитивноеразвитие,детимладшегошкольноговозраста,языковоеобучение.

1.Introduction

Inthisresearch,thecognitiveprocessesandlevelsofmasteringKazakh,RussianandEnglishofbothurbanandrural pre-
andprimaryschoolchildrenareresearchedfromscientificandpsychologicalviewpointsforthefirsttime.Thisresearchaimstodevelopexistingfundamentalandappliedpsychologicalknowledgesystemsbyexaminingpresentcognitiveprocessesineducationandscience.Theresearchfullycoverscognitivepsychologytheory.Thetypesandcharacteristicsofcognitiveprocessesarestructuredontheintegrityprinciple.Anexperimentalandmethodologicalsystemisdesignedtodiagnosethestep-by-
stepdevelopmentrangethroughappliedpracticeandtoresolvechildren'sdevelopmentissues.Themethodspresentedinthefollowingsectionsareinnovativelydirectedtoenhanceactionswhilemasteringthesessionandlanguagesthroughpersonalcognitivedevelopment.

Thetopicalityoftheresearcharisesfromthenecessitytofurtherenhanceeducationalprocesses,whichwastheresultofdecreasingpsycho-
cognitiveactionsinchildreninconnectionwithobjectiveandsubjectiveappearancesinpreschoolorganizationsandschools.Thetheoreticalbasisofcognitiveprocesspsychologyhasnotbeenfullyinvestigateduntilnow;particularly,experimentalresearchhasnotaddressedpracticalapplication.Inaddition,manyissuesstillremainunresolved.Therefore,issuesofcognitiveactionsandtheirsolutionsremainurgentinthescienceofpsychology.

Oneofthemainpeculiaritiesofpedagogicalpsychologyisitsdualaimofdevelopingindividualpersonalabilitiesandusefullyservingtheentirepopulation.

Themaingoalistosystemizeknowledgethatcontainsthebasicsoftheoreticalandmethodologicalpsychologicalresearchanduseittosolvereal-
worldproblems.AmajorrequirementintheKazakheducationalsystemisdirectingcognitiveactionstoapupilwhileteaching,andbasinginstructiononprovenresearchisapriority.

AmajorrequirementintheKazakheducationalsystemisdirectingcognitiveactionstoapupilwhileteaching,andbasinginstructiononprovenresearchisapriority.Thisresearch'stopicalityarisesfromtheneedtodiscovermechanismsthatcanraisecognitiveprocessestotherequiredlevel.

Thetopicalityoftheresearchworkisfixedbyfollowing:experimentaldefinitionoftheprinciplethattheeffectivenessofchildren'sformationanddevelopmentofcognitionalprocessesdependsdirectlyontheirmasteringofclasscontent.Furthermore,theapplieddirectionsforcognitionalprocessesarisefromthedailyneedsofdifferentspecialists,e.g.psychologists,teachers,doctors,lawyers,technicalsystemoperatorsandcaregivers.

Theresearch'smethodologicalessencecanbedescribedasfollows:theoriesandconceptsfromscientificarticlesconcerningresearchworkthatrequiredbuildingastructuredsystemfromthehistoricalviewpoint.Complexsystematicdirectionshouldhaveactualapplicationincontemporarypsychologyandpedagogytoinvestigatethecognitiveprocessesforthefirsttime.Researchersmustanalyzehistoricaldataoncognitionissuesandcreateacomplexstructure.Inthecontextofindividualteachingofachild,theimplementationofcomplexsystemsandactionrelationsenablesconductiresearchanddeveloping,understandingandmasteringthetheoreticalandexperimentalrangeonamethodologicalbase.

Inaccordancewithcurrentrequirements,theoverallaimistoraisethelevelofknowledgeinpreschoolsandschoolsasmuchaspossiblebyconductinganewtypeofresearchthroughtheapplicationofKazakhnationaltraditionsguidedbyproventheoriesandrules.

2.MaterialsandMethods

Fordefiningthemethodologicalbasisforresearchonpreschoolchildren'scognitiveprocesses,thefollowingpreviousresearchstudieswerereferredto.Kerna-Yesseck'sresearchonregisteringthereadinessdegreesofpreschoolchildren;

D.Vecksler'sscaletoidentifyachild'sintellectuallevel;E.P.Torrens's(Bruner,1971)testtodevelopchildren'sthinkingandcreativitylevels;

S.R.Raven'sprogressivematrixusedtomeasuretheintellectualdevelopmentlevel;

L.A.Venger's"animatedtasks"designedtodevelopchildren'sthinkingskills;thepracticalresultsofcognitiveprocesses'foundationandexperimentalresearch;

theconceptofstep-by-stepdevelopmentofachild'smentalactivities,asprovenbyP.Y.Galperin;

theparadigmsofexperimentalresearchbyV.V.Davydov,M.V.GamezoandI.A.Domashenko;thehistoricalandculturalconceptsofL.S.Vygodskiy.

Alsoconsultedweredatafromthestartingmethodologiesofthefollowingauthorsresearchingdynamicchangesinstudentprogress:A.V.Zaporozhets,D.V.Elkonin(1974),A.K.Markova,N.F.Talyzina,L.Y.Liaudis,Z.A.ReshetovaandL.V.Zankov.Toidentifythepeculiaritiesofcognitive-actionfoundations,thesubstantialandeffectiveideasofLeontev,Wengler(1986),Galperin,PodyakovaswellasKazakhstanipsychologistssuchasM.MukanovandS.M.Zhakupovwereanalyzed.

Analyzingcognitiveprocesseswithsuchanintegratedsystemdemonstratesthemethodologicalessenceofresearchfromtheperspectiveofmodernpsychology.

Theresearch'stheoreticaltopicalityemergesmainlyfromthreeclassicaldirections:cognitivepsychology,actionpsychologyandmentalpsychology.Tothesareaddedanalysisfromthefollowingtheoreticalandexperimentalperspectives:

thehistoricalandculturalconceptsofL.S.Vygodskiy,whoconsideredtheproblemsofcognitiveprocessesinageneraltheoreticaldirection;

S.L.Rubinstein'sstudyofregulationofthinkingprocesses:analysis,synthesisandabstraction;representativesofcognitivepsychology:

K.Cherry,D.Broadbent,L.SelsoandU.Niesser;typesandcharacteristicsofcognitiveprocessesfromtheworksofJ.Bruner,R.Woodworth,D.HebandV.EttinevandthoseofEnglishpsychologistsM.Vernon,O.SangwinandR.Alfield;processesofspirituallifebyVygodskiy;mentalpsychologybyI.P.Pavlov;reflexesofthebrainbyI.M.Sechenov;intellectandindependentintellectbyP.K.AnokhinandA.G.Spirkin;andRubinsteinandLeontev'sconceptsonactionrelationships.Allofthesareworksthatinvestigatedtheindividualfeaturesofchildrenandresearchedpedagogicaltasks.

First,L.S.Vygodskiy,whothoroughlystudiedpeople'sinwardlife,mainlyconceptualizedthe"cultural-historicaldevelopmentofthehumanpsyche"andthe"forthcomingdevelopmentareaofchild'spsyche".Experimentalresearchonperceptionshowsthatallideasbasedontheassociationlawarepertainingtothementalprocess,andtheyaresubstantiatedbythemindfunction.Inassociationtheory,perceptionofsuchideasisalsoconsideredasthetotalityofsensation.Inthiscase,V.Keler,G.FolkeltandK.Gottshald,intheirresearchonstructuralpsychology,haveacriticalattitudetowardideasofchildperceptionandanegativeattitudetowardtheideathat"generalperceptionconsistsofthectotalityofincoherentandscatteredfractions".Instead,theysupporttheopinionthatperceptualdevelopmentinvolvesanunbrokenimageofthings.Thisopinionisalsosupportedbytheresearchworkof G.Roshakh,I.E.BleilerandA.Bineler.

Second,inhistoricallyexaminingthemaintheoreticalviewpointofthinkingpsychology,L.S.Vygodskiymentionedtheimportanceof J.Piaget'stheorythattheinteractionofbiologicalandsocialfactorsgreatlyinfluencesthedevelopmentofthinking.P.Y.A.Galperin'stheorythatthemind'sfunctionsdevelopstep-by-stepalsohasgreatsignificance.According.toPiaget(1978),speakingservesasocializationofthought,helpingthech

ildtocommunicatewithothers.V.Shternarguesthatalthoughachild'sfirstwordmaybeonlyonenoun,anentirestatement liesbehindthatonespokenword.

Inanalyzingthefundamentalproblemofhowchildren'sthinkingabilitiesdevelop,scientistshavepaidspecial attentiontothesubstanceofindividualchildren'sspeech,studyingitinrelationtothechild'sactions.

Third,T.Ribomentionedtwotypesofdreamsinhisstudyofdreams:"revival"and"creative".Theearliestopinions thatthecreativedreamconsistsoffractionswereexpressedbyW.Wundt(1987)andT.Ribo.Inapsychoanalyticaldoctrine,Z.Freud(1990)supportstheideathatadreamistheinitialtypeofconsciousnessforchildrenandthatotherhumanconsciousnessappearedonthebasisofit.Othersourcesalsoconfirmtheinterconnectionbetweendreamsandthinking.Dreamsplayanimportantroleinthedevelopmentofcognitionandhelpformaspecialconnectionbetweenconsciousnessandthetruth.

3.ResultsandDiscussion

Currently,thinkingandspeakingprocessesareatopicalissueofinvestigationbecausesensation,perceptionandrepresentationarenotsufficienttocompletelyunderstandoutwardlife.Understandingthinkingactionisfulfilledbybasicregularitiesinprimaryclasses:childrenperceiveeverythingfiguratively and"solve"everytaskbyimaginingit.Thedifferencebetweenvisualimagesandlogicalthinkingenableschildrentodistinguishdifferentthingsindifferentsituationsanddiscovertherightsolutionfordifferenttasks.

Knowledgeimpartedinprimaryschoolcertainlyshapesthementalandintellectualabilitiesofchildren,butitalsorelatestoissuesofpsychologicaldevelopment.Manyscientistshavementionedtheeffectofcognitionintheareasofethicsandworldview;thiseffectisalsoexpoundedinthiswork.

Practicaltopicalityoftheresearch,i.e.acomplexorganicresultderivedthroughresearchcanhelppsychologistsandpedagoguestointroducespecialteachingprocessesintoanacademicprogram.Thiscomplexorganicresultcanalsoenrichtheknowledgeoffuturepedagogicalspecialistsaboutthepsychologyofcognitiveprocesses.Studentsandpostgraduatescanusetheseresearchresultsintheirpedagogicalpractice;specialistsinthepsychologicalspheremayalsousethemforscientificguidance.

Thisresearchaimsforacomplexinvestigationoftheshapingofcognitiveprocessesandthedynamicsofdevelopmentmechanismsforthinkingandspeakingonthenationallevelonthebasisofthepsychologicaltheoryunderlyingthelearningofthreelanguages(Kazakh,RussianandEnglish).Morespecifically,thisresearchaimstodevelopamethodforshapingcognitiveprocessesandlanguagelearningamongpre-andprimaryschoolchildren.

Theresearchsubjectistheprogramforshapingcognitiveprocessesandlanguagelearningamongpre-andprimaryschoolchildrenbyforminganddevelopingnationalthinkingandspeakingabilityinthreelanguages.

Aimsandtasksoftheresearch:

1.Toteachchildrenconsideringtoday'sscientificconclusionsaboutcognitioninpsychology,andatthesametime,conductatheoreticalexaminationofKazakhandothernations'researchonthedevelopmentofpre-andprimaryschoolchildren'scognition.

2.Toinvestigateapplicationopportunitiesofcognitiveprocessesbyrevealingthetheoretical–methodologicalmeaningofnationalthinking,speakingdevelopmentsandlanguagemastering;toappraiserationalorganizationalmethodsofactionprocessbasedontheformationofcognitiveprocesses.

3.Todevelopapedagogicalapproachandteachingmethodsforprimaryschoolchildrenbyconsideringnationalthinkingandthepsychologicaldynamicsofthedevelopmentofspeaking.

4.Todeterminethedifficultiesthatoccurduringformationanddevelopmentofcognitiveprocessesandtoresearchapproachesforcounteractingthem;toformacomplexresearchsystembyanalyzingthemethodsofcognitiveprocessresearch.

Inthepresentresearch'snovelmethodologicalapproach,cognitiveprocesstheorieswereanalysedasacomplexsystemforthefirsttime.Inaddition,opportunitiesofintegration–methodologicaldevelopmentbasedonfundamentalappliededucationincognitionpsychologyinKazakhstanwerestudiedandrealized.

Alsoforthefirsttime,thenationalthinkingandspeechdevelopmentofpre-andprimaryschoolchildrenwereanalysedinbothurbanandruralareas.Thisprovidedopportunitiesforconstructinganationalmodelofthinkingandspeechdevelopmentin Kazakhchildrenaccordingtotoday'sachievementsinpsychologyandspoken-languagelearningbasedonintegration–methodologicalresearchanddetermination.

Second,thechartemergedthroughresearchingthesubject.Researchonnationallanguagemasteringthroughspeakingandthinkinginkazakhamongurban Kazakhschoolswasconductedaccordingtotheteaching–methodologicalsystem.

Third,forthefirsttime,cognitivetheory,whichformscognitiveactionsintheeducationalprocess,paidparticularattentiontonationalthinkingandspeaking.Thedevelopmentofspokenlanguageprovidesconditionsforthefollowingresearchaccordingtomodifiedexperimentalmethodcontent:

-
Theorganizationofdirectionforindividualactionpossibilitiesofapersonbeingtestedisrealizedthroughdiagnostics ofthedevelopmentlevelofnationalthinkingandspeakingincognitiveprocesses.

-
Studyofcognitiveprocessesandcognitiveactionsonthebasisofintegrationmethodswasconductedforthefirsttimein psychology.

-
Theexactopportunitiesofnationalthinkingandspeaking,especiallytheoperationsofanalysis,synthesisandabstracti on,contentandstylewerestudiedasimportantfeaturesofspeaking.

-
Regulationofaschoolchild'sactioncapabilitylevelwasusedforthefirsttimebytheindividualexperimentalmethodol ogicaldeterminationoffeaturesofcognitionactions.

-
Finally,whetherchildren'slearningofthreelanguagesmakesiteasytolearnotherlanguagesandspeakingwellinthefir stlanguagewerestudiedthroughexperimentalmethodsduringtheformationofcognitionalprocesses.

4.Conclusions

Initialstudiesofpsychologicalmechanismsthroughtheeducationprocessofformingcognitiveprocessesandr evisingtheprevioussysteminrelationtotheimportanceofcertainfactorsinchildren'sformationmadeitpossibletode velopappliededucation.

Throughtheoreticalanalysis,theresearchaimsfromthebeginningofstudyandthedescriptionofprogressinsch oolstudies(highest,medium,lowest)wererevisedaccordingtotoday'spsychologicalfindings.

Again,forthefirsttime,acontributiontothecognitiveprocessofnationalthinkingandspeakingwasmadethrou ghanintegrationmethod.

Schools'educationalprocesswasrealizedbylimitinginterference.Thedevelopmentofcognitiveprocessesw asrealizedbyrevealingthestructuralmeaningofthetaskbyconsideringopportunitiestohelpteachersandbyelucidati ngthepsychologicalmechanisms.

Thenoveltyofthisresearch'sthemeistheformationanddevelopmentofcognitiveprocesses.Themethodsdefi ningthelearninglevelwereanalysed,chosenandmodified.Throughexperimentalresearch,thestatisticalandnumeri calmeasureswereanalysedanddeveloped.Thedevelopmentofthinkingandspeaking,learningofspokenlanguagesa ndlearningtheotherlanguages(RussianandEnglish)weretestedaccordingtolearningaims.

Accordingtothesequenceandreliabilityoftheresearch,theformsofresearchandthetheoretical,methodologic alintegrityformsofthecomplexsystem,theresearchwasvalidatedinthefollowingways:byusingamethodologicalco mplex,bycheckingthereliabilityofinformationanddatafromtheexperimentalresearchandbycomparingmathemati calstatisticaldata(comparisonofpracticalandtheoreticaldivisions,twoempiricaldivisions,theU-Manna-Whitneycriteriaandthecriteriaof H-Kruskala-Wallis,andalsothedefinerofconformitylevel,thatis,theGs-Spirmancoefficientofcorrelationlevel)Allofthefollowingwererealized,whileanalysisofthepedagogicalexperien cecontinues:Researchmethods;

- psychological,pedagogical,scientific-methodologicalmaterials;*analysisofthecomplexsystem*ofscientificdataaboutcognitiveprocesses;
- theformsofresearchandthemodelsofanalysis;experimental–diagnosticmethod:"groupsofMethodsforResearch";andobservingandspeakingmethods(Assilkhanova,2000).

Thefollowingresearchobjectivesmustbeaddressedinfuturework:

1.Organizeandestablishthetheoretical–methodologicaldirectionofresearchworkonthebasisofpsychologicalandpsychophysiologicaltheoriesofcognitiv eprocesses.

2.Thedeterminationofthepsychologicaldevelopmentofcognitionandtheimportanceoftheeducationalproc essbetweenfluentspeakinginthefirstlanguageandthinkingaccordingtotoday'sscientificrequirements–allservetoformanewsystem.

3.Researchonthesystematicdevelopmentofcognitiveprocessesandcognitiveactionsisrealizedonthebasiso fmaintainingthesystematicprincipleoftheintegration–methodologicalcomplex.

4.ThepracticalimportanceofresearchapplicationswhileconductingresearchabouttheformationoflearningthefirstlanguageinpreschoolandprimaryschoolrealizedinKazakhschoolsandkindergartensthroughaspecialdiagnosticmethod.

5.Experimentalresearchoncognitiveprocessesusingmodificationmethodstodevelopteachingstrategiesforchildrencanberealizedasfollows:

-Preparationbyconsideringtheindividualfeaturesoftheeducationalprogramcontent.

-Developmentofindividualfeaturesstep-by-step.

-Organizationofthedidactic-communicativesystemaccordingtoitsfeatures.

6.Pre-andprimaryschoolchildrendemonstratedpositiveresultsintheformationofnationalthinking,speakingandcognitiveprocesses.

Inconclusion,anydifficultiesinachild'sdevelopmentariseasaresultoftheeducationalprocessinearlychildhood.

References:

1 *Assylkhanova,M.A.(2000).Psychology–textbookforstudents.Almaty.*
2 *BrunerJ.A.(1971)Aboutthecognitivedevelopment:Thestudyofcognitiveactivity.Moscow.*
3 *DavydovV.V.(1969).Psychologicalpossibilitiesyoungerstudentsinlearningmathematics.Moscow.*
4 *El'koninD.B.(1974).Psychologyofteachingprimaryschoolchildren.Moscow.*
5 *FreudZ.(1990).Introductiontopsychoanalysis.Moscow.*
6 *PiagetJ.(1978).ExperimentalPsychology.1978*
7 *WengerL.A.(1986).Cognitivedevelopmentinearlychildhoodeducation.Moscow.*
8 *WundtW.(1987).Psychologystudies.Moscow.*

МРНТИ:15.31.31

З.Т.Көкшеева[1]
[1]Ш.Есеноват.Каспиймемлекеттіктехнологияларжәнеинжинирингуниверситеті, Ақтауқаласы

КІШІМЕКТЕПЖАСЫНДАҒЫБАЛАЛАРМАЗАСЫЗДАНУЫНЫҢПСИХОЛОГИЯЛЫҚЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Мақаладамектепжасынадейінгіжәнекішімектепжасындағыбалалардамазасыздануыңбайқалуы, жасөспірімдердіңмінез-құлқындаагрессивтіліктіңпайдаболуыжәнеолармenкоррекциялықтүзетужұмыстарыменқосапсихологиялық-педагогикалықалдын-алушараларынжүргізудіңқажеттілігіжайлықарастырылады.

Тірексөздер:мазасыздық,қорқыныш,агрессивтілік;мектепжасынадейінгіжәнекішімектепжасындағыбалалар.

Z.T.Koksheeva[1]
[1]Caspianstateuniversityoftechnologyandengineeringafternamed Sh.Esenov

PSYCHOLOGICALFEATURESOFANXIETYOFCHILDRENOFPRIMARY SCHOOLAGE

Abstract

Thearticledealswiththemanifestationofanxietyinchildrenofpreschoolandprimaryschoolage,theappearanceofaggressivenessinthebehaviorofadolescentsandtheneedforpsychologicalandpedagogicalpreventivemeasures,includingcorrectivecorrectionwiththem.

Key words: anxiety; fear; aggression; preschool and primary school children.

З.Т.Кокшеева[1]
[1]Каспийскийгосударственныйуниверситеттехнологийиинжиниринга им.Ш.Есенова

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕОСОБЕННОСТИТРЕВОЖНОСТИДЕТЕЙМЛАДШЕГОШКОЛЬНОГОВОЗРАСТА

Аннотация

Встатьерассматриваетсявопросопроявлениитревожностиудетейдошкольногоимладшегошкольного возраста,появлениииагрессивностивповедениииподростковинеобходимостипроведенияпсихолого-педагогическихпрофилактическихмероприятий,включаякоррекционнуюкоррекциюсними.

Ключевыеслова:тревожность;страх;агрессивность;детидошкольногоимладшегошкольноговозраста.

Қазіргіуақыттамазасыздануесеміжоғары,өзінедегенсенімділігітөменжәнеэмоциялытұрақсыздығыменбасқақұрбыларынанерекшеленетінбалаларсаныөсіпкетті.Мазасызданумәселесіменшетелдік,кеңестікжәнеотандықпсихологиядадағалымдаразайналысқанжоқ.НегізіненІғасырдыңбасынанбастапшетелжәнеотандықпсихологиядаашу,агрессия,күнәсезімі,мазасыздану,психикалықкүштенукүйіжағымсызэмоциялыкүйлердізерттеугебайланыстысұрақтарөзектіболабастады.

Психологиятарихындамазасыздануды түсінуеңалдыменжекетұлғатуралыәртүрлітеориялардыңдамуыменбайланысты.МазасыздануеңалғашқытеориялықтұрғыдазерттеугекіріскенЗ.Фрейдболды.Оның пікірінше:мазасызданукүйінтөмендетуүшінадампсихикасысублимация,регрессия,проекция,рационализациясияқтықорғанысмеханизмдерініңтүрлерінқалыптастырады,алоларөзкезегінде,дамуғатұтасжағымсызтұрғыдаәсерінтигізеді,тіптіонытежептеотырады.БұлЗ.Фрейдбойынша,мазасыздануды жоюдыңтекбіріншіғанатәсілі.*Екіншітәсіл*ситуацияныңтікелейөзінекөңілаударуда.Әдетте,адамдар,қауіптергеқарсытұруарқылынемесеолардыңқашуарқылыжәнекедергілердіжеңеотырыпмәселенішешеді[1].

Фрейдтікжүйеніжалғастыраотырып,К.Хорни“негізгімазасыздану”дегенбастытүсінікті–зұлымдүниедебаланыңшеттетілужәнеәлсіздіксезіміретіндеанықтады.Осықауіпсезімі–парықсыздықтың(безразличие)тікелейнемесежанамабасымдылыққөрсетуі,баланыңиндивидуалдықажеттіліктерінжеткіліктітұрғыдасыйламау,шынайыбасшылықтыңжетіспеуі,шамадантысқұрметтеунемесемүлдемқұрметтемеусияқтыортаныңкөптегенжағымсызфакторларының тууынаалыпкеледідегенпікірбілдірді[2].

Г.С.Салливанболса,жекетұлғанынақтыәлеуметтіксituациядантысзерттеудемағынажоқдепсанайды.*«Психиатрияныңтұлғааралықтеориясы»*дегенатаументанымалболғанжаңаконцепцияныңнегізінқұрушыГарриСтекСалливанныңнегізгіпікірімынада:жекетұлғадегеніміз-тұлғааралықситуацияларнегізінқұрайтынжәнеолардыншеттетіліптысқалмайтынкейбіргипотикалықмән.[3].

Э.Фромм,К.ХорнижәнеГ.С.Салливанныңұсынғанүшконцепцияларытуралыайтакеле,бұлжердеүшеуінебайланыстыортақтық-олардыңмазасыздануды әлеуметтікжағдайларданпайдаболғанқұбылысдепқарастыруларыболыптабылады.МазасызданупроблемасынаөтежиігуманистікбағыттағыпсихологтарК.Роджерс,В.Франкл,А.Маслоулармәнберді.Оларөзгелергеқарағанда,өзін-өзідамытуғаұмтылғанденісаужекетұлғағакатыстытүсіндірсе,Л.С.Выготскийөзерттеулеріндеүнемімынақұндыжайттыескертті:яғни,адампсихикасытұтаспроцессретіндезерттелуітиіседепжазды.Мазасыздануды орыснейрофизиологтарыИ.М.Сегенов,И.Павлов,В.М.Бехтеревтердеөзеңбектеріндеқарастырыпөтсе,оныэкспериментіктұрғыдазерттеудіалғашС.Д.Спилбергержәнеоныңізбасарларыбастаған,дейтұрғанменәлікүнгедейінмазасызданудетерминациясыменфункциясының механизмдеріайқынемес.

ҚазақстандықзерттеушіА.У.Ескендироваөзінің«Түрліфакторларғабайланыстыжасөспірімдердің мінез-құлқындаагрессивтіліктіңпайдаболуының психологиялықерекшеліктері»дегенеңбегіндежасөспірімдердіңмінез-құлқындаагрессивтіліктіңпайдаболуыжыныстықжетілуфакторына,этностықерекшеліктеріне,зиялылықдамуеңгейіне,отбасыменжәнеөзқатарларыменарақатынастындаөзарабайланыстажәнетәуелділіктеболадыдейкеле,агрессивтіліктіңкүшейетүсуінетеледидардандемонстративтітұрғыдакөрстетілетінкүшжұ

мсаументәлім-тәрбиеберушімамандардыңмазасыз-агрессивтімінез-
құлқыәсеретедідегенпікірдіұсынады[4].

Мазасызданубаланыңбойынанбайқалаотырып,оныңболашақөміргебасарқадамынадакедергісінтигізеді,өзін-өзібағалауынтөмендетіп,өзінежәнеайналасындағыларғадегенсенімінжояды.Мазасыздану-өзінеқорқыныш,ашу,кінәжәнеқызығуменқоздырудыдаүйлестіреді.Баламектепжасынадейінгішақта–дауысырғағы,қимыл-
қозғалыс,күлкі,ым,көзқараскөмегіменішкіәлемніңнәзікбояуларытүріндегіқоғамдақалыптасқансезімдертілінмеңгереді.Алайда,мектепжасынадейінгібалаларәлідеболса,өзімшілжәнеимпулсивтіболыпкеледі.Практикпсихологүшін,баланыңмінез-құлқы,сезімдерінкөрсетуі–
кішкентайадамныңішкідүниесінтүсінугекөмектесетін,оныңпсихикалыққүйін,сәттілігін,мүмкінкелешегібардамудыбілдіретінмаңыздыкөрсеткішболыпкеледі.Баланыңэмоциялысаудәрежесітуралыхабар-психологқаэмоциялыфондыбереді.Эмоциялыфонжағымдыжәнежағымсызболыпкелуімүмкін.Мысалы,баланыңжағымсызэмоциялыфоны–ұмытшақтығынан,көңіл-
күйініңтүсіңкілігіменбасыңқылығынанкөрінеді.Баламүлдемкүлмейдінемесежалбақтапорынсызкүлебереді,басымениығытүсіңкі,бетәлпетімұңдынемесеенжар.Осындайжағдайдақарым-
қатынаспенбайланысорнатудапроблемалартуындайды.Балажиіжылайды,тезренжігіш,кейбірсәттердетіптіорынсызренжіпқалады.Көпуақытынжалғызөткізедіәріешнәрсегеқызықпайды.Балабойындағыосындайэмоциялыкүйдіңболуыныңбірсебебі–
мазасызданудыңжоғарыдеңгейдекөрінуіболыпкелуімүмкін.Мазасызданутерминініңастарынан,психологтар–адамныңүрейдіқайғыруғабейімдігідеп,яғнибелгісізқауіп-
қатерситуациясындапайдаболатынжәнежағдайдыңжағымсыздамуынкүтудепайдаболатынэмоциялыкүйдептүсінеді.

Мазасызданудыңжоғарыдеңгейдеболуы–жағымсызсипаттаболадыжәнеадамныңөмірлікіс-әрекетінежағымсызәсеретеді.Соңғыкездердепайдаболғанзерттеулербалаларда,тіпті3жастанбастапмазасызданудыңдамуерекшеліктерінбейнелейді.Осыменбіргеавторларуайымдаушыл,өзінесенімсіздігі,эмоциялытұрақсыздығыменбасқаларданажыратылатынмазасызбалалардыңсаныкүнненкүнгеөсіпкележатқандығынескертеді.Соғанбайланысты,мазасызданудыңоданәріөсуінежолбермеуүшінжәнеонытүзетуүшінмазасызданудыңдеңгейінтезіреканықтағанжөн.Авторлардыңзерттеулеріненалынғанталдаубалалар бойынананықталғанмазасызданудыбіржағынан,туабіткенпсиходинамикалықсипаттамаретінде,алекіншіжағынан,әлеуметтенудің(социолизация)шартыменнәтижесіретіндеқарастыруғамүмкіндікберді.Басқалайайтқанда,мазасызданудыңпайдаболусебептері–
баладамуыныңгенетикалықтуабіткендерекорларындажәнеәлеуметтенужағдайындатолығырақашылатүсетінәлеумидерекорлардадажатыр.Мазасызданудыңалғышарты–
жоғарысезімталдықболыпкеледі,алайда,сезімталдығыжоғарыбалалардыңбарлығыбірдеймазасызболыпкелмейді.Көбіата-ананыңбаламенқарым-
қатынасжасауынадабайланыстыболыпкеледі.Мысалы:гиперпротекция(шамадантысқамқорлыққөрсету,ұсақ-
түйекәрекеттердіңөзінбақылапотыру,шектеулерментыйымсалу,үнемітүрткілепотыру)түрібойыншатәрбиенібасшылыққаалғаната-аналармазасызбаланытәрбиелейтіндігіалдын-
аламүмкін.Балалардамазасызданудыңкүшеюінеата-
анасыментәрбиешілердіңасақаталталапқоюыдаәсеретеді,себебі,олүнемісәтсіздікситуациясыншақырады.Балалардақорқынышсезімініңтууынакөбінесе,көпсақтандыраберу,сөгістерберу,қауіптенуменмазасызданусезімдікөрсетудегіұстамдылығыдасебепболады[5].

Ата-
анасыныңшамадантысқаталболуыда,қорқыныштыңпайдаболуынаәкеледі.Аталынғанфакторларданбөлек,қорқыныштарнемесеқауіптөндіретіннемесеоперация,ауру,жағымсызжағдайсияқты,өміргетікелейқатербейнелейтінбарлықситуацияларменкездескенде,эмоциялыестетереңүрейдіңнегізіндетуады.Егербаладамазасызданукүшейетүссе,мазасызданудыңміндеттіжолдасыболыпсаналатынқорқыныштуадыда,жүйке-жүйелікбелгілердамуымүмкін.Сондықтандаөзінесенімсіз,күдікпенжалтақтауғабейім,мазасызбала-тартыншақ,дербестігіжоқ,жиіинфантильдіжәнежоғарыиланғыштыққаиеболады.Мазасызадамшүбәланғышбопкеледі,алолбасқаларғадегенсенімсіздіктітудырады.Ондайбалабасқаларданқорқады,қауіпкүтеді.Ойыныңтапсырмасын,істіорындайалмайды.Мұныңбәрібасқаларғабағытталғанагрессиятүріндегіпсихологиялыққорғанысреакциясыныңқұрылуынаалыпкеледі.Негізінен,мектепжасынадейінгіжәнекішімектепоқушыларындамазасызданудыңбасталуына“жанұясы”әсеретедіекен.Кейін,жеткіншектерүшінжанұяролімәндітүрдетөмендейдіде,мектепроліөсетүседі.Мазасызданудыңпайдаболуынаата-

аналары,тәрбиеленетінмекемедегіқызметкерлердіңбалағадегенқарым-қатынасы,оқыссөздері,қылықтарыдаәсеретеді.Алайда,осылардыңбарлығыескерілсе,мазасызданудыңалдыналуғаболады[6].

Қорытаайтқанда,мектепжасынадейінгіжәнекішімектепжасындағыбалалардамазасызданумінездіңтұрақтыбелгісібопкелмейдіжәнебарлыққоррекциялықтүзетужұмыстарыосығансәйкеспсихологиялық-педагогикалықалдын-алушараларынжүргізукезіндетөмендегікөрсетілгендербастыназарғаалынуықажетдепойлаймыз:баланыңбойындағымазасызданудыбарыншатөмендетуүшін,баланытәрбиелеушіұстаздарымената-аналары,баланыңқандайдабіріс-әрекетте(суретсалу,ойын,үйішіндекөмектесу)шынайытабысқажетуінқамтамасызетулерікерек.Балағұрсабермей,оныбасқаларменсалыстырмай,теконыңжақсынәтижелерінбағалапмақтапотырғанжөн;баланыңнәтижекөрсетугешамасыкелмейжатқантұстардабағалайтынтәртіпқажет;баламенүлкендерарасындағыжылыэмоциялықарым-қатынаспенсенімдібайланыстардамазасыздықтыңжалпылайтөмендеуінекөмегінтигізеді;топтағыәрбалағажағымдыэмоциялыахуалорнатуүшін,балалардыңтоптағыжекеөзарақатынастаржүйесінзерттеуарқылы,оныарнайымақсатқойыпқалыптастырукерек;топтаноқшаужүретінбалалардыназардантысқалдырмағанжөн;мазасызданубелгілерібаланыңмінез-құлқынанмүлдемжойылыпкеткенше,мұндайбалаларменүнеміжекелегенжұмысжасауқажет.Мұндайбаланыөзмінез-құлқынанмазасызданусезімінтудыратынсебептердітабабілугежәнеолардыжоябілугеүйретукерек.

Пайдаланылғанәдебиеттер тізімі:

1 *Фрейд З.Психологическое«Я»изащитныемеханизмы.–М.,1991.*

2 *ХорниК.Нашивнутренниеконфликты.– М.,I993.*

3 *SullivanH.S.Sheinterpersonaltheoryofpsychiatry.NewYork:Norton,1953.*

4 *ЕскендироваА.У.«Түрліфакторларғабайланыстыжасөспірімдердіңмінез-құлқындаагрессивтіліктіңпайдаболуыныңпсихологиялықерекшеліктері»А.:2003ж*

5 *НамазбаеваЖ.И.Развитиеличности.,-А.,1995.*

6 *ОразбековаК.А.«Отбасыпсихологиясы»-А.:1997ж.*

З.Т.Көкшеева[1]

[1]Ш.Есеноват.Каспиймемлекеттіктехнологияларжәнеинжинирингуниверситеті, Ақтауқаласы

ДАРЫНДЫЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢӨЗІНДІКБАҒАЛАУЫНҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа

Мақаладазерттелгенғалымдардыңеңбектерінетеориялықталдауларжасалынып,жеткіншекжасындағылардыңөзіндікбағалауыбойыншатеориялық-эксперименттікзерттеулержүргізіліп,шыққаннәтижелерматематикалық-статистикалықөңдеуденөткізілді.

Тірексөздер:жеткіншекжасындағылар;дарындылық;когнитивтік;ерекшеқабілеттілік;өзін-өзібағалау.

Z.T.Koksheeva[1]

[1]Caspianstateuniversityoftechnologyandengineeringafternamed Sh.Esenov

FORMATIONOFSELF-ESTEEMOFGIFTEDADOLESCENTS

Abstract

Thearticlepresentsatheoreticalanalysisoftheworksofthescientistsstudied,conductedtheoreticalandexperimentalstudiesonself-esteemofadolescents,theresultsofwhichweresubjectedtomathematicalandstatisticalprocessing.

Key words:adolescents; giftedness; cognitive; specific ability; self-esteem

З.Т.Кокшеева[1]
[1]*Каспийскийгосударственныйуниверситеттехнологийиинжиниринга им.Ш.Есенова*

ФОРМИРОВАНИЕСАМООЦЕНКИОДАРЕННЫХПОДРОСТКОВ

Аннотация

Встатьепроведентеоретическийанализтрудов,исследованныхученых,проведенытеоретико-экспериментальныеисследованияпосамооценкеподросткового говозраста,результатыкоторыхбылиподвергнутыматематико-статистическойобработке.

Ключевыеслова:подростки;одаренность;когнитивная;специфическаяспособность;самооценка.

Дарындыжәнеерекшеқабілеттібалалардыоқытып,тәрбиелеуқазіргікүніөзектіməселелердіңбіріболыпотыр.ПсихологғалымдарВ.АКрутецкийбалалардыңматематикағақабілетін,Б.М.Тепловмузыкалық қабілетін,В.И.Киреенкокөркемсуреткебайланыстықабілеттіт.бзерттеген.ЗерттеушіпсихологБ.М.Теплов«жалпықабілеттілікдарындылықкаалыпкелетінасамағыналысапаларғажатады»деген[1].

Айталық,ӘбуНасырәл-Фараби–музыкант,ақын,философ,математик,физик,химик;А.Құнанбаев–ақын,философ,музыкант,ұстаз;ЛеонардодаВинчи–суретші,химик,конструктор,физик,ақын;Қазақақын-жырауларышешен,әнші,музыкант,қоғамқайраткері,жауынгер;М.Өтемісұлы–күйші,ақын,қолбасшы,ойшыл;АсанқайғыменҚорқытата,олардыңізбасарыЫқылас-көріпкел,философ,музыкант,ақынболған.Табиғаттаөзталантынмойындатып,әлемдітаңқалдырғанжандаразболмаған.Өзін-өзібағалаумәселелеріқазіргітаңдапсихологиядаеңөзектідекүрделімәселелердіңбіріболыпотыр.Баланың өзіндікбағалауы,оныңөзінеқатысынжәнеөзінқабылдау,көпжағынаноныңмінез-құлқыменүлгерімінанықтайды.Дарындыбаланыңбірденкөзгетүсетінерекшеліктері:оныңшектентысбелсенділігі,азұйықтауы,танып-білуінедегенқұштарлығы,қолынатүскензаттардыреттепжүйелеуі,қайтақұруәрекеттерінұнатуы,ертесөйлеуі,естігенінсөзбе-сезқайталауы.т.с.с.

Көптегензертеулердіңмәліметеріқанағаттанарлықсызүлгерім,оқуғақызығушылығыныңжоқтығы,мотивацияныңтөмендігі,жаманмінез-құлықбұныөзінетерісқатынастантөмендетілгенөзіндікбағалаудантуындайтынынкөрсетеді.И.С.Кон[2], А.И.Липкина,Е.И.Сованько,А.М.Прихожан,Е.А.Серебрякованыңпікірінше,жеткіншекжас-өзін-өзібағалауынқалыптастыруүшінеңқолайлыкезеңболыпсаналады.Өзін-өзібағалаудыңмаңыздылығы:істегеністерінің,жеткенжетістіктерініңнәтижесінбағалау.

О.В.Кухлаеваөзін-өзібағалауды,адамныңөзін-өзібілуініңөзінедегенқатынасының белгілібірлігідептүсінеді,әсіресежеткіншеккездеадамөміріндесапалыөзгерістердіңболатыныөзалдынаүлкензерттеупроблемасынкерекетеді[3].ДарындыбалалараарасындаерекшелінетіндердіамерикандықғалымЛ.Холлингуортбылайбелгіледі:мектептіжеккөрушілік;ойынқызықтарынаерекшебағытталуы;философиялықмәселелергежүктелу;физикалықарасындағыинтеллектуальдыжәнеэлеуметтікдамусәйкессіздігі,Ю.З.Гильбухеңнегізгідарындыбалалареректелігінеертежоғарғы білімбелсенділігіжәнебілімгеқұмарлық;жылдамдықжәнемиоперацияларыныңнақтыорындауы;логикалықойдыңәдетінқалыптастыру;белсендісөздіктіңбайлығы;жылдамжәневербальдыассоциациялардыңталғалығы,бірегейлігі;шығармашылықойдыңдамуыжәнекөзалдынаелестету,негізгіоқибілукомпоненттеріненеиеболу[4].АтақтынемісмаманыК.А.Хеллердарындыбалалардыоқытуда,төмендегідейолардыңтұлғалықсипаттамаларынбелгілейді:жоғарыинтеллектуальдықабілеттілік;атақтыкреативтіқабілеттілік;атақтыжадыжәнетезқабылдауқабілеттілігі;интеллектуальдықызығужәнебілімгедегенталпыныс;-жоғарғытұлғалықжауапкершілік;-өзіндікэффективтілігінекөзжеткізужәнеөзіндікойталқысы[5].КөптегенРесейлікзерттеушілержұмыстарындадаосындайой-топшыларайтылған(Д.Б.Богоявленская,О.М.Дьяченко,В.А.Петровскийт.б).Зеттеушілердіңайтуыбойынша диссинхрония2деңгейдеанықталады.Сыртқы(элеуметтік)жәнеішкі.Диссинхрониянының сыртқытүрідарындыбаланыңарасындажәнеоныңайналасындағыларменкөбінесебелгіленеді.Әлеуметтікдиссинхрония,мүмкінболмайқалмайтынқұбылыс,сондықтанәдеттегідейжәнетабиғидепайтуғаболады.Дарындыдеп

3негізгіөлшемгесәйкесжағдайдағанаайтуғаболады,яғни1)әлеуметтікдаму,2)интеллектіліқабілеттілік,3) креативтілік[6].

Қазіргіуақыттабаладарындылығыныңжекелегенқасиеттерін,соныменқатар,баладарындылығын ыңдинамикасынтұтастайзерттеужұмысыжүргізілуде.Баланыңөзіндікбағалауы,оныңөзінеқатысыжәнеө зінқабылдау,көпжағынан,оныңмінез-

құлқыменүлгерімінанықтайды.Көптегензерттеушілермәліметтеріқанағаттанарлықсызүлгерім,оқуғақы зығушылықтыңжоқтығы,мотивацияныңтөмендігі,жаманмінез-құлық-

бұныңбәріөзінетерісқатынастанжәнетөмендетілгенөзіндікбағалаудантуындайтынынкөрсетеді.Балаөзі нбақыттысезінуүшін,қиындықтардыжеңугеқабілетіболуүшінолөзітуралыоңтүсініктеболуықажет.Оң(д ұрыс)"Мен"тұжырымдамасыүшфакторменанықталады:басқаадамдарғажақсыкөрінугеөзінесенушілік, солнемесебасқа-іс-

әрекеттүрінеқабілеттілігінесенімділік,өзініңмаңыздылығынсезіну.Оқушыларүшінбұл-

оқуматериалынмеңгеру,мұғалімдерүшінөзпәнінжетемеңгеружәнеоқушылардықажеттібілімдеңгейінал уынажеткізуқабілеттілігі.Бұлжердемұғалімгедеоқушығаөзмүмкіндіктерінжететүсінутабыстыжүзегеас ады.Албұлоң(дұрыс)"Мен"тұжырымдамасыныңеңманыздыфакторы.Оныңүшіншіфакторы-

өзініңманыздылығынсезінунемесебұғанқарама-қарсыөзініңөтемәнсіздігінсезіну–

индивид,біріншіекіфактордыбағалайотырыпөзінешығаратынжалпыбағаныңтуындысыболыптабылады ."Мен"тұжырымдамасынегізгіүшқұрамнантүрады:когнитивтік,бағалау,мінез-

құлық."Мен"тұжырымдамасыныңкогнитивтіқұрамы-

өзіндікбағалау."Мен"тұжырымдамасыүшжақтырөлатқарады:олтұлғаныңішкікелісушіліктергежетуіне мүмкіндіктуғызады.Тәжірибеинтерпретациясынанықтайды,күтулеркөзіболыптабылады."Мен"тұжыр ымдамасыкезкелгенжағдайдыадамныңқабылдаусипатынанықтайтынөзіндікбірішкіфильтр.Осыфильтр арқылыөтеотырып,жағдайөлегіненөткізіліді,адамныңөзіжайындағытүсініктергелайықтымағынабер еді.

Қазіргіуақытта,шетелдік,сондай-ақ,кеңестікпсихологиядазерттеушілер(И.С.Кон,М.Кирай-Деваш)адамныңөзін-

өзіжетілдіруінестимулберетін,шынайы«Мен»менидеалды«Мен»арасындабелгілібірүйлесімдіайырма шылықболуытиісдегенкөзқарастыұстанады.К.Левинніңмектебіөзін-өзібағалаудытұлғаныңмаңызды ерекшелігі,оныңбағыттылығыныңкөрсеткішіретіндетүсінеотырып

жетістіктердеңгейіменбайланыстырды(Т.Дембо,Ф.Хоппе,Р.Сирис, С.Эскалана,Л.Фестингер).

Дарындыоқушытұлғаның4негізгіаспектілеріменөзарабайланыстасипатталады.Олар:Интеллект. Шығармашылық(креативтілік).Мотивация.Тұлғаныңәлеуметтікадаптациясы.Психологиядаақыл-

ойдарындылығыныңүшжағы-қажеттілік,жекеинтеллектіліжәнешығармашылық.

«Дарындыбала»дегенсөзтіркесініңөзіекімағынабереді:«дарынды»-

бұлөмірлікқабілеткөрсеткішінемесебұлконстанция,баланыңосыөзөміріндегіерекшемүмкіндігі.Егерқал ыптыжағдайдаақыл-ойдамуытездамыса,ондасолжәнебасқаіс-

әрекеттежетістігіндедарындыдепатауғаболады.Балакезіндекөрінетіндарындылықтыбағалауөтеқиын.

а)*Маңыздыдарындылық*-

бұлбаланыңжасерекшелікжәнеэлеуметтікқалыптысалыстырғандажоғарыіс-

әрекетжетістігінежетугемүмкіндікберетін,ақыл-ойкөрсеткіштерініңпсихологиялықсипаттамасы.

ә)*Потенциалдыдарындылық*-

бұлбаланыңжоғарыжетістіккежетуүшіннақтыпсихикалықәлеуетіболуы,бірақ,дәлсолуақыткезіндеолар дыдамудыңжетіспеушілігіменжүзегеасыраалмауыныңпсихологиялықсипаттамасы.

б)*Жасырындарындылық*баладанақтыкөрінбейді,дарындылықтыжасырынқылатынсебептеркөбін есеерекшепсихологиялықбөгеттергебайланысты;бұндайбалалардыжылдампсихологиялықзерттеумена нықтайалмаймыз.

2.Өзін-өзібағалауқұрылымыекікомпоненттүріндекөрсетілген:көңіл-

күйлікжәне«когнитивтік».Көптегенавторлар(М.Розенберг,Табогжәнет.б.)өзін-

өзібағалаудыкогнитивтікбілімалудептүсінеді,онда«Өзөзінеесептеру»принципіненегізделген,өзінтолы қжақсыбілужорамалданады.А.В.Столин,И.И.Чеснокова,А.В.Захарова,Л.И.Боновичөзін-

өзібағалауды,когнитивтікжәнекөңіл-

күйліккомпоненттердіңбірлігіретіндеқарастырудыұсынады.И.С.Конәрекеттіктіқосудыұсынады[7].

Зерттеушілердіңкөпшілігіөзін-

өзібағалаудыңжекемазмұнына,адамныңнақтықабілетінің,әрекетінің,мүмкінділігінің,жекеерекшелікте

рінің,табиғибітіміниңбағалауынқояды.Өзін-өзібағалаудыңқалыптасуы,баланыңоқупроцесінекірісуіменондаолөзінебілімніңжаңашындықтарынашуымен,адамдыққарым-қатынасүйреніп,көпжоспарлыәрекеттіңсубъектісіретіндебелсендібастауыменбайланыстыболады.Өзін-өзібағалаудыңқұрылымдықкомпоненттері,формаларыментүрлерікөпжақтыбайланыспенкарым-қаттынастаболады;олардыңбірлігіменөзараәрекеттестігі-өзіндікреттелудіңфакторыретіндегіосытұлғамдыққұрылымныңмаңыздылығымен-құндылығынанықтайды[8].

Бізеңалдымен,экспериментті өткізуүшінБудассидіңадамныңжекебасыныңқасиеттерінсипаттайтынөзін-өзібағалауәдістемесінқолдандық.Бұләдісадамныңөзін-өзібағалаудеңгейінанықтауғанегізделген.
Онда20тұлғалыққасиетберілген:ұқыптылық,ақкөңілділік,жарқынжүзділік,қайсарлық,ақыл,шыншылдық,принциптілік,өзбеттілік,сыпайылық,көпшілдік,өркөкіректік,ақниеттілік,немқұрайлылық,жалқаулық,менмендік,қорқақтық,арамдық,күмәншілдік,өзімшілдік,арсыздық.Бұлметодика2бағанадаберіледі:1-шісі-"ИдеалМен",2-шісі-"ШынайыМен".

Әдістемеденшыққаннәтижелердіжазыпқорытындылаужәнежасөспірімжастағылардыңөзін-өзібағалаудеңгейі*Спирменніңкорреляцияформуласы*бойыншажасалды.Сондай-ақ,зерттеуіміздіңмақсатынасәйкесбіздер«Өзін-өзіжариялау»немесе«Менкіммін?»тренингтерінөткіздік.Оныңмақсаты:Баланыңөзін-өзібағалауқасиетінкөтеруі,өзойынашыпайтабілугетәрбиелеуболды.Бұданалынғаннәтижебойынша«Я»жауабыныңжалпысаны60-қатең,«Д»-30,«П»-15.Демек,көпшілікжағдайдабарлықболыпжатқандароқушыныңөзінежәнебайланысты.Олайболса,психологжеткіншекжастағылардыңөзін-өзібағалауынатиімдіәсеретеді.

Соңындамынажағдайанықталды:Жеткіншекшаққаөтудебалабойындакөптегенерекшеліктерпайдаболады,олөзініңішкідүниесіне,өзінеденқоябастайды.Оныңүлкендердіңмұғалімдердің,жолдастарының,оныменжұмысістейтінмамандардыңпікірлердіңнәтижесіндеөзін-өзібағалауықалыптасады.Жалпыпсихологжұмысістегенненкейінжеткіншектердіңөзін-өзібағалауларыжоғарылайды.Себебі:бұлкездебалаөтеқиынкезеңдерменқайшылықтардыбасынанкешеді.Есеюгеұмтылу,өзорнынтабу,өзпікіріндұрысдепсанауішкідүниесінашуғаұмтылукезеңі.Жеткіншектің өзінбара-баремесбағалауының негізгісебебіолардыңсаналытүрдеөздерініңкелешектерінкөргісіжәнемойындағысыкелмейтіндігіемес,керісіншежеткіншектердіңолардыкөретінжағдайының,басқаадамдардыңдұрысәсеріңіңжоқтығында.Оқушының өзін-өзітөменбағалауыоқутапсырмаларыәреңорындағанда,пәндердіңбірқатарынанүлгермесе,жолдастарымендұрысқарым-қатынасқатүсеалмаса,ата-аналарыбалаларынтүсінбесе,т.бжағдайлардапайдаболады.Осыкездепсихологдеркезіндеоқушылармен тиімдіжұмысістесеоқушылардыңөзін-өзібағалауларытөмендемейөзінедегенсенімділіктуады,алдығамақсатқойып,соғанұмтылуғатырысады.

Қорытакелеайтарымыз,дарындылықтыңдамуынамаңыздыәсеретететінтеориялықнәтижелерденмынадайанықтамашығады:«*дарындылық*»-бұлинтегралдытұлғалықбілім,интеллектініңжоғарысатысымен,шығармалықпотенциалыменсипатталады.Бұлтұлғаныңқабілеттілігіменөзбейнелігініңбірігуінанықтап,белгілібірқызметсаласындаерекшетабысқажетугемүмкіндіктуғызады.

Пайдаланылғанәдебиеттертізімі:

1Теплов,БорисМихайлович.Способностииодаренность:В2-хт.-М,1985

2КонИ.С.Открытие«Я»М1978

3ХухлаеваО.В.Школьнаяпсихологическаяслужба.Работаспедагогами.М.,Генезис,2008

4ГильбухЮ.З.Внимание:одаренныедети-М.,2001

5ХеллерК.А.Диагностикаиразвитиеодарённыхдетейиподростков.Основныесовременныеконцепциитворчестваиодарённости.Подред.Д.Б.Богоявленской.–М.:Молодаягвардия,1997

6Одаренностьдетей:выявление,развитие,поддержка:экспресс-учеб.пособиедляспецкурса/В.Г.Грязева,В.А.Петровский,А.З.Иоголевич,О.М.Дьяченко;][Отв.ред.ИоголевичА.З.];Челябинск:Факел,1996.-119с.

7СтолинВ.В.Самосознаниеличности.М.,1987.-252с.

8НарыкбаеваЛ.М.Научно-практическоеосновыподготовкибудущегоучителякработесодаренными детьми.А.,2001

МРНТИ15.01.21

Т.Т.Нуржанова[1],Д.Т.Махметова[2]
[1,2]Жетысускийгосударственныйуниверситетим.И.Жансугурова
Талдыкорган,Казахстан

ОСОБЕННОСТИПРИМЕНЕНИЯКОПИНГ-МЕХАНИЗМОВВПРОФЕССИОНАЛЬНОЙПОДГОТОВКЕБУДУЩИХПЕДАГОГОВ-ПСИХОЛОГОВ

Аннотация

Вданнойстатьерассматриваетсяособенностьпрофессиональногоразвитиябудущихпедагогов-психологовчерезкопинг-механизмы.Показано,чтоподготовкасовременногопедагога-психологадолжнавключатьтакиенаправленияобразовательно-развивающейработы,которыебымаксимальноактуализировалиличностныеструктурыипозволилибыуспешнопреодолеватьнапрактикесложныеситуациивпрофессиональнойдеятельности.Теоретическиизученвопособэффективныхметодахработыпообучениюкопинг-стратегиям,которыеявляются«рычагом»управленияинтеральнымстрессом,атакжедляуправленияопределеннымистрессовымиситуациями,которыевозникаютвмоментвзаимодействиясдругимилюдьми.

Ключевыеслова:копинг,психологическаязащита,стабилизация,гармонизация,психологическое напряжение,когнитивноеразвитие,эмоциональноесостояние,фасилитация,идентификация,рефлексивность,совладающееповедение,стресс,профессиональнаядеятельность.

Т.Т.Нұржанова[1],Д.Т.Махметова[2]
[1,2]І.ЖансүгіроватындағыЖетісумемлекеттікуниверситеті
Талдықорған,Қазақстан

БОЛАШАҚПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫКӘСІБИДАЯРЛАУДА КОПИНГ-МЕХАНИЗМДЕРДІҚОЛДАНУЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Бұлмақаладакопинг-механизмдерарқылыболашақпедагог-психологтардыңкәсібидамуыныңерекшелігіқарастырылады.Қазіргізаманғыпедагог-психологтыңдайындығытұлғалыққұрылымдардыбарыншаөзектендіретінжәнекәсібиқызметтегікүрделіжағдайлардыпрактикадатабыстыеңсеругемүмкіндікберетінбілімберу-дамытужұмыстарыныңбағыттарынқамтуытиісекендігікөрсетілген.Қызықтыстресстібасқарудың"рычагы"болыптабылатынкопинг-стратегиялардыоқытубойынша,сондай-ақбасқаадамдарменөзараіс-қимылкезіндетуындайтынбелгілібірстресстіжағдайлардыбасқаруүшінжұмыстыңтиімдіәдістерітуралымәселетеориялықтұрғыданзерделенді.

Түйінсөздер:копинг,психологиялыққорғау,тұрақтандыру,үйлестіру,психологиялықшиеленіс,когнитивтідаму,эмоциялықжағдай,фасилитация,идентификация,рефлексивность,жалпымінез-құлық,стресс,кәсібиқызмет.

T.T.Nurzhanova[1],D.T.Makhmetova[2]
[1,2]ZhetysustateUniversitynamedafterI.Zhansugurov,
Taldykorgan,Kazakhstan

FEATURESOFAPPLICATIONOFCOPINGMECHANISMSINPROFESSIONALTRAININGOFFUTURETEACHERS-PSYCHOLOGISTS

Abstract

Inthisarticlethefeatureofprofessionaldevelopmentoffutureteachers-psychologistsstroughcopingmechanismsisconsidered.Itisshownthatthetrainingofamodernteacher-psychologistshouldincludesuchareasofeducationalanddevelopmentalworkthatwouldmaximallyactualizepersonalstructuresandwouldallowtosuccessfullyovercomeinpracticedifficultsituationsinprofessionalactivity.Theoreticallystudiedthequestionofeffectivemethodsofteachingcopingstrategiesthatare"lever"managementofinteralstress,aswellastomanagecertainstressfulsituationsthatariseatthetimeofinteractionwithotherpeople.

Keywords:coping,psychologicalprotection,stabilization,harmonization,psychologicalstress,cognitivedevelopment,emotionalstate,facilitation,identification,reflexivity,copingbehavior,stress,professionalactivity.

Современныеусловиямировогорынкатрудаставятопределенныетребованиякспециалистамсферыобразования.Всвязисосменойобщественныхценностей,возникаетнеобходимостьпреодоленияразличныхстрессовыхситуацийиэтотакжепредъявляеттребованиякбудущимспециалистампедагогам-психологам.Вэтойсвязиактуальнообращениекпроблемеразвитиярефлексивностибудущегопсихолога,нафонеэтоговозникаетнеобходимостькопинг-стратегийилиначеговоря-стратегийсовладающегоповедения.Способностьконструктивнорешатьпроблемыиосуществлятьрефлексиюконфликтныхситуацийвпроцессепрофессиональнойдеятельности,можетхарактеризоватьосновные признакипрофессионального мышления.Рассматриваяразвитиекопинг-стратегийубудущихпедагогов-психологов,мыдолжныыделитьнесколькоосновныхкритериев.Однимизнихявляется«стрессоустойчивость»,котораяхарактеризуется,какспособностьсовладатьсострессамивповседневнойипрофессиональной жизни.

Понятие«копинг»впервыебыловведеноР.ЛазарусомиС.Фолкман,которыерассматривалиеговрамкахтранзактноймоделистресса.Авторывыделиливзаимосвязьстрессасособенностямипсихоэмоционального состояниячеловека.Такжевыделилипервыерезультатынаученичеловекаадаптироватьсякстрессовымситуациям,чтовдальнейшемопределилоформулированиекопинг-стратегий.ВдальнейшемпсихологЕ.В.Купренедополнилстабилизациейтеориюоповеденческомнаученииикопинг-механизме.Онвыделилотличающиекритериикопинг-стратегий,чтопозволилорасширитьспектрприменимостикопинг-механизмов.Такжеизучениемкопинг-стратегийзанималсяП.Крамер.Имбыловыделенодваосновныхкритерия.Первыйкритерий:осознанность инеосознанность,которыйпредполагаетсамостоятельностьподходакпреодолениюдеструктивныхявлений,атакжевторойкритерийпроизвольностьинепроизвольностьреакций.Этоткритерийпоказываетуровеньвладенияосновнымимоделямиприспособлениякразличнымжизненнымипрофессиональнымситуациям[1,с.124-125].Такжемногиезарубежныеиотечественныепсихологизанималисьизучениемспецифическихособенностейкопинг-механизма.Рассматривалиспектрприменениянданногоподхода,атакжеразрабатывалиновыеподходыинтеграциивразличныесферыдеятельности.Рассматриваяобразовательнуюсферу,мыможемутверждать,чтокопинг-стратегииивпроцессеподготовкиспециалистов,являютсяновымнаправлением.Копинг-механизмрассматривается,кактехнологияформированиястрессоустойчивойличности,атакжекакисточникдляразработкиновыхнаправлений,которыебудутполезнывпрактическойдеятельности.

Профессиональнаяподготовкаспециалистовпедагогов-психологоввключаетвсебяразличныенаправления,которыевсодержательномаспектепозволяютразвивать профессиональныекачества.Сучетомтребованийрынкатруда,кспециалистампредъявляютсяразличныетребования,которыепредусматривают,какналичиеопределенныхличностныххарактеристик,такитребуетнеобходимыхкомпетенций,которыеобеспечатвысококачественноевыполнениетрудовыхобязанностей.Рассматриваяособенностипрофессиональнойдеятельностибудущегопедагога-психолога,необходимоотметить,чтоэтотспециалистявляетсяпредставителемсферывзаимодействия«человек-человек».Такимобразом,мыможемполагать,чтовпроцессеосуществленияпрофессиональнойдеятельностиотпедагога-психологатребуетсябольшойморальныйкапитал,которыйобеспечитпсихоэмоциональныйбаланс[2,с.45-49].Впроцессевзаимодействияслюдьми,педагог-психологвыступаетвкачествестабилизаторапсихоэмоциональныхпереживанийидолженобеспечитьположительнуюдинамикувдальнейшем.Однако,специалистпедагог-психологсамнезастрахованотэмоциональноговыгоранияинегативныхявлений,которыемогутвоздействоватьнанего.Такимобразом,впроцессепрофессиональнойподготовкиспециалистовпедагогов-

психологов,необходимоособоевниманиеуделятьаспектуличностнойсохранности.Этопредполагаетиспользованиеобученииопределенныхтехнологийимеханизмов,которыепозволятстудентам,обучающимсяпоспециальностипедагогикаипсихология,научитьсясамоорганизации,атакжевыработатьсобственные техникистрессоустойчивости.КаксчитаетА.Бехтер[3,с.31-42],однимизтакихмеханизмовявляетсякопинг-стратегия.Исходяизобучениябудущихпедагогов-психологовданнойстратегии,можнопрогнозироватьположительнуюдинамикувличностномсостоянии,атакжеприосуществлениипрофессиональнойдеятельности.

Авторсчитает[4,с.43]что,копинг-механизмосновываетсянаработесповеденческимипаттернамибудущихспециалистовипотомуимпредусматриваетсяпроведениеработысличностнымиструктурами,такжеопределенныеподходыктрансформациимышления.

Исходяизэтимологииданноготермина«копинг»означает«преодоление»,тоестьовладениеиндивидомопределеннымимоделямиповедениявстрессовыхситуациях.Данноепонятиевпервыебылоиспользованновтрудах Мерфив1962году.Основнойакцентвеготрудахбылсделаннапроведениеобучающихмероприятийсдетьми,споследующимпреодолениемстрессовыхпоследствийуних.ВдальнейшемР.Лазарусрассматривалтакоеотношение,какнаиболееэффективноедлястабилизациивнутреннихпереживанийсвоихподопечных.ПомнениюФ.В.Василюкаэтотмеханизмпозволяетспланироватьстратегиюдействий,которыепредпринимаютсядляприспособлениячеловекавусловияхпотенциальнойугрозы[5,с.67].

Авторпредполагает,чтоданныймеханизмпозволитбудущимспециалистаминтернальноориентироватьсявпроблемныхситуациях,атакжевдальнейшемпозволитопределятьвидвзаимодействиясклиентами.Следующимважнымресурсомкопинг-механизмаявляетсяэмоциональныйаспект,которыйвключаетвсебясопереживание.Способностьпринимать чужуюточкузрения,позволяетчеткооцениватьсобственныевозможностиисоздаватьальтернативные вариантырешенияпроблем[6,с.44-65].

Каксчитаютнекоторыеавторы,«Я-концепция»являетсяоднимизструктурныхэлементовкопинг-механизма,впроцессеподготовкибудущихпедагогов-психологов.Приэтом,копинг-механизмвключаетвсебятакойресурс,какаффилиация.Этоткомпонентвыражаетсяввидечувствапривязанностииверности.Приэтом,аффилиативнаяпотребностьпредставляетсобойинструмент,которыйориентируетчеловекавмежличностномвзаимодействии.Данныйаспектрегулируетэмоциональную,информационную,социальнуючастиконтактаслюдьми.Аффилиативныйаспекттакжевлияетнаразвитиекогнитивногоразвитияубудущихспециалистов.Изэтогоследует,чтовысокийуровенькогнитивныхвозможностейпозволяетадекватнооцениватьстрессогенныесобытияиопределятьнаиболееэффективныеспособыпреодолетьих.Припостановкефункциональныхзадач,предусматриваютсяразличныевариантыреакцийчеловека. Этомогутбытьконструктивные,такжеригидныеидезадаптивныемеханизмыпсихологическойзащиты[7, с.46-54].Такимобразом,упрощаетсявозможностьпрогнозированиядальнейшихвариантовдействий.Необходимоотметить,чтоворганизацииучебногопроцессавыделяютсянесколькомодальностей.Когнитивныйаспектподразумеваетмыслительныеспособностичеловека,такжеэмоциональныйиповеденческийаспектыявляютсякоординирующимисиламивадаптационныхспособностяхчеловека.Следуетотметить,чтокопинг-механизмпозволяетовладетьпсихологическимипаттернамипреодолениянегативныхситуаций.Напервыхэтапаховладениякопинг-стратегией,необходимонаучитсяпсихологическиграмотновыстраиватьразнообразныемоделиреальности.ПоопределениюГ.Селье,стресспредставляетсобойнеспецифическуюреакциюорганизманастимулыизокружающейдействительности.Длябудущихпедагогов-психологов,развитиеадекватнойфизическойреакциинараздражение,являетсяважнымнаправлениемвстановлении,какличностныхструктур,такипрофессиональнозначимыхкомпетенций[8].

Учитываякакоезначениеимеюткопинг-механизмыцелесообразнопредположить,чтоположительныетрансформациикогнитивныхиэмоциональныхструктур,вдальнейшемобеспечиваютдинамикуповеденческихпаттернов.Такимобразом,мысчитаем,чтосоциальноеповедениепедагога-психологаявляетсяоднимизфундаментальныхчастей,котороеобеспечиваютстабильностьикачествопрофессиональнойдеятельности.

Вобразовательномпроцессе,копинг-механизмрегулируетсяпосредствомразработкикопинг-стратегий.Онисоздаютсянаосновеличностныхисредовыхресурсов.Впроцессеобучениябудущихпедаго

гов-психологовпредставляетсяпроблемно-фокусированныйиэмоционально-фокусированныйаспекты.Этопозволяетрассматриватьтакиемоменты,каковладениенавыкамиконцентрациинасвоихэмоциях,атакженапереживанияхдругихлюдей.А.В.Гагаринсчитает,чтопроблемно-фокусированныйаспектможетпозволитьдетальнорассмотретьспособыприспособлениявкритическиемоменты[9,с.22].

Всовременныхусловияхдоступностиинтернет-ресурсов,информация,котораявоспринимаетсяавтоматическибезосмысленияинепредставляетценности.Помнениюнекоторыхавторов[10,с.122],которыеизучалиособенностивнедренияпсихологическихзащитныхмеханизмоввобразовательныйпроцесссчитают,чтоединственнымвыходомдляформированияадекватнойповеденческойипрофессиональнойпозицииубудущихпедагогв-психологов,являетсяобучениечерезпереживаниеирефлексивноеосмысление.Такоеобучениеонможетпройтивситуацииучебногогруппового тренинга,которыйспособствуетраскрытиюиндивидачерезмеханизмыэмоциональнойподдержки,идентификации,соревновательности,фасилитации,групповойрефлексииисоциально-психологическойрефлексии.Даннаяформапризванабытьсредствомформированияпрофессиональнойпсихологическойкомпетентностибудущегопсихолога,всистемекоторойнемаловажное,авомногихситуацияхпринципиальноезначениеимеетсвойстворефлексивности,позволяющееинтегрироватькогнитивныепроцессывситуациисовладания,оказываетвоздействиенаегопротеканиеирегуляциювцелом.

Известно,чтовцеломосвоениекопинг-механизмавключаетвсебятриподхода.Первыйподходрассматриваетсякакосуществлениепсихоаналитическогопроцесса,засчеткоторогоактивизируютсяэго-процессы,направленныенапродуктивнуюадаптациюличности.Изэтогостановитсяочевидным,чтокопинг-процессыпредполагаютвключениекогнитивных,моральныхисоциальныхструктур.Второйподходопределяется,каккопингнаправленныйнапроработкуличностныхкачеств.Наданномуровнепроисходитобучениепостояннымвариантамответанастрессовыеситуации.Основноевниманиеуделяетсянатакиекритерии:

1. Обучениеспособностиадекватнооцениватьситуации;
2. Умениеоцениватьсобственнуюзначимостьвопределенныхситуациях.

Такимобразом,можносказать,что,объединяятипыпсихологическойзащитыскопинг-механизмами,мыполучаемнескольконовыхадаптационныхсвязейубудущихпедагогов-психологов.

Опытпоказывает,чтоиспользованиевпрактическойдеятельноститолькопсихологическойзащиты,можетпривестивдальнейшемкдезадаптацииидесоциализациисамогоспециалистапедагога-психолога.Посколькупостоянноепсихологическоедавлениеинеспособностьснимсправится–приводиткдеструктивнымвнутриличностнымпроцессам.Следовательно,копинг-механизмявляетсясредствомдляадаптационнойповеденческойреакции,аположительныерезультатыкорреляционнойсвязимеждупсихологическойзащитойикопинг-стратегиями,позволяетпрогнозироватьформированиеконструктивныхмеханизмовубудущихпедагогов-психологов[11,с.78].

Мысчитаем,чтовобразовательномучреждениинеобходимосоздаватьусловиядляразвитиякопинг-ресурсов,которыепомогаютсправитьсясострессовымиситуациями.Такиересурсывключаютвсебя:(структуруЯ-концепция;внутреннийлокусконтроля;особенностикогнитивнойсферы;аффилиация,такжеособенностиэмпатии;ценностно-мотивационнаяструктураличности).Кромеэтого,важнымявляетсясоциальныйресурс,вкоторыйвходитокружениечеловека.Вформесеминара-тренингаможетпроводитьсякоррекционно-развивающаяработапоформированиюповеденческихструктур.Извышесказанногоследует,чтовпроцессеподготовкибудущихспециалистовпедагогов-психологов,необходимостимулироватьсамостоятельностьстудентов,котораяобеспечитвысокийуровеньличностнойнаправленностиипрофессиональноесамосовершенствование.Мысчитаемнеобходимымпривестирядправилирекомендацийдлястудентов:

-мотивациявпроцессеобучениенапознаниесобственныхвнутреннихструктур.Определениепричиныуспешнойинеуспешнойдеятельности.Работассобственнымпсихоэмоциональнымсостояниями;

-активностьвсаморазвитииисамосовершенствовании;

-
вмоментнеспособностиизменитьситуацию,прийтикспособноститрансформироватьсобственноемышление иотношениекпроблемам.

Общеизвестно,чтокбудущемуспециалиступедагогу-психологупредъявляютсяособыетребованиякеголичности,кегокоммуникативнымумениямпривзаимодействиисокружающимилюдьми.Уровеньосознаниясобственнойличностиповышаетсявпроцессеобучения идлительнойработынадсобой.Кромеэтого,профессиональноепсихологическоеобразованиеидеятельностьоставляютособыйспецифический«след»наличностичеловека.Впрофессиональнойдеятельностипедагога-психологаосознаниеуровнясобственныхпсихологическихзащитныхресурсовявляетсяприоритетным.КаксчитаетЭ.Ф.Зеер,кромевсегоранееперечисленного,копинг-стратегиипозволяютсформироватьубудущихпедагогов-психологовболеезрелыеличностныеструктуры[12,с.133].

Взаключениеможносделатьвывод,чтокопинг-стратегиипозволяютпреодолетьстрессовыеситуации.Следуетотметить,чтовладениекопинг-стратегиямипроявляетсянаповеденческом,эмоциональномипознавательномуровнях.Приэтом,какпоказываетотечественныйизарубежныйопытприменениявобщеобразовательныхшколахобучающихсеминаров,которыенаправленынато,чтобыобучитьдействующихпедагогов-психологовкоординироватьсобственныедействия,такиемероприятияимеютвысокуюэффективностьвпрофессиональномразвитии.Посколькупедагог-психолог,которыйзнаетиумеетуправлятьсобойвкритическихпрофессиональныхситуациях,находитсянарангвышеэмоциональнонестабильногоспециалиста.Этообусловленотем,чтоспециалист,которыйвладеетнавыками«приспособления»,можетоказатьвысококачественнуюпомощьклиентам,которыеобращаютсякнемузапомощью.

Итак,внашейработемырассмотрелиособенностистресс-преодолевающегоповеденияитиповпсихологическойзащитыбудущихпедагогов-психологов,авчастности,взаимосвязьтиповпсихологическойзащитыикопинг-стратегий.Быловыяснено,чтоосновнойреакцией защитыявляетсяотрицание.Этопредполагаетнетольконешний,демонстративныйотказотнежелательнойреальности,ноивнутреннеенежеланиепризнаватьправоту.Приэтом,будущийпедагог-психолог,овладеваяосновнымикопинг-стратегиями,учитсяабстрагироватьсяотнегативныхпроявленийклиентов,которыеобращаютсязапомощьюкнему.Такимобразом,обучениебудущихпедагогов-психологовконструктивнымкопинг-стратегиям,позволяетпрогнозироватьубудущихспециалистовпедагогов-психологовразвитиепрофессиональнойточностиипсихологическойгибкости.Такжеважновпроцессеподготовкибудущихпедагогов-психологов,проводитьдиагностикуформированиямеханизмовпсихологическойзащитыиэффективностикопинг-стратегийвосуществлениипрактическойдеятельности,сцельюдальнейшегокоррекционноговмешательствавобразовательно-развивающийпроцесс.

Списокиспользованнойлитературы:

1 Бодров,В.А.Проблемапреодолениястресса/В.А.Бодров.-СПб.:Питер,2008.-554с.

2 БехтерА.А.Рефлексиякакмеханизмформированиясоциально-профессиональнойидентичностипсихолога//ВестникНовосибирскогогосударственногоуниверситета. Серия:Психология.–2012.–Т.6.–№2.–С.57–59.[BehterA.A.Refleksijakakmehanizmformirovanijasocial'no-professional'nojidentichnostipsihologa//VestnikNovosibirskogogosudarstvennogouniversiteta.Serija:Psihologija.–2012.–T.6.–№2.–S.57–59].

3 БехтерА.А.Личностнаярефлексиякакмеханизмформированиясоциально-профессиональнойидентичностибудущегопсихолога//ВестникРУДН.Серия«Психологияипедагогика».–2012.–№3.–С.89–92.[BehterA.A.Lichnostnajarefleksijakakmehanizmformirovanijasocial'no-professional'nojidentichnostibudushhegopsihologa//VestnikRUDN.Serija“Psihologijaipedagogika”.–2012.–№3.–S.89–92].

4 БехтерА.А.Оптимизациясовладающегоповеденияспециалистапутемразвитиярефлексивностиличности(эмпирическоеисследование)//Акмеология.–2014.–

№1.[BehterA.A.Optimizacijasovladajushhegopovedenijaspecialistaputemrazvitijarefleksivnostilichnosti(empiricheskoeissledovanie)//Akmeologija.–2014.–№1.]

5 Василюк,Ф.В.,Психологияпереживания/Ф.В.Василюк.-М.:ИздательствоМосковскогоуниверситета,1984.–200с.

6 Василюк,Ф.Е.,Жизненныймирикризис:типологическийанализкритическихситуаций/Ф.Е.Василюк//Журналпрактическойпсихологииипсихоанализа.2001-№4

7 Вачков,И.В.Введениевпрофессию"психолог":учеб.пособие/И.В.Вачков,И.Б.Гриншпун,Н.С.Пряжников;подред.И.Б.Гриншпуна;Рос.Акад.образования.МПСИ-М.:МОДЭК,2002.-463с.

8 Грановская,Р.МЗащиталичности:психологическиемеханизм./Р.М.Грановская,И.М.Никольская–СПб.,1998.

9 ГагаринА.В.Воспитаниеприродой:Монография.–М.:МГППИ,2000.[GagarinA.V.Vospitanieprirodoj:Monografija.–M.:MGPPI,2000.]

10 Демина,Л.Д.Психическоездоровьеизащитныемеханизмыличности/Л.Д.Демина,И.А.Ральникова.–Барнаул:Изд-воАлтайскогогосуниверстита,2000.

11 Журбин,В.И.ПонятиепсихологическойзащитывконцепцияхЗ.ФрейдаиК.Роджерса/В.ИЖурбин//Вопросыпсихологии.1990-№4-с.14-23.

12 Зеер,Э.Ф.Психологияпрофессий/Э.Ф.Зеер.-М.-Екатеринбург,2003.

МРНТИ15.21.45

СейтеноваС.С.[1]
[1]Қ.ЖұбановатындағыАқтөбеөңірлікмемлекеттікуниверситеті
Ақтөбе,Қазақстан

БАСТАУЫШСЫНЫПОҚУШЫЛАРЫНЫҢІС-ӘРЕКЕТІНДЕГІТАНЫМДЫҚБЕЛСЕНДІЛІКТІҢПСИХОЛОГИЯЛЫҚНЕГІЗІ

Аңдатпа

Бұлмақаладабастауышсыныпоқушыларының іс-әрекетіндегітанымдықбелсенділіктіңпсихологиялықнегізінзерттеугешолужасалған.Танымдықбелсенділіктұлғаныңрепродуктивтіжәнежасампаздықмүмкіндіктерінанықтайтынқұбылысретіндеқарастырылуымүмкін.Шолуда"іс–әрекеттегітанымдықбелсенділік"және"оқуғадегенқызығушылық"ұғымдарыныңмазмұнызерттелді,тұлғаныңпсихологиялықжәнепсихикалықбелсенділігінқалыптастырудыңнегізгіфакторларысипатталады.

Оқушылардыңтанымдыққызығушылығынбелсендірунемесетанымдықіс-әрекетінбасқарудыңкөптегентәсілдеріқұсынылған.Бірақ,отандықғалымдардыңеңбектеріндетанымдықіс-әрекеттібелсендірудіңбарлықәдістерітанымдыққызығушылыққанегізделедіжәнеолардыбелсендіругеқолданылатынәдістерқарастырылады.«Іс–әрекеттегітанымдықбелсенділік"және"оқуғадегенқызығушылық"ұғымдарыныңмазмұнынақтыажыратуболашақбастауышмектепмұғаліменқызметсаласындажұмысістейтінмамандарүшінасамаңызды.

Түйіндісөздер:іс-әрекет,таным,белсенділік,психологиялық,негізінзерттеу,шолу,танымдықбелсенділік,тұлға,репродуктивті,жасампаз,қызығушылық,ұғымдары,болашақ,бастауышмектепмұғалімі,мамандар.

Seytenova S.S.[1]
[1] Aktobe Regional State University named after K.Zhubanova
Aktobe, Kazakhstan

PSYCHOLOGICALBASESOFACTIVIZINGTHECOGNITIVEACTIVITIESOFPRIMARYCLASSPUPILS

Abstract

Thisarticleprovidesanoverviewofthepsychologicalprerequisitesforcognitiveactivityinprimaryschoolstudents.Cognitiveactivitycanbeconsideredasaphenomenonthatdeterminesthereproductiveandcreativeabilitiesofaperson.Thereviewexaminesthecontentoftheconceptsof“cognitiveactivityinaction”and“interestinreading”,describesthemainfactorsofaperson’spsychologicalandpsychologicalactivit.Therearemanywaystoactivatestudents'cognitiveinterestortomanagecognitiveactivities.However,intheworksofdomesticscientists,allmethodsofactivatingcognitiveactivityarebasedoncognitiveinterestandthemethodsusedtoactivatethem.Aclearseparationoftheconteontoftheconceptsof“cognitiveactivityinaction”and“interestinlearning”isespeciallyimportantforfutureprimaryschoolteachersandspecialists.

Keywords: activity, cognition, activity, psychological, thorough activity, survey, cognitive activity, personality, reproductive, creative, interest, concepts, future, elementary school teacher, specialists.

СейтеноваС.С.[1]
[1]Актюбинскийрегиональныйгосударственныйуниверситетим.К.Жубанова
Актобе,Казахстан

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕОСНОВЫАКТИВИЗАЦИИПОЗНОВАТЕЛЬНОЙДЕЯТЕЛЬНОСТИУЧЕНИКОВНАЧАЛЬНЫХКЛАССОВ

Аннотация

Вданнойстатьедаетсяобзорпсихологическихпредпосылокпознавательнойдеятельностиуучащихсяначальныхклассов.Когнитивнуюдеятельностьможнорассматриватькакявление,определяющеерепродуктивныеитворческиеспособностичеловека.Вобзорерассматриваетсясодержаниепонятий«познавательнаядеятельностьвдействии»и«интерескчтению»,характеризуютсяосновныефакторыпсихологическойипсихологическойактивностичеловека.Естьмногоспособовактивироватьпознавательныйинтересучениковилиуправлятьпознавательнойдеятельностью.Однаковработахотечественныхученыхвсеметодыактивизациипознавательнойдеятельностиоснованынапознавательноминтересеиметодах,используемыхдляихактивации.Четкоеразделениесодержанияпонятий«познавательнаядеятельностьвдействии»и«интерескобучению»особенноважнодлябудущихучителейначальныхклассовиспециалистов.

Ключевыеслова:деятельность,познание,деятельность,психологическая,основательнаядеятельность,опрос,познавательнаядеятельность,личность,репродуктивный,творческий,интерес,концепции,будущее,учительначальнойшколы,специалисты.

Қазіргіәлемүнеміөзгеріпотырады.Адамныңбіліміэкономикалықжәнепсихологиялықәл-ауқаттыңнегізгіресурсынаайналады.Жылсайынадамныңкәсібидайындығынақойылатынталаптар,демек,оныңбілімсапасыартады.

Қазіргікездегібілімберудіңмаңыздыміндеті-оқушылардыңөзбетіншеойлау,мәселелердішешуқабілеттеріндамыту,өйткенімемлекетбелсенді,шығармашыладамдардыбағалайды.

Танымдықбелсенділік-толыққанды,үйлесімдітұлғаныдамытудыңнегізі.Әсіресебіздіңкүрделіуақытымызда,себебіқоғамғабілікті,өзбетіншебілімберуменайналысатын,біліктімамандарқажет.Бастауышбілімберудіңнегізгіміндетіоқу,бастауышсыныпоқушылары«ақпараталу».Егербаланыңтанымдықбелсенділігідамымаса,жаңатанымғаұмтылмаса,олқызықтыболмаса,жақсыоқуғамәжбүретумүмкінемес.

Танымдықбелсенділік-білімалуға,ғылымғадегенқызығушылық.Танымдықбелсенділіктіңпайдаболуыбаланыңдамудеңгейіне,оныңбілімдеңгейіне,қызығушылықтыояту,алекіншіжағынанматериалдыберутәсілінебайланысты.Танымдыққызығушылықтыжекеатапөтейік,олтанымдықбелсенділіктіңбарлықәдістерібойынша«қызылжіппен»өтеді[1,208б].

Ш.А.Амонашвилиқызығушылықмәселесіндайындады:«оқуғадегенқызығушылықтыбастауышсыныпоқушыларыныңөміріменбайланыстырды,әдістіабайсызбұрыптастау,қабылдаудыңбіртүрлілігіөтенәзікқызығушылықтытудыруымүмкін….»

Қызығушылық-тұлғаныңқызметмақсаттарынұғынуғабағытталуынқамтамасызететінтанымдыққажеттіліктердіңпайдаб

олутүріжәнесоларқылыбағдарлауға,жаңафактілерментанысуға,шындықтытолықжәнетереңбейнелеуеықпалетеді.

Оқушылардыңтанымдыққызығушылығынбелсендірунемесетанымдықіс-әрекетінбасқарудыңкөптегентәсілдерібар:

І.Қабылдаукезеңіндегіоқушылардыңқызметінбелсендіретінжәнематериалдыоқуғадегенқызығушылықтыояту.

1.Жаңалықтықабылдау-оқуматериалыныңмазмұнынақызықтымәліметтерді,фактілерді,тарихидеректердіенгізу.

2.Семантизациянықабылдау-сөзмағынасынқозғаужәнеашу

3.Қабылдаудинамикасы-процестердіңдамуыжәнеөсуіменқұбылыстардызерттеугеарналғанқондырғықұру;

4.Қабылдаумаңыздылығы-материалдызерттеуқажеттілігінорнату.

ІІ.Оқылатынматериалдыменгерукезеңіндеоқушылардыңқызметінбелсендірутәсілдері:

1.Эвристикалықтәсіл-қиынсұрақтарқойыладыжәнежетекшісұрақтараркылыжауаптарболады;

2.Эвристикалыққабылдау–(шиленіскен)даулымәселелердіталқылау;

3.Зерттеуқабылдау-оқушыларжүргізілгенбақылаулар,тәжірибелер,әдебиеттіталдау,танымдықтапсырмалардышешунегізіндеқорытындыжасауытиіс.

ІІІ.Алғанбілімдерінқайталаукезеңіндетанымдықіс-әрекеттібелсендірутәсілдері:

1.Натурализациянықабылдау;

2.Схематизациянықабылдау.

Танымдықіс-әрекеттібелсендірудіңбарлықәдістерітанымдыққызығушылыққанегізделеді.Сонымен,танымдыққызметтібелсендіругеқандайәдістеркөмектеседі?

Олардыңкейбірінетоқталайық:

1. Проблемалықоқытуәдісі.

1)Дұрысқалыптасқанмәсележаңалықтытануғақызығушылығынарттырады,яғни,жаңанытануғақызығушылықтыңпайдаболуынаықпалетеді,яғниоқушылардыңтанымдықіс-әрекетінбелсендіруге,ойлауіс-әрекетінбелсендіругеықпалетеді.Мәселенішешуарқылыалынғанақиқат.Әрбіроқушыныңақиқатынаайналады.Әрсабақтапроблемаларбар.Біз,сыныптағыоқушыларыменбарлығыдерліксхемалықтүрдебейнелеміз.Сондықтан,мәселенітұжырымдаукезіндетақтадапайдаболады«?»Мысалы:Берілгенсөздіңдұрысжазылуыныакөңілаудурыңыз«а?арайы».Бізонышешебастаймыз.Мұғалімоқушылардыңпікірінсауаттыбағыттайды.Мұғалімоқушыларменбіргеталқылайды.Этимологиялықсөздіктенекөругеболадыдегенқорытындығабіргекеледі.

2)Математика"үштаңбалысандардыбағанаменқосужәнеазайту".Оқушылардыңбілімінесүйенеотырып,осытүрдегімысалдардышешуалгоритміншығарамыз.

2.Өзіндікжұмысәдісі.

Балалардыөзбетіншежұмысістеуге,өзіс-әрекеттерінжоспарлайбілугеүйретуқажет.

Өзтәжірибемізбенбөліскімізкеледі.Көптегенкішіоқушылартапсырмалардыөзбетіменшешеді.Сондықтанбізміндеттердідербесшешкенде,мұндайоқушыларғақысқашажазбанемесемағынанытүсінуүшінсұраққоятын"көмек–карточкалары"таратылуықажет.

3.Дидактикалықойынәдісі.

Бізтіптіересектерде,балалардаойнаудыжақсыкөреміз.!Сондықтанәрбірсабақтабізосыәдістіқолданамыз.Математикасабағыныңбасында"тізбек"ойыны,оныңмағынасыүзілмеу.Мысалы,көбейтукестесінестесақтауөтетиімді,барлығыжұмысістейді.

Әдістиімділігімұғалімгебайланысты:

-мұғалімәрбалағамұқиятболукерек;

-мұғалім,оқушыданоқужұмысыныңкез-келгенжағынақызығушылықтыңұшқынынбайқайбілуікерек

-мұғалімоғанжағдайжасапқолдауыкерек.

Танымдықіс-әрекеттітолыққандыбелсендіруүшінжағдайлардысақтауқажет:

1.Оқушылардыңбелсендіойлауәрекетінебарыншасүйену.Бастауышсыныпоқушыларыныңтанымдыққызығушылығындамытуүшінбастышарттанымдықміндеттердішешужағдайлары,белсендііздеужағдайлары,болжамдар,ойлану,ойлаукернеуініңжағдайлары,пікірқайшылығыныңжағдайлары,әртүрліпозициялардыңқақтығыстарыболыптабылады,ондаөзінтүсіну,шешімқабылдау,белгілібіркөзқарастаболуқажет.

2.Оқушылардыңдамуыныңоңтайлыдеңгейіндеоқуүдерісінжүргізу.

3.Оқытудыңэмоциялықатмосферасы,оқупроцесініңоңэмоционалдықтонусыүшіншімаңыздышарт[2,216б].

РубинштейнС.Я.«білімберумендамубірпроцестіңекіжағыекенінкөрсетті.Балаүйренбейді,дамымайды,керісіншедамып,тәрбиеленеді».

Оқуматериалынтолықигерубалалардыңоқу-танымдықіс-әрекеттердіжүзегеасыруғабелсендіқатысқанкездеғанамүмкінболады.Баланыңбастауышмектептеоқудыүйренетінібәрімізгебелгіліжәнекөбінесеоныңкелесісатылардағыжетістігіоныңбастауышмектептеқаншалықтытабыстыболуынабайланыстыболады.Сондықтанбастауышсыныпмұғалімдеріоқушылардыңбелсенділігінынталандыратынтүрліәдіс-тәсілдердіқолданукерек.

Жоғарыдаайтылғандардыескереотырып,«Бастауышсыныпоқушыларыныңтанымдықбелсенділігінарттыру»мектептеоқытудыңөзектімәселелерініңбіріболыптабылады.Соныментанымдықіс-әрекетдегенімізне?(мұғалімдержауапбереді)

Ғалымдартанымдықбелсенділіктіоқушыныңмазмұнынажәнеоқупроцесінеқатынасында,білімментанымдықмақсатқажетуүшінадамгершілікеріктікқүш-жігердіжұмылдырукезінде,білімменіс-әрекеттіңәдістерінтиімдіигеругедегенұмтылыста,оныңоқупроцесінеқатынасындакөрінетінбілімсапасыдепанықтайды.Егербізбалажақсыоқитынболса,ондабұлоныңтанымдықбелсенділігініңжоғарыдеңгейідепойлаймыз.

Танымдықіс-әрекеттіңбірнешетүрлеріменбелгілерібар,алоқусолардыңбірі.Бастауышсыныпоқушысытекжақсыбағаларғағанаүйренетінжағдайларболады,бірақоның танымдықбелсенділігіжоғарыемес.Сондықтан,біріншікезекте,бізересектертанымдықіс-әрекеттіңбелгілеріннақтыбілуімізкерек.

Белсенділіктіңекітүрібар-бұлсыртқы(қозғалтқыш)жәнеішкі.

Сыртқыәрекетәрдайымбалаойыныңбағытынкөрсетебермейді.Көбінесеолүнеміжауапберу,орынн анайқайлау,басқаоқушылардыңжауаптарынааралысужәнет.б.

Ішкі,ақыл-ойбелсенділігі,бізоқушыныңпассивтікүйінеенеміз,бірақбаласыртқыәрекеттердіжасамайақбелсендітүрдеойланаалады.Сондықтанкөпнәрсебаланыішкібілімалуғаитермелейтінінебайланысты-жаңанәрсеніүйренугедегенқұштарлық,бірнәрсегеқызығушылық.Оқупроцесіндесыртқыжәнеішкіқызметтүріболады[3,34б].

Бастауышсыныпоқушысыныңтанымдықіс-әрекетініңнақтыбелгілерінқарастырайық:

1.Біріншіден,бұлоқуғадегенкөзқарас,мұндабалаларүйтапсырмаларынүнеміорындапотырама,оқудыңмәнінтүсінеді.

2.Студенттердіңбілімсапасы-бағдарламалықматериалдыбілужәнееңбастысыбұлбілімдітәжірибедеқолданабілу.

3.Оқуіс-әрекетініңерекшеліктері-шоғырлану,зейінніңтұрақтылығы,ақыл-ойбелсенділігі,жұмыстағыжалпытон,эмоционалдыжәнееріктікөріністер,баланыңсыртқыбелсенділігі.

4.Сыныптантыстанымдықіс-әрекеткедегенкөзқарас-бұліс-әрекеттіңжүйеліксипатынақаншалықтықатысыбар.

Бастауышсыныпоқушыларыныңтанымдықіс-әрекетініңерекшеліктерінзерттеуолардыосысапаныңдамудеңгейінесәйкесшарттытүрдетоптарғабөлугеболады:

1.Танымдықпассивтілік-танымдықбелсенділіктіңдамудыңнөлдікдеңгейі,оқуғадегенқұлшыныстыңболмауы.Оқушыларокутапсырмасынақызығушылықтанытпайды,мұғалімніңескертусізжұмысқакіріспейді,жұмыстыөздігіненаяқтайалмайды.

Бұлжағдайдамұғалімшыдамдыболуыкерек:ойлануғауақытберіңіз,үзілісжасамаңызжәнежауапберукезіндеоқушыныұрмаңыз;Үзілістенкейінбалалардыңбірденжұмысқақатысаалмайтындығынадайынболыңыз;жақсықарым-
қатынасорнатуғатырысыңыз(текатыменқоңыраушалып,жұмсақүнменжағыңыз,ынталандыратынсөзтіркестерінқұрыңыз).

2.Салыстырмалытүрдегібелсенділіктекэмоционалдытартымдыоқужағдайларындақызығушылықпенбелсенділіктіңболуыменсипатталады.Оқушыларжаңаматериалдытүсіндіруджәнеқайталаудыңнатады;білімберуміндетінетікелейқатысты,тезжұмысқакіріседі,бірақалғашқықиындықтардаолартезкөңілінқалдырадыжәнебастағанжұмыстарынанбастартады.Білім,дағдыжүйеліемес.

Бұлжағдайдамұғалімсабақбарысындаоқушыныңбелсенділігінсақтайалуыкерек:интеллектуалдышаршаудыжәнеерiктiапатияныбірнешеминуттықпсихологиялықжеңілдіктерден(әзілдер,жұмбақтар,тілжұмбақтары,ойын-сауықтапсырмаларыжәнетаңғажайыпфактілер)жеңілдету;сабақсоңында5-6сұрақтантұратынтұжырымдамақұрастырып,оқуқұралдарын(карточкалар,модельдер,кестелержәнет.б.)шығаруғашығармашылықтапсырмаларұсынуарқылытанымдыққызығушылығынояту.

3.Орындаушылық-
белсендідеңгейбілімніңтұрақтылығыментұрақтылығымен,білімберуүәжіңіңжоғарыдеңгейімен,проблемалықмәселелерменжағдайлардышешугедайынболуыменсипатталады.Мұндайоқушылардымұғалімдержақсыкөреді,үйтапсырмаларынжүйелітүрдеорындайды,жұмысқабелсендіқатысады,тәрбиеліктапсырманысаналықабылдайды,өзіндікшешімдерұсынадыжәнееңалдыменөзбетіншежұмысістейді.

Бұлжағдайдамұғалімбұлоқушыларүшінерекшерөлдікжағдайларды-
«сарапшы»,«кеңесші»,«бақылаушы»,«білімсақтаушысы»,«ақылдыадам»т.бқұраотырып,танымдықбелсенділіктіңжоғарыдеңгейінұстаптұруғақабілеттіболуыкерек;оларғакүрделілігіжоғарытапсырмаларды ұсынаалады;пікірталас,«шабуыл»,«дөңгелекүстел»,«сототырысы»,конференциясияқтыбелсендіәдістердіқолданыңыз.

4.Шығармашылықдеңгейоқушыныңстандарттыемесбілімберужағдайыменайналысуғадайындығыменғанаемес,онышешудіңжаңастандарттыемесәдістерініздеуменсипатталады,бірақтапсырманыстудентөзіқояалады.Оқушытекқұбылыстардыңмәнін,олардыңөзарабайланысынбіліпқанақоймайды,олүшін жаңажолтабуғатырысады

Бұлжағдайдамұғалімшығармашылықатмосферақұраалуыкерек:

ТРИЗтехникасынқолдану,қиялментүйсігідамыту,қиялдыойлаудыдамытуғажәнеөзімізгежасауке рек.

- Ұқсастықнемесеайырмашылықтықажететететінмәселелер;

•себептікқатынастардыорнатусұрақтары;

- «ерекшежағдай»қабылдау;
- алдыналажоспарланған«мұғалімніңқателіктерін»түзетудіқабылдау;
- жекежұмыскарталары;
- қызықтыфакторлардыңтақырыптықжинақтары;
- сөздіктенөлеңдер,мақал-мәтелдер,сөздердіізденіз;
- байланыстытақырыптарментанысудықажететететінтапсырмалар.

Оқушылардыңтанымдықбелсенділіктеріндамытушарттары:

1.Оқушыныңбілімалуғадегенжекеқызығушылығы.

2.Оқушыныңбілім,білікжәнедағдылардыңжеткіліктідеңгейі.

3.Сыныптақабылданғанқарым-қатынассипатыбілімалуғабағытталған.

4.Мұғалімніңкәсібистилі-белсенді,креативті,демократиялық.

5.Осымектептеқабылданғанпедагогикалықталаптардыңбірлігі.

6.Білімалупроцесінеата-аналардыңбелсендіпозитивтіқатынасы.

7.Білімберуқажеттілігіндегіқоғамдықпікірдіңәлеуметтікбағыттылығы.

Бірақжағдайдыңөзіжеткіліксіз,оқушыныңбілімалуғанемесеқабылдауғадайындығықажет[4,16–17бб].

Оқушылардыңәртүрлітоптарыменжұмысжасауерекшелігі.Мұғалімдербастауышмектепжасында балалардыңжоғарықозғалғыштығымен,импульсивтілігімен,басқаадамдардыңмінез-
құлқыменжұқтырылуымен,көңілділігімен,әлідееріксізназараударуымен,ингибирлеугедегентолқулард

ыңбасымболуыменсипатталатынынескеруікерек.Мұғалімдерәртүрліжаскезеңдеріндетанымдықіс-әрекеткеэмоционалды,еріктінемесеинтеллектуалдыққатысудыңәртүрліболатындығынескеруікерек.

Егерортамектепоқушыларыныңбелсенділігі,еңалдымен,интеллектуалдыжәнеерік-жігержағындаболса,жасмектепоқушыларыүшінбелсенділікэмоционалдыбояуменбайланыстыболады,бұлкөбінесемұғалімніңкөзқарасынабайланысты.Бұлжағдайдабілімберуіс-әрекетіндегітанымдықіс-әрекеттіңәртүрлідеңгейлерітуралыайтуғаболадыОқушылардыңтанымдықбелсенділігінарттыруүшін:

1.Баланыңіс-әрекеттіеркінтаңдауы(ойынәлідеқызықты,балаүшінмаңызды,өйткенібұлбаланыңбелсенділігініңкілті);

2.Оңмотивация.Баланыңжағымдымотивациясыболуыүшінмыналарқажет:-қызметтегіобъективтісәттілік;-балалардыңосыжетістіктергесубъективтіқабылдауы;-олардыңдұрысжәнедұрысәрекететететіндігіне,ақылды,ақылдыекендігінесенімділік.Кез-келгенбалаүнеміоғанбәріжақсыболатындығын,бәріойдағыдайболып,одандажақсырақболатынынрастайтынақпараталыпотыруыкерек.

3.Сізсабақташағынзерттеужүргізеаласыз:тестбарысындаүнемімадақтаңыз;басқалардыбірнешере тұрыңыз;үшіншісінбайқамаңыз,тіптіоларсізгежүгінседе.Соданкейінқайбалалареңжақсыжұмыстыжасайтынынкөріңізжәненегебұлтуралыойланыңыз.

4.Тренингбарысындабалаларассимиляцияғажататынынәрсенібілуікерек.

5.Бастауышмектептегіоқуматериалыэмоционалдытүстіболуыкерек,яғнисыртқықызығушылықішкі-танымдыққаайналуыкерек.

6.Есіңіздеболсын,баланыңіс-әрекетітуралыайтқанда,мыналарбар:бәрінекөрінетінманипуляциялар;-ақылдаболатынпроцестер.

Сабақтамұғалім:

-сізқалайазсөйлейаласызжәнеоныөзіңізжасайаласыз;

-оқушылармүмкіндігіншесөйлеуіжәнеістеуікерек[5,52-60бб].

Оқытудыңсәттілігіоқытушының ойлауымендемонстрациясыоқылатынматериалменоқушыларды өзіндікжұмысының сәттілігінқамтамасызетукенінебайланысты.Оқушылардыңбұлжұмысыматериалғасәйкесматериалдыигерудіқамтамасызетеді(адамонытезжасайалады,материалдыиеленеді,онынайдаланғанкездежәнематериалдыәртүрліжағдайлардамақсаттытүрдеқолданаалатынкезде).

Сонымен,ересектербастауышсыныпоқушыларының танымдықкызығушылығындамытып,сақтап, әртүрліәдіс-тәсілдерді,әдістердіқолданаотырып,танымдықбелсенділіктерінарттыруыкерек.Олүшінбастауышсыныпоқушыларының жасерекшеліктерінескереотырыпсабақтарқұру,жұмыстың ойынәдістерінқолдануқажет.

Оқушылардыңшығармашылықтанымдықбелсенділігінжандандырукөбінесемұғалімніңқолданатыноқытуәдістерінебайланысты.Әдіс-бұлоқытушыменстуденттердіңоқумақсаттарынажетугебағытталғанөзараәрекеттесуәдістері.Оқытуәдістерініңкөмегіменоқу,тәрбие,дамытушыоқуфункцияларыжүзегеасырылады.Әдістіңанықтамасынданазараударатынүшжайтбар.

Біріншісі-мұғалімніңбелсенділігі.Олтүсіндіреді,көрсетеді,нұсқайды,мадақтайды,жазалайдыжәнет.б.

Екіншісі-тыңдайтын,жазатын,оқыған,орындайтынжәнет.б.оқушыныңәрекеті.Оқуматериалынтүсіну,оныбілуге ұмтылу,зейінқою,өзіңіздіжеңу-бұләрекеттероқушыныңинтеллектуалдық,мотивациялық,күшті,эмоционалдысалаларыменбайланысты.

шіншіерекшелік-мұғалімменоқушыныңөзараәрекеттесуі.Олөзінсыртқыіс-әрекетте-студенттіңжұмысынұйымдастырудажәнеішкі-оқушыныңдамуынбасқарудакөрсетеді:талдау,синтез,ерік-жігердіжүзегеасыру,әлеуметтікмаңыздысебептердіңшеңберінкеңейтужәнет.б.

Сондықтанәдістіңпедагогикалықмәніоныңсыртқыформасыменғанаемес,соныменқатарсабақтабаланыңжекебасындамытудағышығармашылықмүмкіндіктерінашатынішкіжағынанықталады.Мұғалімстуденттерменқарым-қатынастыдұрысқұрабілуі,олардыоқу-тәрбиеүрдісінеқатысушыетуікерек.Оқушыныңшығармашылықтұлғасынқалыптастыруүшінқазіргідида

ктиканыңбарлықәдістерінқолдануқажет.Оқытуәдістерінтаңдаудамұғалімтанымдықжәнепрактикалықбелсенділіктіынталандыратын,олардыңкөкжиегінкеңейтетінжәнешығармашылықтұлғанықалыптастыруғаықпалететінәдістергеназараударады.Сабаққадайындықбарысындамұғалімосысабақтамектепоқушыларыныңзейінін,естесақтауын,байқауын,қиялын,адамгершілігіндамытудақандаймикро-ауысулар,олүшінқандайәдістіқолданатынытуралыойланады.Егермұғалімөзінеосындайміндеттердіқоймаса,ондаололардышешуүшінмақсаттыжұмысжасамайды.Бұлжаттығудастихиябасымболадыдегенсөз. Нәтижесіндесабақтыңтәрбиелікжәнедамытушылықмаңызытөмендейді.

Ынталандыру–кішімектепоқушылардыңоқу-танымдықбелсенділігінарттырудыңфакторларыныңбірі.Танымдықбелсенділіктіарттырудыңмаңызды факторы-алғажылжу.Алғашретбаланыңтанымдықіс-әрекетітәжірибесіәлідеаз,білімберуқабілетіжеткіліксіздамыған,өзін-өзітануқалыптаспаған,іс-әрекеттіңақыл-ойреттегішіәлсіз.Мұғалімүшіноқумотивтерініңтұрақсыздығын,әсіресекогнитивтіжасоқушыларарасындаестесақтауөтемаңызды,бұлоқу-танымдықіс-әрекеттіңмотивтерінқалыптастырупроцесініңбаяулауынаәкеледі[7,15-24бб].

Позитивтіэмоциялартанымдықіс-әрекеттіңқалыптасуыменбіргежүреді.Сондықтанбастауышмектепжасындағыбалаүнеміқолдаументанудықажететеді.Э.Торндайкамерикандықпсихолог,көтермелеуменжазалаудыңәсеретумеханизмдерінсалыстыраотырып,сыйақыларларғаәкелетінкез-келгенбайланыстысақтауғажәненығайтуғабейім,демек,көтермелеудітудыратынқанағаттанусезіміжазадантуындағаннаразылықсезіменәлдеқайдакүштідегенқорытындығакелді(Э.Торндайк.Адамдардағыоқытупроцесі).

Бастауышмектепжасындағыжасерекшеліктеріменпсихологиялықерекшеліктеріоқупроцесінжандандыруғақолжеткізуүшінынталандырудықолдануқажеттілігінкөрсетеді.Ынталандыруқазіргіуақыттакөрінетіноңнәтижелердібағалапқанақоймайды,сонымenбіргебаланыоданәріжемістіжұмысжасауғаитермелейді.

Пайдаланылғанәдебиеттертізімі:

1ЩукинаГ.И.Педагогическиепроблемыформированияпознавательныхинтересовучащихся.М.:Педагогика,2008–стр208.

2ЩукинаГ.И.Активизацияпознавательнойдеятельностиучащихсявучебномпроцессе.-М.:Просвещение,2009–стр216.

3БабинаН.Ф.Какразвиватьпознавательнуюактивностьучащихся//Школаипроизводство.-2002.-№3-стр34

4ПолудняковаН.А.Использованиедидактическихметодовактивизациипознавательнойдеятельностивобученииишкольников/Н.А.Полуднякова,С.А.Вильцина//Молодойученый.-2014.-№4стр16-17.

5ИвановаН.В.Формированиеучебноймотивациимладшихшкольниковсредствамипроектнойдеятельности//Психологияобучения.–2012.–№10.–стр52–60.

6ЛитрановичЖ.Т.Развитиепознавательнойактивностиитворческихспособностейучащихсявконтекстесовременныхобразовательныхтехнологий/Ж.Т.Литранович,В.Д.Землянова//Педагогическийальманах.–2002.–№1.–стр101.

7ДюкаревaА.М.Активизацияпознавательнойдеятельностиучащихсяосновнойшколынаурокахрусскогоязыкачерезиспользованиеразличныхформиметодоворганизацииучебно-воспитательногопроцесса//Школьнаяпедагогика.-2015.-№3.-стр15-24.

МРНТИ:15.81.21

Қ.М.Мендаяхова[1]
[1]*Алматыуниверситеті,*
Алматықаласы,Қазақстан

МЕКТЕПЖАСЫНАДЕЙІНГІБАЛАНЫҢТІЛІНДАМЫТУДЫҢПСИХОЛОГИЯЛЫҚЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Мектепжасынадейінгібаланыңтіліндамытудыңтиімдіәдістемесінжасаужұмысыбаланыңфизиологиялықжәнепсихологиялыққабылдауерекшеліктерін,олардыңпсихикасыныңдамузаңдылықтарынескереотырыпжүргізілетінібелгілі.Баланыңдүниетанымыныңөсуіқоршағанортаментаныстырументікелейбайланысты.Сондықтандабалатіліндамытуғақатыстығалымдардыңзерттеулеріндеқоршағанортаментанысырудынегізгінысанретіндеалыпотырған.Осығанораймақаладакөрнектіпсихологғалымдардыңбалатілініңдамуындағыерекшеліктермензаңдылықтардызерттеумәселесінеарналғанеңбектергесипаттамаберілген.

Түйінсөздер:тілдамыту,психологиялықерекшеліктер,дүниетаным,қоршағанорта,қарым-қатынас.

K.M.Mendayakhova[1]
[1]*AlmatyUniversity,*
Almatycity,Kazakhstan

PSYCHOLOGICALFEATURESOFTHEDEVELOPMENTOFSPEECHOFPRESCHOOLCHILDREN

Abstract

Itiswellknownatthemomentofdevelopingeffectivemethodsforthespeechevolvementofpreschoolagechildren,thelawsoftheirmentalevolvement,physiologicalandpsychologicalaspectsofperceptionoftheworldistakenintoaccount,sincechildrens’mentaloutlookdevelopedintheprocessofcognitionofthesurroundingworld.Therefore,intheresearchofscientistsstudyingthedevelopmentofchildren'sspeech,themainobjectistofamiliarizepreschoolerswiththeenvironment.Inthisregard,theauthoranalyzestheworksoffamouspsychologistsonthepatternsandcharacteristicsofthespeechevolvementofpreschoolagechildren.

Keywords: Speech development; psychological aspects; understanding the world; environment;communication.

К.М.Мендаяхова[1]
[1]*УниверситетАлматы,*
городАлматы,Казахстан

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕОСОБЕННОСТИРАЗВИТИЯРЕЧИДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГОВОЗРАСТА

Аннотация

Известно,чтоприразработкеэффективныхметодикразвитияречидошкольниковучитываютсязакономерностиихпсихическогоразвития,особенностифизиологическогоипсихологическоговосприятиямира,таккаккругозордетейразвиваетсявпроцессепознанияокружающегомира.Поэтому,висследованияхученыхпоизучениюразвитияречидетейосновнымобъектомявляетсяознакомлениедошкольниковсокружающейсредой.Вэтойсвязивданнойстатьеавторомпроанализированытрудыизвестныхпсихологовозакономерностяхиособенностяхразвитияречидошкольников.

Ключевыеслова:развитиеречи,психологическиеособенности,познаниемира,окружающаясреда, общение.

Адамныңжандүниесініңсанқырлысырларынзерттейтінпсихологияғылымыныңжаңалықтарытілдамытумазмұнын,әдіс–
тәсілдерінайқындаудамаңыздыорыналады.Баланыңтіліндамытудыңөзіндікпсихологиялықерекшеліктерібар.Баланыңтілініңдамуыпсихикалықпроцестердіңжетілуіне,зейініне,қызығушылығына,темпераментіне,ой-
әрекетіне,қиялдануына,тікелейбайланысты.ОлтуралыЛ.Выготский:«балакішкетайкүніненбастап,әлеуметтікқұрылымныңбірмүшесі,қоршағанортаменқарым-
қатынасжасауарқылыоларөмірдітанудыңалғашқысатыларынанөтеді.Балалармензатарасындағыбайланысертекезден-ақбасталған.Бұлқарым-қатынасүлкендердіңкөмегіменатқарылады.Қарым-
қатынаспроцесіндепсихикалықәрекеттертүзіледі.Бұлдамудыңнегізгіқозғаушықүші»-деген.

Тілдамытудегеніміз–
Н.Жинкинніңсөзіменайтқанда,есту,сөйлеуанализаторларының іскеқосылуы,олардыңассоциациялықбайланыстарментолығуы.Бұлтолығуадамдардыңтілдікқарым-
қатынасбарысындажүзегеасады.Сөйлеу,ойалмасуқасиеттілігісөйлеудіңмазмұныменғанаемес,түріменданықталады.Сөйлеуаясыкеңігенсайынсөйлеуматериалдарыдакүрделенетүспек,албұлжағдаймолсөздікқорды,оныңбелсенділігін,осығанлайықграмматикалықжүйеніңболуынқажететеді.

Мектепжасынадейінгібаланыңтіліндамытудыңтиімдіәдістемесінжасаужұмысыбаланыңфизиологиялықжәнепсихологиялыққабылдауерекшеліктерін,олардыңпсихикасыныңдамузаңдылықтарынескереотырыпжүргізілетінібелгілі.Үстіміздегіғасырдың20–
жылдарындажасұрпақтыоқытуісініңосындайғылыминегіздерініңбірікенжеқалабастағанынаңғарғанЖ.Аймауытов«Жанжүйесіжәнеөнертаңдау»,«Психология»оқулықтарынжазғанеді.Бұлеңбектеріарқылымұғалімдермената-
аналарғапсихилогияғылымыныңмәнінқарапайымтілментүсіндірген.Ж.Аймауытовбілімнегіздерініңанатіліарқылымеңгерілетінінайтакеліп[1]:«Анатілінжақсыменгермейтұрып,өзгепәндердітүсінумүмкінемес.Анатілі–халықболыпжасағаннанбергіжандүниесініңайнасыболып,өсіп-
өніп,түрленеберетін,мәңгіқұламайтынбәйтерегі.Жүректіңтереңсырларын,басынанкешкендәуірлерін,қысқасы,жанныңбарлықтолқындарынұрпақтанұрпаққажеткізіпсақтапотыратынқазынасымолхалықтың тілі»деп,оныңқоғамдықрөлін,талайғасырдыңжемісіекенін,онысаналыдатереңмеңгеруқажеттігінескерте ді.Оның«Психология»аттыеңбегіндебаланыңжандүниесініңқалыптасуына,әсіресе,оныңдүниеесігінал ғашашқанкезеңіндеәке-шешеніңтәрбиелікрөліерекшемаңыздыекендігіайтылады.Олбаланыңәке-
шешесіненберілетінтумақасиеттерді,яғнигендікерекшеліктердіескесалакетеді.Тілүйретудебаланыңөзтәжірибесі,көрген-
білгенін,онықоршағанорта,нәрсе,заттардыңорнынерекшебағалайкеле,баланыңалғашқықөріп-
білетініқоршағанортаекенін,солқоршағанортаарқылыбаланыңойы,қабылдауы,сезінуіқалыптасып,тілбайлығыжетілетіндігінкөрсеткен.

Қазақпсихологияғылымыныңдамуынаүлесқосқанғалым–
Т.Тәжібаеволтуралыбылайтұжымдаған«алғашқыбалалыққездегіпсихикалықдамумектепжасындазаттарменқұбылыстардыңшынмазмұныменқарым-
қатынасынтолықашаалмайды.Заттардыңмазмұныменішкібайланыстарындұрысашаалмағандықтан,балакөбінесезаттардыңсыртқыкөрінісіменқұрылысынақарайбір-
біріменбайланыстырақабылдайды»,Бұданжасбалазаттытанығанымен,оныңқасиетінбірденбілеалмайтынығанықталды,олайболсазаттыңішкісырынашуғатәрбиешініңкөмегікерекекеніанықталды.ПрофессорТ.Тәжібаевжазутілініңмектепкедейінгіжастағыбаладаәліпайдаболмаған,болсадаөсіпдамымағанпсихологиялықфункциялардыкерекететінін,мектептіңміндеті-
балалардыңжазутіліндамытупроцесіндеосыфункциялардыжетілдіруекенінкөрсетекеліп[2]:«Жазбасөздіжақсыбілуүшінпсихологиялықоперацияныжаңатүрдепайдаланукерек»,–
дейді.Олайболса,бастауышмектепбалаларыныңмектепкетүскенкездегіпсихикалық,денедамуерекшеліктерінжәнетәжірибедәрежесінбілудіңауызша,жазбашатілдамытужұмысынұйымдастыруүшінүлкенмәнібар.

Ал,психологҚ.Жарықбаев[3]:«Мектепжасынадейінгібалалартүрлінәрселердіұстап,байқап,сипақарайды,олардыңтүрлерін,үлкен-кішілігінкөреді.Кейінесейіп,тәжірибесіартып,ой-
өрісікеңейгенкездезаттардыңкеңістіккеорналасуынжақсыаңғараалатынболады,олардыңосыұмтылысы

нқолдап,тілдіүйренугепсихологиялықжағынандаярлауқажет,баланыңпсихологиялықмүмкіндктерінің бәрінересектердіңбілуікерек»депкөрсеткен.

М.Мұқановқоршағандүниедезаттаркөп,олардыңұқсастығыда,айырмашылығыдабар.Ажыратуүш інойдыңіскеқосылатынын,яғнибайқағыштыққасиеттідамытудытөмендегішеаңғартады:«Мектепжасын адейінгілердіңтанымәрекетіндеқоршағандүниеніңзаттарыменқұбылыстарыбіріненсоңбірітәртіпсізкөрі неді.Онықабылдауүшінойшатәртіпкекелтірудіұсынады.Ойшатәртіпкекелтірудепотырғанымынау[4]:

-

құбылыстармензаттартымшексіз,формаменқызметжағынанұқсасболыпкеледі.Заттарқұбылыстардыңо сындайұқсасжақтарын,біріншіден,бірұғымғажатқызып,топтастырыпотыруқабылдаукезіндетәртіпсізді кпенкүресугемүмкіндікберетінінайтады.

-

тиістінәрселердіойшатәртіпкекелтіруүшіннендейқасиеттерменқұбылыстарнәрсеніңқандайтүрінежатат ынынбілуқажет.

-бізбәлендейзаттыңсалмағын,көлемінұзыннеқысқаекенінөлшемей-

ақшырамытаалмасақ,ондаортамызғабейімделуқиынғасоғареді.

-топтастырудыалсақ,бұлқасиеткебала(5-

6жасынан)иеболабастайды.Мысалы,шелек,тостаған,кесетағыбасқазаттардыбала«ыдыс»дегенұғымғаж атқызып,осылардыәртүрлінәрселерденмысалы,стол,орындық,диван,тағыбасқаажыратады.Топтастыру дыңбұлтүрінемектепкедейінгілерүйренеалмаса,психикалықдамужағынаноқуғадаярболаалмаседі»,деге н.

Е.Суфиев«Баланыңдамуыменонымектепкеәзірлеу»аттыеңбегіндебалалардыңой-

өрісін,дүниетанымын,өзіндікіс-

әрекетіндамытуолардыңкүтімін,денсаулығынжақсартуғабайланыстыекенінтүсіндірген.Сондай-ақ,авторзатпенқұбылыстытікелейқабылдаудыжәненақтыкөрнекіліктіөнебойыкереккылмайтынойлауд ыңеңжоғарғытүрідеріксізойлауэлементтеріделамибастайтындығынайтады.Баланыңсөйлеуіедәуірдам ып,сөзбайлығыартқандықтан,олөзойынжарамдытүрдебаяндапбереалады.Жетіжастағыбаланыңсөзбай лығыортаесеппеналғанда4000сөзденасады.Баланыңмұндайсөздікқорыоныалғашретоқуынатолықжеткі ліктіболадыдептұжырымдайды.Ғалым5-

6жастағыбаланыңойлауынақтыойлауекеніонықдеріксізойлауғажетелеп,бара-

барадеріксізойлаудыдамытуқажетекенінаңғартады.

Психолог-

ғалымӘ.Алдамұратовсәбижастанбастап,баланыңөсуін,дамуынүшкезеңгебөліпсипаттаған:

Алғашқысаты–

сөйлеугедейінгікезең.Бұлкезеңбаланыңекіайлығынанонбірайғадейінгісатысыдепаталады.

*Екіншісаты*баланыңалғашқытілініңшығукезеңі–онбірайдан1жыл7айғадейінгіаралық.

*Үшіншісатыда*балатілдіңграмматикасынмеңгеребастайды.Бұлкезеңүшжасқадейінгіуақыттықам тып,бүлдіршінсөздердіңмән-

мағынасынжәнеқолданылуын,жекесөздердіңқызметіндетүсінеалады.Балатілініңшығуыоныңдүниетан ымшеңберінкеңейтіп,сөйлеутіліндамытады»,-

депқорытқан.Бұлеңбектекмектепжасынадейінгібалаларғағанақатыстыемес,сәбинәрестелердідеқамтығ анжәнесөйлейбастауыменбаланыңдүниетанымыныңөсетінінбілдірген.

Баланыңдүниетанымыныңөсуіқоршағандүниементаныстырументікелейбайланысты.Сондықтан дабалатіліндамытуғақатыстығалымдардыңзерттеулеріндеқоршағанортаментаныстырудынегізгінысан ретіндеалыпотырған.БұлмәселетуралыпсихологғалымХ.Шерьяздановаөтепайымды,жан-

жақтыталдағанынғалымныңтөмендегіпікіріненкөругеболады:«Баланықоршағандүниементаныстыру– баланыңпсихикасындамытудың,жекебастыңсапасынқалыптастырудыңқажеттішарты.Мұғалімніңмінд етізаттаржөнінде,адамдарменолардыңеңбегіжайындағыбалалардыңой-

өрісінкеңейтуболыптабылады.Қоршағанортанытанып-

білубалалардыадамдарғадегенсүйіспеншілікке,олардыңқайғысыменқуанышынаортақтасуға,мейірімді лікке,еңбекадамынқұрметтеугетәрбиелеументығызұштастыруқажет»депкөрсетеді[5].

Тілдіңойменбайланысығылымдаөтеертеде-

ақдәлелденген.Тілдідамытуарқылыойдамытылады,ойдыңдамуытілдіңдамуынаәсеретеді.Сондықтанда балабақшадабаланыңтіліндамытудаоныңойлауқабілетіндамытуғабасамәнберіледі.Әрине,баланыңойы ның,тілініңдамуындаүлкендердіңәсерікүшті,бірақбалабақшаменмектептіңқпалыодандазор.Өйткенім ектепалдыдаярлықтобындабаланыңтіліндамытужұмысыбарлыққезеңдежоспарлытүрдетәрбиешімаман

дарарқылы,арнайыәдістемеарқылысөздікқорыбайытылып,байланыстырыпсөйлеудәрежесінежеткізіледі.Соларқылыойдыңда,тілдіңдедамуыбіргежүргізіледі[6].

Қорытакелгендекөрнектіпсихологғалымдардыңбалатілініңдамуындағыерекшеліктермензаңдылықтардызерттеумәселесінеарналғанеңбектеріндебаланыңсөздікқорыменсөйлеутіліндамыту,оныңпсихикалықпроцестерін(түйсіну,қабылдау,елестету,ойлаут.б.)жетілдіругетікелейәсерететінідәлелденген.

Пайдаланылғанәдебиеттертізімі:

1АймауытовЖ.Психология.Алматы,1995.

2АлдамұратовӘ.Жалпыпсихология.Алматы,1996.

3ЖарықбаевҚ.Психология.–Алматы:Білім,1993.

4М.МұқановЖасжәнепедагогикалық–психология.–Алматы:1981.

5ШерьяздановаХ.Т.Психологвдетскомсаду.–Алматы,1997.

6МендаяховаҚ.Мектепжасынадейінгібаланыңтіліндамытудыңәдістемелікнегіздері.(оқуқұралы)–Алматы,2018.

МРНТИ:15.81.21

Э.И.Калиева[1],А.М.Джанисенова[2]

[1,2]Каспийскийгосударственныйуниверситеттехнологиииинжинирингаим.Ш.Есенова, г.Актау,Казахстан

РАЗВИТИЕКРЕАТИВНОСТИОБУЧАЮЩИХСЯ – КАКСОСТАВЛЯЮЩАЯПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙКУЛЬТУРЫ

Аннотация

Вданнойстатьерассмотренапроблемакреативностикакоднойизсоставляющейпредпринимательскойкультуры,педагогическиеусловияразвитиякреативностистудентоввучебно-воспитательномпространствевуза.Обусловленаважностьстимулированияразвитиякреативногопотенциаластудентов.

Ключевыеслова:предпринимательскаякультура,креативность,креативноемышление,педагогическоеусловие.

Э.И.Калиева[1],А.М.Джанисенова[2]

[1,2]Ш.ЕсеноватындағыКаспиймемлекеттіктехнологияларжәнеинжинирингуниверситеті, Ақтауқ.,Қазақстан

БІЛІМАЛУШЫЛАРДЫҢКРЕАТИВТІЛІГІНДАМЫТУ – КӘСІПКЕРЛІКМӘДЕНИЕТТІҢҚҰРАМДАСБӨЛІГІРЕТІНДЕ

Аңдатпа

Бұлмақаладашығармашылықмәселесікәсіпкерлікмәдениеттіңкомпоненттерініңбірі,университеттіңоқу-білімберукеңістігіндестуденттердіңшығармашылығындамытудыңпедагогикалықшарттарыболыптабылады.Студенттердіңшығармашылықәлеуетіндамытудыынталандырудыңмаңыздылығы.

Түйінсөздер:кәсіпкерлікмәдениет,шығармашылық,шығармашылықойлау,педагогикалықжағдай.

E.I.Kaliyeva[1],A.M.Janissenova[2]

[1,2]Caspianstateuniversityoftechnologyandengineeringnamedafter Sh.Yesenova, Aktau,Kazahzstan

THEDEVELOPMENTOFCREATIVITYOFSTUDENTS – ASACOMPONENTOFENTREPRENEURIALCULTURE

Abstract

Thisarticleaddressestheproblemofcreativityasoneofthecomponentsofentrepreneurialculture,thepedagogicalconditionsforthedevelopmentofstudents'creativityintheteachingandeducationalspaceoftheuniversity.Theimportanceofstimulatingthedevelopmentofstudents'creativepotential.

Keywords:entrepreneurialculture,creativity,creativethinking,pedagogicalcondition.

Однаизприоритетныхзадачпредпринимательскогоуниверситета-развитиепредпринимательскойкультурыобучающихсястудентов.Необходимостьеерешенияобусловленакаквнешнимипоотношениюкобразованию,социально-экономическими,факторами,такинуждамисамогообразования.

Восновуработы,проводимойвданномнаправлении,долженбытьположенрядбазовыхобщенаучныхипедагогическихпринципов:системности,целостности,культурсообразности,интегративности,личностногоподхода.

Опираясьнапоявившиесянаучныеисследования,посвященныепсихолого-педагогическимаспектампредпринимательскойдеятельности(А.И.Агеев,В.Г.Смольников,М.И.Левитан,З.Г.Хановаидр.),можновывестиопределениепредпринимательскойкультуры:этоинтегративнаяспособностьличностисоздавать,организовывать,осуществлятьинновационныепроекты,приносящиесоциальнуюпользуиэкономическуюприбыль,обеспечивающиеполноценнуюсамореализацию.Ядропредпринимательскойкультурыявляетсямотивированностьнапроектнуюдеятельность,наразвитиесоциально-экономическихотношенийвбизнесе,образованииидругихсферах.

Предпринимательскаякультуранеможетбытьрезультатоммеханическогонакоплениязнаний,умений инавыков.Онапредполагаетразвитиевсехсторонличности-когнитивной,эмоциональнойиволевой-ивыражаетсявсовокупностикомпетенций-общекультурных,профессиональных,личностных.

Предпринимательскаякультураскладываетсяизнесколькихкомпонентов:

- экономического:знаниезаконоврынка,профессионализм,ориентациянаперспективу;бережноеотношениекорудиямтрудаидр.;
- социального:умениевыстраиватьконструктивныеотношениясразличнымигосударственнымиичастнымиструктурами,конкурентами,использоватьсоциальныемеханизмыдляпривлеченияновыхресурсоввпроизводство;заинтересованностьвдальнейшемулучшениинетолькособственной,ноиокружающейжизни;владениеразличнымисоциальнымиролями,развитыекоммуникативныенавыки,духкорпоративизма;менеджерскиеспособностиидр.;
- психологического:креативноемышление;наличиевыраженныхпредпринимательскихнамерений,мотивацияуспеха,достижения;психологическаяустойчивость,решительностьидр.;
- этического:человеческоедостоинство,совестливость,стремлениекполучениюприбыличестнымпутем;готовностькблаготворительнойдеятельностиидр.;
- педагогического:уважениеклюдям,пониманиеабсолютнойценностичеловеческойжизни,стремлениесоздаватьусловиядляреализациитворческогопотенциаласотрудников,стимулироватьсостязательностьидр.

Формированиепредпринимательскойкультурыстудентовосуществляетсявпроцессерешенияследующихзадач:

- овладениесистемойэкономическихзнаний;развитиекритическогомышления,креативности,толерантности,коммуникативныхумений;
- воспитаниеважнейшихкачествсовременногопредпринимателя:целеустремленности,настойчивости,выдержки,решительности,инициативностиисамостоятельности,организованностииуверенности;
- формированиеключевыхкомпетенцийвобластипредпринимательскойкультуры.

Впоследнихисследованияхпредставленаконцептуальнаямодель,котораяобъединяетчетыреосновныхаспектов,способствующиеформированиюпредпринимательскойкультуры(Anderson&Warren)[1]:

-
предпринимательскаямотивация(стремлениекнезависимостиисамостоятельности,экономическаямотивация,самоэффективность);

-
психологическиекомпетенции(инновационныйпотенциал,эмоциональныйинтеллект,психологическаяустойчивость);

-
социальныекомпетенции(способностьубеждатьикоммуникабельность,способностьразвиватьсообществаиустанавливатьсвязь);

-компетенцииуправления(видение,мобилизацияресурсов,лидерскийпотенциал).

Воспитаниекреативномыслящихспециалистов,обладающихвысокимтворческимпотенциалом-однаизосновныхзадачсистемыформированияпредпринимательскойкультуры.Креативность–движущаясилапрогрессаиразвитияэкономики.Мысогласнысважнойхарактеристикойкреативностикакисточникаконкурентоспособностиикачества,необходимогобудущимспециалистамдляуспешнойпрофессиональнойдеятельности.

Понятие«креативность»определилосьвзападнойнаукев30-егодыXIXвека,вотечественнойпсихологииипедагогикесначала60-хгодовXXвека,нофилософскийаспектизученияданнойпроблемывосходиткПлатонуиАристотелю.ЕслиПлатонсчитал,чточеловек(преждевсеголюдиискусства)получаетвдохновение,творческиеидеиотбоговиявляетсяихпроводникомвжизнь,тоАристотельвыдвинулидеюобистокахвдохновениякакрезультатеумственныхассоциацийсамогочеловека.

Представлениеокреативности,определяемойгенетическимииисредовымифакторами,получилоразвитиевXVIIIвекеврабатахУ.Даффа.Ученыйвыделялутворческихгениевтакиечерты,какассоциативноевоображение,позволяющеекомбинироватьиоцениватьидеи,иэстетическиекачества,направляющиепоискидей.

Начинаяс80-хгодовXXстолетияразвиваетсямногофакторныйподходккреативности,согласнокоторомукреативностьосновываетсянаособомсочетанииииндивидуальныхфакторов,такихкакумственныеспособностииличностныечерты,исредовыхфакторов.Креативностьизученакактворческийпроцесс(М.Вертгеймер,К.Дункер,В.А.Моляко,А.Матейко,Е.Спирмен),какинтеллектуальнаяилитворческаяспособность(Дж.Гилфорд,Д.Б.Богоявленская,Л.Б.Ермолаева-Томина,Ю.Н.Кулюткин),кактворческийпродукт(МакФерсон,К.Тейлоридр.),какличностнаякатегория(А.Маслоу,К.Роджерс,Я.А.Пономарев).Указанныеподходывзаимосвязаны:креативнаяличностьвключаетсявкреативныйпроцесс,которыйактуализируетсявкреативныйрезультат(Н.Ф.Вишнякова).Креативностьможетпроявлятьсявмышлении,общении,отдельныхвидахдеятельности.Онаможетхарактеризоватьличностьвцеломи(или)ееотдельныеспособности(Дж.Гилфорд).

Креативность-одноизведущихсвойствличностиинтегративно-комплексногохарактера,связанногосовсемидругимисвойствами(КозленкеВ.Н.).Творческиеспособностиопределяютсячерезкреативностьличности,которая,всвоюочередь,являетсясущностнойдетерминантойтворческогопроцесса.Креативность,соднойстороны,реализуетсявтворческомпроцессе,асдругойстороны-развиваетсяиформируетсявзависимостиотобъективныхусловийпротеканиятворческогопроцесса.

Креативность–междисциплинарныйфеномен;способность,присущаякаждому,котораяможетбытьразвитавсистемеобразования.

Проведенныйтеоретическийанализтрудовотечественныхизападныхученыхпозволилнамопределитькреативностькакинтегративноекачество,включающееинтеллектуальныеспособности,знания,дивергентныйстильмышления,личностныехарактеристики,внутреннююмотивацию,поддержкуокружающейсреды(семейной,учебнойипрофессиональной,культурнойисоциальной,влияниетехнологий).

Несмотрянамногочисленныетеоретическиеиэкспериментальныеисследованияпроблемаразвитиякреативностивсеещетребуетдальнейшегоизучения,таккаквизвестныхконцепцияхнетоднозначноготве

танавопросыоприроде,факторахразвитиякреативности,нетединоговзгляданафеноменологию,классификациюкачествкреативнойличности.Следовательно,необходимсистемныйанализнаучногознанияокреативности,чтобыобобщитьосновныеконцепцииопределитьнаиболеесущественныефакторыразвитиякреативности.

Психологиникакнемогутприйтикединомуопределениютерминакреативность.Однакомногиеизнихпонимаютподкреативностьюспособностьвидетьвещивновоминеобычномсветеинаходитьуникальныерешенияпроблем.Креативностьявляетсяполнойпротивоположностьюшаблонногомышления(ограниченностьвыборапривпоискевозможныхрешенийитенденцийодинаковоподходитькразнымпроблемам).Онауводитвсторонуотбанальныхидейискучного,привычноговзгляданавещииорождаеторигинальныерешения.Креативностьделаетпроцессмышленияувлекательнымипомогаетнаходитьновыерешениястарыхпроблем.

Изучая«креативность»ученыеразделилисьвисследованииразличныхсторонэтогокачества:креативностькакчерталичности(А.Х.Маслоу,К.Роджерс,С.Л.Рубинштейн,В.Н.Козленкоидр.),креативностькакспособность(К.Смит,Д.Б.Богоявленской,Х.Гарднер,Дж.Монетаидр.),креативностькакпроцесс(П.Торранс,Д.Симсон,Э.Фромм,Д.Фелдманидр.),креативностькакпродукт(Дж.Гилфорд,Г.Уоллес,С.Медник,З.Фрейд,Ф.Баррон,Д.Харрингтонидр.).

ПомнениюавторовР.СтернбергомиТ.Любартом(1995)длякреативностинеобходимышестьвзаимосвязанныхисточников:интеллектуальныеспособности,знания,стилимышления,личностныехарактеристики,мотивацияиокружение[2].

Дж.Гилфордоднимизпервыхпровелнаучныеэкспериментыпоисследованиюкреативностичерезмышление.СоединениекреативностиииинтеллектавединыйфакторрассматриваютсяученымиП.Торранс,М.ВоллахиН.Коган[3,4].С.М.Косслин,Ф.ГальтониОлдосХаксливсвоихисследованияхбольшуюрольвкреативностиотводятвоображению,аП.ЛенглииР.Джонсподчеркиваютважностьпамятивпроцессетворческогоинсайта[5].Исследованиявобластикреативностипродолжаются.

Данныепсихологическихисследованийпопроблемекреативностиуказываютназависимостьпроцессакреативностиотдругихпознавательныхпроцессов(мышления,памяти,воображения),атакжеуровняиндивидуальнойспецификиихразвитияобластитворческойактивности.Особоеместоразвитиикреативностизанимаютсвойстваличности,определяющиеуспешностьрешениятворческихзадач.

Анализируяиобобщаянаучныеисследованияпопроблемекреативностимышления,можносделатьследующееезаключение.Преждевсего,креативноемышлениерассматриваетсякакмышлениепродуктивное,создающееенечтопринципиальноновое,выходящеезапределысложившейсясистемызнаний[6].Основнымисвойствамикреативногомышления,определяющимиегосодержаниеиструктуру,являются:гибкость,оригинальность,разработанность.Помимоэтогокпоказателямкреативностиотносятсяитакиекачествамыслительногопроцессакакдивергентность,конвергентность,беглость,атакжевоссоздающееитворческоевоображение,фантазия,интеллектуальнаяинициатива,проявляющаясявтворческойактивности,чувствительностикпроблеме,легкостивпоискепроблемы.

Важнейшимусловиемкреативностимышленияявляетсяготовностьприниматьвовниманиеальтернативныеподходыиточкизрения.Развитиекреативностиподразумеваетпостоянныйпоискпримеровдостиженияуспеха,атакжеобщениесинтереснымииразнымилюдьми.Стараниепонятьходихмыслипозволитмногомунаучитьсяутех,ктоуждедостигопределенныхуспехов.

Такимобразом,сутькреативностизаключаетсяневнакоплениизнаний,невихобъеме,хотязнанияслужатосновойтворческойдеятельности,авумениоткрыватьновыеидеи,пути,делатьоригинальныевыводы,получатьнестереотипныерезультаты.

Неподданыммногихисследований,личность«идеальногостудента»противоположнапосвоимхарактеристикамличностикреативной.Обобщенныйпортретстудента,скоторымхотелибыработатьпреподаватели,выглядитследующимобразом:любознательный,умный,вдумчивый,общительный,искренний,добрый,организованный,дисциплинированный,изобретательный.Отмечаетсянедостаточнаяориентацияилинедооценкапреподавателя«наиболееобщейхарактеристикивсехвыдающихсялюдей»–тягактворчеству,независимостьинестандартностьмышления[7].Преподавателиотдаютявноепредпочтениеинтеллектуальнымособенностямличности,ориентируясьскореенаегознанияивозможностиусвоения,качествам,характеризующим«беспроблемного»студента,чемнатворческиеспособностиипознавательныепотребности.

Наиболееесущественныеповеденческиеформыпроявлениякреативностиличностивключаютсклонностикрискованнымдействиям,кисследованиюразныхвозможностей,атакжелюбознательностьирешит

ельность,интерескновомуинеобычному,самостоятельность,терпимостькнеопределенности,интуитивноепредвидениерезультата,импровизационностьрешения.

Важностимулированиеразвитиякреативногопотенциаластудентов,активноеподдерживаниетворческихувлечений,выходящиезарамкитрадиционныхучебныхдисциплин.Преподавателидолжныпридерживатьсяпринципов,систематизированныхЛ.Б.Ермолаевой-Томинойнаосновеисследованийзарубежныхпсихологов[8]:

- внимательноичуткоотноситьсяковсемпроявлениямтворческойактивностиобучающихся,позволятьстудентуизлагатьсвоитворческиеидеи,помочьемупонятьсебяисвоюкреативность;
- распознаватьпотенциальныетворческиеспособностивкаждомизобучающихся;
- уметьвидетьтворческиепроявлениястудентовнетолькововремяучебныхзанятий,ноивлюбойдругойдеятельности,способствоватьформированиюунихиндивидуальногостилядеятельности,характеризующегоскреативностью;
- стремитьсяформироватьуобучающихсядостаточновысокуюсамооценку,котораястимулировалабыихдеятельности,дляэтогоотмечаяихиндивидуальныедостижения;
- педагогдолженразвиватьсвоюкреативность,чтобыразвиватьтворческиеспособностиучеников.

Принципиальноезначениедлярешенияисследуемойпроблемыимеетдоказанноепсихологической наукойположениеотом,чтоспособностьктворчествупредставляетсобойнетольконаследственнообусловленное,ноиприжизненноформируемоекачестволичности.Большоевлияниенаразвитиекреативностииметспециальноорганизованнаясреда(Д.Б.Богоявленская,Дж.Гилфорд,В.Н.Дружинин,И.Я.Лернер,М.Н.Скаткин,Е.Торранс).

Особойсредой,выполняющейрядфункцийвпроцессесоциальноговзаимодействия(регулятивную, детерминирующую,корректирующую,организующую),являетсяучебно-воспитательноепространство.

Формированиекреативности– процесснеравномерный,связанныйссистематизированнымнакоплениемвструктуреличностипозитивныхколичественныхикачественныхизменений,позволяющихэффективноосуществлятькреативнуюдеятельность.Креативность,каккачестволичности,формируетсявпроцессеобученияивоспитания,проявляетсявдеятельности.Приэтомвучебномпроцессевузаученымипредлагаютсяиспользоватьразличныеметодикиразвитиякреативности:

- PBL(problem-basedlearning)-обучение,основанноенапроблемах;
- CBL(case-basedlearning)-обучение,основанноенекейсах;
- TaskBL(task-basedlearning)-обучение,основанноеназадачах;
- TBL(team-basedlearning)-обучение,основанноенаработевкоманде;
- pedagogicalengineering-обучение,основанноенаиспользованииискусственныхобразовательныхсистем;
- heuristiclearning-обучение,основанноенаиспользованииэвристическихметодикиприемов:ТРИЗ,ассоциативнаятеория,инсайт,мозговойштурм,инверсия,деловаяиролеваяигра,аналогия;
- modeling-обучениесэлементамимоделирования.

Доказано,чтоинформационныетехнологиитакжепозволяютразвиватькреативность,которая,всвоюочередь,развиваеттехнологии.Нанашвзгляд,информационныетехнологиипомогаютчеловекуреализоватьвполноймересвойкреативныйпотенциал,следовательно,важноихиспользованиевсочетаниисинтернетом,мультимедийнымисредствамиикомпьютерами.

Креативныйкомпонентвобученииистудентоввключаетвсебяформированиеунегоотношениякинновационнойдеятельностинекакксоединениюготовыхформ,найденныхвпрактике,акаккпреобразованию, изменению(развитиювновыхусловиях),атакженаличиерефлексии.Онтакжепредполагаетполучениезнанийипредставленийобособенностяхиусловияхпоисковыхпутейиспособовосуществленияпрофессиональнойдеятельности,готовностьквосприятиюновогоипотребностьвсозданиинового.

Условиядляразвитиякреативногомышлениястудентовдолжнысоздаватьсяивовнеаудиторнойдеятельности.Педагогическимиусловиямиразвитиякреативностистудентоввввоспитательномпространствевузаявляются:

-обеспечениевозможностиактивногоучастиястудентоввариативнойтворческойдеятельности;
-моделированиеобразовательныхситуацийтворческогоуспеха;
-обеспечениеценностного,корпоративно-творческоговзаимодействиясостудентами[9].

Обеспечениевозможностиактивногоучастиякаждогостудентавариативнойтворческойдеятельностиосуществляетсяпутемсозданиявидовогомногообразияобъединенийиструктуртворческойнаправленности(клубы,спортивно-оздоровительныйкомплекс,волонтерскоедвижение,«Школамолодежногопредпринимательства»,студенческоенаучноеобщество,органыстуденческогосамоуправления),способствующиеформированиютворческизначимыхсоставляющихобщекультурнойипрофессиональнойкомпетенцийбудущихспециалистов:способностиктворческойсамореализациивпрофессиональнойдеятельностииуспешнойадаптациивсоциуме;стремлениепроявитьсвоилучшиекачества;умениевзаимодействоватьвкоманде;ценностноеотношениексебе,кобществу,миру;повышениеуровняпритязаний,ответственностизасвоирешения;осознаниеличнойсопричастностипроисходящимвобществепроцессам.

Моделированиеобразовательныхситуацийтворческогоуспехапредполагаетактуализациюмеханизмовсоциальногоподкрепленияповедения,происходитнаосноверазноуровневойпрограммыпоэтапногоразвитиякреативностистудентов.Данноенаправлениедеятельностиявляетсяважнейшимусловиемтворческойсамореализациибудущихспециалистов,обеспечивающийдостижениесоциально-значимыхиличныхцелейипозволяющийувеличитьсферыпрактическогоприложенияполученныхзнаний,уменийнаосновеучастиявдеятельностиоргановобщественногосамоуправления,студенческихклубахиобщественныхмолодежныхобъединениях,реализацииобщественнозначимыхсоциальныхпроектов(защитастартапов,социальныеиэкологическиеакции,волонтерскаяакция«Работумолодым!»)науровняхстуденческойгруппы,вуза,города,республикиивсоответствиисзапросамиипотребностямисамогостудента,обществаиработодателей.Разработаннаяматрицапоэтапноусложняющихсяситуацийобеспечиваетэффективностьформированиякреативныхспособностейличностистудентоввходереализациираз-ноуровневойпрограммы,обогащающейиусложняющейхарактертворческойдеятельностистудентовсразнымуровнемкреативностинакаждомкурсеобученияснаосновеучастиявпроектах:«ХочуучитьсявКГУТИим.Ш.Есенова»,«Лестницауспеха»,«Взаимодействие»,«Саморазвитие»,«Лидер»идругие.

Обеспечениеценностного,корпоративно-творческоговзаимодействиясостудентамидолжнопроисходитьвинтерактивномразвивающемпространстве,включающаянаправленныетренингикреативности,образовательныеформыиметодыличностногоразвитияисаморазвития:«Мозговойштурм»,«Случайноеслово»,«МетодДельфы»,«Бумерангтворческихидей»,квесты«Техникаорганизациивремени»,«Гигиенаумственноготруда»,«Методыучения»,«Поискинформации»,«Аукционтворческихидей»,творческиефестивали,смотры,конкурсы,мастер-классыивстречисуспешнымилюдьмивCoworkingцентре,гдеонисмогутполучатьновыезнания,обменятьсяопытомисоздаватьсвоисобственныепроекты,деловыеигры,«круглыестолы»,проектнаяработамеждисциплинарныхкоманд,участиевКлубемолодежногопредпринимательстваидругие.

Такимобразом,однойизглавныхзадачсовершенствованиясистемывысшегообразованияявляетсяформированиемногоуровневойимногофункциональнойобогащеннойобразовательнойсреды,ориентированнойнаформированиеиразвитиекреативностиобучающихсякакоднойизсоставляющейпредпринимательскойкультуры.

Списокиспользованнойлитературы:

1Anderson,A.,&Warren,L.“Theentrepreneurasheroandjester:Enactingtheentrepreneurialdiscourse”,InternationalSmallBusinessJournal,201116,doi:10.1177.

2SternbergR.,LubartT.Defyingthecrowd:Cultivatingcreativityinacultureofconformity.N.Y.:FreePress,1995.

3TorranceE.P.Thenatureofcreativityasmanifestinthetesting//R.Sternberg,T.Tardif(Eds.).Thenatureofcreativity.Cambridge:Cambr.Press,1988.P.4375.

4WallachM.A.,KoganN.A.Anewlookatthecreativityintelligencedistinction//J.Personality.1965.V.33.P.348-369.

5LanglyP.,JohnsR.Acomputationalmodelofscientificinsight//R.Sternberg,T.Tardif(Eds.).Thenatureofcreativity.Cambridge:Cambr.Press,1988.P.177-201.

6ЖолдасбековА.А.,АжибековК.Ж.,МамбетовМ.К.,ЖолдасбековаК.А.,СихымбаевК.С.Развитиекреативногомышлениястудентоввпроцессеобучения//Международныйжурналэкспериментальногообр

азования.–2015.–№2-2.–С.136-137;URL:http://www.expeducation.ru/ru/article/view?id=6465(датаобращения:19.04.2019).

7МаксимоваС.В.Творчество:созиданиеилидеструкция?монография.–Москва:Академическийпроект,2006.–224с.

8ИльинЕ.П.Психологиятворчества,креативности,одаренности.-СПб.Питер,2009.–448с.

9Митченкова,О.В.Проектированиевоспитательногопространства,какусловиеформированиякреативностибудущегоспециалиста//ВестникБашкирскогогосударственногоуниверситета.–2010.-Т.15.-№3.-С.827-830.

Б.Д.Жигитбекова [1]
[1]Абай атындағы ҚазҰПУ
Алматы, Қазақстан

ПСИХОЛОГИЯДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК СӘЙКЕСТЕНДІРУ МӘСЕЛЕСІ

Аңдатпа

Мақала қазіргі қоғамдағы әлеуметтік сәйкестендіру процестерін зерттеудің негізгі теориялық тәсілдерін қарастыруға арналған.Автор зерттеушілердің негізгі көзқарастарын талдайды және психологиялық дискурстағы тақырыптың даму тенденцияларын анықтайды.

Түйін сөздер: идентификация, әлеуметтік бірегейлік, әлеуметтік сәйкестендіру.

B.D. Zhigitbekova [1]
[1]Abay Kazakh National Pedagogical University

PROBLEMS OF SOCIAL IDENTIFICATION IN PSYCHOLOGY

Abstract

The article is devoted to a review of the main theoretical approaches to the study of social identification processes in modern society. The author analyzes the main points of view of researchers and identifies key trends in the development of the topic in psychological discourse.

Key words: identification, social identity, social identification.

Б.Д.Жигитбекова [1]
[1] КазНПУ имени Абая

ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНОЙ ИДЕНТИФИКАЦИИ В ПСИХОЛОГИИ

Аннотация

Статья посвящена обзору основных теоретических подходов к изучению процессов социальной идентификации в современном обществе.Автор анализирует основные точки зрения исследователей и выделяет ключевые тенденции развития темы в психологическом дисскурсе.

Ключевые слова: идентификация, социальная идентичность, социальная идентификация.

Адамның жеке тұлға, жеке тұлға, қызмет субъектісі ретінде қалыптасуы кезіндегі сәйкестендірудің психологиялық механизмінің орны мен рөлі өмір бойы қадағалануы тиіс, өйткені дене және психикалық дамуында оптимумға қол жеткізумен, өзін азамат, кәсіби маман, әйел, ата-ана ретінде іске асырумен байланысты.

В.С.Мухинаның концепциясындағы тұлғаның дамуы тұрғысынан идентификациялау механизмі [1].Ол онтогенездегі жапырақтардың дамуын өзін-өзі тану құрылымының деңгейлік, дәйекті қалыптасуы ретінде қарастырады. Бұл құрылымда: 1) өз атымен және денесімен; 2) әлеуметтік үлгілермен (мойындауға деген талапты дамытады); 3) жыныспен;4) тұлғаның барлық үш уақытында "мен" (өткен, қазіргі, болашақ психологиялық уақыт ретінде)); 5) жалпыға ортақ құндылықтар

(әлеуметтік кеңістіктегі болмысты қамтамасыз ете отырып және жеке адамға өз құқықтары мен міндеттерін түсінуді қамтамасыз ете отырып).

Дамыған тұлға өзінің дүниетанымына бағдарланады, өзін болжайды,өзінің өмірлік позициясының мінсіз бейнесін жасайды, онымен сәйкестендіріледі және осы бейнеге сәйкес келуге тырысады. Идентификация - жеке тұлғаның өзін басқа адаммен теңестіруге, өзіне басқалардың ерекшеліктерін, бейімділігін және сезімдерін "беру" қабілеті ретінде дамыту қабілеті. Бұл қабілет өзін-өзі сәйкестендіруді, тұлғааралық және топаралық сәйкестендіруді қамтамасыз етеді.

В.С.Мухина концепциясымен В.В. Столяров келісемін.Ол тұрақты және тұрақсыз қоғам жағдайында тұлғаны әлеуметтік сәйкестендіруді қарастырады және сәйкестендіруге қабілеттілікке жинақталған тәжірибесі бар, салыстыру, өткен және болашаққа өзін жобалау қабілеті бар, Мен және емес, Мен және қоршаған ортаны саралай алатын жеке тұлға ғана ие екенін атап өтеді [1].

Идентификация эмоциялық реттеуіш рөлін орындайды. Н.Авдеева "субъкт пен көрсетілген объект арасындағы ерекше эмоциялық байланысты анықтау ретінде, оның мазмұны субъектінің объектімен өзінің ұқсастығын тікелей бастан кешіруі болып табылады. "[2.].

Құрдастарымен бірдейлендіруді жасөспірімдер ұжымындағы тұлғааралыққарым-қатынас сипаттамаларының бірі ретінде зерттей отырып, Р.Л. Кричевский және Е.М. Дубовская эмоциялық артықшылық факторы ұжым мүшелерін көшбасшылармен бірдейлендіруді күшейте алатынын атап өтті. Оларды зерттеу қорытындыларының бірі сәйкестендіру феномені деңгейлік сипатқа ие деген қорытынды болды. Олар үш деңгейді бөлді:

1.ішінара, бір субъкта бір нәрсе үшін маңызды басқа (сыныптастар, топ көшбасшысы);

2.ішінара, бірақ мінез-құлықта жүзеге асырылып жатқан, яғни басқасына неғұрлым терең дәрежемен байланысты;

3. толық идентификация, яғни, екіншісі мінез-құлықты реттегіш, эталон ретінде әрекет етеді [3].

Әлеуметтік сәйкестендіру тұлғаның мағыналық саласын қалыптастыру тұрғысынан қаралуы мүмкін. Мысалы, Е.З. Басина келесі сипаттамаларды ерекшелейді: табандылықтың орнықтылық өлшемі (тұрақты немесе сиюминутты сипат), ұзақтылық өлшемі (ұзаққа немесе жағдайлық) және тұтастық өлшемі (тұтас тұлғамен немесе жеке қасиеттермен тепе-теңдік). Е.З. Басина сәйкестендіру жағдайын эксперименталды моделдей отырып:

1) егер жағдай жеке тұлға үшін бейтарап болса, онда сәйкестендіру оны жеке мағынасымен қанықтырады; 2) идентификация сыналушылардың көмекке ашық эмоциялық ниетін тудырды; 3) сәйкестендірудің қиындауы иеліктен айыру сезімін туындады және көмек көрсетпеді [4].

Ол өзіндік сананың шынайылығы өзінің жеке басының ерекшеліктерін бағалау қабілеті ретінде қалыптасқан сәйкестендірулердің саны мен сан алуандығына байланысты екені анықталды. Бұл ретте ең шынайы респонденттер көпшілікпен, интеллектпен, эмоционалдық төзімділікпен, мінез-құлық нормативімен, сенімділікпен сипатталады.

Тұлғааралық қабылдау ерекшеліктерін зерттей отырып, М.С.Андрианов топтық идентификацияның жыныспен, ұлтпен, сыртымен өзара байланысын көрсетті. Олар этникалық аутостереотиптердің, топтық фаворитизмнің, физиологиялық редукцияның әсерлерін дәлелдеді. [5].

Категоризация функциясын орындайтын сәйкестендіру туралы біз жоғарыда аталған, сыртқы әлемнің әртүрлі ынталандыруларын жекелеген санаттардың неғұрлым реттелген жиынтығына құрылымдайтын адам психикасының бейімдік функциясы ретінде. Г.Тэшфел адамның өзінің ұқсастығын тануының үш қадамын сипаттайды: әлеуметтік категориялау-жеке тұлғаны топтастыру терминдерінде әлеуметтік ортаны тәртіпке келтіру.; әлеуметтік бірегейлік-жеке тұлғаның толық әлеуметтік ұқсастығын алу. Бұл пікірде Г.Тэшфел "идентификация" ұғымын нақты дамытады-процесс және "бірегейлік" осы үдерістің өнімі ретінде.

Біраз шегініп, көптеген зерттеушілер сәйкестендіру процесінің нәтижесі (әсері) деп аталатын идентификация және сәйкестік ұғымдарының арақатынасына тоқтау керек деп санаймыз.

Идентификация әлеуметтік берілген феномен ретінде, қарым-қатынастың нәтижесі мен нысаны ретінде болуы мүмкін. Алайда, идентификация кез келген өзінің модификациялары адамның бүкіл өмірі жүреді. Сәйкестендіру процесінде мінез-құлық ережелерін, нормаларды, мінез-құлық үлгілерін бере отырып, адам бірдейлікке ие болады. Тұжырымдамалық сәйкестілік психологиялық жүйелер құрылымында немесе әлеуметтік логикалық ұстанымдарда салыстырмалы түрде қызмет етуін қарастырады. Бірінші жағдайда — сәйкестік, бірлік сезімі өзіне, екінші жағдайда — түрлі әлеуметтік

санаттарға қатынасты анықтайтын символдық өзін-өзі көрсету құралдарының жиынтығы (ауқымы) ретінде көрінеді [5].

Авторлардың қатары күш - әлсіздік, ашықтық — жабық (ауқымы) ұғымдары арқылы ұқсастықты сипаттайды Н.В.Антонова), мысалы, әлеуметтік - жеке-өмірбаяндық (В.В. Нуркова), жаһандық-парциалды (А.А, Бодалев), фармалар бойынша, мысалы, этникалық, жыныстық, кәсіби.

Сәйкестендірудің іс жүргізу мазмұндық жағы қандай екенін түсіну маңызды. Іс жүргізу жағы сыртқы үлгілерге, эталондарға бағдарлау жағдайлары ретінде жеке, нақты сәйкестендіруді қалыптастырады, бұл осы процесті мазмұнмен толықтырады.

Г.Тэшфел әлеуметтік идентификациясының себебін оң өзін-өзі бағалауда адамның тұтынушылығын көреді. Ол ең төменгі топтық парадигманы ұсынды— адам үшін өзін топ мүшесі ретінде анықтау үшін өзін барынша аз сезінеді.

Қазіргі Ресей санасында таралған және С.Г.Климова зерттеген категориялар қызықты. Мысалы, ерлер көбінесе табыс, билік белгілерін, ал әйелдер — кәсіби қатыстылығын, адамгершілік негіздерін көрсетеді [6].

Т.З.Козлова жүргізген тұлғаның өмірлік циклінің әр түрлі кезеңдеріндегі әлеуметтік идентификацияның ерекшеліктерін зерттеу ресейлік жастар күнделікті қарым-қатынас топтарымен және отбасымен, 40 жастағы адамдар — жұмыста орналасумен, 60 жастан кейін-идентификация сенімге және өз буындағы үздік адамдармен байланысты екенін анықтады [6]. Қазіргі Ресей қоғамындағы әлеуметтік-топтық идентификация контуры, Е.Н.Данилова идентификацияны анықтауда қиындықтарға тап болған адамдардың үлкен пайызы екенін атап өтті. Әлеуметтік-сәйкестендіру тетіктерінде өзін-өзі танытуға деген қажеттілік көріністерінен "сәттілік" ұстанымдары басым. [8].

Сәйкестендіру топтың бірігуімен байланысты. Бұл туралы З.Фрейд былай деп жазды:"Егер әкесі мен алғашқы қауымОрданың көсемі, мүшелері мен ұлдары арасында параллель өткізсе, топтың қарым-қатынасы неғұрлым айқын болады...". "Идентификация бастапқыда амбивалентті..", ол әкесіне махаббат пен жек көру, ол еліктеу нысаны, сонымен қатар бәсекелестік, агрессия. Бұл амбиваленттілік топаралық өзара іс-қимылға да ауыстырылады: әкесіне махаббат топ көшбасшысымен, сондай-ақ ұқсас сәйкестендіруі бар топ мүшелерімен сәйкестендіруге айналады. Дұшпандық пен агрессия аутгруппаларға ауыстырылады.

Бір-бірімен байланысты, бір-бірімен байланысты, бір-бірімен байланысты емес, бір-бірімен қарым-қатынас жасауының бір детерминанттары-әкесіне деген махаббат пен жеккөрушілік, ал әлеуметтік өзара әрекеттестіктің детерминанттары-ингруппалық тұтастық пен идентификация, және аутгруппалық дұшпандық болып табылады .

Алайда, сәйкестендіру векторының бағыттылығы әр түрлі болуы мүмкін.

Антропогенез процесінде сәйкестендіру қоғамдағы индивидтің жұмыс істеуінің міндетті қажетті сәті болды. Бастапқыда бұл рулық ұжымдағы ең қарапайым деңгейде болды. Индивидтің "бағалауы" өзін әлеуметтік қызметтің басты субъектісі ретінде осы ұжыммен объективті арақатынасын болжады.Ұжыммен толық сәйкестендіру оның өмірін және жеке тұлғаның, сондай-ақ ұжымның өмір сүру мүмкіндігін қамтамасыз етті.

Мұндай бірінші жеке және бір мезгілде әлеуметтік сәйкестендіру мен социуммен қатаң негіздейтін, оны туындататын және туындататын адам қатынасының ерекше түрін тудырды.

Әлеуметтік әлемнің құрылымдық-мазмұндық және функционалдық феномендерінің әралуандығының өсуімен сәйкестендіру қарама-қайшылықтардың пайда болу ықтималдығын төмендетеді және адамның антиномияны "өз-бөтен" архетиптік диадасына және басқаның архетиптік бейнесіне негізделген айырмашылықтарды жеңу тәсілі ретінде әрекет етеді .

Табылған айырмашылық қоршаған ортаны қабылдауды қиындатады, бағалауды, қарым-қатынасты жасауды талап етеді, демек, арық-арық қасиеттеріне ие болады.Адам әлемнің қарапайым суретіне инстинктивті ұмтылады, өйткені табылған ұқсастық психикалық жеңілдету қасиеттеріне ие.

Идентификация-адамға тән құбылыс, кездейсоқ емес және сирек емес, тиімді, өйткені өте көп нәрсе береді. Индивид өзінің идеитификация объектісі немесе өзі өзі бастан кешкен бірлікті (күш, байлық, іскерлік және саяси мүмкіндіктер) анықтайтын топ бар артықшылықтар мен артықшылықтардың бір бөлігін оймен береді.Демек, сәйкестендіру арқылы индивид өмір тіршілігін неғұрлым тиімді және сенімді жүзеге асыруға деген өзінің қажеттілігін қанағаттандыруға ұмтылады және бұл процесс оған қуаныш пен сенімділік әкеледі.

Алайда, К.Г.Юнг атап өткендей,"...сәйкестендіру жеке жол әлі жүргізілгенге дейін жеке тұлғаның дамуына сәйкес келеді. Бірақ ең жақсы жеке мүмкіндік ашылғаннан кейін, жалаңаш сәйкестендіру өзінің патологиялық сипатын мылтық етеді, бұл дамуды тежейді, бұл оның өсуіне ақылсыз ықпал етті.."[9]. Ұжымдық сәйкестендіру процесін қарастыра отырып, Юнг оны "Эго инфляциясы" - "ұжымдық психикадағы адамдарды еріту шақырады.. бесследно жоғалып, онда". Оның ұсынуында әлеуметтік идентификация жеке адамға зиян келтіреді.

Сонымен қатар, жедел, күтпеген және радикалды әлеуметтік өзгерістер жағдайында шиеленісуші құндылық жүйелері пайда болуы мүмкін, сол кезде сәйкестендіру процестері әлеуметтік өзара әрекеттестіктің паттерналарын мәжбүрлеп ауыстыруда өзін танытатын "тарих шақыруына" адамдардың "жүйелі жауабы" рөлін атқара бастайды .

Жаңа әлеуметтік қауымдастықтардың пайда болуы адамдардың алдына олармен өзара іс-қимыл ережелерін анықтау міндетін қояды. Адамның фикациясы мен референцияларының қолданыстағы жүйелері оны белгілі рөлдік позицияларға, сондай-ақ өзіне көзқараспен, өзіндік өмірбаянымен және өз болашағының "рефлексивті жобасы"байланыстырады.

Бұл ретте, мысалы, бүкіл бұрынғы әлеуметтендіру нәтижесінде пайда болған "мені" және өмірдің жаңа жағдайларына бейімделуге мәжбүр болған басқа "мені" сәйкессіздік күшейе түседі. Қақтығыстар пайда болады, қайшылықтар пайда болады. Субъектінің ішкі келісім дәрежесі, диссонансты немесе жайлылықты бастан кешіру не осы құрылымды растайды, не оны күмәнді етеді және қайта анықтау үшін қайтадан ұсынады. В.В.Столяров өзінің зерттеуінде осындай нәрсе атап көрсетеді: қазіргі Ресейдің адамы бір мезгілде өткен және болашаққа бағытталған, қоғаммен сәйкестендіруде өзін-өзі бөлу сияқты байқалады .

Әсіресе, мұндай өзгерістер белгілі бір әлеуметтік қабаттарды бастан кешуде. Оларға ең алдымен қарт адамдар мен жастар жатады. Егде адамдар идеалдардың күйреуін, үйреншікті өмірлік бағдарлардың жоғалуын бастан кешіреді, сондықтан қарама-қайшылықтарды сәйкестендіру процесі:алдыңғы режимнің жағымсыз жақтарын теріс бағалау және сонымен қатар өткен өмірдің "жөнге салынған" тартымдылығы бойынша ностальгия.

Жастар үшін проблеманың фокусы-өзін сәйкестендіруге дайын әлеуметтік топты таңдау. Аға ұрпақтың құндылықтары құнсызданған, алдыңғы ұрпақтың тәжірибесін қайталау перспективасы тартпайды, көз алдында стереотиптер өзгереді. Осының бәрі әлеуметтік сәйкестендіру процесін және әлеуметтік бірегейлікті қалыптастыруды қиындатады.

Бүгінгі таңда байқалып отырған жас ұрпақтың дарализмінің көбеюі, олардың дараландыруға, өзінің бірегей құруы мен бекітуіне деген белсенді ұмтылысы әлеуметтік бағдарланған субъектілер ретінде олардың дамуына қарама-қайшы келмейді. Көптеген адамдар үшін бүгінгі күні олардың іс-әрекеттерінің нақты топтың маңыздылығын мойындау маңызды емес, Д.И. Фельдштейн айтқандай, жалпы әлеуметтік қажеттіліктің өз ұғымын қаншалықты сезіну маңызды болып табылады.

Қазіргі балалар әлеуметтік маңызды істерді жеке орындауға артықшылық береді, бұл ретте өзін топпен әрқашан өз шешімі бойыншабірдейлендіре алмайды,бірақ өз бетінше орындайды. Кез келген гуманистік қоғамның басты мақсаты өсіп келе жатқан адамның мүмкіндіктерін ашу болып табылатыны белгілі, онда ол өзін шығармашылықпен көрсете алатын, өзін-өзі түсінетін, өзін-өзі ақтайтын, бірақ өзімшіл емес, әлеуметтік маңызы бар істер арқылы көрсете алатын [10].

Сондықтан қазіргі жастардың әлеуметтік бірегейлігінің психологиялық ерекшеліктерін зерттеуді тереңдету және оның қоғамда жұмыс істеуі, әсіресе жоғары кәсіптік білім беру саласында айрықша маңызды міндет болып отыр.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Мухина, В.С. Возрастная психология / В.С. Мухина. – М.: Академия, 1998. – 160 с. – С 58-97

2 Авдеева, Н.П. Понятие идентификации и его применение к проблеме понимания человека человеком / Н.Н. Авдеева "Теоретические и прикладные проблемы психического познания людьмн друг друга, - Краснодар, 1975, -С.6

3 Дубовская, Е.М. Влияние лидера на сверстников в юношеских группах; дисс...канд, пенхол. наук / 8. М. Дубовская. - М., 1984. - 195 с.

4 Басина, Е.З. Идентификация с другими как механизм формирования смысловой сферы личности: дисс...канд. психол. наук / Е. 3, Басина. - М, 1985 - 194 с.

5 Андрианов, М.С. Влияние принадлежности к большой группе на невербальную коммуникацию личности: факторы групповой идентификации и межличностного восприятия: Дисс....канд, психол. наук. / ЛЕС. Андрианов. - М, 1996 - 203 с.

6 Климова, С.Г. Возможности методики неоконченных предложений для изучения социальной идентификации / С.Г. Климова / Социальная идентификация личности // Под ред. Ядова В.А. - М.: Институт социологии РАН, 1993. - С. 37

7 Козлова. Т.3. Об особенности социальной идентификации на различных стадиях жизненного цикла личности / 7.3. Козлова / Социальная идентификация личности // Под ред. Ядова В.А. - М.; Институт социологии РАН, 1993. - С. 107.

8 Данилова, Е Н., Ядов, В.А. Контуры социально-групповых идентификаций в современном российском обществе / Е.Б Ланилова, В.Д. Ядое / Социальная идентификация личности // Под ред. Ядова В.А, - М.: Институт социологии РАН, 1993 г. - С. 124

9 Юнг, К.Г.. Психологические типы / К.Г. Юнг. – М.: АСТ, 1996. – С.517

10 Жігітбекова Б.Д. Топтық психотерапия. – Алматы: Ұлағат, 2008. – 196 б.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТ

Тапалова Ольга Бисеновна - психология ғылымдарының докторы, Абай атындағы ҚазҰПУ жалпы және қолданбалы психология кафедрасының профессоры м. а.

Тусубекова Күнслу Қадырқұлқызы - педагогика ғылымдарының кандидаты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің жалпы және қолданбалы психология кафедрасының аға оқытушысы.

Топанова Г.Т. -Тұран университеті, Алматы қ., Қазақстан

Аплашова А.Ж.- Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті, Павлодар қ., Қазақстан

Нургалиева Д.А. - педагогика ғылымдарының кандидаты, мектепке дейінгі білім беру және әлеуметтік педагогика кафедрасының аға оқытушысы, педагогика және психология инситуты

Сангилбаева Асел Оспановна - Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің докторанты.

Свишникова Наталья Сергеевна - Тұран университетінің психология кафедрасының докторанты, психология магистрі

Спатай Айгүл ОразбекқызыSILKWAY Халықаралық университетінің 6D010300 «Педагогика және психология» мамандығының докторанты, Шымкент, Қазақстан e-mail: spatay.aygul@mail.ru 8 778 249 61 51

Шойманова Молдир Балгабаевна, филология ғылымдарының кандидаты, Шымкент, Қазақстан e-mail: moldir@list.ru 8 701 761 83 60

Байбекова Мадина Махмудхановна, психология ғылымдарының кандидаты, «Педагогика және психология» кафедрасының доцент м.а. e-mail:kabdan.94@mail.ru 8 701 401 53 53

Қуанәлі Майра Айтқожақызы – психология магистрі, Абай атындағы ҚазҰПУ-і педагогика және психология институтының «Жалпы және қолданбалы психология» кафедрасының аға оқытушысы, Алматы қ., Қазақстан.

Алдабергенов Нұрлан Азатұлы - әлеуметтік ғылымдар магистрі, «Тұран» университеті-нің докторанты.

Хон Наталья Николаевна - психология ғылымдарының докторы, «Тұран» университетінің «Психология» кафедрасының доценті.

Исина Шынар Амангельдиевна педагогика және психология магистрі, аға оқытушы, Баишев университеті, Ақтөбе қаласы.

АльмухамбетоваБ.Ж. 6D010300 «Педагогика және психология» мамандығының докторанты, І.Жансүгіров атындағы. Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қ., Қазақстан, e-mail: bibigulya74@mail.ru

Төлешова Ұлмекен Болатқызы – педагогика.ғ.к., доцент, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ.

Медешова Т.А. Алматы қаласы №185 жалпы білім беретін мектеп

Сақтағанов Балабек Кеніштайұлы – PhD, Қазақ ұлттық хореография академиясының доценті

Курманбекова Маншук Беркиновна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, PhD докторанты, m_k_ice@bk.ru

Книсарина Малика Максатовна – PhD докторы, Марат Оспанов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік медицина университеті, uku_malika@mail.ru

Қожахметов Дәуірхан Сейдалыұлы - №1 Оқушылар үйінің директоры.

Әмірова Айнагуль Мухаметқалиқызы – Педагогика ғылымдарының магистрі, №1 Оқушылар үйінің қосымша білім беру педагогы.

Жиенбаева Надежда Бисенқызы - психология ғылымдарының докторы. Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің арнайы білім беру кафедрасының, педагогика және психология институтының профессоры.

Даниярова Акмарал - Педагогика және психология мамандығының 2 курс 8D01101 докторанты, SILKWAY Халықаралық университетінің психология магистрі

Жиенбаева Надежда Бисенқызы - психология ғылымдарының докторы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің арнайы білім беру кафедрасының, педагогика және психология институтының профессоры

Абильдаева Гульназ - Педагогика және психология мамандығының 2 курс 8D01101 докторанты, SILKWAY Халықаралық университетінің психология магистрі

Егенисова Алмажай Құлжанқызы– педагогика ғ.к., профессор, Ш.Есенов атындағы Каспий мемелекеттік технологиялар және инжиниринг университеті

Ерубаева Айтжамал Рамазанқызы – аға оқытушы Ш.Есенов атындағы Каспий мемелекеттік технологиялар және инжиниринг университеті

Бердибаева Дина Ахметовна – старший преподаватель, Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга имени Ш.Есенова

Садуахасова Айгүл Бекежанқызы– аға оқытушы, Ш.Есенов атындағы Каспий мемелекеттік технологиялар және инжиниринг университеті

Айнаш Исимова – п.ғ.к., ҚР Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы Ұлттық қорғаныс университеті Әскери ғылыми - зерттеу орталығының аға ғылыми қызметкері

Қуандық Ақшолақов – философия докторы, қауымдастырылған профессор, ҚР Тұңғыш Президенті – Елбасы атындағы Ұлттық қорғаныс университеті Әскери ғылыми-зерттеу орталығының бастығы

Сабирова Жанылсын Нұрмұханқызы – психология ғылымдарының кандидаты, Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университетінің қауымдастырылған профессоры

Аманова Индира Қамбарбекқызы - психология ғылымдарының кандидаты, Тұран университетінің психология кафедрасының доценті

Файзулина Фарида Рустамовна - биология ғылымдарының кандидаты (PhD), доцент АФ СПбГУП.

Дмитриева Полина Николаевна - аға оқытушы АФ СПбГУП, психология магистрі

Сардарова Жаннат Исмагуловна-педагогика ғылымдарының докторы, жоғары мектептегі оқыту әдістемесі және халықаралық білім беру бағдарламалары кафедрасының доценті,«Өрлеу» БАҰО АҚФ ББЖҚБАРИ

Жумашева Нуржауған Сарсеновна- педагогика ғылымдарының кандидаты, мектепке дейінгі және бастауыш білім беру кафедрасы доценті, Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті

Адильшинова Зина Усейнгазиевна- педагогика ғылымдарының кандидаты, педагогика, психология және бастауышта оқыту кафедрасы доценті, Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті

АхметовН.А.- педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ., Қазақстан.

ҚыстаубаеваҚ.Т. - педагогика ғылымдарының магистрі, Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ., Қазақстан.

АйджановаЗ.Ж. –педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ., Қазақстан.

Асылханова Меруерт Асылханқызы профессор МОН РК, член.-корр. МАНПО, Абай атындағы ҚазҰПУ

Нуржанова Тамара – І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университетінің педагогика және психология кафедрасының п. ғ. к., доценті, академиялық профессор

Махметова Дарина– І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университетінің педагогика және психология кафедрасының оқытушы, педагогика ғылымдарының магистрі

Сейтенова Салима Сагиновна –педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор Қ.Жұбанов атындағы АӨМУ –

Мендаяхова Қуанышкүл Мендаяховна, педагогика ғылымының докторы, «Педагогика және психология» кафедрасының кафедрасының профессоры e-mail: mendayahova42@mail.ru 87011955775

Калиева Эльмира Измухановна – педагогика ғ.к., профессор, Ш.Есенов атындағы Каспий мемелекеттік технологиялар және инжиниринг университеті

Джанисенова Алия Мейрбековна – докторант, Ш.Есенов атындағы Каспий мемелекеттік технологиялар және инжиниринг университеті

Жигитбекова Бақыт Дастанқызы – психология ғылымдарының кандидаты, Абай атындағы ҚазҰПУ-нің доценті.

НАШИ АВТОРЫ

Тапалова Ольга Бисеновна – доктор психологических наук, и.о. профессора кафедры Общей и прикладной психологии, КазНПУ им. Абая;

Тусубекова Кунслу Кадыркуловна – кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры общей и прикладной психологии КазНПУ имени Абая.

Топанова Г.Т. – Университет Туран,г. Алматы, Казахстан

Аплашова А.Ж. – Павлодарский государственный педагогический университет, г. Павлодар, Казахстан

Нургалиева Д.А. - кандидат педагогических наук, ст.преподаватель кафедры«Дошкольного образования и социальной педагогики» Института Педагогики и Психологии,

Сангилбаева А.О. – докторант кафедры «Педагогики и психологии» КазНПУ им Абая.

Свишникова Наталья Сергеевна – докторант кафедры «Психология» Университета «Туран», магистр психологии

Спатай Айгул Оразбеккызы, докторант специальности 6D010300 «Педагогика и психология» Международного университета SILKWAY, Шымкент, Казахстан, e-mail: spatay.aygul@mail.ru 8 778 249 61 51

Шойманова Молдир Балгабаевна, кандидат филологических наук, Шымкент, Казахстан e-mail: moldir@list.ru 8 701 761 83 60

Байбекова Мадина Махмудхановна, кандидат психологических наук, и.о.доцента кафедры «Педагогика и психология» e-mail:kabdan.94@mail.ru 8 701 401 53 53

Қуанәлі Майра Айтқожақызы – магистр психологии, старший преподаватель Казахский Национальныйпедагогический университета имени Абая

Алдабергенов Нурлан Азатович – магистр социальных наук, докторант университета «Туран».

Хон Наталья Николаевна - Phd доктор психологических наук, доцент кафедры «Психология» Университета «Туран».

Исина Шынар Амангельдиевна - магистр педагогики и психологии, старший преподавательуниверситет Баишев город Актобе.

АльмухамбетоваБ.Ж. - докторант специальности 6D010300 - «Педагогика и психология», Жетысуский государственный университет им. И.. Жансугурова, г Талдыкорган,Казахстан, e-mail: bibigulya74@mail.ru

Толешова Улмекен Болатовна – к.пед.н., доцент, КазНУ им. аль-Фараби.

МедешоваТ.А. –Общеобразовательная школа № 185 г. Алматы

Сактаганов Балабек Кеніштайулы – PhD, доцент Казахской национальной академии хореографии

КурманбековаМаншукБеркиновна – докторантPhD, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, m_k_ice@bk.ru

Книсарина Малика Максатовна–докторPhD, Западно-Казахстанский государственный медицинский университет имени Марата Оспанова,uku_malika@mail.ru

Кожахметов Дауирхан Сейдалиевич – директор Дом школьников №1.

Амирова Айнагуль Мухаметкалиевна – Магистр педагогических наук, Педагог дополнительного образования Дом школьников №1.

Жиенбаева Надежда Бисеновна - доктор психологических наук, профессор кафедры специального образования, института педагогики и психологии Казахского национального педагогического университета имени Абая.

Даниярова Акмарал - Докторант 2 курса 8D01101 специальности - Педагогика и психология, магистр психологии Международного университета SILKWAY

Жиенбаева Надежда Бисеновна - доктор психологических наук, профессор кафедры специального образования, института педагогики и психологии Казахского национального педагогического университета имени Абая

Абильдаева Гульназ - Докторант 2 курса 8D01101 специальности - Педагогика и психология, магистр психологии Международного университета SILKWAY

Егенисова Алмажай Кулжановна – кандидат пед. наук., профессор, Каспийский государтвенный университет технологий и инжиниринга имени Ш.Есенова

Ерубаева Айтжамал Рамазановна – ст. преподаватель Каспийский государтвенный университета технологий и инжиниринга имени Ш.Есенова

Бердибаева Дина Ахметовна – старший преподаватель, Каспийский государтвенный университет технологий и инжиниринга имени Ш.Есенова

Садуахасова Айгул Бекежановна – старший преподаватель, Каспийский государтвенный университет технологий и инжиниринга имени Ш.Есенова

Айнаш Исимова – к.п.н., старший научный сотрудник Военного научно-исследовательского центра Национального университета обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы.

Куандык Акшулаков – доктор философии, ассоциированный профессор, начальник Военного научно-исследовательского центра Национального университета обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы.

Сабирова Жанылсын Нурмухановна – кандидат психологических наук, ассоциированный профессор кафедры Общей и прикладной психологии Атырауского государственного университета им. Х. Досмухамедова

Аманова Индира Камбарбековна – кандидат психологических наук, доцент кафедры «Психология» Университета «Туран»

Файзулина Фарида Рустамовна – кандидат биологических наук (PhD), доцент АФ СПбГУП

Дмитриева Полина Николаевна – старший преподаватель АФ СПбГУП, магистр психологии

Сардарова Жаннат Исмагуловна - доктор педагогических наук, доцент кафедры методики преподавания и международных образовательных программ в высшей школе

Жумашева Нуржауған Сарсеновна –кандидат педагогических наук, доцент кафедры дошкольного и начального образования Атырауского государственного университета им.Х.Досмұхамедова

Адильшинова Зина Усейнгазиевна- кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики, психологии и начального обучения Актюбинского регионального государственного университета им. К.Жубанова

АхметовН.А – кандидат педагогических наук, доцент Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга им. Ш.Есенова, Республика Казахстан, г Актау.

КистаубаеваК.Т.– магистр педагогических наук, Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга им. Ш.Есенова, Республика Казахстан, г Актау.

Айджанова З. Ж.– кандидат педагогических наук, доцент Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга им. Ш.Есенова, Республика Казахстан, г Актау.

Асылханова Меруерт Асылхановна профессор МОН РК, член.-корр. МАНПО, Общей и прикладной психологии КазНПУ им. Абая;

Нуржанова Тамара - к.п.н, доцент, академический профессор кафедры педагогики и психологии ЖГУ им.И.Жансугурова;

Махметова Дарина – магистр педагогических наук, преподаватель кафедры педагогики и психологии ЖГУ им.И.Жансугурова;

Сейтенова Салима Сагиновна - кандидат педагогических наук, ассоцированный профессор АРГУ им. К.Жубанова.

Мендаяхова Куанышкуль Мендаяховна, доктор педагогических наук, профессор кафедры «Педагогика и психология» e-mail: mendayahova42@mail.ru 87011955775

Калиева Эльмира Измухановна – кандидат пед. наук., профессор, Каспийский государтвенный университет технологий и инжиниринга имени Ш.Есенова

Джанисенова Алия Мейрбековна – докторант, Каспийский государтвенныйуниверситет технологий и инжиниринга имени Ш.Есенова

Жигитбекова Бақыт Дастановна – кандидат психологических наук, доцент КазНПУ имени Абая.

OUR AUTHORS

Tapalova Olga Bisenovna – Doctor of Psychology, Professor of the Department of General and Applied Psychology, KazNPU named after Abay;

Tusubekova Kunslu Kadyrkulovna - Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer, Department of General and Applied Psychology, Abay KazNP**Topanova G.T.** –University of Turan,Almaty city, Kazakhstan

Aplashova A.Zh. –Pavlodar State Pedagogical University, the city of Pavlodar, Kazakhstan

D.A. Nurgaliyeva –Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Preschool Education and Social Pedagogy of Institute of Pedagogy and Psychology

A.O. Sangilbayeva–doctoral student of the Department of "Pedagogy and psychology" KazNPU named after Abay.

Svishnikova Natalya Sergeevna– doctoral student, Department of psychology, University of Turan, Master of Psychology,

Spatay Aigul Orazbekkyzy–PhD student of specialty 6D010300 "Pedagogy and psychology" of SILKWAY International University, Shymkent, Kazakhstan e-mail:spatay.aygul@mail.ru 8 778 249 61 51

Moldir Balgabaevna Shoimanova –candidate of Philological Sciences, Shymkent, Kazakhstan e-mail: moldir@list.ru 8 701 761 83 60

Baibekova Madina Mahmudkhanovna– candidate of Psychological Sciences, associated docent of "Pedagogy and psychology» department e-mail:kabdan.94@mail.ru 8 701 401 53 53

Kuanali M.A.– master of psychology, senior lecturer, Kazakh National Pedagogical University named after Abai.

Aldabergenov Nurlan Azatovich – Master of Social Sciences, doctoral student at Turan University.

Hon Natalya Nikolaevna - Phd Doctor of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of "Psychology" of the University "Turan".

Issina Shynar Amangeldiebna– мaster of Education and Psychology, senior Lecturer Baishev University, Aktobe city

B.Zh.Almukhambetova –Doctoral student of the specialty 6D010300 - "Pedagogy and Psychology", Zhetysu State University named after I.Zhansugurov, Taldykorgan, Kazakhstan, e-mail: bibigulya74@mail.ru

Toleshova Ulmeken B. –candidate of pedagogical sciences, associate professor, Al-Farabi Kazakh National University.

T. A. Medeshova–Secondary school № 185 in Almaty

Saktaganov Balabek Kenishtaiuly – PhD, associate professor Kazakh national academy of Choreography

Kurmanbekova Manshuk– PhD candidate, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, m_k_ice@bk.ru

Knissarina Malika –PhD, West Kazakhstan Marat Ospanov State Medical University named after M.Ospanov,uku_malika@mail.ru

Kozhahmetov Dauirhan Seidalievich – director School House №1.

Amirova Ainagul Muhametkalikyzy –Master of education, Teacher of additional education house of schoolchildren №1

Zhiyenbayeva Nadezhda Bisenovna – Doctor of psychological Sciences, Professor of the Department of special education, Institute of pedagogy and psychology of the Abai Kazakh national pedagogical University.

Daniyarova Akmaral – poststudent of 2 courses 8D01101 specialty - Pedagogy and psychology, master of psychology of the International University of SILKWAY

Zhiyenbayeva Nadezhda Bisenovna – Doctor of psychological Sciences, Professor of the Department of special education, Institute of pedagogy and psychology of the Abai Kazakh national pedagogical University.

Abildaeva Gulnaz – poststudent of 2 courses 8D01101 specialty - Pedagogy and psychology, master of psychology of the International University of SILKWAY

Yegenissova Almazhai Kulzhanovna – candidate of pedagogical science, Professor, Caspian State University of Technologies and Engineering named after Sh. Yessenov

Yerubayeva Aithzamal Ramazanovna – Senior Lecturer, Caspian State University of Technologies and Engineering named after Sh. Yessenov

Berdibaeva Dina Akmetovna – Senior Lecturer, Caspian State University of Technologies and Engineering named after Sh. Yessenov

Saduakhassova Aigul Bekezhanovna – Senior Lecturer, Caspian State University of Technologies and Engineering named after Sh. Yessenov

Ainash Issimova – PhD, senior researcher the Military Scientific Research center of the National Defense University named after the First President of the Republic of Kazakhstan –Elbasy

Kuandyk Akshulakov – PhD, assos.prof., head of the Military Scientific Research center of the National Defense University named after the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbasy

Sabirova Zhanylsyn Nurmuhanovna – candidate of psychological sciences, associate professor of Atyrau state University named after H. Dosmukhamedov

Amanova Indira Kambarbekovna - candidate of psychological sciences, associate professor of Turan University

Fayzulina Farida Rustamovna– candidate of Biological Sciences (PhD), Associate Professor AF SPbGUP

Dmitrieva Polina Nikolayevna–- senior lecturer AF SPbGUP, master of psychology

Sardarova ZannatIsmagulovna–doctor of pedagogical sciences, associate professor of RIDSES NSPD " Orleu»

Zhumasheva Nurzhaugan Sarsenovna– candidate of pedagogical sciences, associate professor of H. Dosmukhamedov Atyrau state University

Adilshinova Zina Useingazievna– candidate of pedagogical sciences, associate professor of K. Zhubanova Aktobe state University

N.A. Akhmetov– Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Caspian state University of technology and engineering, Kazakhstan, Aktau.

K.T. Kistaubaeva– master of pedagogical, Caspian state University of technology and engineering, Kazakhstan, Aktau.

Z.Zh. Aijanova– Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Caspian state University of technology and engineering, Kazakhstan, Aktau.

Assylkhanova Meruert Assylkhanovna– professor, member.- Corr. MANPO, KazNPU named after Abay;

Nurzhanova Tamara – Candidate of Pedagogical Sciences, Academic Professor of the Department of pedagogy and psychology, Zhetysu state University named after I. Zhansugurov;

Mahmetova Darina – Master of pedagogical sciences, teacher of the Department of pedagogy and psychology, Zhetysu state University named after I. Zhansugurov;

Seytenova Salima Saginovna– Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of ARSU named after K.Zhubanova

Mendayakhova Kuanishgul Mahmudkhanovna–Doctor of Education, Professor, Department of Pedagogy and Psychology e-mail: mendayahova42@mail.ru 87011955775

Kaliyeva Elmira Izmuhanovna– candidate of pedagogical science, Professor, Caspian State University of Technologies and Engineering named after Sh. Yessenov

Janissenova Aliya Meirbekovna – Doctoral student, Caspian State University of Technologies and Engineering named after Sh. Yessenov

Zhigitbekova Bakyt Dastanovna – candidate of Psychological Science, senior teacher Abay KazakhNational Pedagogical University.